

Huber Andrásné
(Gyuriczki Anna)

FEJEZETEK
APÁM ÉS TOKOD ÉLETÉBŐL
1901 - 1953

2012

Huber Andrásné
(Gyuriczki Anna)

FEJEZETEK
APÁM ÉS TOKOD ÉLETÉBŐL
1901-1953

Apám és családja

Anyám és családja

Apám mestersége

Tokod élete 1901-1953

Az én 18 évem emlékei

2012

Támogatók:

Tokod Nagyközség Önkormányzata

Tokodi Faluközösségi Egyesület

Dolgos László

Orsósne Jung Andrea (gépíró)

Gyuriczki Jenő családja

Gyuriczki István családja

Pál Péter és Pál Zoltán

Jekli Imre és családja

Jobbágné Rados Etelka

Francz Maas

Pánczél Attila

Lektorálta: Gurály Zsófia

Borító képek Pánczél Mihály fotó gyűjteményéből.

ISBN: 978-963-08-4382-9

Kiadja: Tokodi Faluközösségi Egyesület

Készült: A PRESS-G-96 Bt. Nyomdájában

Felelős vezető: Gergely László

Megjelent: 300 példányban

Ajánlás

Írásommal **Apámnak, Szüleinknek** szeretnék hálából, szeretettel emléket állítani. Az utódokkal megismertetni nehéz, majd tragikus életüket, a kort, amelyben éltek. A Tokodon együtt töltött 20 évükhöz kapcsolódó embereket, családokat, eseményeket, történéseket leírom, személyes élményeimből kiindulva – némi segítséggel – közreadom.

Az írásra való eredeti szándék, elhatározás az emlékek, adatok halmazával kiterebélyesedett; az emlékezésben segítők lelkesedésével egy nagy írásfolyammá duzzadt, amelyet nem lehetett megállítani, csak a **lezárás** gátjával, ami **2012. március 25.** Az írás kezdete 2008.

Elolvasásra ajánlom – kétoldali – kiterjedt **családomnak**, a benne szereplő (és nem szereplő) **tokodiaknak**, családoknak, a már eltávozottak (személyes ismerőseim) leszármazottainak. Csodálkozzanak rá: ilyen volt a nagyapám, dédszüleim, ilyen volt a gyermekként átélt háború, majd az utána következő élet. Mondandómat eredeti képekkel dokumentáltam.

Elolvasásra ajánlanám elméletben azoknak, akik ilyen egyszerű kis írást, de irodalmi művet sem olvasnak - a „történelemcsinálóknak”. A borzalmak soha nem ismétlődhetnek meg tanulsággal. De a nyomor, szegénység sem, ahol 19 gyermekből 9, 13-ból 4, 11-ből 6 éli meg a felnőttkort, a családuknban és Tokodon is. József Attila „Hazám” című verse jut eszembe: „...Ezernyi fajta népbetegség, szapora csecsemőhalál... árvaság, korai öregség...” (Spanyolnátha, torokgyík, fekete himlő, tüdőbaj felezte, harmadolta a gyereklétszámokat.)

Példaként szolgálhat a családok összetartása. A Moczár család megmaradt gyermekeinek becsületes felnevelése a szegénységben. Az árván maradt veres Papp gyerekek befogadása, nevelése. Emberségből példa a sebesült katona életének megmentése. Ezek csak villanások az 50 év eseményeiből.

Olvasható a háború után életben maradottak élni, tenni akarása, lelkesedése a gyász, a pusztítás után. Nem emlegettük a „magyar pesszimizmust” – nem is tudtuk, mi az –, csak eltüntettük a romokat, és színházat játszottunk.

Ajánlom írásom azon olvasóknak, akik a leírtak, bemutatottak alapján szeretnék az eseményt, képet tovább bogozgatni, írásba foglalva megörökíteni, az utódok örömére. Kérem az íráshoz értő barátaimat, jóindulattal bírálják a szerkesztést. Időben párhuzamosan futó

eseményt, témát, fejezetet csak egyenes vonalon lehetett leírni, ábrázolni, kibogozni. Az írás folyamatában ezt csak a gördülékenység, lendület rovására tudtam megvalósítani.

Szeretettel ajánlom **kortársaimnak**, Katinak, Ilusnak, Sanyinak, Ferinek, Lajosnak, sorolhatnám tovább. Ti még pontosan emlékeztek ennek az 50 évnek az eseményeire. Kevesen az első 25-re, többen a másodikra. Tiszta szívvel kívánom: írásom olvasásakor legyen részetek a felismerés, megismerés, a régi kor felidezésének örömében, hisz **Nektek** is írtam. (Sajnálva a közben eltávozottakat.)

Szeretném, ha emlékezésem minden kedves olvasónak örömet jelentene. Akkor mondhatnám: nem volt hiábavaló a négy év munkája, maradandó írást hagytam az utódokra.

Anci (néni)

Bevezető

A közelmúltban a rádióban hallottam egy interjút, a riporter beszélgetett egy elsőkönyves hölgy íróval.

- Ön egy csodálatos könyvet írt, bizonyítva, hogy jó író, sikere van a könyvének. Nem gondolt arra élete során, hogy már előbb írjon? Miért csak most, a 80. évéhez közeledve adta ki első könyvét, amely a gyermekkora történeteiről szól?

- Ennyi idő kellett ahhoz, hogy megérjen bennem a múlt, az emlékek letisztuljanak, megnyugodjak, beszélni tudjak az auschwitzzi tábor borzalmairól – amelyeket 16 évesen éltem meg – és a későbbi életem alakulásáról.

Az idős hölgy válasza elgondolkodtatott. A Töredékek írásánál is igazolódott, amit a tudomány is állít: életünk első szakaszára tisztábban emlékezünk – a **Papa** az óvodáskorára –, mint az utolsó évtizedekre, nevekre, eseményekre, vagy arra, mit láttunk tavasszal Prágában, vagy mi volt az ebéd tegnap.

Régóta érzem, le kell írnom, ami bennem van. Az események, emlékek, amelyek előjönnek, kavarnak, nem hagynak nyugodni (még aludni sem), amíg le nem írom, meg nem szabadulok tőlük. Aztán megnyugszom, de előjön egy újabb kép, közé keverednek a gondolatok, mondatokká válnak, leírom a családom okulására, talán örömeire, remélve, hogy egy kicsit segítem a benne szereplők nosztalgikus utazását a múltba. Iparkodnom kell, hogy a családom és a szülőfalum hetveneseinek legyen idejük elolvasni (hisz' az Ő gyermekkora, fiatalságuk is benne van). A fiatalabbaknak örökölni hagyom, olvasva ismerjék meg nagyszüleik, dédszüleik, rokonaik életének egy-egy szeletét, ami egyszer-egyszer csicsás tortaszelet, de legtöbbször undok, embertelen, tragikus kotyvalék volt.

A másik ok, amiért írásra vetemedek: **Apámnak** szeretnék emléket állítani (nem szobrot, pedig azt is megérdemelné, hanem szerény írást), amelyben apró villanásokkal bemutatom **Apámat, Apám, Anyám családjának** – két háború viharában megtépzott – életét és az utána következő évek kisembert megalázó, meggyötrő igazságtalanságait.

Elkottyantottam a lányaimnak, újra írok „valamit”, – de most egyedül – most még nem mondom meg, hogy mit, majd ha kész lesz, meglátják.

Dorgálnak, féltenek, „túlhajtom” magam, elég a gondom, inkább pihenjek, erre negyedik unokám, **Csilla** így reagál:

- Hagyjátok a Mamát, hadd írjon, ez belső készítés, nem lehet ellene tenni! (Micsoda filozofikus gondolat!)

Azóta – mióta ezt a kedves biztatást kaptam – kedvvel, sietve írok, hogy mindent papírra tudjak vetni, hisz’ a halogatás miatt már eddig is találkozásokról, beszélgetésekről, információgyűjtésről maradtam le; dolgozom, amennyit az időm és a meg nem nevezhető akadály enged.

Még egy adalék ahhoz, hogy írnom kell.

Judit unokám (egyetemista) a napokban rákérdezett:

- **Mama**, tudom hogy a dédapám életéről írsz, benne lesz a két világháború körüli időszak is, a kormány ideje?

- Igen, előtte is néhány évtized, meg utána is egy.

- Jaj, de sajnálom, milyen „nagy” lehettem volna a tanár, meg a társaim előtt, ha erről a korról igaz történeteket mondhattam volna. Miért nem beszéltünk erről előbb? (Miért nem? – ezt kérdezem én is állandóan.)

Reménykedem, **Attila** még hasznosíthatja a leírtakat, ha akkor a tanár biztatására felolvas, vagy beszél a történetekről. Vagy a szociológus **Zsófi** is tanulhat belőle.

Egy gondolat, amely nagyon szép, hát le kell írnom, hisz’ ez is motivált a múlt apró részleteinek a leírására: „Ha ismerjük múltunkat, a jövőnket csak akkor tudjuk felépíteni.” (Ma élő székely textil-képzőművész gondolata.)

Nem hagyhatom ki Rilke gondolatait, mert én nem tudnám megfogalmazni így: „Mélyedj önmagadba! Kutasd ki azt az okot, amely írásra késztet, vizsgálj meg, hogy a gyökerei vajon a szíved legmélyébe nyúlnak-e, vallj róla önmagadnak, hogy belehálnál-e, ha nem írhatnál!” (Rainer Maria Rilke cseh-német író, költő, 1875-1926.) Igen!

„Emlékezni pedig öröm, saját énkünk tudatának elengedhetetlen része.” (Emma Berry neuropszichológus.)

„Az irodalom az emberiség emlékezete.” (Spiró György) Szerintem az írás, a memoár is az.

Az olvasó majd eldönti, kell-e magyarázkodnom, miért írtam.

Apám és családja

A családban, ismerősök körében, ha szóba kerül, vagy a gondolataimban megjelenik, legtöbbször a következő képet látom róla.

Karácsony este van (Ádám, Éva napja), az üzlet még nyitva, van, akinek ekkor jut eszébe húst venni a **Feri bácsinál**. A vacsora, a bejgli kész, már csak a Jézuskára várunk, ezért nagyon haragszunk a késői vevőkre, többször kérleljük:

- **Apu**, zárj már be, jönni akar a Jézuska!
- Rögtön jövök! – megindul, de újra cseng az ajtó fölötti csengő, új vevő érkezett.

Ilyen volt az Apám 1945-ben

A **húgom** már sír, ő még nem látta a fát, hisz négy évvel fiatalabb nálam.

Apám bezár, megjelenik az üzletből nyíló konyhaajtóban, megszólal az angyal csengője – ami az én kezemben van –, lassú léptekkel halad a közben kitárt szobaajtó felé, itt megáll a küszöbön, nagyokat nyel, arcán látszik a megilletődés (talán a boldogság, mert **Neki** a lányai rendeznek karácsonyi Jézuska-várást). Készülődés az ünnepre, szertartásos, fontoskodó mozdulattal megtörli a kezét – ami nem is piszkos – a fehér, itt-ott vérfoltos nagy kötényben, jobb kezével felemeli a kötény bal sarkát, betűri a derekán lévő köper szalagba (hagy takarja a hasán lévő piros foltokat), két kezével végigsimítva megigazítja a bajszát. Kipirosodott arccal, csillogó szemmel megindul a szoba felé, ahol az asztalon áll a karácsonyfa (amit a nagyobbik lánya díszített fel), alatta az asztalon egyszerű ajándékok, amiket mi készítettünk, a fán arannyal bevont dió, magunk főzte szaloncukor, pattogatott kukorica, színes papírkivágások, de akad cipő, ruha, kesztyű, könyv, játék is.

Hamar elérzékenyült, könnyen sírt most is, de titkolni akarja könnyeit, a kötény szabad jobb sarkával gyakran törölgeti az arcán leguruló könnyecskéket, az izgalomtól gyöngyöző homlokát, elterelő mozdulatként végigsimít a bajusza alsó részén. Mennyből az angyalt

Anyánkkal énekeljük, Ő toporogva áll, potyognak a könnyei, csak az ajándékok megköszönése, ölelések, puszik oldják fel a megilletődöttségét.

Ilyen volt az **Apám**: jó megjelenésű, egyenes derekú (fizikailag is, de átvitt értelemben is), „megtermett”, kissé pocakos, kopaszodó, pödrött bajszú, szeretetre, boldogságra vágó, mindenkit szerető, segítő (amiről többször beszéltek), a hentes és mészáros szakmáját alaposan ismerő, művelő, tisztességes üzletember: **Gyuriczki Feri bácsi**, ahogy a tokodiak ismerték.

A család

Apám a századforduló idején, 1901-ben **Ebeden** született. Ezen a környéken éltek, míg egy tragédia miatt menekülve **Esztergomban** telepedtek le. Nagyapám rokonsága Esztergomtól Budapestig a Duna menti településeken él és élt, 10 Gyuriczki nevű családra találtam papíron, személyesen még nem. **Nagyapám**, a szegény foltozósuszer (ekkor 24 éves), elvette **az esztergomi, Németországból telepített jobbmódú sváb család** – Mesznéder Henrikus (ez egy családnév?) – levélkihordó szépséges, sötétszőke, 15 éves leányát, **Máriát**.

Nem lehet pontosan tudni, házasságuk 20 évét hol élték le, és miből éltek, csak tudható, vagyis következtethető – **Margit néni** feljegyzéseiből és néhány születési-, halotti anyakönyvből –, hogy nagyon nyomorúságos körülmények között. Érdeemes tanulmányozni a születési, halálzási - „családi” - anyakönyvet. Az első Annuska 9 hónapot, a második Annuska 11 hónapot élt.

Mária nagyanyám – napra pontosan – 20 év alatt 11 gyermeket szült, ebből 7 gyermeket még életében eltemetett (szült és temetett), az egy éves koruk előtt ötöt, majd egy 5 éveset és egy 9 éveset. Halála előtti napon az utolsó szülöttjét, a három hónapos **Ilonkát** veszítette el. Az élő testvérek azt mondták, gyermekágyi betegség vitte el, igazából a szegények betegségében, bél-gümőkórban halt meg, a halotti anyakönyv szerint.

Apám hetedik gyermeknek született, anyja halála idején 7 éves, Jenő 12 éves, Gyula 9 éves, Margit 6 éves volt.

Esküvésünk napja és éve
 1888 Augusztus hó 15-én
 Annuska született 1890.
 Július hó 20-án.
 Meghalt 1899. április hó 26.
 Mariska született. 1893.
 Április hó 18.
 Meghalt 1908. Márczius hó 12.
 Juliska született 1894.
 Október hó 28-án
 Meghalt 1895. január hó 6-án
 Jenő született 1896. július
 hó 1-én
 meghalt 1941. II. 26. 1926
 Teriskó született 1897
 Október hó 14-én
 Teriskó született 1897
 Október hó 14-én
 Meghalt 1898. márczius hó 26-án
 Gyula született 1899
 Május hó 14-én.
 meghalt 1924
 Ferencz született 1901. Már
 Márczius hó 25-én
 ♀. meghalt 1953. II. 5.
 Margit 1903 született 1903.
 Május hó 29-én
 meghalt 1965
 Laciika született 1904
 Márczius hó 30-án
 meghalt 1905. Márczius hó 20-án
 Annuska született 1906
 Június hó 27-én
 meghalt 1907. Május hó 27-én
 Mamma meghalt 1908
 Augusztus hó 14-én
 Ilonka meghalt 1908
 Augusztus hó 13-án.
 Pestiika született 1909.
 December hó 25-én.
 Gyurcsika született 1911. II. 27.

CSALÁDI ANYAKÖNYV :

Ezt a feljegyzést csak Nagyapám készíthette.

Mária nagyanyámra emlékezve most kell elmesélnem: a szomszéd utcában, a dombon, a Jámbor házban, egy kis szobában élt egy néni, egyedül: **Cimli-néni**. (Többször vittem neki valamit, amit apámék küldtek.)

A férje bányatisztviselő volt, korán meghalt, gyermekük nem volt. Hogy ki volt ő, igazából akkor sem tudtam és most sem tudom, de tisztán emlékszem magas, egyenes tartású alakjára, katonás lépteire, „uras” öltözetére. Mindenki szerette, mindenkivel elbeszélgetett. Törte a magyar nyelvet, időnként német szót is belekevert, **Anyámmal** németül is beszélt, többször hallottam. Ahogy cseperedtem, szívesen mellészegődtem beszélgetni. Dicsérte a kék szememet, de a **Nagyanyámra** emlékezett ilyenkor.

- Olyan pontosan, mint a **Nagyanyádé** – mondta.

Később a hajamat nézegette, simogatta, ami kese szőke, egyenes szög volt (akkor), de hozzátette:

- **Máriáé** sötétebb, sűrű, hosszú haj volt, amit vastag copfba fonva a fején kétszer is körbe tudott tekerni.

Elképzeltem, azóta is látom, milyen lehetett, köszönet ezért **Cimli néni**nek.

Mivel a hajam nem tetszett neki - ezt el is mondta -, hogy vigasztaljon, tovább dicsérte **Máriát**, máskor is, később is – nagyon közel állhatott hozzá.

- Nagyon ismertem és csodáltam is nagyanyádat. Ahogy nősz, mindinkább hasonlítasz Rá, te is leszel olyan szép nagylány, mint Ő volt - (12-14 éves koromban is) mondogatta.

Apám mindig kedves, előzékeny volt vele, ha az üzletbe jött; de nem hallottam, hogy az esztergomi időkről, a múlttól beszéltek volna.

Ma már nagyon sajnálom, miért nem kérdeztem, mit tud még a családról. Mennyivel könnyebb dolgom lenne, amikor **Nagyanyám** testvéreit keresem. Megtaláltam, erről majd később írok.

Elgondolni sem lehet, hogy a nagy szegénységben élőkre mekkora nyomorúság nehezedett: egy apa egyedül marad 4 kisgyermekkel, tudomásom szerint ház, vagyon, „nyugdíjas” állás nélkül, a másfél évtizedig elhúzódó első világháború idején.

Egy szociológiai tanulmány is készülhetne – a család életének bemutatásával – arról a korról, ha lenne több írásos anyag, vagy a túlélők többet meséltek volna. **Margit néni, Apám, Jenő lánya,**

Magda - nagyon sokat tudtak, sajnos már nem tudom meséltetni őket. Amit viszont elmeséltek, és amire emlékszem, hiánytalanul átadom a családomnak, az olvasónak.

A családnak, a négy gyermeknek anya kellett, nagyon hamar lett is – de nem édes mostoha – egy pesti asszony, aki saját három gyermekét hagyta ott (örökre) nagyapám „szerelméért”. Elképzelhető, mennyire „szerethette” a 4 idegen gyereket, néhány valóságos eset el is jutott az én gyermeki füleimhez a gyerekek megpróbáltatásairól, amiért nagyon nem szerettem az élete utolsó éveiben hozzánk került mostoha **Etel nénit**. (6-7 éves voltam.)

Tehát nagyapám hamar asszonyt hozott a házhoz, és **Mária nagyanyám** halála után másfél évvel megszületett **István**, nagyapám utolsó, 12. gyermeke.

Apám a két öreget **Tokodra** hozta (gondozni, **Etelt** ápolni, mert a saját fiának nem kellett). Abból az időből néhány villanásnyi emlék előjön, mindet leírom, itt most csak keveset.

A valamikor csábító, szép szál legény **Nagyapámat** töpörödött, sovány öregemberként ismertem meg. Sokat ültem mellette a kissámlin, a kamrájában, amit **Apám** épített neki, így most is látom alakját, mozgását, huncut, mesélő szemét, és próbálom megfejteni, mi lehetett benne az a vonzerő, varázs, amivel elcsábította a 15 éves, szépséges **Máriát**, majd a háromgyermekes asszonyt, **Etelt**.

Egy kép **Etel néniről**: tudom, hogy mindig sokan voltunk a két szobakonyhás, fürdő nélküli lakásban, de hogy fértünk el, ki hol aludt, arról halvány képek derengenek. Azt viszont tudom, hogy **Etel néni** magas, fa ágya a keskeny konyha hosszabbik falánál állt. Legtöbbször feküdt, fekélyes volt a lába, csúnyán folyott, rongyokkal kötözte, amit **Anyám** mosott ki. Ha **Apámmal** beszélt, vagy elment az ágya mellett, megfogta a kezét és csókolgatta, **Apám** nem engedte.

- **Feri**, maga egy arany ember, nem tudom meghálálni, amit értem tesz! – mondogatta.

Magázta **Apámat** (de gyerekként még biztosan nem), így akarta háláját kifejezni, az alázkodással a lelkiismeretét próbálta nyugtatgatni.

Testvérek

Jenő és Juliska

Csak azokról beszélhetek, akik megérték a felnőtt kort.

A legidősebb **Jenő**, őt ismertem, kisgyermekként többször találkoztunk, ezek eleven emlékek, a beszélgetések ezt kiegészítették.

Hentes és mészáros mester lett, **Apám** példaképe fiatal korában. Megnősült, Etel mostohamama unokahúgát, **Juliskát** vette el. Első gyermekük, **Lacika** kevés ideig élt. **Ilonka** a következő, ő pár évig nálunk nevelkedett (**Apám** a szegénységből emelte ki). Bár **Juliska** néni mondogatta:

- Cselédnek kellett, dolgoztatja a **Feri**.

Ez annyiban igaz, iskola után (polgáriba járt) segítenie kellett a házimunkában, a Kantinban, de a legfontosabb munkája az én dajkálásom, vigyázásom volt.

Össze is nőttünk alaposan: amikor a faluba költöztünk, ő nem akart elengedni, én meg nem akartam a Kantinból, tőle elmenni. Sokáig sirattuk egymást. Tokodi bányászhoz, **Mezős Pistához** ment feleségül, 17 éves kora körül, azért maradt a Kolóniában.

Szőke volt Ilonka is, de **Magda** még szőkébb. Cukkolták is **Jenő bácsit**, honnan szedte össze ezt a szőke lányt a koromfekete férfi.

Aztán még egy fiú született, **Béla**, apja-anyja keveréke. Néhány év múlva a huncut feketeszemű **Bözsike** jött, „kiköpött” **Jenő bácsi** – mondták.

A második **Gyula**. Róla csak keveset tudok. Sokáig katona volt az I. világháborúban. A forradalom idején átállt a vörösökhöz, életben maradt, a fehér terror börtönbe zárta - mennyi időre, nem tudom; biztos nem hosszúra, mert 1924-ben (25 évesen) meghalt, tüdőbajban. Szakmájáról sem tudok.

A fiatalon meghalt Gyula

Egy fénykép alapján jóképű legénynek mondható; **Margit néni** meleg, okos tekintetét látom benne. Ezzel a külsővel csilloghatott a lányok körül. Ahogy hallottam, igen bohém életet élt. Részleteiben ez mit jelent, nem tudom, időben viszont 2-3 évnél nem lehetett több.

Apám után egy évre született **Margit**, az egyetlen életben maradt lány. Az imádott **Feri** szeretett húga. Nekünk a pótmamánk a **Nénnye**. Minden nagy csapással megbékélt, de a **Ferije** halála összeroppantotta. Huszonegy évesen a szép lány **Katyinszki Pál** felesége lett. Sok év után született egy kislányuk, **Margitka**, ő öt hónapos korában frászban (lázgörcsben) meghalt. A következő csapás kilenc év múlva **Pali bácsi** halála.

Margit, a szerető és szeretett Nénnye

Hányszor elmeséltem **Nénnye**, hogy történt, még a helyhez is el kellett vinni (különben nem volt olyan kérésünk, amit ne teljesített volna.)

Pali bácsi a dorogi bányában mozdonyvezető (gépész, lakatos) volt. A bánya kijáratát – a Fortuna (most játékterem) alatt – két hatalmas vasajtó zárta le. Kis vontató mozdonyral hozta ki a szénrel megrakott csilléket, megállt, kinyitotta az ajtókat (talán nem támasztotta ki), visszaugrott a mozdony lépcsőjére, elindult, közben a vasajtó becsapódott, halálra zúzva **Pali bácsit**.

Nénnye egyedül maradt, a testvérei gyerekeiben vigasztalódott, mi lettünk a családja, mindenben segítettük.

A fültestvér **István**, a kedves, szeretnivaló természetű **Pista bácsi**, hóbortjaival, megbízhatatlanságával – most csak azt mondom: a **Feri** családjának – sok mérgeledést, bajt okozott. Elvette a **Kalmár molnár** csinos **Vilma** lányát. Három lányuk született: **Gizi**, **Zsuzsa**, **Vilma**. A **Pista bácsi** okozta konfliktusok miatt – velük – nem alakulhatott ki szorosabb rokoni kapcsolat.

Gyermekkorából

Apám gyermek és fiatal korából csak töredékek jutottak el hozzám, amit Ő, **Margit néni és Magda** mesélt, és néhány írásos anyag, ami a történetekhez, emlékekhez kapcsolható.

Arról többször beszélt, hogy jó tanuló volt, de nem „bezzeg én, az én bizonyítványom megnézhetitek!” – pökhendi módon, inkább szomorúan, hogy nem tudott mindig iskolába menni – különösen télen, mert nem volt cipője, és nem tanulhatott, mint az unokatestvérei, mert a mostoha nem engedte. A négy gyereket se szerette. Ezért, vagy a megélhetésért, Apám a 6. osztály után Pestre került. Hogy kihez, hova, hol lakott, erről nem beszélt.

Ha nem akartam valamit megcsinálni, akkor huncut mosollyal az orra alatt dorgált.

- Nem voltam nagyobb, mint Te, Pesten dolgoztam. Lovaskocsival hordtuk a szenet a Körúton. A kocsis megrakta szénnel, koksszal a hosszúkás kosarat (biztos volt 20 kg), a hátamra tette a kocsi platójánál, vittem föl az emeletekre a lakásokhoz. Néhány fillér borraalót kaptam. (Hogy más fizetsége is lett volna, azt nem mondta.) Ezt csináltam egész nap, Te meg itt nyafogsz, hogy neked ez nehéz, meg piszkos. Tudod, milyen fekete volt a nyakam meg a ruhám estére? Igaz, egy zsák is volt a fejemre dobva. (Atyaisten, mint Rodin: Rakodómunkás szobrának.)

Nem tudhattam. Akkor elképzelttem, még most is látom azzal az irdatlan nagy kosárral a hátán, mert ilyet az 50-es években még láttam a Körúton is.

- Mit gondolsz, mi volt a vacsorám akkor? – kérdezte. – Egy zacskó töpörtyű, fél kenyér, egy zacskó szilva újságpapír stanicliba csomagolva. Az összegyűlt fillérekből vettem egy-egy cipőt, kabátot télire. Te megdolgoztál a télikabátodért? (Ami gyönyörű volt akkor, mint az álom.) Ja, ti kisasszonyok (tudta, hogy nem voltunk azok), nem is tudhatjátok, milyen volt az élet „régén”. Nem – azt mondta. – Ilyen volt az élete egy koldusszegény félárva gyerekeknek.

A Duna jege beszakadt alatta

Mesélte a következőt is.

A Dunaparton laktak, azt hiszem Szentgyörgymezőnél. Fakutyáztak, csúszkáltak, hancúroztak a befagyott Dunán. A játék hevében nem

vették észre, mennyire messze kerültek a parttól, ahol vékonyabb volt a jég. Apám alatt beszakadt. Nehezen, de kimentették. Mire hazavitték, ráfagyott a ruha. Sokáig betegen feküdt, mert tüdőgyulladást kapott. Apja nagyon megverte – ráadásnak a bajra. Hogy mikor, amikor hazavitték, vagy amikor már meggyógyult, nem tudom.

Azt is elmondta, hogy olyan hideg telek voltak, hogy teljesen „beállt” a Duna, gyalog mentek át rajta innen oda és vissza, vagy fordítva. Később mesélte, lovaskocsival is átmentek a jégen. (Mikor? A híd megépítése előtt, vagy kunsztból a híd mellett?)

Szakmát tanult

Onnan folytatom, hogy visszajött Esztergomba mesterséget tanulni. Érezte, a szénhordásnál többre képes. Polgáriba, középiskolába Etel néni nem engedte, pedig ingyen tanulhatott volna. Hogy miért, azt most mondom el, mert nem mese, hanem valóság, később még beszélek róla. Nagyapám rokonságában volt egy (magasabb rangot elért) ferences pap unokatestvér, aki végrendeletében meghagyta: minden Gyuriczki nevű (apja, anyja) fiú gyermek az Ő hagyatékából ingyen tanulhat, ameddig a tehetsége engedi. (Etel néni ezt nem akarta, mert az Ő fia nem tanulhatott volna, akkor a másik három se tanuljon.)

Ezt az ingyenességet vette igénybe nagyapám **Margit** testvérének három fia, (erről már beszéltem, és még fogok) **Ferenc, Kálmán és Sándor**. **Ferenc** még a tanítóképzőt is elvégezte, és '40 körül **Béla – Jenő bácsi** fia – is így tanulhatott.

A tanonciskolában kádár mesterséget tanult. A megmaradt rajzfüzet lapjai rajzkészségét bizonyítják. Kapott-e segéd vagy mesterlevelet erről, nem tudom. Hogy miért pont kádár akart lenni, az egy másik tragikus eseménysor, végig kísérte az életét. (Később elmondom.)

Azt viszont tudom, miért hagyta abba: csalódott anyja testvérében, aki a kitörés útját jelenthette volna számára (gazdag kádármester volt Izsákon).

Tudta, mesterséget kell választania, ha már időben, 12 évesen nem engedték tanulni. Újra tanoncnak állt, (talán egy kicsit túlkorosan,) ipari iskolába járt.

Jenő akkor már hentes-mészáros segéd volt. Szép üzletben dolgozott, jól mutatott a fehér kabátban, kötényben a pult mögött, ezért Ő is ezt a mesterséget választja.

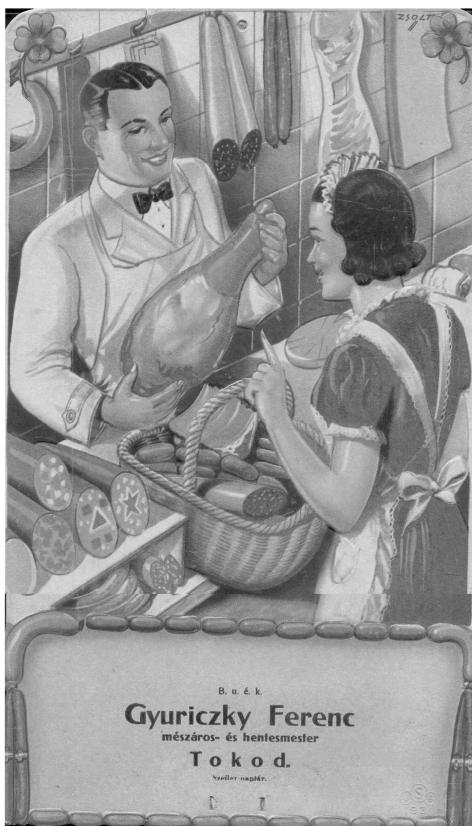
Egy kis kitérő.

- Miért van kint a táblán hentes és mészáros üzlet?

- A hentes levágja az állatot, felbontja, szétvágja, a mészáros az üzletben szeleteli, feldolgozva kolbászt, hurkát, sajtot, zsírt stb. csinál belőle. Ez két szakma, az üzletnyitáshoz mind a kettőből mestervizsgát kell tenni – magyarázta **Apám**.

- Akkor Te is vizsgáztál?

Büszkén néztem fel Rá, mert nem asztalos, pék, kovács, hanem hentes és mészáros mester.

Ez a naptár az üzletben lógott a fogas mellett. Egy nagyobbra is emlékszem.

A környéken inaskodott, segédkedett, Annavölgyön, Győrben, Tardoson, Zsámbékon. Nagyon jó véleménnyel voltak Róla, a munkájáról, mert amikor önálló lett, felkeresték, segítették. Egy tokodi asszony, a tardosi tót Annus néni (így hívták) az üzletben sokszor beszélgetett Vele, nekem is mesélt, sőt másnak is büszkén mesélte: segédként az anyjánál lakott egy kis szobában.

- Feri, üdvözli az anyám, mindig emlegeti, milyen rendes, szép szál legény volt – mondta tótos kiejtéssel.

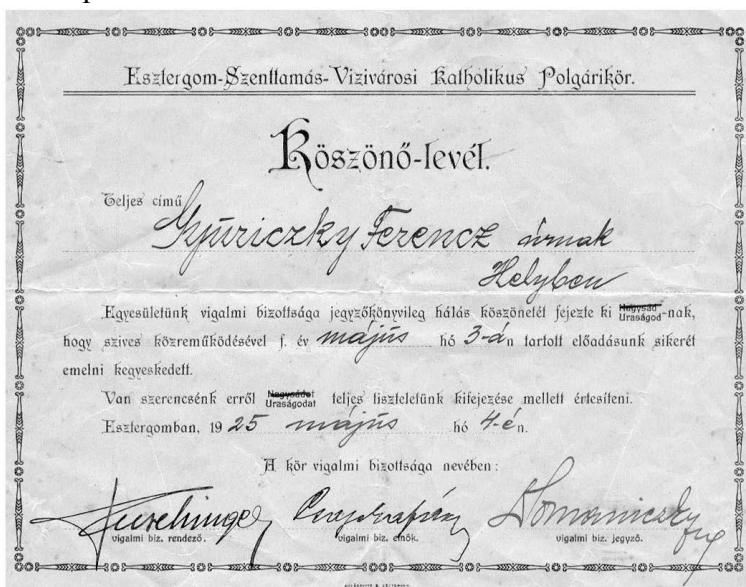
Mészáros és hentesmester az Apám

Egy kedves mestere volt a zsámbéki Wéber, nagy vágóhíddal, feldolgozó üzemmel. Rendszeresen hozták onnan a töltelékárut, erre emlékszem. Többször jött hozzánk szép hintóval, kedvesen fogadták. A háború elől a mester (állítólag nem az egész család, mert front után is járt Apám áruért Zsámbékra) menekülve Németországban kötött ki, érdekes, szép üdvözlő lapokat küldött, amelyek elvesztek. Egyszer írt, hogy Apám menjen utánuk. Nem ment, maradt, (nagy magyar volt,) jobb lett volna? Talán!

Operaénekes lehetett volna?

Melyik időről szól a történet, amikor kádárnak tanult, vagy később, amikor hentesnek, nem tudom.

A tanonciskolának volt egy dalárdája. Több városi ünnepen énekeltek, többször az Ipartestület Polgári Kör rendezvényein. A serdülő legénynek csodálatos, tiszta hangja volt, ezt a karmester felfedezte, apámmal szólót énekeltetett. A tanulatlan fiúban rendkívüli bátorság, a kitörés akarata lehetett, hogy ki mert állni az úri közönség elé. Éneklésének dicséretéről a város által kiadott oklevél tanúskodik, egy későbbi szerepléséről.

Énekes szereplésért köszönőlevél

Az egyik előadáson részt vett vendégként egy operaénekes, vagy operai szakember (Margit néni se tudta, ki, Ő mesélte). Felfigyelt Apám hangjára, tehetségére. Felkereste a családot, vitte volna Apámat Pestre, saját vagy az opera költségén taníttatni. (De a ferences rokon pénzén is tanulhatott volna).

Etel néni nem engedte.

- Szegénynek született, ne legyen úr belőle, maradjon mesterember – mondta. (Ez az a gonoszság, amit a lelkem mélyén soha nem tudok megbocsátani neki.)

Abban az időben is működött egy színpör, népi darabokat játszott, Apám ott is énekelt néhányszor. Ez a kör háború után újjáalakult, képzős koromban láttam néhány előadását.

Visszatérek a család történetéhez, sajnos többször, több év hiányzik belőle.

Nagyapám foltozómaster volt (amiről én tudok, de dolgozhatott közben mást is). Hogy ez mit jelent, azt kisgyermekként megtapasztaltam, majd később elmesélem. Kikutattam: többször laktak Esztergom Kisléva negyedében (itt született Mária nagyanyám) és Szentgyörgymezőn. A család faluról falura vándorolhatott, Ebeden, Muzslán, Léván is lakott. Csak következtetni lehet, hogy sokfelé, a Dunán innen és túl.

Apróságok Apám műveltségéről

Az első világháború történelmét kellett volna megtanulnom – előzményeivel, következményekkel együtt – néhány leckére bontva 1904, '14, '17 majd '19, ráadásnak Trianon (amivel később is meggyűlt a bajom). Mivel nem értettem, nem akaródzott megtanulni. (Különb történelemből és matematikából volt négyes az érettségim.)

- Apu, Te tudod, miért mentek a magyar katonák Szibériába, Vlagyivosztokig, hogy kerültek az eseményekbe a japán hadihajók? Ekkor röviden válaszolt, de aztán később 2-3 estén át, zárás után.

A háború alatt (II. világháború) a Moszkva fölötti Pripjatyi-mocsarakig vitték, erről is beszélt, meg a bajtársai elbeszéléseiről, akik már az I. világháborúban is katonáskodtak, és eljutottak Vlagyivosztokig. Mesélt a szibériai télről, a tajgai mocsarokról, ahol elsüllyedtek a nehéz harci lovaskocsiakkal.

Kérdeztem, értetlenkedtem, szörnyülködtem. Igazán akkor értettem meg a mocsarat, a -40-50 C° hideget, amikor Futó József földrajzi professzorom (éghajlatanos) saját szomorú tapasztalatait beleszótta az előadásába. Újra megelevenedtek **Apám** elbeszéléseinek képei, az igazi fényképek mellett. Erről is beszélek majd.

A legénykori budapesti élménye – amit felnőtteknek mesélt, de én is hallottam – megrendítő.

Oszlopokra szerelt hangosbemondók üvöltötték az I. világháború idején, hogy XY állomásra sebesülteket szállító vonat érkezik, ott várhatják hazatérő szeretteiket.

Apám odament. Az állomás felvirágozva, lobogózva, a katonazenekar fülsüketítően fújta, hogy elnyomják a feleségek, anyák kiabálását, amint föl-le rohangáltak szeretteik nevét kiabálva. Aztán – közelében – két fehérköpenyes szanitéc leemelt egy szerencsétlent, letette a földre asszonya lába elé.

Apám csendben mondogatta:

- A nyomorúság miért csak a magunkfajtáját sújtja? A háborúcsinálók bársonyfotelből irányítanak sok magyart a háború mészárszékébe. Ők nem hálnak meg és láb nélkül sem teszik asszonyaik lába elé. - A végén káromkodással is megtoldotta érveit, igen indulatosan.

Kérdezgettem **Gyula bátyjáról** is, kevés választ kaptam, róla **Nénye** beszélt.

A tankönyvekben leírt történelem kevésbé érdekelt – a miértek foglalkoztattak –, a történetek, élmények annál inkább. Az Árpád-házi királyok neveit sorban, az évszámokat képtelen voltam megjegyezni. (**Bandi** még most is fújja hiba nélkül.)

Apám nem volt vallásos, de ateista sem. Voltak fenntartásai a katolikus egyházzal és papjaival szemben. Ezek rám is hatással voltak, hisz Ő volt a felnőtt tekintély a nyiladozó értelmű gyermek előtt.

A zárdai időmben (talán a könyvtárban) kezembe akadt egy könyv: a keresztes hadjáratok színes képekkel illusztrált történetei. (Művészettörténeti tanulmányaimból már tudom, kódex részleteket láthattam iniciálékkal.) Nem tudtam megemészteni, miért kellett erőszakkal hittéríteni, a hadjáratban embereket ölni. Ezt **Apámtól** is megkérdeztem. Ezt Ő sem értette, nem helyeselte, bűnnek tartotta, ezért én is.

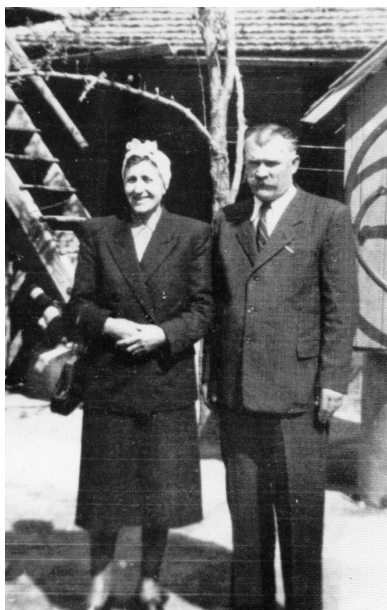
Nagyobbacska voltam, amikor **Apám** kezében láttam három könyvet, amelyeket lapozgatott. Kisebb méretű, nagyon kemény, zöldes, piszkos borítóval, elsárgult lapokkal, Darwin három kötetét, használtan, talán az Ecseri-bolhán vette. Olvasni már tudtam, beleolvastam, a címetek, aztán kérdeztem:

– Tényleg a majomtól származunk? - Erre Ő nagyot nevetett.

Később többször beleolvastam. Nehéznek, érthetetlennek tartottam. Sokáig a rekamié üveg vitrinében láttam, eztán eltűnt, valakinek értékes volt a különben is értékes könyv.

Akkor a „könyvtárunk” néhány könyvből állt, nem is töltötte meg a húzós-üveg vitrint, apró csecsebecsék is helyet kaptak. **Margit néni** vásárolta, néhány mesekönyv és egy vékony ifjúsági regény „Észak gyermeke” címmel: egy kislányról szólt, aki az északi Lappföldön élt. Sokszor elolvastam, gondoltam rá sóvárogva, egyszer én is eljutok oda. Álmom, kívánságom öreg koromban teljesült, Finnországban jártunk (nem a Lappföldön) Helsinkiben, Espooban, ez is csodálatos volt.

Anyám szívesen ment templomba, de ritkán tehetette. A nagy ünnepek vasárnapján a háború után **Apám** is elkísérte a nagymisére. 1950 húsvétján szépen felöltöztek, **Apámon** az első sötétszürke csíkos (és szúrós szövetű) öltönye. Hasonló volt Anyám kosztümje is. Fején selyemkendő – az akkor divatos – turbánba fogva. A kosztüm alatt selyemblúz, lábán selyemharisnya (csak a misére vett fel ilyet), karján előre tartva fekete retikül. A padláslépcső és az öreg körtefa közé állítottam a fényképezéshez. Ez a legszebb kép, egyben az utolsó, amit az alumíniumból öntött „kistank” géppel csináltam.

Együtt az utolsó képen 1950 húsvétján

Apám gyűjtötte a magyar nótákat, mődalokat, mindent, amit megtanult énekelni. Van, amelyiket női kéz mives betűkkel leírt Neki, mások **Apám** nehéz szálkás betűit őrzik. Ezek a lapocskák, fűzetben, fiókokban, zsebekben voltak, néhány előkerült. Miért nem mind? Miért nem?

A világ eseményei nagyon érdekelték, újság járt minden nap (front után mi?). Ebéd után olvasott, vagy olvasni akart, de a fáradtság győzött: az újságra, asztalra borulva aludt. Ez volt a pihenése, a néhány perc szundizás, akkor is, ha éjfélkor feküdt, vagy hajnalban kelt.

Képzős koromban nagyon igényeltem a beszélgetéseket, de erre a Sors kevés időt adott. Pedig mennyire imponált Neki, hogy a lánya ilyen „okos”, kérdez, és Ő olyan tájékozott, segíthet eligazodni - ebben a kusza világban. No, ezek a beszélgetések nem voltak mindig idilliek, mert **Anyám** munkára nógatása félbeszakította őket.

Nagyapám, a foltozósusztér

A Sorstól kaptam két ajándékot, az egyik: rám talált az évtizedek óta keresett második unokatestvérem (Mesznéder Klára), a másik: anyja hagyatékában talált egy fényképet, elküldte a másolatát, kérdezve, ismerem-e őket? Kinyitottam a borítékot, kezemben egy esküvői kép, borsódzó háttal, a „könnyeim fátyolán át” felismertem hettyke tartású, pödrött bajuszú, éles tekintetű vőlegény nagyapám (Gyuriczki Pál) karján a szépséges Mesznéder Mária nagyanyám, vastag haja koszorúban a fejére tekerve, gyermeklányként állt a meglett férfi oldalán. Az érzés el nem mondható, le nem írható, amit a fényképpel a kezemben éreztem. Ilyen volt Nagyanyám a délceg Nagyapám, akit csak tőpörődött öregemberként ismerhettem? Hosszas sírdogálás után megnyugodva, telefonon köszönetet mondtam Klárinak, és gondolatban nagyanyjának is, hogy nem dobta el a férje (Gyula) hűgának az esküvői képét.

Nagyapámat (Etel nénivel) Apám Tokodra hozta – tehetetlen, beteg öregek hova mehettek volna, ha nem Ferihez – az akkori képek, emlékek igen elevenen jönnek elő.

Így látom a nyolcvan felé haladó, öreg, vékony, de egyenes alakját,

bajuszát, hamisan csillogó szemét. Foltozósuszter volt, (a házassági levélen is „cipész” áll), ami cipőjavítót jelent. Úgy tudom, mással nem is foglalkozott, nyugdíja nem volt. (Akkor csak az állami alkalmazottaknak - pl. Beszkárt - járt nyugdíj, mint akkor mondták: szerencsés ember, nyugdíjas állása van.)

Élete utolsó percéig örökmozgó, eleven, utazó foltozósuszter maradt. Így érthető, hogy a kevés személyes holmi mellett ide hozta az egész suszter műhelyét. De hova? A zsúfolásig megtelt lakásban nem volt egy talpalatnyi hely sem, ezért a konyhába tették Etel néni ágycsészéjét, fekélyes lábával ott feküdt. Hogy nagyapám hol aludt, el sem tudom képzelni. A „kiszágó” után a folyosó jobb oldalánál lévő füstölő elé Apám még egy „kisházat” épített, úgy 1,5x1,5 méterest. Itt töltötte öregünk ideje nagy részét, a kedd-pénteki piaci napok kivételével (ezek voltak a nagy kiruccanások napjai).

A műhely, benne az öreg suszter

A meseszerűen kicsi házon kis deszkaajtó (a kicsi suszternek nem kellett nagy), szemben egy kicsi ablak, bal oldalt polcok cipőkkel, szerszámokkal, bőrkkel, a jobb sarokban kicsi asztal-féle, az ajtó mellett fogas – deszkába vert nagy szögekkel –, ezen lógott a vászonzsák (cipőkkel), néhány ruha, és a csiriztől, szuroktól, boxtól nehéz kötény (vászon is, meg bőrszerű is). Az ajtónak háttal ült egy háromlábú suszterszéken – középen kagylószerűen mélyítve – kerek ülőkével. A kisasztal – a térde előtt – pereme léccel magasított, hogy a szögek, szerszámok ne potyogjanak le róla. Ragasztófélék, csiriz, enyv, lisztes ragasztó, pléh- és fadobozokban bőrdarabok, vastagabbak talpna, vékonyabbak a felsők javítására. Csontos kezén, göcsörtös, göbös ujjain az összes kulimász nyoma „leolvasható” volt, úgy mint – valamikor kékvászon – kötényéről. A ragasztós műveletek után – villámgyors, olyan „fenős” mozdulattal, nehogy valaki meglássa az illetlen dolgot – kezét a köténybe törölte. Az ülő susztert „körbepasztázták” a rossz cipők, a lábánál a soron következők heverték; a polcokon, a szögeken a fűzőjükkel összekötöttek voltak.

A képből én sem maradhatok ki: az öreg jobb térde mellett ültem a kis sámlimon, és lestem, mit csinál, de közben a szögeket is összeválogattam a boxos dobozokba, a picurinka suszterszöget –

nagyon hegyes volt a vége –, a faszöveget, a kékfejűeket. Beszélgetni ilyenkor nem lehetett, mert legtöbbször tele volt a szája széle pici szögekkel. Miért? Máris mondom. A két térde között egy vas rúdon cipőtalp forma vas lap, erre húzta a cipőt, ha talpalni, foltozni akarta. Vett egy marék szöveget, telerakta a szája szélét (töménytelen belefért), vette az árt vagy bikicset egy domború fejű kalapáccsal ráütött, pici lyukat vert, az ár fa nyelét két tenyerébe fogva megpödörte, így húzta ki a lyukból, szájából egy szöveget beletett, ráütött, és így folytatta villámgyorsan, míg körbe nem ért a talpon vagy a folton. Végigkalapálta a szögeket újra, a bőrt éles (íves) késsel körbevágta, majd egy reszelővel simára csiszolta, mustával (bőrsimító vasszerszám, domború) végiglapogatta, festette a cipő színére, vagy feketére. Egyik térdén egy bőr gurttni átvetve, a talpa alatt körbe, nem tudom, mi célt szolgált, de látom.

A felsőrészek javítására a cipő a kezében, talán a gurttni (szalag, pánt, kötél) alá szorítva, az árral lyukat vájt. Két túvel dolgozott, egyet a cipő belsejéből felfelé, a másikat befelé szúrta egymás mellé szorosra húzva a szálakat, elképesztő, milyen gyorsan. Nagyapám a cipőjavításokért kapott pénzt elutazta (Dorogig és vissza), eliszogatta. Reggel korán átballagott a szemben levő kocsmába **Maritantihoz** egy féldecire, este egy kisfröccsre, a piacon sültkolbászra, rá egy fröccsre.

Reggel (fél hét előtt, akkor indult a Kisvonat) hátára vette a kész cipőkkel megpakolt zsákot, a kis szerszamos bőröndöt, mert a piacon várták a kuncsaftok - amit tudott, helyben megjavított. A kis suszterszék és az át nem vett cipők egy zsákban a Tonhauser néninél voltak az utca másik oldalán. Délután hazaindult a vonattal, Kenyérmezőn átszállt a komáromira, majd az annavölgyire, fél négy körül ért haza. Kedden hozta a cipőket, pénteken javítva vitte, a batyukkal felsétált a piacig, majd vissza.

Az utolsó, pénteki napon a dorogi állomás peronjáig jutott el, beteg szíve felmondta a szolgálatot, elment az öreg suszter. A legkisebb fia, Pista a Zsalazsonban hallotta, hogy az állomáson valami Gyuriczki nevűt holtan találtak.

- Az nem lehet, hisz a Jenő, a bátyja, a ravatalon fekszik, tegnap halt meg, február 26-án, temetik – mondta. De azért felment a temetőbe, tényleg ott találta az apját a ravatalozóban, együtt temették őket.

Az öreg suszter szíve már nem bírta el többet, szeretett fia halála, vagy a vonathoz szaladás (mondták) okozta-e a halálát február 27-én, nem tudni. Apám ez után vonult be, majd ment a frontra.

Igaz vagy nem igaz történet

A muzslai életükről szól egy tragikus történet, ezt **Magda** mesélte halála előtt kevéssel. Még egyszer rákérdeztem később, állította, igaz, Ő is beszélt a történet ismerőjével.

Ez a történet Apám 18-20 éves korára tehető. A megértés kedvéért mondom, **Jenő bácsi** (nagybácsim) súlyos májbetegséggel feküdt az esztergomi kórházban '40 körül. Mellé egy muzslai, hasonló korú férfi került. A Gyuriczki névre felfigyelt.

- A maga testvére lehetett az a Gyuriczki nevű, akivel a következő történet – mondta. - A faluban a fiatal legények (az ő korában) bandákba verődtek, virtusból össze-összecsaptak. Az egyik vezér egy verekedős, kötekedő, bicskás legény volt, aki sok kellemetlenséget csinált a faluban. Erről mindenki tudott, féltek tőle, leszerelni nem tudták. Egy összecsapás alkalmával botokkal, dorongokkal támadtak azokra a legényekre, ahol a Gyuriczki nevű is volt. Az Ő kezében egy nagyobb husáng, a feje elé tartotta védelemül, a felé közeledő kés elől megperdülve a mögötte állót a husánggal fejbe találta, pont a halántékán, később meghalt. Az áldozat csak nézelődő volt, de közel a harc színhelyéhez. **Jenő bácsi** az eseményről nem akart tudni, mondván, ő nem emlékszik ilyen dologra. Ha igen, erről a család semmikor, senkinek nem beszélt.

Tovább a történet: több tucat ember jelenlétében történt az eset. Az ellenfél is bizonyította, kés elől elugorva véletlen volt a baleset. A tettest fölmentették, de a család bosszúja miatt menekülnie kellett. **Magda** állította, akkor kerültek újra Esztergomba.

A történetet, amit **Magda** mesélt, kétkedve fogadtam. Mivel még foszlányokat sem hallottam erről, bizonyosságot akartam, reméltem; de 80 év távlatából ez reménytelennek tűnt – vagy mégsem?

Nemrég elmentünk Muzslára. A községházán szerettem volna valamiféle dokumentumot, emléket találni, információt kapni. Elmondtam, miért keresek valakit, vagy valamit. Sajnálják, de dokumentummal nem szolgálhatnak, mert a háború alatt minden elégett, csak '45-től tárolják az adatokat. De információt talán kaphatok a falu legidősebb asszonyától, **Zalaba Maris nénitől** (a címét megadták), ha Ő nem hallott az esetről, más sem tud segíteni.

A megadott címen megtaláltam. A takaros falusi házból kijött egy

nagyon mozgékony, csöpp kis asszony. Nem akart szóba állni velem, nemrég halt meg a lánya tragikus körülmények között (amit később elmesélt), nincs kedve beszélgetni. Elmondtam, hogy a községházán **Erzsike** adta meg a címét, erre rögtön betessékelt. A fia (agglegény, vele él) munkanélküli, a hivatal adott neki munkát. A sok hímzett terítővel, függönnyel díszített előszobában beszélgettünk. Itt vette le a hatalmas gumikötényét (hogy bírta el a törékeny teste?), mert a fürdőkádban ágyneműt mosott, mutatta.

Miután elmondtam, miért keresem, – tiszta magyarsággal – beszélni kezdett, közben nagyokat gondolkodott.

- Volt itt egy eset, az öregebbek mesélték (Ő 90 éves lehet): a harangozót vagy templomszolgát egyik este a harangozás után megleste a haragosa, amikor kijött a templomból, leütötte, meg is halt. A tettest megtalálták, elítélték, úgy tudom, több évet ült. Aranyoskám, ez biztos nem a maga apja volt.

Gondolkodott, közben mondogatta.

- Várjon csak, még volt egy eset, elég régen, hogy is volt? Két csoport verekedett, többen nézték. A bicskás fiú nevét is tudom, de most nem jön elő, de az biztos, hogy a szemben lakó Bözse apját verték fejbe tévedésből. Nagyon sajnálta a falu, mert akkor nősült, a temetés után született a Bözse. A véletlen baleset elkövetőjének nevét soha nem hallottam, így nem juthat az eszembe. Szemben most senki nincs itthon, dolgoznak, de este átmegegyek, mindent kikérdezek a Bözsétől, az anyja biztos mesélt neki a szomorú esetről. Holnap jöjjenek vissza.

A Papa a kocsiban várakozva, sétálva nagyon türelmetlen volt, mi a csudát tudok ennyi ideig beszélgetni egy öregasszonnyal? Az igaz, vagy nem igaz kiderítése ilyen távlatból – kb. 90 év – tényleg csoda lehet.

Csak néhány hónap múlva - tavasszal - jutottunk el újra Muzslára. Zalaba Maris néni háza zárva. A szembeszomszéd segít: az unokájánál van a második házban. Szép, nagy, kétszintes ház. A csengetésre Maris néni jön ki, a csinos, barna dédunokájával (Esztergomban tanul a tanítóképzőben.). Felismer, mondja:

- Későn jöttek, Bözse már nem tud mesélni, meghalt a télen. (A leütött férfi lánya, kb. 84 éves lehetett.) A menyé, Cibor Mártonné, megadom a címét, ő nagyon szeret mesélni, sok mindentről tud, szívesen fogadja majd magukat.

Hosszasan mesélte, hol balra, majd jobbra, a téren át menjünk a templom alatti utcába. Megtaláltam egy szépen gondozott házban a hatvan feletti házaspárt. Az asszony kedvesen fogadott, bevezetett az „ünneplős” - modern, gépesített, sok szép kézimunkával díszített - konyhába.

Megértette, kit és mit keresek, hosszan beszélt az eseményről, - tiszta magyarsággal - mondván, anyósa sokat és sokszor elmesélte a történeteket. Ugyanazt mesélte, mint Magda és Maris néni, de neveket nem tudott mondani ő sem, talán már Bözse néni se tudott volna. Ő a tragédia helyét is megmutatta, a csurgót, a templomdomb alatti forrást, ami akkor szabadon csordogált egy téren elterülve, ma egy csatornán az árokba folyik. A tragédia után a fiatalasszony sokáig egyedül élt a kis Bözsével, majd hozzáment egy falusi öreglegényhez, békében együtt nevelték az apróságot.

Mivel újabb információt nem kaptam, kaphattam, nem is remélhettem, így feladtam a kutatást, egy gondolatot megfogalmazva: ha minden igaz lehetett (talán nem), még inkább csodálom Apámat: ilyen borzasztó teherrel a vállán (ha nem is bűnös) hogy tudott néma maradni? Talán Nénnye féltő, óvó szeretete, gondoskodása tartotta benne a lelket - rövidre szabott életében. Anyánk sem beszélt erről, még az öreg, ráérős, beszélgetős idejében sem - talán ő sem tudott erről az igaz-nem igaz történetről.

Anyám és családja

Ismereteim

Ezen idő történéseiből többet hallottam, mert még éltek a „szem és fültanúk”: **Rudi bácsi, Rudi néni (Juliska), Margit néni**, és természetesen mesélt **Anyám, Apám** is. Pestre került Apám a Soroksári úti Közvágóhídra (akkor ez volt a legnagyobb Budapesten, talán az országban is). Itt hentes és mészáros munkát végzett, ahogy adódott. Anyám is itt dolgozott. Mind a ketten Erzsébeten laktak albérletben, egymáshoz közeli házban a Határ útnál.

Honnan ismerhetem én a mérki család életét, kiket ismerhetek, mit tudhatok Róluk?

Először is: **Anyám** elbeszéléséből. Öreg korában mesélt szívesen, mert előbb haszontalan időtöltés lett volna a mesélés, beszélgetés - pedig mennyire hiányzott.

A nyiladozó értelmem idejéből csak a munka és az ehhez kapcsolódó események maradtak meg tisztán, élesen.

Másodszor: a háború utáni években – amikor már lehetett utazni – többször mentünk Mérkre, a „világ végére”. Az unokatestvérem, Imre és én azon gondolkodtunk, hogy lehet ennyi mindenre emlékezni? Aztán csak rájöttünk. Apámék „feketézni” jártak gyakran oda. Hogy ez mit jelent? Tokod környékén ruhát, anyagot (pl.: viscosai selymet, méterárut) szappant, szódát, stb. vittek, cserébe zsírt, szalonnát, olajat hoztak az üzletbe eladni, így tudtak '45-ben a 0-ról elindulni, kinyitni újra az üzletet. Nyáron minket is levittek, 1-2-3 hétig otthagytak, majd mikor újra jöttek, hazahoztak. Ez idő alatt mindenkit megismertünk, szomszédokat, közeli, távoli rokonokat, mindenhol vendégként fogadták Anna lányait.

Harmadszor: a még élő néhány unokatestvér segít az emlékezésben, illetve ezek pontosításában.

Anyám

Anyám a századforduló második évében született, egy szegénynek mondható, 7-8 hold földön gazdálkodó sváb családban, a két fíltestvére után negyediknek. Nagyanyám első házasságából születtek az **Uhl** gyerekek, **Mihály** és **Róza**. Az apa, Uhl Mihály korán meghalt. A fia,

Mihály az I. világháborúban tűnt el. Róza nénit és családját megismerhettem. Nagypám, **Schrek** István parasztember. Az első közös gyermek Juli néni, majd sok gyermekhalál a lányok között. A következő Anna (az anyám), majd Franciska (Imre anyja), aztán Vali néni (ő a szülői háznál maradt), utána Marika néni, a mama legkedvesebbje - a szerencsétlen sorsú, a szép, az aranykezű Marika néni, a **Nénike**.

Nagyanyám 14 gyermeket szült, ebből 7 élte meg a felnőttkort. (2 Uhl gyerek, 5 Schrek leány.) Csecsemőként torokgyíkban, gyermekként, nagylányként fekete himlőben, egyszerre két 16 éves: Gizike, Julika egy-egy tüdőbajban halt meg.

Borzalom, akárcsak az Apám családjában: 5 maradt élő, 7 gyermek meghalt 10 éves kora előtt. (József Attila is ismerte ennek a „boldog” időnek néhány szeletét.) Történelem, szociológia, de keveset beszéltünk erről a korról, ezért elképzelni se tudjuk. Sőt azt sem, mi vezethetett a forradalomhoz, mikor itt minden olyan szép, itt minden jó, Uraim. Gyerekeim, elnézést a kitérőért!

Egymás után jöttek a leányok, fiú egy sem, azt az egyet is elvitte a háború. Ez a szerencsétlenség a későbbi életükben hasznukra vált, a fiúknak való nehéz paraszti munka megedzette testüket, erősítette a lelküket, nem roppantak össze a későbbi kegyetlen élet terhei alatt. A történelem legsötétebb bugyraiban forgatta meg Őket, életük egy-egy önálló regény is lehetne, erről részletesen később írok, önálló fejezetben.

Anyám testvéreinek élete, mérki emlékek

Anyám testvéreit - röviden - már bemutattam.

Szeretnék beszélni a sváb család életéről, mindennapjairól, a nehéz paraszti munkáról, megpróbáltatásairól, tragédiákról. Az öt lánytestvér életének alakulásáról, a családjukról.

Elmondom megfigyeléseimet, emlékeimet emberekről, rokonságról, villanásnyi képekről, amelyek még előjönnek emlékezetemben, 58-60 év távlatából.

A lányok dolgoztak a család földjein, ahol gabonát, tengerit, kendert termesztettek. Munka idején az egész család tehénszekérre pakolt, még a csecsszó is, öt mezei bölcsőben a fa két ágára akasztották, időnként

egy nagyobb ügyelt rá. A gyerekek, ahogy a szerszámot (kapát, horolót) meg tudták fogni, már dolgoztak. A legkisebb babával rossz idő esetén a 7-8 éves otthon maradt, etette, vigyázott rá, de közben az aprójószágot is etetni, itatni kellett.

A baba bölcsőjében szalma volt, rajta rongyok, ezen a vászonpelenka, ezt kellett cserélni, de az átnedvesedett "almot" is kidobni. Ha elgondolom, a bölcsőben mindig volt csecsemő a 12 Schrek lányból, talán egy bölcső nem is volt elég. **Anyám** mesélt a fekete himlőről, meg a tüdőbajról, az vitte el a testvéreit. Gyermekszületés, gyermekhalál váltogatták egymást.

Róza néni és **Anyám** hamar megismerte a napszámot, a zsellér életet a közeli Károlyi földeken: hatalmas birtokaik voltak itt, az Ecsedi láp lecsapolásával nyert földeken, pl. Halmos, Ágerdő-major. Ők telepítették ide Baden-Württemberg tartományból a német parasztokat, a Szatmári-síkságra, a Kraszna folyó mentére. Magyar területen csak Mérk, Vállaj, Zajta sváb település maradt, a határon túlra Szatmárnémeti, Nagykároly, Mezőfény, Kálmánd, Csanáros, Kaplony, Tasnád stb.: 45 német nyelvű település, a nagyobb - németekkel betelepített - terület Romániához került a Trianoni feldarabolás után. Még két adalék a betelepítéshez, amiről nemrég hallottam. Károlyi Ferenc 1745-ben vette meg Vállajt és a környező területeket, olyan szándékkal, hogy német parasztokat telepít ide. Így jött létre a szatmári síkságon, a Kraszna mentén kb. 50 német nyelvű település. A vállaji katolikus templomot már a svábokkal együtt építette, a mai a 20. sz. elején épült.

Ulmban élő barátunk, dr. Wiandt kutatásait az én ismereteimmel összevetve: Anyám családját Szatmárba, a Huber családot a Tolna megyei Györkönybe, apai nagyanyám családját, a Mesznédereket az esztergomi Duna-parton rakták ki közel egy időben, a 18. sz. közepén, Mária Terézia betelepítésének utolsó hajóival az esztergomiak érkeztek 1760-70 között. A legősibb ismert ősem 1767-ben született Esztergomban. A vállaji polgármester – Vilmos (Wilhelm) István - legősibb őst 1712-ben anyakönyvezték Vilhelmként Ulmban. Innen indultak a Dunán nemcsak hajókkal, hanem lélekvesztő csónakjaikkal (schahtelekkal, csónakra épített kis házakkal) a családok, majd kelet felé vándorolva jutottak el Szabolcsba, Szatmárba, számban alaposan megfogyatkozva.

Mekkora öröm ezeket a gyökereket kutatni, az összegubancolódott szájakat bontogatni, megállapítani! A **Schrek**, a **Huber**, a **Mesznéder** család egy területről érkezett, elképzelhető, hogy egy faluból került Magyarországra. Heted-iziglen még rokonok is lehetünk.

Ez a kis kitérő is a korhoz, a család történetéhez tartozik.

A szegényebb sváb családok, vagy ahol sok volt a gyerek, a kevés föld jövedelméből nem tudtak megélni, summásnak álltak a Károlyi birtokon, a nagy kézierőt igénylő aratáskor, a tengeri kapáláskor vagy betakarításkor. Összepakolták kevés motyójukat, tiszta ruhát, bádóg tányért, tálat, a schliesl-t, kanalat, kést; kendőbe csomózva a hátukra kötötték, a munkahelyig 8-10 km-t gyalogoltak, és amíg a munka tartott, 2-3 hétig is maradtak. A nehéz munka után pajtákból aludtak, tömegével, de kazlakba, szalmaboglya tövébe is jutott summás.

Tisztálkodást, egyéb szükségletet hogy oldották meg, erről nem beszéltek. A fürdőszobához, angol WC-hez szokott utódaim ezt el sem tudják képzelni. Ahogy nőttek a lányok, csatlakoztak a nővéreikhez, a meghalt nagylányok helyett az élőknek kellett dolgozni.

Anyám testvéreit már bemutattam - most az életükről, a családjukról, találkozásainkról elmondom, amit tudok.

Nagyanyám első gyermeke, **Uhl Mihály** az I. világháború elején eltűnt. A második **Uhl Róza**.

Mit tudok Uhl Róza életéről?

Amerikában élt egy rokon. **Anyám** őrizte a fényképét, név nem volt rajta. Talán ő, vagy a szép nő fényképe csábította **Rózát** - a többi magyarral együtt - Amerikába. Vesztére: ott megismerte **Szalóki Jánost**, hozzáment. **Szalóki** (úgy mondták a rokonok) kint megháborodott - talán nem kapott munkát, vagy egyéb ok miatt. Szidta az államot, nyilvánosan, a kommunista szövege miatt kiutasították. Sajnos az egyébként nem rossz szövegelést - ami éles elmét, sok politikai ismeretet, sőt összefüggést mutatott - itthon is folytatta: a háza előtt ülve a kisszéken, szónokolt, prédikált (mint Szent Ferenc a madaraknak), a munka helyett. Minket mindig nagy örömmel fogadott, kisasszonyoknak nevezett, kispadra ültetett, gyümölcssel, dióval kínált, és buzgón mesélt ifjú hallgatóságának - ritkán adódott, hogy valaki hallgatta. (Legtöbbször a **Mama** is velünk volt, Ő csak csóválta a fejét, nem igazán szerette a vejét.) Szerény, kis házat építettek a falu egyik

végén. Három gyerekük született: **Jóska, Béla, Anna**. Apjuk betegsége tovább öröklődött Jóskában és Anna gyerekében. Tokodról írva Jóskáról még beszélek. **Béla** a faluban maradt. Felesége a második gyermek születése közben teljesen megvakult, nyomorúságos volt az életük. **Anna** Gyöngyösre ment férjhez. Férje korán meghalt, lánya sem egészséges, együtt élnek a fiú unokával.

Második, de már Schrek lány: Juli néni

Törékeny, finom arcú, kicsit hajlott hátú, talán a szívével betegeskedő. Napszámba sem járt, varrta a ruhákat a testvéreinek, kézimunkázott, a háziszóttos törölköző végekre, párna szélére apró keresztzemes öltésekkel csodálatos virágokat varázsolt, a szálakat számolta, a minta nem volt előrajzolva.

Későn ment férjhez a jómódú, kocsmáros, nagyházú, méretes piros orrú özvegyemberhez, **Papp Bernát** bácsihoz.

A nagy házban, nagy udvarban (itt szőlő is volt), nagy csűrben, mögötte a hatalmas kukoricás kertben **Juli néni** keveset dolgozott, inkább a varrógép mellett ült. Nekünk is varrt – a vitt viscosa selyemből – hálóinget, olyan "krisztuskását", amelyet én otthon sorozatban gyártottam. A mindig élcelődő, jó humorú **Bernát bácsit** józanul ritkán lehetett látni, mindig kaptos volt, **Juli néni** halála után még inkább. A szeme hamiskásan csillogott, kövérekés, imbolygó testét csoszogó lábai hozták elénk, ha meglátogattuk őket. Ha már túl sok és "csípősebb" viccet mesélt, **Juli néni** rászólt:

- Bernát, ugyan hagyjad mán!

Ő nagyot nevetett, míg újabb huncutságot ki nem talált.

Egy fiuk született, **Tibor**, szakasztott anyja, éles eszű, fürge, ügyes fiú. Taníttatni kéne, de messze a városi iskolák, kollégium nincs - de azt úgysem bírná -, a közlekedés elmaradott, legjobb lesz, ha Esztergomba megy ő is, hisz Fránci fia, **Imre** már beiratkozott az esztergomi tanítóképzőbe, menjenek együtt. Igaz, nagyon messze van, (kb. 350 km.,) de jók az iskolák, **Annáéknál** el lesz, családba kerül, vigyáznak rá, vonattal bejár az iskolába. Így érvelt a Papp család, miután **Anna** férje is beleegyezett: befogadja a messziről jött, de kedves testvér fiát is.

Imrére és rám bízta, vigyázzunk rá a vonaton oda és visszajövet. A tokodi fiúk, pl.: **Papp Jóska** is vigyáztak rá, tudták, mennyire hazavágyik.

Szegény picurka fiú - 10 évesen - nagyon szenvedett az anyja hiányától, attól kellett félni, megszökik, amit meg is tett hamarosan.

Gyalog mentünk a Vízivárosból az állomásig, az ő iskolája mellett, ott, vagy az állomás környékén kellett találkozunk, mivel csak egy vonat ment, fél 3-kor. Egyszer meglesett, hogy az állomás felé tartok, megvárta, míg a komáromi vonat elmegy, majd felszállt a pesti vonatra, és hazament Mérekre. Egyedül hazaértem, **Apám** rögtön motorra ült, az iskolában kereste, a táskáját megtalálták, de ő eltűnt. Másnap délután jött a távirat (telefon még nem volt): "Tibi itthon van, visszaviszem: Juli"

Még annyit: a tanárok szerették az éles eszű, igen fürge, zamatos, szabolcsi tájszólással beszélő fiút. A tokodi társai még most is emlegetik, milyen érdekesen beszélt az unokaöcsém.

Tehát pénz, ennivaló nélkül elindult a "világ végére". Amikor anyja idehozta, megfigyelte, hogy a Nyugatiban kell átszállni az esztergomi vonatra, majd fordítva, aztán Mátészalkán, majd Tiborszállástól gyalog Mérekig. Később mesélte, a vonaton (ami akkor nagyon zsúfolt volt) az utastársak megszánták az anyjához visszaszökő fiút, enni, inni adtak neki, nagy marék diót is pucolgatott, ha a kalauz jött, a pad alá bújtatták, a szoknyájukkal takarták.

Hajnalban kopogott otthon, Anyja majd elájult a rémülettől.

Juli néni visszahozta, de minek? Csak sírt, nem találta a helyét, egy évet nehezen, de kibírt. Aztán Mátészalkára írták, gyors- és gépipró szakiskolába, aminek megint nem volt értelme, mert felnőtként a Mérki TSZ-ben lett traktoros.

Megnősült, elvette a közelben lakó, pirosposzsgás, tűzrólpattant Marikát, aki életének, a nagy családnak az összefogója, az 5 gyermek tanulásának irányítója lett.

Rendkívül eszes gyermekeik születtek, szegénységben, de boldogságban nőttek fel. **Tibor** és felesége atomkutató Kanadában, 2 nagy fiukkal élnek ott. **Marika** és férje tanár Ócsán, egyik lányuk már férjhez ment. **Judit** könyvelő, 2 leánya és fia született. **Évi** két gyermekével, férjével Pesten lakik. A legkisebb - újra fiú -, **Zoltán** 2 gyerekével Ócsán, Marikáék közelében lakik. Az ő felesége vállalji lány, Jekli Piroska rokona.

Tibor aránylag fiatalon halt meg, vékonydongájú testét tönkretette a 3 évtizedes traktorozás, az utolsó évtizedben az ital - **Marika** és a család (a gyerekek addigra kirepültek) életét megkeserítve.

Marika most egyedül él, betegesen a Papp Bernát-féle nagy házban.

Emlék **Juli néniről**.

Szinte minden nyáron (a front után) Mérken voltunk, naponta máshol vendégeskedtünk. Arany életünk volt, minden rokon a kedvünket kereste, finomakat sütöttek, rengeteg gyümölcsöt ettünk. **Juli néni** különösen kényeztetett, hisz ő nem járt a földekre rendszeresen. Egyszer elvitt a szőlőbe horolni, ő a horolókat vitte, mi egy-egy kis kosarat.

A fő utca északi végénél volt a cigánysor. A putrisor mellett, a köves úton gyakran elmentünk a **Pista bácsi** tehenes fogatával - szintén a szőlőbe -, de gyalog, közel a házakhoz még nem jártam. Különösen nagy volt a szorongás bennem, mert a fiúk (csak azok voltak), főleg a **Tibi**, egy öreg cigánnyal ijesztgettek, akitől félni kellett - hogy miért, nem tudtam. Ezt elmondtam **Juli néninek**, miért ne menjünk arra, de ő csak ballagott a gazban kitaposott keskeny homokúton, egyáltalán nem mutatott félelmet, biztos ismerte minden cigányház lakóját, akik a kerítés nélküli udvar házfalának árnyékában ültek (itt láttam először pipázó cigányasszonyt), a gyerekek szutykosan a homokban játszottak. Hamarosan a szőlőbe értünk. Kivágott néhány gatz, ami főleg királytüske volt - ezért nem engedte levenni a szandálunkat, pedig az bokáig süppedt a csúszós omló homokban, tele lett homokkal a lábunk, a talpunk alá, a lábujjak közé tolakodott, de a szandált nem vehettük le, mert a királytüskébe lépünk (kis gömb, milliónyi száraz tüskével), ami igen fájdalmas volt.

A kosarakba érett szőlőt, szilvát, parasztbarackot rakott (így hívtuk a korai, édes, magvaváló barackot), és indultunk hazafele.

- Miért nem horoltunk, hisz két horolót is hoztunk? - kérdeztük.

- Csak kirándulni akartam veletek, meg leszedni az érett Ferike szőlőt.

Hazafele bátrabban pillantgattunk a cigányokra, hisz odafelé sem bántottak, miért bántának most? Igaz, a "bántós" öreg cigányt sem láttuk, pedig **Juli néni** takarásában kíváncsian lestük, hátha előbukkan valamelyik ház sarkánál. Emlékeimben megjelenik egy cigány férfi, Minornak hívták, csúfolták a faluban, aki színes rongyokkal, szalagokkal, kalappal, szoknyával, kendőkkel teleaggatta magát, az út közepén bohóckodva, pipiskedve a kisasszonyt imitálta, jámbor teremtés, egy kicsit megháborodott, de nem bántott senkit.

Juli néni korán meghalt – 50 évesen –, itthagya imádott, egyetlen fiát. Beteg szíve – és még más betegség – vitte el.

Az öreg **Bernát** egy úriasszonyt hozott a házhoz, **Ilonka nénit** – aki a maga módján **Tibit** is szerette, ellátta a családot, a háztartást. Minket mindig szívélyesen fogadott. Ő süthet nekünk farsangi rózsafánkot, amit itt láttunk, ettünk először.

A harmadik lány: Anna, az Anyám

Az erős, egészséges lány hamar munkára fogható. Kislányként – ahogy mesélte, 8 évesen – a testvéreire vigyázott, míg a szülők a földeken dolgoztak. Etette, pelenkázta őket az aprójószág ellátása mellett. A határban is dolgozott, közben ügyelt a kendőben a fára akasztott kistestvéreire. Ügyessége, munkabírása ismert lett a faluban. A csinos Schrek-lány eladósorba került, megjelent a kérő Albecz Vendel (idősebb, jómódú, de sánta) ácsmester. Anna tiltakozott, nem megy hozzá. Az érvek, az előbbieket erősebbnek bizonyultak, meg egy kis kényszer is, így hozzá ment. Nagyon rosszul éltek, sok munka, durvaság. A szökést fontolgatta, de maradt, mert megszületett a fia, aki aztán hamar meghalt. Szabad lett az út - egészen Pestig. A Ritli rokonok befogadták. A parasztasszony hamar bizonyította tanulékonyágát, a sokféle munkára alkalmasságát. A Közsvágóhídon megismerte a jóképű henteset. A tokodi bányakantinba már együtt pályáztak. Sok munkával előbbre lépnek, önálló hentesüzletet nyitnak a faluban az árverésen megszerzett házban. Két lánygyermekük Anna és Ilona. Katonaság, háború, újrakezdés, gyarapodás után tragédia. Feljelentések, házkutatás, államosítás, börtön, majd Apánk korai halála. Egyedül marad. Szívós akarattal, szakmai tudással egyedülállóan, nőként húsboltot vezet. Mi férjhez mentünk, 4 szép unokával, majd 11 dédunokával ajándékoztuk meg Anyánkat. Hosszú életében az első 7 lányban még gyönyörködhetett. A négy fiú dédunokájának születését már nem érthette meg, 88 éves korában halt meg Tokodon.

A következő testvér: Fránci néni

*Balról: Juli néni, Mama, Fránci néni, Leó bácsi, Marika, Valinéni, Anna helye. Háttér: vászon ponyva, kerítés az aprójószág ellen. Kb. 1931.
Fránci néni Imrét várta.*

Férjhez ment **Jekli Leó** sváb fiúhoz, **Imre** fiuk született, róla később, többször beszéltek.

Sok munkával szépen éltek, gyarapodtak, Mérk és Vállaj határán házat építettek, míg a háború után jött a svábok kitelepítése és „málenkij robotba” a népek elhurcolása. Kitelepítés nem volt, de Oroszországba vitték a falu fiatalságát, 264 embert, 17-45 évesig, köztük **Leó bácsit** is. (Minden házból valakit, volt, ahonnan apát, anyát is.) Pedig azt mondták, csak a volksbundistákat viszik, de **Leó bácsi** nem volt az, úgy, mint a többi sváb sem. Talán az lehetett a bűne – de ezt a pribékek nem tudhatták –, hogy a fiát Nagykárolyba (Románia) küldte polgári iskolába, az ingyenes, német nyelvű Deutsche Bürgerschuléba (Erdély visszafoglalása idején egy ugrásra volt Mérktől), ahol a gyereket 10 évesen egy Jugend- ifjúsági szervezetbe is beléptették, ami anyagi előnnyel járt. (Ennek felfedezése a képzős éveiben újabb tragédiával végződhetett volna.)

Az apáról azt a hírt kapták, hogy higanyolvasztóban dolgozik, majd a tragikus hírt, hogy meghalt. Edzett volt paraszti teste, de a lelke nem bírta a borzalmas körülményeket. Miért kellett annyi embernek, végtelenül, a „nagyok” csinálta háborúban elpusztulni...?

Az erős, mélyhangú, stabil asszony (ahogy mi ismerhettük) - aki megmutatta: a tragédia után is egyedül, kisfiával élni fog, élni akar, - diplomát ad a fia kezébe.

Egyedül művelte a földeket, szántott, vetett, kaszált, kapált, disznót, baromfit nevelt, a nehéz fizikai munka is megedzette erős testét, az akarat erősítette szívét, lelkét.

A tragédiák sora családjainkban (**Huber, Schrek, Gyuriczki**) a gyökereinkben nyomon követhető, megismétlődik itt is, ott is, remélhetjük, nem folytatódik.

Anyám úgy segített egyedül maradt húgán, hogy fiát, **Imrét** Tokodra fogadta, innen járt be a képzőbe, amíg 3. osztályban szociális helyzetére való tekintettel jogosulttá vált kollégiumi elhelyezésre. Itt kapott pedagógus diplomát. Ahogy **Ő** mondja: örökké hálás ezért szüleimnek.

Gyakorló éve Csongrád megyében.

Kiskirályságra (ma Eperjes) helyezték, egy tanyaközponti iskolába, 75 gyerek volt az összevont 2x2 osztályban. (Ennek a képzős évfolyamnak a nagy részét a távoli alföldi megyékbe helyezték.)

Meglátogattuk a húgossal (két gyerek). Vonattal Orosházáig, átszállva Gádorosig utaztunk, ott egy lovaskocsi várt (**Imre** szervezte biztos), talán a gazdaságé, ami elvitt – a kietlen, végtelen pusztában, kátyús, zötyögős földúton – Kiskirályságig. Tanítási nap volt, ott voltak a gyerekek. Szegényes öreg iskola (Móra Ferenc írásaiban, amelyek erről a vidékről szóltak, látni ilyet), csillogó szemű gyereksereggel. Csodálták a két városi lányt. Ilyen sok gyerek egy osztályban - szegény, 19 éves **Imre tanító bácsi!** Elege lehetett belőle - mondom én, de ő azt mondja, egyik legboldogabb tanítási éve volt (a közel negyven év alatt) a tanyaközponti tanítás, ami egyben a gyakorló éve volt. Pedig a tanár segédeszköze szegényes volt: fekete tábla, fehér kréta, néhány megsárgult kartontábla az írástanításhoz, de adott volt az egyénisége, elhivatottsága, a tanítás, a gyerekszeretete, ezért elviselte a vaskályhát, a lavórt, a szegényes szállást, a repedezett sziket, a bokáig érő sarat, így is imádta az egy osztályba zsúfolódott apróságokat.

Ide kívánczik: digitális tábla, TV, számítógép, az órán felszívító mobiltelefon nélkül, a tanyán nevelkedett gyerekekből orvos, tanár, agronómus és becsületes parasztember lett.

Az én kis „tank” fényképezőgéppemmel (amit a 16. születésnapomra kaptam, ára: 75 Ft.) csinálni akartam egy „osztályképet”, de annyian voltak - hogyan rendezzük „képbe” őket? Hosszú, öreg padokat hoztak, az első sor a földre ült, a második a padra, a harmadik mögé állt, az

utolsó sor a padra állt. A hatszor hatos képen apró fejcskékük csak mákszemnek látszik, sajnos boldog vigyorgásuk sem látható. Egy kép, amit nem én készítettem.

Tanyaközpontok iskolájának tanévnyitója

Kiskiráltság-Józsefszállás tanyaközpontok összevont iskolájának tanévnyitója 1950-ben. A fűben ülnek, térdelnek, majd padon ülnek, itt középen Imre, a tanító bácsi fehér kihajtott ingben. (Csak egy tanító.) Mögöttük állnak a kisebbek, egész nagyok. Hogy hány a gyerek, nehéz megszámolni, vannak vagy ötvenen. Két oldalt és hátul a szülők (ők a vendégek), mind anyuka, ők hagyhatták ott a munkát a mezőn a jeles eseményért.

Az iskolaudvar nem parkosított, még a nyári gazt sem kaszálták le.

Még arra emlékszem, hogy **Imre** meg akarta mutatni a környéket, az igazgató pedagógus lakását, ahol aludtunk, és a települést, Kiskiráltságot és Józsefszállást.

Tűző napon, több kilométerre gyalog nem lehet menni. Hárman voltunk egy kerékpárra. **Imre** gyalog elment Józsefszállásra, és két kerékpárt hozott. Olyan földet, utat még nem láttam: mintha kősziklákon kerekeztünk volna. A száraz sziken akkora repedések voltak, hogy pont belefért a kerék, azt jobbra-balra vágva, így szinte végig toltuk, csak **Imre** maradt az ülésen hosszabb ideig. Elmentünk egy tanyára, ahol

juhokat neveltek – töménytelen sokat –, juhsajtot készítettek, ezt is itt láttuk, ettük először.

A földrajz szakon, amikor a szikes talajról tanultam, vagy tanítottam, a csongrádi szik képe jelent meg, élményem alapján meséltem róla a gyerekeknek is. Esőben sártengerré vált a táj, csúszott, mint a jég, ezért nehéz volt rajta közlekedni. Ezeken az utakon télen-nyáron több kilométert tettek meg a gyerekek is gyalog.

Innen került Fábiánházára. Tanítás mellett földrajz-biológia szakon diplomát szerzett, majd később a megyében szakfelügyelő lett. Sok keresgélés után rátalált a legjobb feleségre, a tanítónő vállalja sváb **Piroskára**. Két gyermekük, **Piroska és Csilla** pedagógus lett. Apjuk rátermettségének, szervezőképességének is köszönhetően Nagykovácsiba kerültek, jó módban, anyagi biztonságban élnek családjukkal. Piroska Balázssal, Gáborral, Melindával, Csilla Zsuzsi lányával.

Imre fájó szívvel, belebetegedve eladta a mérki házat, és a korábban Nagykovácsiban vásárolt telken hétvégi házat épített, majd átépítve lakóházzá, a gyerekeik közelében élnek.

Ő az utolsó kapocs, amely **Anyám** családjához, a mérki emlékekhez fűződik.

Következő testvér: Vali néni

Ő a Schrek családi házban maradt. A mindig sürgölődő, „tele munkával” panaszkodó, de nem haladó, időre semmivel el nem készülő, kedves, minket nagyon szerető nagynéni volt. Pista bácsi nehezen viselte, ha nem volt kész időre az ebéd.

- Vali már csak ilyen - mondogatta a nyugodt, szikár, a munka nehezét vállaló parasztember.

Egy kicsit iszogatót – amíg tartott a bora –, de fő bűne a **Mama** szemében a cigaretta volt. Az első fiuk, **Feri** fafeldolgozó, erdészeti szakiskolát végzett. Felesége, **Iza** szakiskolai tanár volt. Lányuk, **Noémi** gyermekorvos Debrecenben, fiuk, **Feri** mezőgazdasági vállalkozó – sok földdel. Megnősült, felesége a faluból, Jármiből való orvos. Az **Öreg Feri** későn nősült, ezért most várják az első unokát. (Egyidősek vagyunk, nekem az első unokám, Eszter már 29 éves, hála a sorsnak.) A második fiú, **Mihály, Misu** - ahogy a **Mama** becézgette kedvenc unokáját, hisz együtt éltek, ő nevelte, míg a szülők a földeken

dolgoztak. A csínytevésekből ki nem fogyó Misut a Mama védte meg az apai szigorral szemben.

Misi szakmát tanult, két gyermekükkel Nyírbátorban élnek. Fiuk mérnök lett, három gyerekkel Bátorban maradtak, szép házat építettek. Lányáék velük éltek egy fiú unokával. Misi néhány éve meghalt.

A **Mama** hat unokájából (négy fiú, kettő lány) két fiú már eltávozott, a még élők 70 év felettiék.

A legkisebb: Marika

Az unokáknak **Nénike**, szép arcú, tiszta, csillogó szemű, a szavakat íves szájával megfontoltan formázza, mindig szolgálatkész, szerény fejtartással a másokra figyelés, a szeretet sugárzott belőle, olyan volt, mint egy szépséges novícia (apácajelölt).

Az Ő élete nehezen elmesélhető tragédia. Vannak tények, amelyekről tudott a család, de az ezekhez kapcsolódó titkokat elvitte magával, az önként vállalt halálba.

Nem ment férjhez (a legszebb), ez is egy titok, a **Mamával** maradt a szülői házban. Elégedetten, szépen éltek, csak **Vali néni** keserítette meg – időnként – az életüket.

Szabolcsban, a Kraszna folyó mellett, egy sváb községben (Mérk) viszonylagos nyugalomban – nem volt bombázás, harcok, az élelmüket megtermelték – éltek át a II. világháború éveit, mígnem jött a „malenkij robot”. (Itt kitelepítés nem volt, mint az északabbra fekvő Kárpátalja sváb községeiben.) Minden házból egy embernek el kellett menni az iskolai gyűjtőhelyre, kétnapi élelemmel, ruhával. Volt, ahonnan ketten, apa, anya, **Ritli Ilona** és férje, **Meczner Béla**, ők szerencsére hazajöttek a két kislányukhoz. Tehát a Schrek-udvari házból ki menjen? **Vali néni** szívbeteg, de ott volt a két kisgyerek is, mondta. **Pista bácsi**: családfenntartó egyetlen férfi - Ő akkor katona volt, még nem jött haza a fogságból. **Mama** nagyon öreg - hát menjen **Nénike**, úgymint két nap múlva visszajön, annyit kibír. Két napból hosszú hónapok lettek. Vagonokba rakták őket, elvitték Oroszországba, Leó bácsival együtt a nők egy részét a kolhozok földjein dolgoztatták. Hosszú ideig nem tudtak róla semmit. Mama állt a kiskapuban naphosszat – összeesésig – a kapufélfának dőlve, a kiskapu keresztdeszkájára könyökölve, Marit várta, nem tudta felfogni, miért nem jön, hol lehet? A család, és akik látták, összefacsarodott a szívük, nekem meg most potyognak a könnyeim.

Egyszer többedmagával hazahozták, borzalmas állapotban, felpuffadt testtel, hatalmas hassal.

– Schrek Mari terhes – mondogatták a faluban. (Nem volt az.)

Lassan meggyógyult, nem lehetett tudni, sejtelmes mosolya mögött milyen titkot rejtegetett, mi történt vele - bántalmazás, zaklatás, megalázás.

Néhány évig békében éltek, amikor a házba kérő érkezett: az öreg legény, **Lévai Józsi**, akit rendes embernek ismertek. **Nénike** mérlegelt, **Mama** 90. évéhez közeledett, **Vali néni** rigolyáit nehezen viselné egyedül, hát igent mondott.

A falu szélén, a „homoksivatagban”, szinte saját erővel – **Józsi** ács volt – kis házat építettek, amit **Nénike** meszelt, csinosított - ragyogott a tisztaságtól, rendtől a szegényes házacská, ez az övé is, nem megtűrt a haszonélvezetes családi házban.

Mindenki megnyugvással vette tudomásul: Marika révbe ért, rendeződött az élete a Mama halála után is, megvan Józsival, akkor is, ha időnként spicces.

Derült égből villámcsapásként jött a hír, a távirat: „Marika meghalt, csütörtökön temetjük.”

Anyám a temetés után elmondta: felment a padlásra dióért, kis kosárral a kezében, le már csak hozhatták, felakasztotta magát a gerendára. A legsúlyosabb titkot, az öngyilkosság okát soha nem tudhattuk meg, évekig találgatta a család – különösen mi unokák –, nem értjük, miért történhetett meg ez a tragédia. Ha már hazajött, túlélte - vagy mégsem?

Legkedvesebb testvére, **Fránci néni**, bizalmasa sem tudott választ adni a titokra.

Mama fölött Vali néni, Fránci néni, Anyám Nénike halála után

Villanások a mérki nyaralásokból

Néhány éve – mikor még Imréék itt laktak – Mérken voltunk, elmentünk a Mama, a Schrek család házába. Szívfacsaró volt a látvány: hámló vakolat, hibás tető, kirohadt kerítésdeszkák, gondozatlan udvar, gaz a nagy kertben. A hatalmas csűr nagyra nyitott szájjal várta a vendégeket – leszakadt a kétszárnyas csűrkapu –, csak a könnyeink potyogtak, segíteni nem tudtunk rajta. De sok kedves emlék tolt elő könnyeimmel együtt! Misi örökölte, eladni nem tudta (ki vesz házat egy eldugott szabolcsi sváb faluban?). Úgy fog meghalni, csendben megtépázva, mint a sorsszabdalta Schrek testvérek.

A szomorú látvány óta még élesebben jönnek elő történések, nevek, kapcsolatok a rokonokkal, hát ezeket is leírom, ismerje meg a családom, nagyképpen: „az utókor”.

Megjelenik **Nagyanyám** kissé telt, alacsony termete, bő, hosszú szoknyában, ahogy előrehajolva, jobbra-balra billegve, fűrgén lépeget a csűr felől fölfele menetben, egyik kezével a térdére támaszkodik, a másikkal az összefogott kötényét szorítja (zöldséget, krumplit hoz a kertből), nagyokat sóhajt, jelezve (mi is lássuk, halljuk), milyen nehéz neki a járás (pedig fűrge, kicsi sváb asszony volt). A sötét kendő lazán keretezte kerek, pirospozsgás sima arcát. Ha a kendő csomója meglazult, és egyik keze foglalt volt, a kendő csücskét a szájába véve, a másikat a szabad kezével húzta szorosra, olyan mozdulattal, hogy tátott szájjal néztem.

Nagyanyám gyakran dicsérte Apánkat így:

- Szépmember az apátok, rendes, becsületes...
- Derék ember Anna férje – mondták a rokonok és a faluban, mesélte.
- Schrek Anna megfogta az Isten lábát, ilyen jóképű férfi, és még mesterember is – büszkén hallotta a Mama.
- Rendes ember maga, Feri – ezt minden találkozáskor elmondta (magázta).

Nagyon büszke volt a vejére, elégedett is, Anna jól választott, úriasszony lett, de hamar özvegy, ezt is megélte a Mama.

Ő a kisszobában, a stibli-kammerban lakott, ami a hátsó nagy nyárikonyhából nyílt. Egy ágy, asztal, szekrény állt benne, az ágy fölött magasan egy ablak, a szomszéd udvarára nézett. Imre mesélte: ment meglátogatni, a **Mama** az asztalon állt (talán 90 évesen) kezében a hosszú, ragasztós szalag-légyfogó, rajszöggel a plafonba akarta szúrni

– és beleszúrta! A műveletet **Imre** lélegzet-visszafojtva nézte, nem mert megszólalni. Lesegítette, megszidta, hogy ilyen veszélyes mutatóványa vállalkozott.

A hátsó nyári konyhában élt a család, főzött, evett, mosott, mosdott, pihent, beszélgetett. Jobbra egy nagy asztal paddal, székekkel, balra nyitott polcos szekrényen az edények. A bal sarokban a kemence a padkával, körbe lehetett ülni, mellette a vékony lábakon álló vas sparherd (konyhai tűzhely), ezen főztek, mindennel tüzeltek, csutka, kopasz szár, vessző és fa. A nagyobb hokedlin lavór, mellette szappan (házi), fölötte törölközők lógtak. A pinceajtó – a padozattal egy szinten – fogantyúval felhajtható - lámpával, gyertyával a kézben kellett lemenni.

Látom a **Mamát**: szoknyáját felhajtja, a szoknya korcába túri, el ne essen benne, megy a lépcsőn lefele aludttejért. (Én is segitettem.)

A csuprok sorban álltak a lépcsők sarkában, megtöltve tejjel, arra várva, hogy megaludjanak. A kisebb csuprokból kikanalztuk, kivágtuk formára a remegő, kemény aludttej, a nagyobb csuprokban a túrónak való tej „aludt”. Kanállal leszedte a sárga tejfölt, és ehettük a finom, hideg aludttej, a meleg, fenséges ízű schmoringgal (hagymás krumpli).

Az összegyűlt tejfölt (talán 2-3 litert) fa köpülőben, kis sámli ülve, a lábuk közé fogva vajjá „verték”, pont olyanban, mint Munkácsy Mihály: Köpülő asszony képén látható. (Később itthon is volt ilyen.)

Összefut a nyál a számban, mondhatom, ha a frissen sült kenyérré kent vaj ízére gondolok, meg a fokhagymás tésztalevesre - a gyúrt tésztát friss túróval, szilvalekvárral ettük.

A pincében hültek **Pista bácsi** dinnyéi, amit a cigánysor utáni szőlőben, a kismezőben termelt, felejthetetlen tehenes szekerezéssel hoztuk haza. Tele a szekéralj hatalmas dinnyékkal - érdekes, mind mézédese, ehető, igaz: Pista bácsi akkurátusan többször végigkopogtatta, -paskolta őket.

A puritán konyhában, kisszéken ülve hallgatni **Vali néni** meséit, a **Mama** sok-sok kérdésünkre adott félig magyar, félig sváb válaszait, Pista bácsi néhány szavas közbeszólásait, az ízes magyar szabolcsi, dallamos hanghordozást, a szóvégi felperdítést, a nekünk ismeretlen kifejezéseket... (Pista bácsi, Fránci néni, Tibi beszéde most is a fülemben cseng.) Így az egymás közötti svábolásukat figyelni olyan élmény volt, ami a ma emberének nem adatik meg – bizony, drága unokáim!

Nagyanyám gyakorta üldögélt a kisszéken, a konyha előtti földes folyosón, hosszú szoknyája szétterült körülötte, mindig csinált valamit: paszulyt fejtett, diót pucolt, vagy az összekulcsolt kezeit a hasa alatt az ölébe ejtve szundikált. Ő etette, itatta a csirkéket, kacsákat, motoszkált a kertben, az udvaron.

Az idilli képet csak a mindenhol hemzsegő legyek zavarták meg, pedig a legkülönbözőbb trükkökkel próbálták befogni őket, pl. a bűdös, undorítóan ragacsos, sárga (gyufásdoboz méretű), zöld dobozból kihúzható szalaggal, rajzszöggel a plafon gerendájára szúrva a leghatásosabb, de minden lehetséges helyen lógott, mikor már egy szúnyog sem fért volna el rajta, feketére változott. Vagy a cukros vízzel megtöltött, gömbölyű, csalafinta üveggel, nagy ronggyal kihajtással, ajtóra akasztott függönnyel, ablakok, zsaluk becsukásával.

A lakóterület után közvetlen – a folyosó végénél – nyílt az istálló ajtaja, majd a disznóólak, így „természetesnek” fogadható el a légyinvázió, ott és akkor.

Még egy kép, amit már a családom is megélt: vasárnap délelőtt, Imrééknél vagyunk – a gyerekek 2-5 évesek –, a **Mamát** várjuk ebédre mise után. A mise közepe táján hatalmas zivatar felhőszakadással, fél óra alatt elvonul, kisüt a nap, a víz az úton, járdán hömpölyög - mi lesz a Mamával? Imre elé akar menni, állunk a kapuban, megjelenik messze, megismerjük ide-oda himbálódzó alakjáról, felső szoknyája a fejére húzva (esernyőként), cipője a kezében, lehajtott fejjel szaporán lépeget a bokáig érő vízben. Megérkezik, csodálkozva néz ránk: mi történt? ő itt van - emberi arcon ritkán lehet ekkora nyugalmat látni, de én még most is látom. (Ez már **Nénike** halála után történt, **Mama** 90 felett volt.)

Mi volt az udvar első felében? A kapu után a gémeskút, mellette, utána a nagy, öreg szilvafa. Azt mondták (a Mama, Vali néni): nem „igazi”, értéktelen, disznószilva, nem is szedték le. Fluma - mondták svábul (die Pflaume). Apró, kerek, zöldes húsú, úgy kellett lerágni az apró magjáról. Mind lehullott, a csirkék, kacsák, disznók csipegették.

A falut én három részre osztottam. Közepén áll a két templom. Szemben állva velük jobbra a főutca, a Hunyadi; jobbsoron, a végén laktak **Pappék, Juli néniék**. Kb. 1 km-re, balra, Vállaj felé a balsoron, az utolsó előtti mérki házban **Jekliék, Fránci néni**; szemben, a Sváb utcában a **Mama háza Vali néniékkel**, a végén a temető, az új házak, a kis utcában a **Nénike** házával.

Mind a három fő utca tágas, széles, itt-ott beton járdával, a Sváb utca végig homokos. Ha kérdezték, hol lakik a Mama, azt válaszoltam, a homokos utcában.

A lovaskocsik után porfelhő hömpölygött, ökrös-tehenes szekerek után csak poroszkált a homok. Este jött a gulya, a csorda, az utca túloldalára sem lehetett ellátni.

Este a fakapukat szélesre tárták, minden tehén, borjú megtalálta a maga kapuját, kivált a tömegből, ráfordult a kapura. Volt, hogy valamelyik elbambult, vagy fáradt volt koncentrálni, továbbment egy-egy házzal - visszafordulni, szembe fordulni a tömeggel: volt nagy kalamajka. Sok ütközéssel, nagy nehezen sikerült megtalálni a saját kapuját. Itt a gazda figyelte a manővert, közben várta a teheneit, utánuk gyorsan becsukta a kaput: esetleg a szomszéd eltévedt marhája ne tudjon az Udvariék tehenei után bejönni.

A hosszú vályú „meg volt húzva” vízzel, nekifordultak az állatok, ittak mozdulatlanul, - közben a legyeket csapkodták a farkukkal, – akkora lett a hasuk, mint az üstdob. Kényelmesen beszéltek az istállóba. Ha még hancúrozni akartak az udvaron, egy bottal a farkukat ütögetve beirányították őket. Sietni kellett, mert itt volt a fejés ideje. Egy kannában víz, rongy, lemosni a gyakran szaros tőgyüket, ott állt a fejősajtár (rocska) a fejőszékkal. Vali néni ráült, lába közé fogta a csűrös, füles kannát, és megindult a fejés zenéje: sit-sut, habzott a tej a kannában. A konyhában átszűrte egy tiszta rongyon nagy kék tejeskannába, innen került kihűlve, a csuprokban, köcsögökben a pincébe.

A mérki csűrök, ahogy én láttam

Hatalmas méretű gazdasági épületek. Méretük, anyaguk, díszítésük a tulajdonos jó módjáról is árulkodott. Gyerekfejjel rangsoroltam őket. **A Liebné Fera néni** (Mama testvére) csűrje nagyon gazdag volt, a Schrek-csűr is a szépek közé tartozott. A régi és szegény csűrök patics-fallal készültek, mint a Szamosköz templomai.

Helyreállított vállaji csűr

Vesszőből sűrűn fonott fal, oszlopokkal megerősítve, vályoggal tapasztva (több sor is lehetett). Később vályogtéglából építve, Imréékének már kő az alapja. Az új házban a XX. század elején épült a csűr. Sátortető, fagerendás, ritkán padlózott, lécezett padlás, itt száradt a széna, szalma, ezeket egy nyíláson egyenesen a beállt szénásszekérről villázták fel, a kétszárnyú kapu akkora volt, hogy befért rajta a szénásszekér. (Ott azt mondták a nagyszájú embernek: “akkora a szád, mint a csűrkapu”.) Bal oldalt a kiskapu, a hátsó falnál ugyanúgy.

Minden mezőgazdasági eszköz, gép, szerszám itt talált helyet, a svábportán példás rendben, tehát az összes szekér, kocsi, eke, borona, fogas, tárcsázó, kapák, kaszák, szecs kavágó, répavágó, morzsoló, (kézi) kukoricadaráló és még sok más.

A fal mellett gondosan összerakva a vágott fa téli tüzelőnek, a nagy farönkök pedig a csűr mögött halomban. Nyáron a főzéshez minden éghető tüzelő volt: gaz, hulladék, csutka, lerágott kukoricaszár, csutkaízik - a kenyérsütésen kívül.

A betakarított termény utómunkálatait is itt végezték el. A paszuly (bab) cséplését, a rostálást, a tengeri (kukorica) fosztást, marharépa, zöldségek, murok (sárgarépa) tisztítását, tárolását - kivéve a szelelést az udvaron, ha fűjt egy kis szél.

A Schrek-háznál a csűr olyan széles volt, mint a telek, az udvar (ez máshol is így volt), ezért a mögötte lévő kertbe a csűrön keresztül, a kisajton lehetett eljutni.

Így mentünk – gyakran a **Mamával, Nénikével** – beszélgetésre, vacsorára a **Fránci néni**hez. Kis ösvény volt a barázda és a hatalmasra nőtt kukoricás mellett. (Később **Pista bácsi** szép almást telepített ide, de az almát nem tudták eladni - a fákat kivágták, mint szerte a Nyírségben.) Alig vártuk, hogy kiérjünk, különösen akkor, ha egyedül mentünk. Elértük a Bodvaj-patak bokros, bozótos medrét, ahol vizet nem láttam (hisz mindig forró nyáron voltunk ott), csak sáros ragacsot kellett átugrani, átlépni.

A kender termelése a kenderföldeken és a feldolgozás minden család önellátó tevékenységéhez tartozott. Nem is tudjátok elképzelni, a parasztembernek mennyi mindenhez kellett értenie, mennyi mindenhez értett. Az élelem nagy részét megtermelte, feldolgozta, a tejpénzből cukrot, sót, cipőt vett. Eszközeit, szerszámait nagy részét maga készítette, vagy a falusi mester.

Kenyeret süttött – de milyet! –, fonni, szőni, hímezni csodálatosan tudott.

Visszatérve a kender megmunkálásához: ezt is a csűrben végezték.

Szedték, kihúzták, kinyűtték, kévébe kötötték - a méternél is magasabb szálakat –, két hétig áztatták szabad vízben. Gúlába állítva száradt, törték (egy érdekes fa szerkentyűn) a fás részeket, ezt kidörzsölték, majd tilolták, gerebenezték. A tiloló félelmetes eszköznek látszott, padra szerelt kör lap felfelé álló, 10-12 cm-es szögekkel (mint az indiai fakírok szöges ágyai), erre csapkodva áthúzták a marokba fogott kenderköteget, közben a fás részek, a rövidebb, kusza szálak is kifésülődtek - ez volt a kóc, ebből készült a durva zsák. Kész volt a maroknyi szép, szürkés, hosszú szálú alapanyag a fonáshoz, szövéshez.

A szálakat rokkán fonták, orsóra tekerték, hamulúggal puhították, fehéritették, anyaggá szótták. A vásznat nyáron, tűző napon fehéritették, 2-3-szor meglocsolták. Ebből készültek a gazdaságban nélkülözhetetlen zsákok, lepedő nagyságú takarók, több funkcióval: hátrakötve lazsnyakok, szekérderékba terítve a kiszedett paszuly alá, szénásszekér takaró ponyvák (egy ilyenrel takarja **Imre** még ma is az autóját), különböző vastagságú kötelek, a szövés felvető szála és még sok más.

Kenderáztatónál Vali nénivel

A kendert **Pista bácsi** elvitte tehenes szekérrel. Mi gyalog mentünk a kert végétől, a patakon, a sikátoron át a vállaji áztatóhoz. A kenderkötegeket belenyomkodták a nádas pocsolyába, **Pista bácsi** két karót levert melljünk, ez volt az Udvari kender. Több ilyen volt a vízben, már egyéb jelölés nélkül, mindenki tudta, melyik az ő kupaca.

Máskor taligán vittünk kosarat, kannát, vásznat locsolni. A tócsa száraz szélein száradt a kendervászon (**Vali néni** tudta, melyik az övé), levert karókra terítve, ezt locsoltuk tiszta vízzel, így lesz szép fehér (igazából sárgás), ahogy a nap kiszívja belőle a nedvességet – mondták.

Szekérrel mentünk – egyszer –, mert a vízből kiszedték a kendert, gúlába rakták száradni, ide is férfi erő kellett.

Apró emlékek a mérki nyaralásokról

A háztartási munkákban, a kertben csak keveset tudtunk segíteni, így volt időnk sétálni, rokont látogatni. Délutánonként felvettük a “szép” ruhánkat, végigsétáltunk a Sváb-utcán – jobbra-balra sok rokon lehetett – **Mamával, Nénikével, Anyánkkal**, ha eljött értünk néhány napra.

Gyakran sétáltunk a temetőbe – a széles utca végébe –, vagy később a **Nénike** új házába. Az utca elején, jobbra **Schrek Mari, Müllerné** lakott, az első unokatestvér. Amit hallottam róla, igaz volt: bőbeszédű, a vendég meg sem szólalhatott, kérdezett, választ nem várt, nagyon kedveskedő, örült az úrias rokonoknak.

Férje, **Müller Jenő** pocakos, jóképű, fekete férfi, jómódú kupec (állatkereskedő). A lányuk, Marika tanult, közgazdász lett, nem tudjuk, hol él. Utolsó ottjártunkkor csak az üres házat találtuk, lazsnys (gazos, elhanyagolt) udvarral, kerttel.

A templom felé – az enyhe kanyar jobb oldalán – **Ritli Leopold** családjánál csak Anyánkkal jártunk. Jobbmódú parasztnok, tanult testvérekkel. Az egyik, Madlen apáca lett, többször láttuk, talán beteg volt, azért volt otthon. Az egyik Ritli fiú ügyvéd lett Pesten. Egyszer – **Koch Pista** bácsiékkal együtt – meglátogattuk Budán, a nagyon úri lakásukban. Kedveskedő, rideg fogadtatás - nem találkoztunk többet, unokatestvérség ide vagy oda, hol vagytok ti, tölünk, parasztlány, henteslegény, a gyökereink szétszakítva, nem akartak tudni rólunk.

Templomba minden vasárnap mentünk, **Mama, Nénike, Vali néni** oldalán. Megcsodálták az “úri” asszonnyá lett **Schrek Annát**, méginkább a lányait.

Egy hatalmas parasztportán gyakran jártunk látogatóba, **Ritli Fera (Teréz)** néniéknél (Mama testvére). Többablakos, tornácos ház, nagy udvar, kert, csodáltnivaló csűr. Két férj után maradt a vagyon és a gyerekek: **Rotvaller Józsi, Lieb János, Juliska néni**. Tulajdonképpen Juliska férje volt a gazdag Rotvaller (övé a nagy ház), gyerekeik Józsi és Gizike. Fera néni kicsi, törékeny öregasszony, svábul, magyarul jól beszélt, örült nekünk, (nem volt más dolga,) ráért a vendégeket fogadni. Mi szívesen mentünk, ha a csinos úri lánya, Juliska néni vendégei lehettünk - a finom süteményes ebéden. **Jani bácsinak** a Budafoki úton asztalos műhelye volt (minden Ritli fiú Pesten asztalos lett), halálukig tartottuk az unokatestvéri kapcsolatot, feleségével, Ilonka nénival is.

A következő állomás **Szegmüller Hanzi bácsi és Mari néni** (Mama

másik testvére) háza, Fera néniékkal szemben. Gyakran mentünk hozzájuk, mindig frissen söpört udvart, példás rendet láttunk, tisztaságot a kicsi paraszt házban, simított padlót, fagerendás mennyezetet, kemencét a konyhában, és mindig friss kenyérillatot. Szerettük az öregeket, úgy fogadtak, mint a régen látott (ez igaz), nagyon kedves vendéget.

Mari néni kicsi, fürgé, hosszúszoknyás, feketekendős néni, „Mit adjak? Mit kértek?\": sürgött-forgott körülöttünk, ölelgetett, szeretgetett minket. Beszéde csilingelő ének, dallamos szabolcsi tájszólással. Itt ettük a világ legfinomabb ételét, a hagymás krumplit (smoring) a pincéből felhozott, hideg, szinte formára vágható aludttejgel.

Hanzi bácsi bohókás, bolondos öreg paraszt. Sziporkázott az ötleteivel, hívott a pincébe, ahol mindenféle csodás lények vannak, lekukucskáltunk, de csak tejes csuprokat, krumplit, hordókat láttunk, meg vizet.

- Gyertek, igyatok egy kis pálinkát, nem látja a Mari néni! - ezt magának is mondogatta, kortyolgatta is, azt hiszem, e nélkül is játékos volt az öreg.

Ő nem egyszerűen lement dinnyéért: lejátszotta magát a lépcsőn, mint egy varázsló, dicsérte, csapkodta, simogatta a talált kincset, a hatalmas mézédés dinnyét. Elővarázsolta Mari néni kis kosárba, fehér vászonkendőbe takart mákosbeiglijét, vagy azt a finomságot, amivel éppen várt.

Gyereük nem született, magukra maradtak egyszerűségükben, játékosságukban. Estefelé, a nagy fa alatt ültek a kispadon – mögöttük a kút, itatóvályú –, nézték az utcát a drótkerítésen át, biztos minket vártak. (A kapu is deszkára szögezett drótkerítés volt.)

Gyerektelenségüket oldotta a sok Ritli testvér (hat, Dezső bácsi mellettük, Fera néni szemben, Rozi a Sváb utcában) gyerekeinek, unokáinak szeretete.

A Mama másik testvére, **Dezső bácsi**, Mari néni szomszédja. Házuk szép, magas, lépcsőn kellett felmenni, úgymond igazi iparos ház - Gizike lányuk férje, Kántor Józsi iparos, villanyszerelő, talán már Ő építette az új házat. Dezső bácsi sovány, kedves, mosolygós, csendes ember; felesége, Bebi néni testesebb – de nem fejkendős, bőszoknyás –, szép öregasszony. Gizike már „úriasszony”, sötét haja gondozott frizurás, mindig a varrógép mellett ülve találtuk, varrónő volt. Két fiáról nem tudok semmit.

Testvére Ilon, akit két kislánya mellől vittek ki malenkij-robotra, hála: visszajött.

Schrek nagyapám, Ritli nagyanyám testvéreinek gyerekeivel csak Mérken találkoztunk, három kivételével: az egyik Fera néni fia, Lieb János, a másik Amáli néni családja, harmadik: Ritli Pál fiai: András, és ifjabb Pali és családja. **Pali bácsi** az ezredforduló körül (20. sz.) Pestre került, asztalos mesterséget tanult, egy újpesti nagy bútorgyárban dolgozott. Budapesten megnősült, egyik fia, Pali is asztalos lett, a másik, András, műszerész. A legfiatalabb, **Rudi bácsi** követte bátyját, ő is asztalos lett abban a gyárban. Róluk a háborús időknél többet beszélek.

Még egy testvére élt a közelben, Sikesdi Mihályné, **Amáli néni** a négy fiával, férjével. A templom után balra nyíló kis utca bal oldalán, kb. a 4. ház, kicsi, szegényes kis udvarral az övék. Ezt a házat eladták a háború után, és Tokodra költöztek, mit gondoltok, hová? - hát Annához, a „gazdag” hentes házba, mert minden rokont jobbról-balról befogadtunk. (Erről többet máshol).

A szomszédjuk volt Képíró Gyula a családjával. Híre ment, milyen jól jártak a Sikesdi fiúk és az öreg Mihály is: munkát kaptak pl. az üveggyárban, a bányában - hát útrakelt a Képíró fiú is Tokodra, a bányába. Elvette a csinos kis Karsai Boriskát. Rendkívül szorgalmas, tisztességes munkával, szépen gyarapodtak, bővítették, takarossá tették a kolóniai lakásukat, két leányt neveltek, két unokájuk született. Gyszi nyugdíjasként is munkát vállal. Mérkhez már rokoni szálak sem kötik.

A napokban találkoztam Vele, beszélgettünk, a „hogyan vannak, jól vagyunk” után már Mérknél vagyunk. Tudja, hogy irogatok, máris mesél.

- Ancika, biztos nem tudja, nem csak a vállaji kenderáztató volt, oda az arra lakók jártak. A falu másik fele, a mi oldalunk az Ágerdő-major mellettiben áztattunk. A Kraszna vizét egy vágott csatornán mélyebb területre vezették – ami a folyó árterülete lehetett –, az volt a krasznai áztató. - No lám, mindent én sem tudhatok.

Mi volt még érdekes Mérken és Vállajon?

Egy kis epizód a krasznai kirándulások Imre szervezésében. Összegyűjtött egykorú barátaiból néhányat: Kinczli Gyuri, Csűrös Andor, Sajerman, és más fiúkat, bemutatni partiképes (12-13 éves) unokahúgát. Lesétáltunk (egyedüli lányként - egyszer Kinczli Anna is velünk volt, húgomat nem vittem, ő még kis "pelenkás" - mondtam) a közeli folyópartra fürödni, de csak a fiúk fürödtek, úszkáltak, ugráltak a vízbe, mutatva a lánynak, milyen bátrak, ügyesek. Én csak a lábamat mártottam be a gázos, nádas pocsolyába. Lányok különben sem jártak – akkor még – a folyóra fürödni. Félenk, gátlásos serdülő voltam, a nagyobb fiúkkal beszélgetni sem tudtam – igaz, ők sem velem –, így elmaradtak a közös kirándulások.

Még annyit: szinte a kertek végében (Imrééknél) csordogált – volt, amikor hömpölygött – a Kraszna. A Szamos-közi tragikus árvíznél a Kraszna is ludas volt. Itt húzódott – húzódik – a magyar-román határ, a közelébe sem lehetett menni, távcsővel kémleltek a határőrök a "vadlesből" a géppuskát a kíváncsiskodó felé tartva. Vállaj szinte összeért a túloldali Csanálással - miért kellett szétszakítani?

A faluban sétálva, rokonokhoz menve azzal játszottam, hogy megmondtam, melyik házban ki lakik: katolikus sváb, vagy más (idetelepült, vagy már itt élő görögkeleti magyar) - mindig eltaláltam, a velem sétáló jót nevetett ezen a játékon. Honnan tudhattam? A sváb porta nagy házzal, csúrral, lovaskocsival, sok állattal, szép kerttel, gereblyézett udvarral, virágok még az utcán is. A másik: kicsi ház, (zsuptetős,) szegényes udvar, kevésbé ápolt kert. A nagy házak a főutcán, egy-egy kicsi itt is, ezek inkább a kis utcákban. Gyermekekfejemben nem volt diszkrimináció, csak "nyitott szemmel" láttam a falut.

Nagyanyám vállaji volt (anyja vállaji Holczmann), így ott is volt látogatható rokon: Koch Eta (Koch György unokatestvér lánya) - nagyon kedves, ő már úri asszony -, vagy **Koch Pista** bácsi apja, aki **takács** volt. Szövőszékről, szövésről addig nem hallottam, ott láttam, hallottam működés közben, el is bővült a látványa - a hangja, a fa alkatrészek, orsók, tömörítő lap ritmikus kattogása valóságos zene volt. Miért szövőszék ez a csodálatos mechanikai szerkentyű? Nagy

faszerkezet, falapok kötelekkel rögzítve, vízszintesen kifeszítve a töménytelen felvetőszál, rajta szorgalmasan gyarapodott a kender - lenvászon. A kis szék tulajdonképpen nem látszott, mert ezen ült a mester. Mindent alul a két lábával irányított: a két kocsi az orsót dobálta, jobbra-balra, a tömörítőfával nagyot ütött.

Az egyik helyiségben a mennyezetig érő nagy masinán dolgoztak, ezen készült a vászon, kb. 60 cm széles, végtelen hosszúságban. Egy szélességből törölköző, kötény, férfi- női ing, bőszárú gatyá, stb. is készült két-három szélesség adott ki egy lepedőt, strózsakot (szalmazsák). Színes szabolcsi minták beleszőve (piros, kék), ebből terítő, függöny, díszes ruhák készültek.

A másik szövőszék kisebb, tarka rongyszőnyeg készült rajta. Az elhasznált ruhákat a család összegyűjtötte, télen csikokra hasogatták, vágták, színenként válogatva összevarrták, gombolyagba tekerve vitték a takácshoz. Minden házban ez volt a padon, ülőalkalmatosságon, a szobák padlóján - sokszínűségük vidámságot varázsolt a földes, hajópadlós szobákba.

Amit akkor, ott az öreg Koch bácsi beszélt a szövőszékről, működés közben láthattam, megmaradt a fejemben, ezen "tudományomnak" hasznát vettem, amikor kiegészítő szakként háztartási ismeretekből vizsgáztam és tanítottam.

Anyámmal mindig elmentünk – Imréekkel átellenben – Ritli Feri bácsiékhoz. Iparos ember-félék voltak, szép házban - csak ennyi jön elő.

A vállaji olajütőben

Imréektől a 4-5. telken állt az olajütő kétemeletnyi, magas, szürke épülete, kis ablakkal, kocsiakkal az udvarán. Már messziről látszott: nem szokványos falusi épület, mégis a faluhoz tartozott, hisz egy terményt dolgozott fel fogyasztásra. Zsákokban vitték a napraforgómagot – amit előzőleg a napraforgó-tányérokba vertek ki –, hántolták, majd olajat préseltek ki belőle, nagy géppel, erős zajjal. Hogy Fránci néni vitt-e magot, nem tudom, de többször mentünk kannával a sárgán csillogó olajért, kaptunk vagy vettünk – egy kicsit pirított, fenséges ízű és illatú – magot, ez volt a csemege, tömtük is magunkba. Gyakran mentünk hántolt magért (Tokodra is hoztunk), meg a gépek látványáért. Kosárban vittünk haza olajpogácsát (mint egy nagy kerek tortalap, keményre préselve, ütve), a mellékterméket az állatoknak,

innen is csipegettük az ép szemeket. A főzéshez, főképp a strudli (szabolcsi rétes) és a fánk sütéséhez használtak olajat.

Ha már a strudlit említettem, elmondom, hogy készül. (Ez nem recept, nehogy megcsináljátok, igazit most csak a Piroska néni tud sütni.) Tehát: ezt a fajta rétest csak a szabolcsi svábok sütik, (napjainkban a mérki, vállaji strudlifesztiválon,) teljesen más, mint pl. a györkönyi strudli, vagy a Nénnye rétese. Lágyszta készül sok tejföllel, tojássárgájával, vajjal, négyzetre nyújtva, a felére, kb. 10 cm-es négyzetek közepébe kerül a túró, krumpli, lekvár töltelék. Üres felét ráhajtva négyzeteket nyomkodnak belőle, derelyeszaggatóval alakított töltött négyzetes táskákkal olajban kisütik. Melegen csodálatos, minden nagynéni finomat tudott sütni.

Kétféle szabolcsi rokonok Tokodon

Vége lett a háborúnak. Aki él, annak élnie kell. Az üzlet beindítása az első, mert valamiből élni is kell. Megindult a feketezés, de csak az után, hogy a fő vasútvonalakat járhatóvá tették. Anyám elindult (először nekünk ennivalóért), aztán távolabbra, a mezőgazdasági területek felé. Sokszor utazott vonat lépcsőjén, vagonok tetején – mindig megpakolva –, többszáz éhes emberrel együtt. Aztán Apánkkal az Alföld, Győr, Bábolna felé. Így indultak el együtt Szabolcsba, Anyám szülőfalujába, Mérkre. Két erős ember biztos hozott együtt 40-50 kg zsírt, szalonnát, kolbászt, mindenféle ennivalót. Így kerültek kapcsolatba a Sikesdi unokatestvérekkel (Nagyanyám testvére, Amáli-néni gyermekei) és a sok-sok éve nem látott testvérekkel. Munkanélküliség, nagy nyomorúság, szegénység elől menekülve szerencsét próbálnak Tokodon. Hát jöjjenek, miért ne segíthetnének, gondolta Apám. Először az idősebb Feri (kőműves) jött a feleségével, két lányával. A háború miatt félbeszakadt építkezésekben, romok eltakarításában, javításokban segít majd a kőműves Feri. Munkát is kap az újrainduló üvegyárban. Majd jöttek a többiek, az öregek és még három fiú. Először mind nálunk laktak, míg lakást találtak a Papp házban és Ebszőnyben bányászként. A kőműves Feri megbízhatatlan volt minden értelemben, nem szívesen dolgozott, pedig illett volna a lakásért, etetés, itatásért (amit szeretett). A fiúk önálló életet kezdtek, jól nősültek, szépen gyarapodtak, erre Szabolcsban akkor nem volt lehetőségük, de később sem. Milyen rendes az Anna férje, befogadja a „szegény” rokonokat, hát jött Szalóki Józsi is szerencsét próbálni Tokodon. Egyik szobánkban

Ő is kapott egy ágyat, az Üveggyárban munkát. Betegesen tisztaságmániás, piperkőc fiatalember volt. Mindig a cipőjét pucolta, fényesítette a szűk konyhában. Majdnem ide nősült, az F. Piroskának udvarolt. Egyszer csak elment, Diósgyőrben dolgozott, nem érte meg az öregkort.

Vannak igazán kedves mérki rokonok: Anyám testvéreinek a fiai, a családok. Itt laktak – egy ideig –, innen járt Imre a Tanítóképzőbe, Tibi a polgáriba. (A tokodi „egykorúak” érdeklődnek felőlük.) Hogy hogyan fertünk el, nem tudom visszaidézni, lényeg az, hogy mindenkinek jutott fekhely. A belsőszobai duplaágy végében a „söbelágyon” (kihúzható szelön) hárman is elfértek. Ők, ahogy mondják, főleg Imre, „örökké hálás” a szüleimnek, hogy elindulhatott a „felemelkedés” útján. A közelben, Nagykovácsiban telepedtek le (a nyugdíjazásuk után). Tudják, hogy sok lekvárt fogyasztunk, ha tudok miből főzni. Az ősszel nem tudtam, szilvát ígértek, a végén azt telefonálták: megfőzzük, gyere érte, 20 liternyi edényt hozz! Azt hiszem, ezt nem kell kommentálni.

Most elköszönök mérki emlékeimtől - míg élek, még egyszer szeretnék Anyám szülőfalujában végigsétálni az utcákon, temetőben; megtalálni, ráismerni a jól ismert házakra, vagy a helyükre, emlékezni a volt lakóira, meglátogatni az egyetlen ott élő közeli rokon Pap Marika nénit.

Sikerül?

Sajnos az elődök tragikus sorsából is be kellett mutatnom emberi sorsot, képet; eseményt felvillantani - remélve, ezek soha nem ismétlődnek, ismétlődhetnek meg. Nem kerülhettem ki őket, ezek a 20. századhoz tartoztak, tartoznak - az egyszerű ember sorsára bontva.

A Schrek-Ritli unokák (unokatestvéreim és én), a dédunokák, a már (legtöbb) felnőtt ükunokák a “magasságokba” emelkedtek, emelkednek, szellemi (diplomások, tudósok), anyagi gyarapodásuk értelmében is, de igazán nem ismerik elődeiket, azok életét - ezért írtam a Schrek-oldali rokonságról is. Olvassátok, ismerjétek, hol kanyarognak – a többször elszakított – gyökereitek!

Anyám útja Mérktől Tokodig

Nagyanyám harmadik lánya Anna, az Anyám. Róza Amerikában, Juli betegeskedik, Anna erős, egészséges, ügyes, nagyon tud dolgozni, megedződött a Károlyi-földek zsellérmunkáin.

Neki kijár egy gazdag parti. Jött is a kérő az öreglegény, a sánta ács, Albecz Vendel személyében. Anna - aki akkor 17 múlt - sokáig tiltakozott, nem és nem akart férjhez menni.

- Nem megyek hozzá, sánta is, öreg is, nem érdekel a módos paraszt! - érvelt.

Mi történhetett, ki és mivel győzte meg, nem tudni, végül hozzáment a "jobb módhoz".

Mérgelődött, lázadt, a szökésen járt a feje, nem tudta elviselni az urát, azért sem, mert durva, szadista, ütötte-verte mindenért, szerencsétlenségére terhes lett, szült egy fiút, így maradnia kellett - gyerekekkel hova mehet? A sors megkegyelmezett neki, a fiú 1 éves kora körül torokgyíkban meghalt.

A gyerek elvesztése megérlelte benne a gondolatot: megszökik, világgá megy, bárhova, csak innen el. (Erről már írtam a Schrek-lányok bemutatásánál is.)

A parasztlány, aki addig Ágerdő-majornál, Nagyecsednél, esetleg Nagykárolynál tovább nem járt, Pestre szökött. A világvége Erzsébeten volt, Rudi bácsiék (Mama testvére) fogadták be.

Albecz sokáig kereste - hisz egy aranytojást tojó tyúkot veszített el: egy dolgos, csinos, no nem utolsó sorban fiatal menyecskét, akihez joga volt, Isten és ember előtt tett esküt, csak úgy nem lehet felmondani. Tudta, a Ritli testvérek (Pál, Rudolf) Pesten vannak, hát ott kereste, de elbújtatták, letagadták, Anna is menekült előle, a végén feladta a keresést.

A fiatal parasztasszony Mérken 1920 körül

Rudi bácsiéknál lakott egy ideig, majd találtak egy szobát (albérletben) a szomszéd szintén "proli" házban - én nevezem így, mert ezeket a házakat jól ismertem.

Ez meg milyen lehetett?

Bérház a város peremén (akkor Erzsébet az volt), földszintes, alacsony, nagy kapuval, U-alakú udvar, jobbról-balról és a végében nyíltak a lakások. A bejárati üveges ajtó a konyhába nyílt (2x3 m-es), ebből a szoba (kettes ágy, végében sezlon, szekrény, a sarokban kályha), udvarra nyíló ablakokkal.

Egy lakás egy ajtó, egy ablak, ilyenből két oldalt 5-5, a végében 3, mellettük 3-4 WC az egész udvarnak (reggel volt is sorban állás, láttam).

Az ajtók előtt kisszék, pad, esetleg nagy ládában leander, virág, szemetes kanna, seprű stb. Idilli csendélet, ha hozzávesszük, mindenki mindenkiről mindent tudott, egy idő után én is, mert pesti diákkoromban sokat voltam a titokzatos öregeknél - szerettek, én is őket, nem volt gyerekük.

A szomszédok, rokonok segítségével Annának munkát is találtak. Hogy melyik volt az első, azt nem tudom.

Ha jól számolok, 11-12 évet élt Anyám Pesten egyedül, pedig Rudi néni (különben Juliska), a "nagy kerítő" nem egyszer akarta férjhez adni, de nem sikerült - "aki egyszer megégeti magát, nem megy a tűz közelébe" (mondom én).

Néhány foszlány ezekből az évekből. Bejárónő, cseléd, vasalónő, konyhalány majd felszolgáló egy belvárosi cukrászdában - melyikben?

Nagy fűszer-, vegyeskereskedésben kiszolgáló, majd vezető.

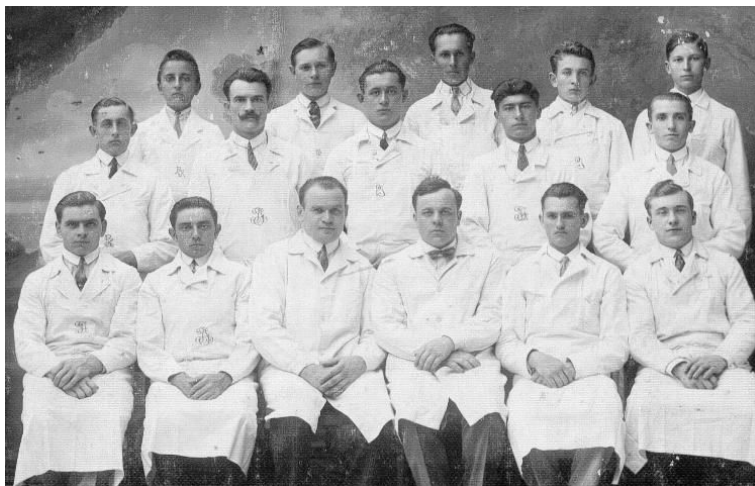
Anyám Pesten

Az ajtóban Anyám, a főnök mellett (1928)

A tanácsosékról mesélt: itt gyorsan emelkedett felfelé a cselédség ranglétráján. Takarítónő, szobalány, szakács, majd házvezetőnő csinos uniformisban. Ezt a veleszületett ügyességével, rátermettségével, becsületes munkájával érte el. Ezeket a tulajdonságait még ma is emlegetik a tokodi öregek.

A **közvágóhídi** munka döntő változást hozott az életében. A vágóhíd nagykapuja melletti üzletet vezette. Az üzem dolgozói itt vásárolták meg jövet-menetben az ebédjüket, vacsorájukat, szalámit, kolbászt, töpörtyűt, kiflit, kenyeret is, savanyúsággal, de az utcáról is egy ablakon keresztül.

A Közvágóhíd henteslegényei a két főnökkel, a legszebb legény az Apám

Ebben az időben került ide **Apám, az igazi vágóhídra**. A soroksári út "nekiment" Erzsébetnek, közel volt, Ő is itt lakott valakinél albérletben, néhány házra Rudi bácsiéktól. Bemenet, kijövet az üzemből láthatta a csinos, ügyes boltost, talán vásárolt is nála. Rudi néni hamar felfedezte az egyedülálló fiatalembert, és „keríteni” kezdett, addig, míg összeismertette őket. Anyám sokáig nem fogadta az udvarlást, pedig Apám komolyan gondolta - miért nem, elvitte magával – igaz, nem volt semmije, csak a munkája bére, amit szállásra, ennivalóra költött.

Miért nem volt gyűjtött pénze? Hisz gyermekkorától dolgozott, önálló volt. Az utolsó megtakarított pénzét is odaadta a feléje nyújtott kéznek: az éhes gyermekszájnak, ha testvéreiről, azok gyermekeiről volt szó, Feri mindig adott. Anyám, ha számító is lehetett, nem tudott a szép szál, pödrött bajszú legénynek, még inkább a becsületes, tiszta tekintetének ellenállni, igent mondott a házasságra.

Apám életének – boldog és boldogtalan, mérhetetlen megfeszített munkával, gyarapodással eltelt – utolsó húsz évében társa, az élet, az üzlet motorja, a megfejthetetlen, érthetetlen akarattal, fizikai erővel, szervezőkészséggel megáldott szatmári sváblány, Schrek Anna volt.

Anyám kiteljesedett úri nő lett

Apám képe a pesti időkből

Elhatározták, együtt folytatják az életüket, de hol, hogyan? Már akkor is voltak álláshirdetések az újságokban - no nem interneten, hirdető magazinokban -, amit szorgalmasan böngésztek, mint a ma fiataljai, míg a szerencse a két ember mellé szegődött, egy hirdetés képében, amely így szólhatott:

„A Salgótarjáni Kőszénbányák Rt. Erzsébet-aknai üzem vezetősége a tokodi Kantinjába keres jól képzett hentes-, mészáros mestert a bányamészárszékbe, aki képes a vendéglő konyháját is működtetni 30-40 fő ellátásával... A szerződéskötéskor 2000 pengő kaució letétele szükséges.”

Ennél a mondatnál megállt az „ütő”: nekik nincs ennyi pénzük, a szerencse mégsem az igazi, pedig hogy örült Apám: az apja, a testvérei közelébe kerülhet, korai volt az öröm. Ennyi pénzt hogy lehet előteremteni?

Gyermekfüllel hallottam: az üvegyárban az üvegfúvók, csiszolók heti 20 pengőt kerestek, úgy mondták, ez akkor nagy pénz volt. Egy munkás több mint kétévi munkájáért kapott ennyit. (Ma ez 3-4 millió Ft-nak felelhet meg.)

Anyám oldaláról megjelent a lehetséges megoldás reménysugara. Nagyapám halála után a lányok örökölték a „vagyon”: 10 Kh. földet, ebből 1/5 rész jutott egynek, a házrészből is fizetett valamit Vali néni. Anyám az ő részét eladta a testvéreinek: Fráncinak két darabot, Valinak egyet. Ezt a pénzt a bankba tette, spórolt is hozzá, hisz szépen keresett. Megbízhat-e az alig ismert férfiban? Ez a vagyona, és ha nem sikerül a munka, elvész a vagyona? Mégis úgy döntött, adja a pénzét, elindulnak együtt az ismeretlen felé. (Apám tudta az utat, Anyámat vezetni kellett, addig Tokod nevét sem hallotta.)

Élet a Kantinban

Két bőrönddel meg Apám szerszámos táskájával - benne kések, kisbárd, fenő és más aprósággal - megérkeztek **Tokodra**. Mostani eszemmel megállapítom: jól döntöttek, ezt ők is megállapították egy év múltával. Nagy akarattal, lendülettel szervezték meg a munkát, először ketten, majd segítséggel.

Beindult az üzlet, úgy tudom, a bánya nem szólt bele, szabadkezet kaptak. Működött a kocsmá, a konyha híressé vált, Anyám szárnyalt a konyhaművészetével, a házvezetőnői gyakorlata is jól jött. Volt olyan

nyár, amikor 40 ludovikásnak főztek - hogy mit csináltak azok Tokodon?

Már tudom. A nyári szünidőben jöttek ide, az óvodában laktak, a kosztot a Kantinban kapták, innen kirándultak, a hegyekben gyakorlatoztak. Nagy szenzáció volt a faluba érkező negyven sneidig, egyenruhás leendő katonatiszt. (Ahogy mondták, pisiltek utánuk a lányok.)

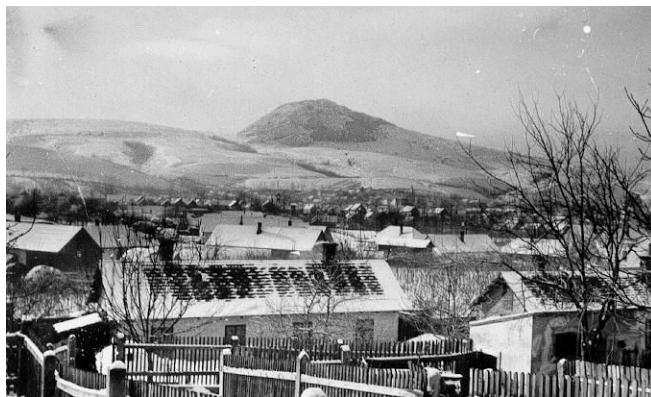
A bányavezetők itt ebédeltek, de a környék bányáiból is jöttek. Előkelő társaság lehetett - szép evőeszközök, étkészletek, kávékészletek megmaradt egy-egy darabja igényességről tanúskodik. Az Rt.-hez tartozó bányák itt tartották ünnepségeiket, bálakat, vacsorákat. Maguk hizlalták a disznókat, amit a hentesüzletben kimértek, a konyhán megfőztek: a hurkát, kolbászt, disznósajtot Apám maga készítette.

Hol volt a hentesüzlet, ki tudja? A Zsigó-féle házban, alatta a hatalmas pince, jégszekrényekkel a húsoknak, de a Kantinban is volt boros, italos pince. A bánya jégverem kb. a Szerék háza helyén állt.

A **Kantin** a falu társasági életének a központja, a fiatalság szórakozóhelye, gondozott parkkal, kuglipályával, állandó programokkal, működő vendéglővel, egyben a bányász értelmiség szórakozó helye.

Tehát szüleim letelepedtek Tokodon, megkezdték közös életüket, az üzleti karrierjük építését.

Ha együtt felmennek a Kolónia dombra, a Mostyenán Olgi fölötti ház bejáratához (ahol ez a kép készült, Mezős Béláék laktak itt később), ezt a képet látják Tokodról - a bányászházakat, a tetőket, messze a falut, és a (csak nagyítóval látható) templomtornyot. Nem hiszem, hogy felmentek - rögtön dolgozni kezdtek.

A falu, a Hegyeskő a Kolónia-dombról (1935)

Egy ideig úgymond „vadházasságban” éltek, mivel Anyám nem vált el, Albeczel templomban is esküdött (őket csak a halál választhatta el), nem házasodhattak össze, míg jött a hír: Albecz meghalt.

Összeházasodtak, bizonyíték az esküvő után készült kép. Ezen a képen látom Apám szemét boldogan ragyogni.

Esküvői képük

Nemsokára én is **megszülettem**, egy nagyon szép, piros betűs nyári napon, Péter-Páلكor (amikor az aratás kezdődik), fél tízkor, a kismisén a sanctust harangozták. (A harangszóra többen is emlékeztek.)

Az első kommentár rólam: kis vakarcs, nem fiú, hanem lány, 210-230 dekával született (egyik súllyal én, a másikkal a húgom, az a 20 deka ide-vagy oda), ráadásul korán jött, hét hónapra. Az igaz, nem akartam ezt a szép világot hamarabb meglátni. Anyám fantasztikus akarata: azt hitte, nagy pocakkal is tudja vinni a dombra a disznóknak a két kanna moslékot baj nélkül – hát nem tudta, így megindultam kifelé.

Az első kép rólam: az Anyám ölében, pár hetesen, a hátsó bejáratnál a Nénnyével. Jobbra a lépcsőn fel a konyha és a lakás, a bal épület még a régi, hozzáépítés nélkül.

A Kantin a Kolónia felől

Abban a szobában születtem, ami az udvar felé néz a régi ablakaival – amit a söntéssel egybenyitottak, előbb biliárd szoba volt. A tetőterazon a fényképezéshez pózolnak a nagyfiúk – kik ők? –, ide a másik oldalról vaslépcsőn lehetett felmenni, itt álltak az asztalok, székek a szórakozáshoz, beszélgetéshez. A tetőterasz az átépítésnél megszűnt. Kár.

Magammal folytatom: a kis vakarcs élni akart, az anyatej, a sok ember gondoskodása, szeretete – Apámnak saját gyereke boldogsága – ilyen szép, egészséges, csillogó szemű babává nevelte már négy hónapos koráig is. Elnézést kérek a sok száz tanítványomtól - nem vagyok szégyenlős, megmutatom: ilyen is voltam.

*Én négy hónaposan
(Sziklay Sándor dorogi fotóművész műtermében készült)*

A kantini időkről csak hallottam, hisz 3-4 éves koromból saját emlékeim nem lehetnek, de amit később hallottam, megjegyeztem, leírom, a fényképeket megmutatom.

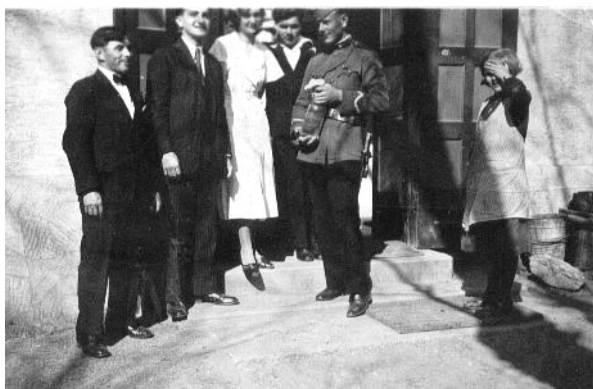
Egy kép az udvaron, 1 évesen: locsolni készülök a mögöttem lévő szép kör virágágyást (mondták, sok szép virág volt mindenhol, ami a Méhes bácsi hobby kertjéből került ki, ami a sarkon volt a kuglipálya mögött). Hátam mögött a gesztenyefák lombosodnak, még kicsik, mára hatalmasra nőttek. A Dózsa György utcán még nincsenek házak, a Robotkáié sem, csak a partoldal, itt-ott megbontva. Velem szemben kicsik a jegenyék, ekkor ültethették, most megtépett aggastyánok, biztos elmúltak 77 évesek.

Az örökölt képekből bemutatok kettőt, ami a locsolós képekkel egy időben készülhetett. Kortársaim, biztos látjátok, kik vannak a képen, de azért egy kicsit segíték.

A Kantin kertben locsolni készülök

Balról jobbra: Papp Sándor, (mufurc) **Tóth Tivadar**, Tóth Antal (Feri bátya, néhány év múlva motorbalesetben meghalt), majd **Gyuriczki Ilonka** - az unokanővérem, Jenő lánya, mögötte egy **Mostyenán fiú**, (talán Béla), a snájdig karpaszományos zászlós (egy csillaggal), **Seres Sándor** (akkor már tanító úr is), oldalt a hirtelen erős naptól védi a szemét - nem tudom, ki.

Húsvéti locsolás 1935-ben

Tavaszi erős fény, Sanyi bácsinál (aki kollégám is volt) szódásüveg, Ilonkánál nem tudom, mi. Ez a kép csak húsvétkor készülhetett, 1935. 04. 22-én. (Ilonka 15 éves.)

Ilonka a karpaszományos zászlós ruhájában

Ugyanakkor készült, csak most Ilonka a zászlós zubbonyában (jé, még a tör is az oldalán!), balra a jóképű Tivadar, jobbra a csokornyakkendős Papp Sándor.

Nyüzsgő élet folyt a kantinban – amiről már beszéltem –, de amikor a csinos Ilonka Tokodra jött, benépesült legényekkel a Kantin – néhány kép bizonyítja –, megugrott a kocsmá forgalma is, gondolom. A képen szereplőkhöz tegyének hozzá a többi egykori fiatal (öt Mostyénán fiú, Rezső, Laci, Pista, Karcsi, Béla, Trenger János, Sz. T. Mejher Karcsi, Kecskés I. és a többiek). Ahogy mondták, a legények kézzől kézre adtak, mindig ölben voltam, így is akartak imponálni a csinos lánynak, a fényképeket is ők készíthették.

Jártak ide más bányák vezetői is, pl. Gál Imre, aki Dorogon dolgozott, de gyakran kijárt a finom vacsorákra, megismerte Ilonkát, összebarátkoztak, (bár idősebb volt,) a család is szerette – a végén beleszeretett Ilonkába. Azt hitte, komolyan tervezhet, ezért a keresztapaságomat is elvállalta, így lett Ilonka a keresztanyám, Imre a keresztapám. A szerelem egyoldalú volt, Ilonka hamar férjhez ment (gyermeklányként), Imre nem jött többet, eltűnt, nem is nősült meg. Nagylányként megkerestem, megkeseredett agglegény lett, csak a munkának élt a bányánál, az előbbieket Ő mondta el. Az esküvőmre meghívtam, ki is jött, de az ajándékkal együtt visszafordult, hogy miért, nem tudtam meg, de gondoltam.

Velük indult az üzlet a Kantinban

Egy kép a legérékesebbek közül örökké hálás vagyok annak a fotósnak, aki odavittette az **iparos párt** a fényképezőgép elé (maguktól nem ültek volna oda): a kövér szakácsnő réz habverő üsttel már senki nem tudja megmondani, ki ő. Hátul Nénnye (az állandó segítő), a pincérfiú

tálcával (nem tudom, ki), aztán Ilonka, mögötte Mostyenanán Olgi. A kép fontosságára való tekintettel Apámon nyakkendő, (a fiún is,) meg lehetne számolni, életében hányszor kötött, azzal együtt, amire én is emlékszem. A felső bejáratnál készült az előszoba ajtóban, mögötte a konyha, a két szoba. A kép ünnepélyességéhez nem illenek a háttérben sorakozó – szemetes, moslékos – kannák, ez is azt bizonyítja: gyorsan leülünk, nincs időnk, essünk túl rajta, a háttér nem fontos - mondhatták. Most gondolkodom: bútorozott lakásba költözhettek, mert nekik nem volt, de pénzük sem a vásárlásra. A képen a legfontosabb: mindenki láthatja, hogy nemsoká megszülettek, így tudjuk a dátumot is: 1934 júniusa.

Több fényképet találtam, amelyiken a Mostyenan család tagjai, legtöbbször az Olgi van rajta. Szinte a szomszédban laktak, gyakran jöttek a Kantinba, társaságba szórakozni a nagyfiúk, velük, vagy egyedül az Olgi is jött játszani a gyerekekkel a tágas udvaron, szépen gondozott kertben. De a növekvő Anci is vonzotta: dajkálni, vele már játszani is lehetett. Hogy megszerettem Őket! Amikor már járni tudtam, reggel pizsamában áttotyogtam a dombon, az akácson keresztül, minden épkézláb ember engem keresett első alkalommal - máskor egyenesen Olgiékhoz jöttek, az ő ágyában találtak.

Álmomban gyakran láttam a Kantin és a bányászházak közötti akácost, keresztbe-kasul kitaposott gyalogutakkal, házak még sehol, csak az uszoda a domb bal oldalán. Ha már az uszodát említem: hemzsegett benne a sok gyerek, volt kicsi és mély vize (1,50 m), fürdőmester, öltözők, később a falusi csapattal én is gyakran fürödtem benne, nyáron minden nap. A medence körül vastag homok, élvezet volt benne rohangálni, mezítláb, fürdőruhában.

Kép a kolóniában

Olgiéknál több fénykép is készült, egyet bemutatok. A bejáratnál a magas téglafalak között az udvaron állunk. Balról az Olgi, Mostyenanán Tinka néni, M. papa testvére, Gy. Ilonka, elől én 2,5 évesen (a sapka a faluba is elkísért, nem nőttem ki).

A rokonok azt mondták, a kövér szakácsnő a másik testvér, Vilma néni. Olgi mondja: nem az, ilyen kövér hölgy az egész családban nem volt. Vilma nevű szakácsnő biztos volt, mert később beszéltek róla, akkor a kövér szakácsnő lehetett egy másik Vilma néni. A beszélgetésekből később kiderült: a M. Tinka néni tényleg főzött Anyám mellett, amikor a **40 ludovikást** kosztolták, vagy rendezvényekkor.

Ludovikások

Egy kicsit elkalandozom, mert a ludovikásokról beszélnem kell, és időben – 1934-37 évek nyara – is ide illeszthető. A későbbi időkben a család is többször beszélt Róluk. Vezetőik nyári táborozásra, vakációzásra alkalmasnak találták a csodálatos fekvésű falut, a kirándulásra, gyakorlatozásra a vidéket, hegyek-dombok láncát. Az óvodában alakították ki – a nyári szünetben – a szállásukat. A Kantin szép, gondozott kertjét, éttermét, konyháját. Anyám és csapata olyan konyhát produkált, amelyet a Kantin és vendégserege még nem látott. A katonák, a bánya vezetői részéről az elégedett dicséret sem maradt el. A fiúk is visszajártak, míg tisztként „be nem darálta” őket a világháború. A bánya erre a megtisztelő vendéglátásra (40 főre) berendezte a konyhát, éttermet; főző-, tálaló edényeket, étkészletet, evőeszközöket vásárolt. Ezt azért említem, mert '37-ben, amikor szüleim a Kantinból eljöttek, a hiányos, töredék, hibás eszközöket elhozhatták. Egy lepattant szélű fajansz húsostálon a kenyeret tálalom, ma is. A legértékesebb – nekem – az ultramarin-lila kávékészlet, amit ereklyeként őrzök, használok – 3 db. csésze, egyik fül nélkül, 5 db. kistányér, több darabból állt, de a 73 év alatt „elkopott” a – a kantini múlt emlékeként. Még többen emlékeznek a ludovikásokra, hisz még a „békeidőkben” berobbantak a falusi fiatalok életébe. A fess, egyedi egyenruhás tisztképzősök a katonák „elitjét” képviselték. Végigvonulva, vagy csak glasszalva a falu utcáin megdobogtatták a lányszíveket. A vasárnap délutáni séták egymás felé vezettek. Mosolyok, kacsintások, néhány szóváltás a szépséges fiatalok között féltékenységi kalamajkát okozott. Lett is bonyodalom a név szerint mesélt fiatalok között. A tokodi

legények nem hagyhatták, hogy „elorozzák” előlük a kiválasztott lányt. Erről szó sem lehetett, csak „egynyári” játék volt a kacérkodás, magakelletés.

Az érdeklődéskor kiderült, hogy a **Miksic** (Mikschütz) a Mostyenán ősohöz kapcsolható, itt voltak birtokaik, sőt az övük volt a **Tetűcsárda**. A név eredete nem tisztázott. Polgáriba járva megalakítottuk a Pöttyösök csapatát (később többet róla), és bejártuk a környező hegyeket, dombokat, eljutottunk ide is. A 10-es útról felfelé menet balra a dombon épületmaradványokat találtunk, ezek lehetnek a csárda maradványai – az utódok szerint is. A szarkási földekre járva – míg a felnőttek dolgoztak, – mi bebarangoltuk a rejtélyes dombokat, úgy mondtuk, a Miksicut.

Ide kapcsolva közlöm legújabb ismereteimet.

Az Ótokodi bányáról hallottam, ismertem a szegényes bányászházakat, a bányatavat, amit az altárói bányászok horgásztóvá alakítottak. Itt majálisokat, egyéb ünnepeket tartottak. Még Apámmal is kocsival gyakran kirándultunk ide, a Gete aljában húzódó zötykölődős földúton. A hatvanas évek elején az iskolával itt majálistunk. Bányászházak, bányató, bányászok, de hogy hol vannak a függő- és lejtaknák, a meddőhányók: ezt már csak felnőttkoromban kérdeztem magamtól. Azt el sem tudtam képzelni, hogy a **Szarkásokban** (a földjeink alatt) akkor kb. 60 évvel előbb még aknatornyok magasodtak, a mélyből szén hoztak a felszínre 6 aknán, 5 tárón keresztül, 1835-től 1895-ig - soha nem hallottam, nyilván ez az én hibám.

Ótokodon 1812-ben nagy szénvagyont találtak. Az 1830-as években nyitják sorban a 6-8 aknát és tárót. Az 1897-es vízbetörésig működött az utolsó. Sok száz bányász dolgozott a mélyben, a külszínen, a lóvasút működtetésénél is. (A dunai rakodóig – most is megvan – a hajókhoz vitték a szenet.)

Következtetésem: kellett itt lenni egy kocsmának, csárdának, bányakantinnak, lóistállónak, sőt lakóházaknak is. Itt volt a **Tetűcsárda**, (amit máshol is említek,) aminek a kőfal romjai 6 évtizede még láthatóak voltak.

A két bányaterület – Ótokod, Szarkások – bezárásával, leszerelésével a csárda is bezárt (nem volt bányász - kinek mérte volna az italt?), az enyészete lett, csak néhány kőmaradvány jelezte, hogy tényleg létezett és hogy hol működött.

A többméteres és több száz éves Mostyenán családfa sokat mesélhet az érdeklődőknek, akár Tokod múltjához kapcsolva. Kláriék feldolgozták.

A szerelem mindent legyőz

Nem Ádám-Évától, de messzebből kell kezdenem, az érthetőség kedvéért.

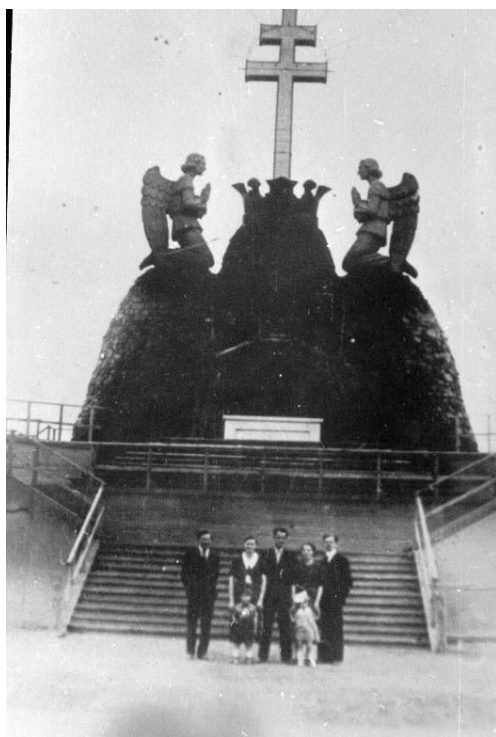
A **Kantin** – a Szüleim vezetése alatt – a tokodiak kedvelt szórakozóhelye volt, a zenés, táncos rendezvényeivel, a baráti társaságok találkozó-játszó lehetőségeivel.

(A bánya építette futball-, tekepálya, biliárdasztal a játékteremben, külső-belső találkozóhelyek, berendezett tetőterasz.) Nem csak a bányászok, hanem a falusi fiatalok és nem fiatalok is szívesen töltötték itt a szabadidejüket. A kantinosoknak segítség kellett, a konyha is működött. Az első naptól kezdve rendszeres segítő, szervező a Nénnye. Közvetlen, beszédes – gyakran éneklős – modorával a fiatalok kedvence lett. Így barátkozott össze a gyakran, szépen éneklő **számel Robotka Rezsővel** és szerelmével, **buci Papp Bözsivel**. Az egész falu tudta, hogy a lány szülei nem örülnek ennek a szerelemnek, ők módosabbak voltak. Szétválasztásukra különböző taktikákat alkalmaztak. A fiú látogatásakor beágyazták a tisztaszoba ágyába Bözsit. (Estéli Bözsi története.) A házasságot nem engedélyezték. A fiatalok megelégtették a tiltást, megszöktek. A lány szülei mindenhol kerestették Őket. Esztergomban a mulatóhelyeken, a szolgálólányoknál, hátha ők bújtatták el a fiatalokat. Nénnyém elbeszéléséből tudta a nagy család, Ő bújtatta el őket a dorogi bányászkolónia Szénoltártól induló III. köz egyik szoba-konyhás lakásában. Nem tudom, meddig laktak itt, de a szülők kétségbeesetten keresték Őket. Aztán előjöttek, de megbocsátás mégsem volt, a házasságot nem engedélyezték. Végül a szerelem győzött: valahol összeköltöztek. A rokonok adták össze a legszükségesebbeket, pl. Estéli néni – a testvér – ágyneműt. (Estéli Bözsi). Később a Papp szülők megenyhültek, elfogadták Rezsőt. Az apóssal kaszálva Rezső mindig elől haladt.

- Azt hittem, csak mulatni, énekelni tudsz. Ha tudtam volna, hogy kaszálni is, nem tiltottam volna Tőled Bözsit – mondta az após. (Veres Papp Feri mesélte.)

Szorgalmas munkával, békében éltek az életüket, három gyermeket, Ferit, Rezsőt, Annust nevelve. Rezső bácsi nem felejtette el a fiatalkori „kalandot”. Rendszeres segítője Szüleimnek. Amikor már nem volt kocsink, még Szentkeresztre is elfuvarozott kétlovas kocsijával. Az erről készült fénykép elkallódott. Nénnyének pedig sustorgós, beszélgetős partnere Bözsi néni a későbbi időkben is.

Bözsi néni meghalt, Rezső bácsi ezt követően nemsokára saját akaratából utána költözött a mennyek országába, nélküle nem akart élni. Erre mondhatjuk: az igaz szerelem mindent legyőz, és a sírig tart.

A dorogi Szénoltárt (fekete oltár, itt miséztek is, látható a képen) említettem. Mivel lebontották, új emlékmű került a helyére, sokan nem is láthatták már. Nekem szerencsém volt megcsodálni. Politikai tartalmát koromnál fogva nem ismerhettem. (Politikai hatalom építette, egy másik lebontotta.) A képet nézzétek, mellékelem. (Pánczél Lizi nénitől kaptam.)

Az előtte álló emberekhez viszonyítva láthatjuk, hatalmas építmény lehetett. Az alap-építményen lévő hármás domb feketeszénből készült.

A Szénoltár

A lépcsőn felszaladva körbejárható, közelről még csillogóbb – de félelmetes is – a hatalmas feketeség. A képet nézve elhiszitek: mindig erre akartam menni a faluba, a piacra. Hatalmassága, feketesége a fehér angyalokkal lenyűgöző, meseszerű volt. A háború után, amikor gyakran nyaraltunk a Nénnyénél Zsalazsonban, az Eperjesi úton, szinte minden nap felsétáltunk az úgymond „faluba”. Átmentünk a vastagon homokos, királytűskés közön az Eperjesi útról a Pataksorra, a Baják-hentes emeletes házáig. A másik sarkon megnéztük a kiégett fióküzletünket.

A gyalogos kishídon a Kolónia IV. vagy a III. közén értük el a Szénoltárt, a tér másik felén a Bányásztemplomot. Itt a sarkon laktak Farkas Miklósék, anyjával Nénnye hosszan tudott beszélgetni, mint minden dorogival.

A piac igazi mesevilág. Minden sátonnál, pultnál megálltunk, a rőfös

Gráf-néninél mindig vettünk valamit (ha kellett, ha nem), szalagot a hajunkba. Túri néni alakját látom, ruhát és más apróságot árult. Piacnapon találkoztunk Juliska nénivel (Jenő bácsi feleségével), Tanhaiser nénivel, Juliskájával és Nénnye számolhatatlan barátnőjével. Mindent megvett, amit csak akartunk: édességet, játékot, itt vásárolta meg a cipőinket, ruhánkat. Így emlékszem újra a kedves Nénnyére, biztos megérzi „odafönn”.

Új ház, új élet a faluban

A tények azt bizonyítják, a bányával kötött szerződés csak négy évre szólhatott, mert már Ilonka esküvőjét 1937 tavaszán a Dobis házban tartották.

A szerződés lejárt, nem újították meg, a pezsgő kantini élet is megszűnt, mesélték. Apámék az önállósodás útját választották.

A Dobis-ház

A faluban a Hitelszövetkezet árverésre bocsátotta az úgynevezett **Dobis-házat**. Apám megpályázta, nyert. Nem tudni, egyedül, vagy más pályázó is volt. Egy részt ki kellett fizetni, a többit részletekben. A háború után is – míg működött a szövetkezet – fizették a részleteket. A Hitelszövetkezet épületének a területe a nagy telekből – 400 négyszögölből – a Dobis időkben került eladásra. Ma is áll, a Tóth család tulajdona.

A **Dobis-Rados család** őseinek az élete is Tokodhoz fűződik. A családfa egy-egy ága hol Tokodon, hol Esztergomban élt. Majd több ágával újra Tokodra került, napjainktól visszavezetve 150 évre.

Egy bizonyíték az elméletemhez. A 19-20. század fordulóján, elején Hajabács Ferenc kántor tanító (Laci, Eta, Masi) dédapja több évtizedig Tokodon tanított. Márvány síremlékét megtaláltuk az Öreg temető rendbehozatalakor. A három tanítóház egyikében lakott, az úgynevezett „zsidóházban”. Lánya Esztergomba ment férjhez, majd visszajött, dédunokája is oda-vissza, de ükunokája is ugyanúgy, vándorolt, élt, él a két településen.

Az esztergomi Fiasny Tivadar jómódú kereskedő, üzlettel, házakkal, Tokodra nősült. Elvette Hajabács Ferenc kántor tanító úr Ilona lányát. Két gyermekük született, Etelka (Radosné) és Mária. A gazdag kereskedő hamar meghalt, a fiatalasszony egyedül maradt a két kislánnyal, az üzlettel. A szemfüles boltossegéd, Dobis Vilmos a segítségére sietett, gyorsan jött a baba is, majd a házasság. A fiatal Vilmos és a szépséges Ilona (Ili néninek ismertem) voltak a Dobis gyerekek. Tokodon élt a Hajabács nagypapa, hát ide jöttek. Nagy házat építettek (kb. 1922-ben), ez lett a mi házunk. Vegyeskereskedést nyitottak benne. Az L-alakú házban több lakást alakítottak ki. Az utcafronton az üzlet, a vegyeskereskedés és két szoba, az udvar felé három szoba és a konyha volt. A patakkal párhuzamos épületrészben, a folyosóra nyíló ajtó, ablakkal, három szoba található.

Ezeket bérbe adták. Igen neves lakói voltak: **Foltin esperes úr, Gottmann Vilma tanító néni** is lakott itt, amit fénykép is bizonyít. (A folyosó díszes deszka oldalára, a faragott oszlopokra – a tanító néni mögött a fényképen – még én is emlékszem.)

Az üzlet jól ment, jólétet, polgári életet biztosított. A négy fiatal (a két Fiasny és a két Dobis) élték és kihasználták, amit a jómódú polgári lét adhatott. A családnak több lett a kiadása, mint a bevétele. A felvett kölcsönöket nem tudták fizetni, így kerülhetett kalapács alá a ház, a Dobis-ház, ami Gyuriczki-ház lett.

Gottmann Vilma tanítónő a folyosón kívül a kertben 1930.

A **kettős esküvő képet** is érdemes alaposan megnézni.

A Dobis lányok Etelka és Mária a kettős esküvőn 1931-ben

Az egyik menyasszony Etelka, Rados Lászlóval, a másik Mária, Királydi Ferenc bányatisztviselővel. Jómódú család és vendégsereg, középen az eskető **Foltin esperes úrral**, a ház utcafronti oldala, belső kertjében. A képen látható ajtókat, ablakokat, a folyosó faragott fa oszlopait közel 30 évig láttam, néztem. A körtefa ágait – a kép jobb sarkában – 20 év múlva rücskösre kopaszodva láthatjuk Apám, Anyámmal című képen.

Radosék

Ha már a Dobis családról írtam, nem hagyhatom ki (itt és most) a **Radosékat** sem. Az „öreg” Rados Sándor asztalosmestert, műhelyét, munkáját ismertem. Lehet, csak az én meglátásom szerint volt öreg, Apámnál talán néhány évvel lehetett öregebb. Erről az „öreg” Radosról később még beszélek, mint Apám barátjáról, és Laci bácsiról, Eta apjáról.

Most nézzük meg, mit tudok a **még öregebb Radosról**.

id. Rados László és családja

Ő Rados László, szintén a falu nagy hírű asztalosmestere. A felesége az esztergomi gazdag, neves **Prokopiusz család** lánya, Emília, gyermekeik Rados Sándor, Mária, László. Etától kaptam ezt a családi képet, Rados László és családjáról. (Eta nagyszülei.) Felesége (Emília) két gyermekük Sándor és Mária (még egy kislány volt, az meghalt, László – Eta apja – még nem született meg.) Az ő nagyapjuk **dr. Prokopiusz Sándor** az 1880-as években a virágzó Tokod-környéki bányák bányorvosa.

(Újra Esztergom-Tokod vonal jön elő. Most kapcsolok, Apám fiatal élete is Esztergomhoz kötődik és Tokodon végződik.)

Az asztalosmester műhelyének, mesterségének nagyságára következtetni tudunk, ha elmondom, a 19. sz. végén a 20. sz. elején épülő koloniali bányászlakásokhoz (kb. 50) ő készítette az ajtókat, ablakokat, egyéb faszervezeteket. A nagy műhely – szinte változatlanul – az „öreg” ifjabb Rados idejében is működött.

Prokopiusz Sándor bányorvos két gyermekével, a lányka Emília

Rados Sándor asztalosműhelye

Az asztalosműhely közepén az öltönyös-nyakkendő Sándor mester látható. Jobbra id. liszka Juhász Ferenc, balra Papp András és Hundzsa Lajos, hátul Molnár István, két fiú ismeretlen.

Dobisék a vegyeskereskedést bérbe adták (a pénz kellett, a munka nem) egy pesti pályázónak, **Balázs Jánoséknak**, mikor, nem tudom. Lakottan, üzlettel vehettük meg a házat.

Mikor ide költöztünk, három gyermekük volt, Mucus (Emma), István, János, később született Éva. Mucus egy évvel idősebb volt nálam, vérmérgezésben meghalt 5 évesen, ezt mondták. A kényszerű együtt lakást a két család nagyobb purpallék nélkül próbálta végig élni, közel 15 évig, az utolsó két év borzalmait leszámítva. Sokféle szituációban beszélek még róluk.

A ház, az udvar, a lakás a polgári életmód kívánalmainak megfelelően épült. Gondozott előkert virágágyásokkal, gyümölcsfákkal (nagy alma-, körtefa), díszbokrokkal, fákkal, faládákban csodálatos színű leanderekkel (miért hagyták itt, sokáig megvoltak). A többszörösen osztott ablakok spalettával, nagy, nehéz üvegezett ajtók (4 db. az új házunkba is be lett építve) fehérre festve, rézlapú kilincsek, hajópadló stb. (ez is megmaradt sok évig, tulajdonképpen a ház lebontásáig).

A hentesmester a polgári házat a „sarkaiból” kiforgatta. Az első sarki szobából – az árok felől – hentesüzletet, a hátsó harmadikból műhelyt csinált. Az istálló és a kocsiszínből takarmányos kamrát (morzsoló, szecs kavágó, répavágó, kukoricadaráló, nagy faládákban szemestakarmány, kukorica, zab, árpa, a kisebbekben korpa, darált kukorica stb.), istállót, majd a háború után a nagyvágót alakította ki. A mi lakásunknak maradt az üzletből nyíló konyha, a Balázsék egyik szobájából leválasztott kamra (speiz). Két vendégszobát egybenyitottak, a folyosó ajtóit befalazták, csak a nagy ablakok maradtak meg. A konyha előtti kis előszobán keresztül lehetett a lakásba bejutni.

Az udvar is – a célnak megfelelően – átalakult. A fákat, díszbokrokat kivágták (alma, körte maradt), a virágágyásokat letaposták. Kellott a nagy udvar a kocsifordulónak, teknőznek, hordóknak, nagy mázsának, építőanyagoknak, bontott szemétnek, disznólaknak, a sok baromfinak, minden egyébnek, ami ehhez a mesterséghez tartozott, úgy, mint a kertben mélyített nagy trágyagödör (mert jött a sok és sokféle állat), a farönkök, szálfák magasra halmozva a tüzeléshez, vagy az építkezésekhez.

El lehet képzelni, nálunk állandó volt a bontás, építés, ami rendkívül lassan haladt. A bontást, építést másra bízták, át is verték az én hiszékeny Apámat, nem is egyszer (főleg azzal, hogy félbehagyták az építést.). Az építkezéshez lerakott sóderhalmazt – mire fel akarták

használni – a tyúkok és más állatok úgy szétkaparták, alig lehetett valamit összegereblyézni.

Itt egy kép, mögöttünk, amiről beszéltem.

A legfontosabb, a meginduló üzletbe árut teremteni, nem is akármilyet, mindenben a legjobb minőséget. Nagy volt a konkurencia, Apám ekkor a negyedik hentes a faluban.

Az építés alatt álló hátsó ház.

Balázs néni, én, Évi.

Az „új” nagyházban családi eseményekkel folytatódott az élet

Az első jelentős esemény Ilonka esküvője 1937 május 26-án. (A kép hátulján pecsételt dátum, milyen szerencse, mert erről soha, senkitől nem hallottam.)

Gyuriczki Ilonka a menyasszony a koszorúslányokkal

Vőfélyek az esküvőn

A háttér darabkáira már ráismertem. A megmaradt két képből az egyik a menyasszonyt, a négy koszorúslánnyal mutatja. Ők sorban: Meiher Bözsi, Balázs Terike, nem Balázs volt, de mindenki így hívta, Gyuriczki Ilonka – a szép menyasszony, de hol a vőlegény, egyik képen sem látható – Vlaszák Zseni, Mostyenám Olg. A másik képen asztalnál ülve a vőfélyek, Mezős Laci, Meiher Bözsi, Meiher Karcsi (ők az öregként ismert Meiher bácsi első házasságából valók, a másodikból Meiher Gabi született. Hogy képpen legyünk, ifj. Számel R. Rezső első felesége.) Trenger Jani, Mezős Béla, majd Apám nyakkendősen, hóentrógerral, mint „örömapa” a nagybácsi, a lakodalom finanszírozója. A háttérben a kalapos pesti rokonság. A terasz, a fák, bokrok még nincsenek kivágva.

A következő évben megszületik a húgom, **Ilona**. Ő is hét hónapra, kis „vakarcs” mint én, de életképes, nem úgy, mint két nővére, akik még én utánam a Kantinban születtek. Egy ideig velünk volt a mogyorósi Mariska dajkám, ő foglalkozott velünk, gondolom a nagyobbacska, igen ügyes lányt más munkára is befogták. Hentessegéd volt Tímár László, és egy kocsis, több alkalmi segítő a vágásnál. A legfőbb segítő Apám húga, Nénnye. Ő szeretgetett, ápolgatott, ha betegek voltunk, ő sütötte a finom „kihúzó” rétest, segített az üzletben is.

Találtam egy fényképet – **első kép rólam a faluban** – szöveget nagyobb koromban hallottam hozzá a Terikétől. Három évesen teljesen idegen helyre, helyzetbe kerültem az új házunkban. Ilonka, a Kantin, a Kolónia elvesztése nagy megpróbáltatás lehetett. Sokat sírtam, vissza akartam menni, mesélték. Egyetlen vigasztaló körülmény a házban talált két Balázs gyerek. Szinte az egész napot együtt töltöttük a nagy udvarban, főleg a Balázs felnőttek felügyeletével. Ez nekem nem volt elég, fel akartam fedezni a környéket és ehhez megfelelő partner volt az egy évvel idősebb Mucus, visszatartó az egy évvel fiatalabb Pista. Ha nem figyeltek ránk, **világgá mentünk**. (A nagy zűrzavarban ki tudott velem foglalkozni, míg a Kantinban sok dajkám volt, én voltam a központ.)

A kép bizonyossága szerint még a vasútig is eljutottunk a Füzeseken, vagy a Káposztásokon keresztül. Elöl én (mekkora a fejem) elszántan az ismeretlen cél felé – mi lehetett az – vonszolom Pistát, Mucus nagyokat lépve igyekszik utánunk. Mucus keze be van kötve, talán ekkor volt vérmérgezése, amibe belehalt. Mesélték, gyakran szöktünk, ennek szervezésében én voltam a ludas.

A három „világjáró”

Mindig valaki keresett bennünket, most is Balázs-vendég találhatott ránk, ő csinálhatta a fényképet. A fényképezés nem zavart, határozottan előre török. Egy másik képen kő-kupacon pihenünk, mi, a világjárók.

Megpihentünk

Balázs családról emlékek

Ide kívánczok, hogy a **Balázsékról** többet írjak. Igen érdekes életet éltek, ezt gyermekfejjel is megállapítottam. Úgy tűnt, időnként nagyon szegényesen (csak az üzletben dolgoztak, ketten), máskor „kivagyí” gazdag polgárként. Vezették a nagyon vegyes vegyeskereskedést, igazán mindent árultak, rövidárut, tüt, cernát, gombot, szalagot, madzagot, lámpaolajat, petróleumot, csomagoló-, stelázi papírt, és sok apró dolgot, szöget, csavart, amit a nagy, nehéz szekrények négyzetalakú, vastag fiókjai rejtettek. Játék közben, ha ide vetődtünk,

vagy a Balázs néni beengedett (a keresztnévét nem tudom), a fiókok titokzatos tartalma érdekelt. A szekrények, polcok, fiókok acélkékes, szürkés színűek voltak. Ezt onnan tudom, mikor elköltöztek (a háború után letelt a részletfizetésünk) a berendezést megörököltük tartalmukkal együtt. Egy fiókos szekrény megmaradt – több évtizedig – apró szerszámoknak, lim-lomnak, a többi tűzre került. Egy fiókot még most is használunk, kötözőanyag, spárga, madzag tárolására, meg egy polcos szekrényre a téli almát rakjuk.

Visszatérek a vegyeskereskedéshez. A nehéz, vastag, deszka, hosszú pultja belső felének polcai, fiókjai is sok érdekes dolgot tartalmaztak, amibe izgalmas volt belekukucskálni. A pult teteje (talán csak az egyik fele) piszkos-feketére pácolódott a vasárutól, a lecsöpögött olajtól, petróleumtól. A másik felén mérték (mérőrúddal) a szalagot, gumit, csomagolópapírt. Ide viaszosvászon terítőt tettek, apró szögekkel rögzítve. A bal, belső sarokban álltak – egy kis pallón – a benzines (nem autó benzín), olajos, petróleumos cinkannák, és nagyon szép formájú „kő edények” – nem kerámia, nem agyag – amfora utánpótlások. Két kisebb ma is a szobám polcán áll, nem tudok betelni színükkel, formájukkal. Egy jó nagyra virágcserepet állítottam. Mit tároltak, árultak bennük, ma már nem tudható. Alattuk vastagon olajos, zsíros a hajópadló. Ezt a helyiséget később, kb. 20 év múlva szobává alakítottuk. A rohadt padlót, padlófát, fél méteres homokréteget (erre volt rakva a padló) felszedték, majd lebetonozták, új padló került rá. Még évek múlva (az öreg ház lebontásáig) is éreztük a szobában a bűzös petróleum, olajszagot.

A családdal élt a **Balázs nagymama**, a fia mása, kicsiben, öregén. Nagyon öregnek láttam – talán az is volt – a picurka, madárcsontú, a család irányítója nénikét. Ritkás, ősz haja a feje tetejére tekerve, a szemüveg mindig az orra hegyén lógott, mindent eltakaró hosszú, nagy, ráncolt kötényei tették egy kicsit vastagabbá. Egyszer csak elment, valamikor, a front alatt már nem élt, az egyik képen még rajta van.

Itt élt – talán nem állandóan – az asszony húga, nem tudom, milyen **Terike**. Nálunk a bennfentesek azt suttogták, a Balázs szereti a csinoska, fiatal lányt. Az asszony vissza akarta küldeni Pestre, ilyenkor a férj jól „helybenhagyta”, ezt is a fülem hallatára tárgyalták, gondolva, kicsi még ez a gyerek, úgysem érti. Valamit csak értett, sőt meg is jegyzett. Elég gyakran nagy eszem-izsom, dínom-dánom **vendégséget** rendeztek a **pesti barátoknak**. Több képen láthatom őket, egyet bemutatok.

Balázsék a pesti vendégekkel, hátul az udvar

Vastag, kockás ing, tiroli kalap a férfiakon. Jobb sarkon áll Balázs, középen Terike, előtte én – a lenhajú, minden Balázs képre odatolakodó – mellettünk a Nagymama. Hátul egy csinos fiatalember (ebben a percben ugrott be a neve, Pichler Imre), Terike udvarlója, úgy tudom, később a férje lett. Hátterben a rendetlen udvar, a lócsös kocsival. Gyakori vendég volt Balázs húga, **Annus néni** a férjével. Még most is látom őket szép úri ruhákban, kedvesen, egymás mellett nagy boldogságban. Családjuk nem volt. Az asszony magas, szépen kifestett, gondozott loknis szőkés hajjal. Lengett utána a finom kölni illat. Polgárit végzett, hivatalnok lett egy bankban. A férj egy kicsit alacsonyabb (?) kerekfejű, göndör fekete hajú, erős dioptriás fekete keretes szemüveggel, ő is hivatalnok. Mindenki tisztelte, felnéztek rá, csak a Balázs Mama mondogatta, kár, hogy zsidó. Nem tudtam, mi az, hogy zsidó, elhatároztam, én akkor is szeretem. Sokat beszélgettem velem, talán azért, mert a „nagy udvarban” én voltam a legfogékonyabb a meséire, különösen az utazásaik érdekelték, sokat kérdeztem, ő boldogan válaszolt, talán örült, hogy elszabadult a flancos, úri társaságtól. A háború után senki nem merte kimondani, meghalt a munkaszolgálat alatt, mert Annus néni még késői öreg korában is hazavárta. Csak annyi volt tudható, zsidó származása miatt behívták

munkaszolgálatra. Hiába keresztelkedett meg, mikor Annuskát elvette (ő katolikus volt). Elmentek fűhöz-fához kérvényekkel, igazolásokkal, mégis elvitték, először Borba (ahová Radnótit), innen kaptak hírt felőle, aztán semmit, halálhírét sem. Annus néni ezért reménykedett a hazatérésében. Főiskolás koromban gyakran meglátogattam, körfolyosós kicsi lakásában, ami olyan volt, mint egy szentély, ahol a férjével együtt éltek. Minden a férjre emlékeztetett, a sok fénykép mindenhol, könyvek, utazási emlékek, a szépen berendezett szobakonyhás lakásban.

Visszatérve a **vendégeskedésre**, néhány foszlány az előkészületekből. Egyszer egy edényben – nagyon sok – ijesztően csúnya apró állatot hoztak. Egymás hegyén-hátán menekülni akartak. Kiderült, apró rákok voltak, ilyen élőben még sohasem láttam. Nagy tábla öntötték, majd leforrázták, mire a testük barnás-vörösesre változott. Nekiültek, ketten-hárman bontogatták, tördelték az ollóit, lábait, míg egy falatka piros hús előkerült, ez volt az ehető. Hány darabka juthatott 8-10 embernek, amennyitől biztos nem lakhattak jól, de mondhatták, rákot ebédeltek. Vagy mosóteknőben úsztattuk a nagy halakat a vacsoráig. Deszkára rakva kis kalapáccsal, vagy a nagykés nyelvél fejbe vágták, a kés fokával lekaparták a pikkelyeket, ezek csillogva beborították a lépcsőt, az udvar elejét. Ilyet mi csak később csinálhattunk, karácsonkor, kinek lett volna ideje az ilyen macerás vacsora-főzéshez. Ott volt nekünk a marhahúsleves, finom tarhonyával, velőscsonttal – mindig a legnagyobbal –, vagy Apám kedvence, a sokféle húsból főzött marhapörkölt.

Mindig volt szolgálójuk is, kettőre emlékszem, a sántító Süveges Ilusra, a háború, a front alatt a Balázs Pap Rozika, róla még később, többet.

Tragédia a családban

Apám hamar elérzékenyült, könnyen potyogtak a könnyei. Ezt leplezve törölgette a bajszát, verejtékező homlokát, nagyokat pislogott a bepirosodó szemével. Ezt gyakran láttam, így a kép megmaradt.

Mélyen belém ivódott, amikor igazán zokogni láttam.

Gyönyörű szép, nagy súlyú (nem vakarcs, a négy lány után) **fiaszületett**, de az orvos közölte, csak néhány órát fog élni. A hátsó szoba ablakának a külső falához támaszkodott, arcát hentes kötényébe temetve, daliás testét rázta a zokogás. Később a Nénnye ölelgette, vigasztalta.

A folyosó elején álltam, álltunk, többen a szobában Anyámmal és a babával. Az orvos behívott, kezembe adta a bepólyázott öcsémet, dajkálhattam. Olyan szép volt a fehér pólyában, nem látszott, hogy beteg, kiskanállal még a teát is szürcsölte. Apám zokogását látva sejthettem, nagy a baj, mi, azt nem tudhattam. Másnapra tényleg meghalt.

Tragikus a halál oka is.

Már háború volt, de Apámat még nem hívták be katonának. A nagy kocsiszin is kész volt, a kőkerítés is. Ide kívánczok, a kőfal építésekor vita kerekedett Klinger Sebő bácsival az építés helyéről. Apám az egyeztetés híve volt, Sebő bácsi az igazát hajtogatta. Így a kerítés külső része a telekhatárra került. Erre a szomszéd a hatalmas kazlat nekirakta a kőfalnak. Cséplés után meleg nyár jött, a kazal kigyulladt, mitől, erről senkitől nem hallottam. A kőfal fölött a tetőre csatorna került (így lett szabályos) ami egy nagy betonhordóba vezette a csapadékvizet. Minden „épkézláb” ember oltotta a tüzet, amiből az én várandós Anyám sem maradhatott ki a szuperaktív természetével. Félni lehetett, elkapja a kocsiszin faszerkezetét, a nagyon közeli házakat. Nem látta senki, hogy a nagyhasú Anyám a betonhordó mélyére hajolva meri a kannákat? Nem látták, nem hitték, így a betonhordó széle eltörte a baba gerincét. A szülés megindult, az egészséges fiú megszületett, meg is halt. Apám fájdalma, elkeseredése, talán mérge – a várva-várt fia értelmetlen halála miatt – érthető volt. A későbbi eseményekből, magatartásából arra következtetek, ekkor is megroppant benne valami, ami a betegségéhez is vezethetett. Anyám idegrendszerét is megviselte a tragédia, hosszabb ideig orvosi kezelésre szorult.

A későbbi években – különösen Apám betegsége idején – ha szóba került, a fiú vihette volna tovább az üzletet, felszakadt a be nem gyógyuló seb.

A behívó, a katonaság, a háború, a front elterelte a szomorú tragédiáról – egy időre – a figyelmet.

Apám mesterségének bemutatása

Bevezető Apám mesterségének – hentes és mészáros – bemutatásához. Az unokák rácsodálkoztak – egyenként –, hogy a dédpapa, az a szép bajszos (képen a szobában) tényleg hentes volt. Mit jelent ez, mit csinált: disznót, marhát vágott, hú, ez nehéz, csúnya munka? Aki ilyet nem látott, nem élt benne, el sem tudja képzelni, milyen nehéz, tényleg, „piszkos, büdös” munka. A szakember érti, csinálja, pénzt keres vele, örömét lelheti ebben a szakmában is. Dédapátok igazi mester volt, ismerte a szakma minden csínját-bínját, precízen, tisztán dolgozott erős fizikumával, dolgoztatott becsületes mesterként. Ez vonatkozik Dédanyátokra is: a mester mellett tanulva kiváló szakember lett ebben a nehéz szakmában – magyaráztam Nekik. Most elmesélem – villanásokban – a „henteslány” élményeit Apám mellett 18 éves koromig, majd Anyám erőfeszítéseit látva, elismert, dicsért boltvezetői munkáját nyugdíjazásáig.

A disznóvágás

A nagy forrázóteknő fontosságát, értékét, szerepét bemutatva a vágásban, a disznóvágás első, fontos, de piszkos részéről is beszéltem. Most ott folytatom: hátsó lábait szétfeszítve függ – a fényesre borotvált, rózsaszínű állat – a kerek szerkentyűn. (Függőben kétszer akkorának látszik, mint az udvaron szaladgálva.)

A disznóvágásnál is minden épkézláb embernek megvolt a feladata. Vezényszavak: hozd a vizet, add a tálat, de legtöbbször: vigyázz az üzletre!

Következett a két félre hasítás: a főnök, a hentes, itt az Apám, a fejet jobbról, balról kanyarintva, éles késsel levágta, bal keze a pofájába vágott lyukban, így tartotta, hogy a vágás után a fej ne essen a földre, rögtön egy nagyobb teknőbe, hideg vízbe került. A hasításra készülve a végbelet körülvágta, kihúzta, csomót kötött rá, onnan piszok ne kerüljön a húsrá. Itt egy metszésbe tette a bal kezét, szétfeszítve a bőrt, hasüregét, a kétsoros bimbók között (ezek a kan és emse hasán is ott voltak) vigyázva felvágta, a belsőségek ne sérüljenek, különösen a belek. Közben az odakészített tálak hideg vizébe került a szív, a tüdő, a máj – vigyázva kivágva belőle az epe, mert elvágva az értékes májat

kidobhatták. Külön a belek, (a végére újra csomó, na miért?!) a gyomor, és ki van „belezve” a disznó. Újra jöhet a mosdatás tiszta ronggyal, eltávolítva a vér, a nyálka, minden cafat. Kézbe a hosszú, nehéz hasítóbárd, a gerinc közepébe állítva, egy kalapácsszerűséggel ütve kettéhasadt a disznó. Egyik fél alá állt az Apám, vállára nagy fehér vászon terítve, átölelve megemelte, kiakasztotta a kampóból, a vállára fordította, és egy lendülettel a vastag faasztalra dobta, nagy csattanás kíséretével. Néhány sóhajtás, egy kisfröccs, homloktörlés, késfenés (ide másik kellett) után a szétdarabolás, szortírozás akkurátus munkája következett. Tálak, teknők sorakoztak az asztalon jobbra-balra, de az asztal alatt is a nagyok, ezekbe kerültek a szalonna-táblák, a combok (szépre formázva, ha sonkának szánták), az oldalas, a hasalja, a lapocka már a pultra alakítva, a karajról lefejtve a zsírok, a fölösleges darabok (mennek a kolbászba). Az egyik fél eltűnt az asztalról, jöhetett a másik. Feldarabolás után minden újra az asztalra halmozva a tálaból, darabolás, válogatás, zsírnak lebőrkezve a szalonna, hurkához, sajthoz, kolbászhoz szétválogatva a másnapi főzéshez, töltelékáruhoz. Éjszakára hűlni nyáron a pincébe, hidegben a vágóban maradtak a húsok.

A belek, a gyomor tisztítása, hasznosítása

Láttatok már éttermek kínálatában **pacalpörköltet**? A pacal bizony a nagyon szép, egészséges marha (ökör, bika) **gyomrából** készül. Mi megettük, Apám szerette, barátainak adott és főzött is pacalpörköltet, de a pultra is került belőle.

A **gyomrot** – vágás után rögtön – kifordították, úgy, hogy az egyik nyílását (mert kettő van, tudod) megnagyobbították, nagyon vigyázva, ügyesen a külsejét befelé fordítva kiborult a tartalma, így lett belül tiszta, kívül szaros. Ezt kellett sok mosással, vízzel, sóval tisztára áztatni, mosni, míg a milliónyi redők (csodálnivaló a természet alkotása, ez a sorbaállított redő-fodor rendszer) köze tiszta lett, sárgás-fehér. Ezután Apám feldarabolta a vastag, kevésbé redős részeket, széles csíkokra vágta, és kezdődött a fehérítés, a szagtalanítás, áztatással sóban, fokhagymás vízben, a tenyerei közé fogva, mint a rongyot mosta. A hófehér, szagtalan pacalt keskeny, rövid csíkokra vágva (mint a szélesmetélt) sok hagymára, paprika (erős is), paradicsomra téve főhetett, a végén borssal, majorannával, erős paprika szeletekkel ízesítve. A vízben főtt krumplival a legfinomabb.

A pacal nem volt olcsó, de az ára még így is csak a munka töredékét fedezte.

A **belek** többször szóba kerültek a töltelékáru készítése során is. Az állatok **vékony** és **vastagbele** tisztításra került, ha egészséges volt. Ha gilisztás, vagy más betegséget láttak rajta, eldobták. Még így is előfordult, hogy töltésnél rövid darabokra szakadt - akkor lett mérgeződés, kiabálás, csapkodás, de szerencsére mindig volt másik felhasználható bél. Az első mozzanat a kifordítás, a vége kicsit visszatúrva (le mosva), két ujj közé fogva, és valaki az ujjak közé öntötte lassan csorgatva a vizet: ennek súlyától fordult ki a bél, majd a nagy tálakban, teknőkben mosásra kerültek.

De sokat láttam Apámat kis széken ülve belet sleimolni (nem láthattam sokat, legfeljebb 3 évig front előtt és után is eddig, az emlék sokszorozódott, mivel gyakran előjött) – a nyálkás bélréteget lekaparni – szétterpesztett lába között egy kanna tele mosott béllal, benne vastag, keskeny, a térdéig érő deszka. Egy bélvéget kihalászott, a deszkára simítva végighúzta rajta egy rövid pengéjű kés hátsó felét – nyálkás, zsíros lé csurgott a kannába –, ezt a négy ujjára tekerte, és folytatta, míg a bél másik végéhez ért, utána ez is tiszta vízben ázott.

Ezt a munkát a kisvágóban, vagy előtte a folyosón, télen pedig a konyhában végezte.

Este a folyosón, csendben egyedül dolgozott, ekkor mindig dudorászva, énekelve – ez volt az ő relaxációja, ekkor pihent agyonhajszolt, fáradt teste, talán sérült lelke is –, ami a szobaablakon behallatszott: tiszta tenor hangja rezgett, csengett az éjszakában.

*„Ha szívedbe zárnál, szebb lenne az élet,
lábad elé raknám a virágos rétet...
...nem átkozlak, a nevedet
könnyeimmel a szívembe zárom,
megköszönöm szépen, csendben azt,
hogy egyszer szerettél, virágom...”*

Ez a dal szép női írással egyik zsebéből került elő.

A másik, amit gyakran énekelt:

*„Feketeszem éjszakája,
hány csillagról ragyogsz rám ma?
Hány csillagból van a szemed Rózsikám [miért Rózsi?]
hogyan az egész mennyországgal ragyogsz rám?
Sötét hajnal, ha ránk veti árnyékát,
nem tudják meg, mikor járok tehozzád.”*

Jönnek elő a dalfoszlányok, mint a hegy mélyéből a csobogó forrás – igaz, időnként elakadnak. Az esti csendben még szomorúbbak voltak a szerelmes műdalok. A vidámabbakat mulatságok idején, vagy az Aladár kocsmában, borozgatás közben énekelte. (Az éneklő Apám dalairól még írok.)

De elkanyarodtam a béltisztítás műveletétől, pedig még nem értem a végére. A teljesen tiszta, átlátszó, vékony, de a vastag is alapos lecsurgatás után sózótálba került, vastagon sózva - ezt sózott bélként árulták. A másik részét felfűjték, egyik végét megcsomózva, a másikon szájjal telefűjték levegővel. Mint a spirál, úgy tekeredett, csavarodott, játékosan, a gyerekek örömére. Egy kötéltre húzták, és száradt a napon, a levegőt kiengedve, – mint a fonalat – gombolyagba tekerve került az üzletbe, a pult alatti polcra, a pult méteres jelölésénél mérték, a többi belekkel együtt.

A vastagbelekre hurkát töltöttek (az volt a vastagabb, fodros), a kolbászt a vékonybélbe töltötték. A hólyag a belekkel azonos procedúrán esett át, míg a disznósajt anyaga beletöltődött, úgy, mint a gyomorba.

Töltelékáru készítése

Az üzletben hallottam egyszer Apámat egy férfival vitatkozni a következőről, de többször beszéltek is róla:

- A parizer, a virsli anyagába minden hulladék hús belekerülhet, össze van darálva, nem látszik, mégis drága – mondta egy férfi. (Nem hallottam, hogy ki, már megkérdezni sem tudom.)

Azt hittem, Apámat megüti a guta, vagy fölfalja az okoskodó férfit... Azt mondta, ha legközelebb **parizert csinál**, el kell jönnie. A férfi – talán félve Apám haragjától – el is jött. Azt hallottam, hogy végignézte

a darálást, a dagasztást, és a végén elnézést kért: láthatta, a párizsi a legdrágább, de a legtisztább húsból készül, nem utolsó sorban nehéz munkával, ma már gépek keverik, dagasztják. Mit láttam én?

A **szintiszta marhahúst** ledarálta – sokszor, – mindig kisebb lyukú sejbnivel (tárca), míg egészen pépes lett. Makulátlanul tiszta zománcos nagy tálba tette, tiszta kötényt vett, kezeit megkefélte, mert ezzel dagasztott, apránként vizet adott hozzá és kevés fűszert, sót, de mást is, nem tudom, mit. Homlokáról gyakran mi töröltük a verítéket, ő nem tudta. Addig dagasztotta, amíg a vörös marhahús rózsaszínné nem vált. Ezt láttam, a többire nem emlékszem, azt tudom, ezt csak Apám csinálta, senkire nem bízta - a tisztaság igen fontos (mondta), mert a leggyorsabban romló áru a parizer, a virsli.

A kolbász készítése

A legfontosabb és legnagyobb tömegű töltelékáru a kolbász. A disznó bontása után, a húсок szortírozásánál külön edényekbe került a kolbászhús, ügyelve a sovány-kövér arányára. Nem minden vágásnál készült kolbász, máskor a hús nagy részét ledarálták. Kezdetben kézi húsdarálóval, majd nagyobb, végül – már az utolsó években – villanymotorossal aprították a kolbászhúst. Nagy fateknőben – több kilót egyszerre – dagasztottak, részletekben adagolva a fűszereket, paprikát, borsot, sót, a darált, vízbe áztatott fokhagymát, a levét is rálocsolva, úgy dagasztva, mint a kenyeret, ököllel egymás mellé nyomkodva, majd két kézzel a fele anyagot feldobva, a teknőn fordítva - míg egységes állagú és színű lett, ez is nehéz fizikai munka, Apám csinálta. A töltő asztalra szerelt nagy vashenger, kézi tekerővel, erre emlékszem. A kolbász egyes mozdulattal csigába tekerve sorakozott az asztalon. Mikor készen voltak, páros kolbásszá alakítva füstölő rudakra kerültek, és lassú tűzön – erről már beszéltem –, nem sokáig füstölődtek.

Árultunk nyers-, főző-, lecsó-, paraszt-, száraz füstölt kolbászt, ezekből mindig volt a fogason, a pulton.

A disznósajt készítés néhány mozzanata

A húсок válogatásánál külön edénybe kerültek a belsőségek – máj, szív, vese, a bőrke, a fül, pofa, nyelv – mit hagytam ki? Alapos szörtelenítés, tisztítás után a főzőüstbe kerülnek, kevés vízbe, sózva. Lassú rotyogás, keverés után – a nagy fa keverőkanállal – mindenből kivéve egy darab (nyelv, bőrke stb.) - puha-e? Szűrőkanállal nagy tálba szedve a sűrűje, hűlés után apróra vágva, vissza a nagy keverő teknőbe (a vajdlingba), a főzőléből hozzá mericskélve, fűszerezve: bors, paprika, majoranna (csak kevés) stb.-vel. A legérdekesebb: Apám egy tálból kivessi a gyomrot, hólyagot, a nyílását bal kezével jól kitágítja, jobb kezéből merőkanalat formál, és telerakja a hólyagot, levét is mer hozzá, természetesen a kezével. Ezt a különleges műveletet nagyon megfigyelhettem, élesen látom Apám hajlott alakját sajtot töltögetni. Előzőleg kemény fából hegyes darabokat faragott (mindig Ő, ez kedves játéka volt), a nyílást összefogva, öltögető mozdulattal a fával „bevarrta”, ezt a képződményt spárgával a tövénél más átkötötte. Hosszú deszkán sorakoztak a gömböcök, (úgy meg voltak tömve, hogy megtartották gömbölyödő formájukat,) tetejükre másik deszka került, nehezeknek tisztára mosott klinker téglá. Másnap reggelre a gömböcök lelaposodtak, ekkor lettek igazi disznósajt formák, a lé megkocsonyásodott, a sárgás, pirosas lé adta a disznósajt ízét - igaz a jó sajtban csak húsnak (nyelvnek, fülnek, más húsnak) kellett lenni, kevés lével. Hidegen kettévágva került a pult üveges szekrényébe, gusztusos, szép színes egyvelegével vásárlásra kínálva magát.

Zsír sütés, füstölt szalonna, sonkakészítés

A disznó darabolásánál már külön teknőbe került a zsírnak való. A féldisznóról lefejtett szalonna nagy táblában az asztalon, méretre formázva szalonna lett, vagy mind összevágták zsírnak. Ma is megvan egy hentes-eszköz, a nagy húsvágó deszka (igaz, már pihen) emlékek, de használtuk mi is a magunk hizlalta disznók vágásánál. Nem olyan, mint a konyhai hús és hagyma vágó, ez nagyobb, vastag deszka (kb. elől 60 cm, oldala 40 cm), két oldalt és hátul magasított deszka fallal, szépen gyalult, de a közepén már alaposan kikopva, mélyedéssel. A hátulján nagy karika akasztó, ezzel lógott a fogason, ha pihent, száradt. Ezen darabolták a kolbász húst, a hurkák anyagát, a zsírnak valót, a

vörös- és fokhagymát, (ezeket húsdarálón is aprították,) zsemle kockázását - ha többen dolgoztak, a súrolt asztalon is daraboltak.

A nagy zsírsütő üstbe rakva a felaprózott zsírnak való, alá egy kis víz, nehogy odakapjon. Hatalmas, hosszú, vastagnyelű, nagyfejű (mint egy lapostányér) fakanállal állandóan keverve – főleg az alján – addig, amíg a **töpörtyű** hólyagokat fröcskölve a tetején nem úszott. Hogy szép pirosas-barna és ropogós legyen, a vége felé egy kis bögre tejjel meglocsolták, amitől még nagyobb buborékok fröcsköltek a tetején. A nagy üstöt kiemelték, fonott kosárba állították, hogy tovább tudjanak dolgozni.

Egy-egy adagnál szalonnacsíkok is kerültek az üstbe, ez lett a **sült szalonna**. Kis, keskeny táblák felső részét kockázva bevagdosták, a süléstől a bőrke összeugrott, félkörre görbült, a vágások kinyíltak, pirosra süttek, hűlés után kerültek a pultra, a vevő biztos megkívánta a gusztusos árut, ilyet már nem látni a hentes pultokon. A töpörtyű minőségét gyakran kellett ellenőrizni próba kivétellel: sült-e, ropogós-e, még süljön, ne süljön, mert kész - érdekes játék volt (a felelősségteljes munka mellett) a zsírsütőnek. A zsír tetejéről nagy szűrő mericskével kiszedték a töpörtyűt, másik kanállal kinyomkodták a zsírt, nagy zománcos tálba került kihűlni.

A zsírt bödönökbe öntötték, kicsik és nagyok a fal mellett sorakoztak. A zsír alját a töpörtyű törmelékével egy másik edénybe tették, finom volt zsíros kenyérnek vagy töpörtyűs pogácsának. Kihűlve a zsír „összerogyott”, a tetején nagy mélyedés keletkezett. A szép fehér, illatos zsír a bödönben az üzletbe került. A töpörtyű nagyon olcsó volt, hamar el is fogyott.

A **combot** (első, hátsó), amiből a sonka lett, sokáig nyesegette, **formázta Apám**, míg szép gömbölyű, zsírtalan, sima felületű lett. Másik sózóteknőbe került, más hússal együtt – oldalas, hasalja, csülök, stb. –, amit füstölésre szántak. Ezeket füstölés előtt páclében érlelték, ízesítették. (Hogy miben, meddig, nem tudom.)

A füstölni való szalonna a földiszó nagy szalonna-táblájából egyforma méretűre darabolva, szépen formázva – Apám lapogató, simogató mozdulatait látom – egyenesre, simára alakítva, egyik végénél a bőr felvágva, az ujját a lyukba téve felemelte, megnézte: tökéletes-e. Volt vastag, hasalja, húsos-csíkos stb. Szép szalonna a húsos, angol, jorksiri disznókból készülhetett. Ezek a darabok a hűlés után a lapos, hosszú fa **sózóteknőbe** kerültek, vastagon megsózva, bedörzsölve, hogy mindenhova kerüljön, egymás mellé, fölé sorakoztatva, a tetejére újra

só szórva. Időnként megforgatták, míg a füstre tették. A lyukba akasztókampó, ezzel akasztották a füstölőfára, majd sorba akasztva a **füstölőbe**. Itt megint szakértelemmel, odafigyeléssel, megfelelő fával, fűrészporral (hogy csak füstöljön, ne lánggal égjen) sárgult a szép füstölt áru.

A sózás után lassan főzött (abált) lett az **abált szalonna**, bedörzsölve fokhagymával, rá is hintve gazdagon, jég szekrényben márványosra hülve került a pultra, úgy szeletelődött, „mint a vaj”.

Az abált szalonnát paprikába forgatva **paprikás szalonna** lett. Ugye el tudjuk képzelni? Az üveges szekrényben (a pult jobb felében) fehér fajansz, lapos tálcán sorakozva a paprikás, mellette a fehér fokhagymás, majd a rózsára nyíló sült szalonnát. Anyám tudta rafináltul, tetszetősen elrendezni őket. A vágóhídi üzlet, az Iritz vegyeskereskedés jó iskola volt a nem tanult, de talpraesett üzletasszonynak.

A **véres és májas hurkát** már az asszonyok is csinálhatták, mert nem kívánt szakértelmet. A leölt állat minden részét – így a véré is – hasznosították a paraszti disznóöléseknél úgy, mint a hentes szakmában. Az állat leszúrásánál – én csak a disznónál emlékszem; hogy a marhavérrel mi történt, nem tudom – ott állt Anyám a szűrőkéssel, a zománcos tállal, amit a szűrős tartott bal kézzel, mert a jobb kéz szétterpesztett ujjaival gyors mozdulattal a vért keverte, ami kilökődve is habzott, a keveréstől vastag hab lett a tetején. Keverni azért kellett – kevés só hozzáadva –, hogy ne aludjon meg gyorsan. Később a tál aljára kicsapódó vizet leöntötte, a tiszta vér lett a véres hurka alapja. Itt a gyerekek munkája a zsemlekokázás volt. Kockacukornyi méretre vágtuk, tálba került, amire a vér, fűszerek (bors, só, paprika, majoranna, hagyma), apróra kockázott főtt szalonna (ami nagyon jól mutatott a sötétvörös hurkában) kerültek. Laza összeforgatás után a kis „hasi” töltőbe mericskéltek, a töltő végére húzott bélbe nyomták, közben méretre vágva, két végét összekötve, (többször kerek) rudakra rakva pihent a főzésig.

A **májas hurka** egyszer már főzött anyagokból készült – máj, tüdő, vese, fej, húsos szalonna, stb. - hidegen megdarálva; nagyon apró szalonnadarabkák, abált hagyma, főzött rizs (vagy gersli a szegényebb időkben) került bele - nem sok, mert a vevők nem szerették. Fűszerezve, a pácoló lével felöntve, kézi töltővel, mint a véreset töltve készült. A kétféle hurka a főzőüstbe került – abba a lébe, amiben a

húsok főttek – rotyogás nélkül főzve, nehogy elpattanjanak (mert akkor disznók ehették a „hurkalevest”), de ilyen nem fordulhatott elő: a felelős személy az üst mellett állt, időnként a fakanállal egy-egy karikát kiemelt, az üst falának nyomva hosszú tüvel megszurkálta, csak úgy fröcskölt a piros lé.

Kis hűlés után kiszedve a nagy asztalon sorakoztak példás rendben másnapig a véres-, májas-hurka karikák, majd az üzlet üvegszekrényében kellették magukat.

Borjút is vágott Apám, akkor is, amikor nem, és amikor már engedélyezték, illetve amikor még szabad volt. Kisállatnak számított, gyorsabban és könnyebben feldolgozható az üzletben. Csak a bőrével kellett többet piszmogni (az is hasznosítható), míg a bőröshöz vitte.

Birkát csak rendelésre vágott, kevés fogyott belőle az üzletben. Barátoknak főzött birkapörköltet, én nem szerettem.

Bárány húsvét körül került az üzletbe, a család is szerette.

Vágóhidak, a kicsi és a nagy

Marhavágás

Az első vágóhíd és (szobából átalakított) műhely a hosszú folyosóról nyílt, a hátsó szobánk után. Szerda, csütörtök a vágások ideje, pénteken bontás, szortírozás, zsírsütés; a több munkát igénylő töltelékáru készítés (kolbász, virsli stb.) hétfőre, keddre maradt. Szombaton teljes üzem az üzletben, vasárnap is nyitottak, délig.

Az iskolai szünetekben, délután minden munkában – ami a koromnak megfelelő és rám bízható volt, – segíteni kellett. Pedig hogy undorodtam a véres hústól, a vértől, a belektől, a tartalmáról nem is beszélve, a nehéz zsírszagtól, a minden „zsírostól”.

A legizgalmasabb, a legfélelmetesebb a **marhavágás** volt, nekem - **Apámé**knak a legnehezebb, legveszélyesebb a szakmában (mások rémtörténeteiről is hallottam). A vágást nálunk az is veszélyessé tette, hogy egy viszonylag kicsi (kb. 3,5x5 m-es) helyiségben, a kisvágóban, műhelyben történt az első időkben.

Jobbra két vastag feldolgozó asztal állt, ezt vágás idején az udvarra vitték. A bal sarokban a téglából épített, ormótlan üstház, ahol nagy üstökben minden készült: forrázóvíz, a húsok, a töltelék főzése, zsírsütés - annyi különbséggel, hogy mind más üstben: réz-, bádog-, zománcosban. A bal falon hatalmas fogasok, a plafonra nagy kerék szerelve hajtókarokkal, láncokkal, csigákkal a marha, disznó felhúzására a bontáshoz, mosáshoz.

Kezdődik a marhavágás.

Az állatot két ember bevezette, a fejére, szarvára kötött rövidre fogott, vastag kötéllel, szeme lekötve zsákdarabbal. (Idetartozik, hogy a helyiség alaposan kitakarítva, minden lemosva, hogy az állat ne érezzen vérszagot, mert az megvadítja.)

Ő a helyiség belső végében állt, szemben az állattal, kezében a lecsapásra tartott taglóval. (Ez egy csákányszerű szerszám, a nyélre szerelt ujjnyi vastag acél csővel, élesre reszelt éllel.) Ezzel kellett egy ütéssel a homlokcsont közepébe sújtani, félelem nélkül, biztos kézzel és szemmel, hatalmas erővel - ha ez mind egybevágott, az állat óriási robajjal összecuklott. Közben a kötelekkel arra rántani, egy rúddal arra lökni, amerre esnie, dőlnie kellett.

A folyosó másik oldalán lélegzetvisszafojtva vártuk a zuhanást, mi gyerekek, a zuhanó csattanást hallva megkönnyebbültünk.

Apámat más hentesek arról akarták meggyőzni (hallottam), hogy speciális pisztollyal könnyebb a marhavágás. Ő mindig tiltakozott, úgy tudom, nem használt ilyet. Hogy ez jó volt, vagy rossz, még most sem tudom.

A kegyelemdöfést **Apám** adta meg az üstházra készített hosszú késsel.

Egy szusszanás – az állat vérének kicsurgása után, amit talán véres hurkának is felfogtak; **Apám** egy kendővel letörölte gyöngyöző homlokát, csuromvizes nyakát, és folytatódott az állat ruhájának, bőrének a lefejtése, amiben minden épkézláb, kicsi és nagy munkát kapott – sajnos én is tizenévesként –, talán azért, hogy idejében tanulja meg a munkát, ahogy mondogatta is.

- Nem esik le az aranygyűrű az ujjáról, ha szarba nyúkál is – amink nem is volt. A hatalmas állat hanyatt feküdt, a vágó betonján (munka közben a vért, a piszkot kannából locsolva lesöpörték az összefolyóba), a feje csigával felemelve egy kicsit. A nyakától a farkáig, a hasa közepén hosszában vigyázva felvágva a bőrt, majd fakalapács-szerű szerszámmal ütögetve fejtették, ha nem ment, egy-egy hártát késsel elvágott, vigyázva: a bőr nem sérülhetett.

Mind a négy lábat egyenként egy ember szorosán kifeszítve tartotta. Időnként én voltam az egyik. A marha (ökör, tehén, bika) lába bizony véres, de szaros is maradt, nyálkásan csúszott, elég volt tartani. Ha kicsúszott, nem maradt el a szidás.

Először sírtam, öklendeztem, tiltakoztam.

- Nem fogom meg, én nem tudom tartani!

- Mi az, hogy nem? Azt az erre-arra (káromkodás, mert azt is tudott az én **Apám**) szép ruha, cipő kell, iskolába is járni, azonnal megfogod!

Utálattal elfordultam, potyogtak a könnyeim, csak húztam, tartottam erősen, amikor **Apám** az „én lábamnál” ütött (nagyot kellett, hogy a bőr leváljon), akkorát rántott, hogy majd’ ráestem az ökörré. Hogy ez ne történjen, (elképzelni is borzalmas,) lábaimat megfeszítve, görcsösen szorítottam, a két kezemmel alig átért vastag lábat. **Apám**, hogy segítsen, a patás köröm fölött átvágta a bőrt, kifejtette a kemény ínszalagot, egyik kezemet bedugva oda (milyen undorral) könnyebb volt tartani. Rájöttem, hogy ha ronggyal fogom át, nem kell közvetlenül a piszokban markolászni (hol volt akkor még a gumikesztyű?), nem csúszik ki a láb a kezeim közül.

- Mi van kisasszony, бүdös a marhaláb? – mosolygott a bajsza alatt a rongyokat látva, elnézve a szabálytalanságot, de csinálnom kellett.

A következő két történetnek – messziről – szem és fültanúja voltam.

A marhavágáskor történt, ami éppen tehén volt. Az állat megugrik – a taglózás előtt –, **Apám** melléüt, megvadul, mindent, mindenkit eltaposva menekülne kifelé, de háttal van a bejáratnak. Az ajtónál két ember villával, doronggal fogadja, ne a folyosóra, hanem az udvarra hátrálva meneküljön, ott a rohangálástól elfárad, újra befogják, ott taglózzák, vágják le, mert más megoldás nincs.

A másik eseményt, ami bikavágás volt, később, mesélve újra hallottam. A taglózás valamiért nem sikerült, az állat a vágóból kihátrált, fejében a taglóval, a fején két oldalt lógó kötéllel még az utcára is kijutott (miért volt nyitva a kapu?). Aki a vágást segítette volna, mind a megvadult bika után futott, hogy megfékezze. A vágótól kimerült, – a taglózás is eredményes lehetett, csak később hatott, – az utcán összerogyott. Nagy probléma volt, hogy hogy kerül ez a 6-7 mázsás állat újra a vágóhídra. Megoldódott.

Még egy történet, amire emlékszem, csak azt nem tudtam, kié volt a tehén. Ifj. Pap Feri tudta: az övéké.

Hoztak egy fölfúvódott tehenet megnézni, levágni, mert nem evett, nem kérődött, a hasa mint egy hatalmas üstdob. Apám és a gazda (id. Pap Feri bácsi) nézegették: mi lehet a puffadás oka, talán sok vizes zöldet, herét evett, valamit megevett - nincs más megoldás, le kell vágni (ezt nevezték kényszervágásnak, erről később is beszéltek), ezzel a betegséggel a hús még értékesíthető, – mondták, – miután látták: így meg fog döglenni, és a döggútba kerül. Ez lenne nagy veszteség a gazdának, a hentesnek a haszon, mivel a kényszervágott állatot olcsóbban vette meg.

Leválták – a gazda, a fia, Feri jelenlétében – a beleket, a gyomrot, belsősegeket nagy teknőben a trágya szélére öntötték. Apám vezényletével minden kis részt átvizsgáltak, a beleket kiforgatták, keresték a „bűnöst”. A gyomrot felválták, tartalmát a trágyára kifordították, átvizsgálva mindenki ámulatára egy zöld 2 dl-es üveget (dugóstul) kotorásztak ki a gyomor igen bűzös tartalmából – a takarmány hosszabb ideig benne pangott. (Az üveg elzárta a belek felé vezető utat, ez okozta a felfújódást, ami gyakori és ismert betegségként szerepelt a hentes szakmában.) Orvosságos üveggé fejlethették az istállóban, a tehen közelében. Szegény tehen örült a csúszós, kemény csemegének, kíváncsisága, mohósága a halálát okozta.

A front után a takarmányos kamra mellett hátrafelé az istállót átalakítva, egy nagyobb, korszerűbb vágóhid épült (miért híd, mikor egy helyiség volt?). A régi maradt a hentes- és töltelékáru feldolgozóhelye.

Ez a helyiség megvolt. Mi volt régen? Vagy Apám építtette a ház folytatásaként istállónak? A lényeg az, hogy a nagy istállóból lett a „nagyvágóhid”. (El ne felejtsem: a bal első sarkánál a mennyezeten ott maradt a padláslyuk, ahol a takarmányt dobták le az állatoknak.) Kétszárnyas nagy faajtót nyitottak, a falakat magasan cementtel lesimították, (az olajfesték soha nem került rá,) az aljzaton is fényesre simítva a beton, hogy könnyen tisztítható legyen, az árok felől nagy rácsos összefolyó. A mennyezeten már villannyal működő felhúzó csörlő. A falon körben erős, vas fogasok szerelve, ide kerültek darabolás után a féldisznók, negyed marhák. A nagyobb helyen gyorsabban, biztonságosabban lehetett dolgozni, sajnos csak 2-3 évig, az államosításig - ekkor már a húst a szövetkezet hozta.

Bemutatom az üzletet, és ami hozzá tartozik

Mit árultunk a hús- és hentesárun kívül? Például savanyú káposztát. Egy kis hordó állt a jégszekrény mellett a sarokban, káposztával töltve, finom savanyú illatával – biztos reklámcélból is. Miért a savanyú káposztával kezdem? Talán azért, mert ez olyan nyüzsgős munka volt, sokan voltunk, lehetett hancúrozni késő estig, de egy keveset segíteni is.

Hol és hogyan készült a savanyú káposzta?

Az L alakú házunk belső felén faoszlopos, aránylag széles folyosó volt, amelyet – már mi, illetve **Apámék** – kb. 80 cm magas téglafallal beépítettünk, így egy hasznos teret kaptunk. A két folyosó találkozásánál egy nagyobb, 4x4 m-es térrel bővítve. Ez egy „mindenes” tér, megnövelt konyha, a káposzta-készítés helye, a savanyúság- és befőtt-eltevés is itt történt, néhány hokedlin a pihenés, a beszélgetés. A hatalmas asztalt sem hagyhatom ki a bemutatásból. Asztalmagasságú, négyszögletes (kb. 1,5x1,5 m-es) valami, ami tulajdonképpen ágy volt – azt mondták cselédágy – tömör deszkaoldallal, 10-20 cm magas, vaskos, négyszögletes lábön állva. A teteje vastag masszív lap, leemelhető, beborítva bádoggal, ez az oldalára hajtva, sűrűn beszögelve kékféjű szöggel. Egy-két helyen a fölrepedt, szakadt bádogot megfoltolták, mint a ruhát - nem varrással, hanem szögeléssel. Hatalmas belső terében mindenféle kacat, takarók, rongyok, dobozok, amiket soha senki nem használt, de megmaradásra ítéltettek. Kihúzható, széthúzható volt, ha a nagy asztallapot leemelték. Utána hogy lett belőle ágy, azt is tudom. A két szemben lévő oldalán volt egy kallantyú: kiakasztva, meghúzva a két végét, kinyílt, középen kiskapuval, itt lehetett bemenni az ágyba. Akkora lett, hogy belefért a cseléden kívül még valaki, és sok minden valami, talán ez volt a szobája. Az én időmben ágyként nem funkcionált.

Ezek után a savanyú káposztáról.

A kertben is termett valamennyi káposzta, de a „nagyüzemi” savanyításhoz több mázsa kellett. Valakik valahonnan kocsival hozták, lerakták a folyosó egy sarkába, 3-4-en melléültek, és tisztították nagy késekkel. Egy speciális késsel kiemelték a csutkát, (ami édes, finom csemege volt, mi gyerekek szívesen rágtuk, sokszor többet is, mint ami

egészséges volt,) majd egy nagy vászon lepedőre rakták. Oda volt készítve egy kisebb és egy nagyobb vastag dongájú (nekem nagyon tetsző formájú) hordó, természetesen patyolattisztára sűrölve. A kisebb tetején nagy fa káposztagyalu. Hosszú, hogy átérje a hordót; egyik vége az asztalnak, a másik a gyaluló hasának, lábának szorítva. Középen beépített (talán 6-7 db) éles kés. A fa lap két vastagabb oldalán mély nút (mélyedés), amiben az alul, felül üres doboz mozgott. Ebbe a dobozba került 3-4 fej káposzta. Az egyik gyaluló kéz a káposztafejeket nyomta, szorította bele a dobozba, a másik a dobozt tolta rá a gyalukésekre. Ha a kishordó megtelt, a káposzta a nagyhordóba került. A nagy asztalra volt készítve nagyobb tálba a só, bors, babérlevél, köménymag, erős hegyes- és cseresznyepaprika, hosszú csikokra vágott fehér torma. Egy réteg káposzta, rá (**Anyám** adagolta) a fűszerek, majd a döngölés. A döngölő egy házilag faragott méteres rúd, feléig „marok vastagságú”, lejjebb 15 cm-es hengerre vastagodott. Volt olyan döngölő is, amelynek az aljára egy vastag deszkából kivágott, kör alakú, nagyobb (20-25 cm) lapot szögelték, a „hatékonyabb” tömörítés érdekében. Tehát a rakás, döngölés addig folytatódott, míg a hordó majdnem megtelt. A káposztát nagy fehér vászonnal letakarták, vastag deszkalapok kerültek rá, amik méretre faragva kör lapot alkottak. Erre a két darabba tört köszőrűkő került. A káposztát érleléshez, savanyításhoz tömöríteni kellett, különben (ha levegő volt közte) sárgulni, barnulni, rohadni kezdett. Nagy vastag pokróc került a hordó tetejére, úgy állt a fal mellett, mint egy guggoló kövér öregasszony.

Ha egy hordó kész volt, jöhetett a másik, annyi különbséggel, hogy nyomatéknak rá nagy, fehérre sűrölt mészkövek kerültek, mivel több, eltörött köszőrűkő nem volt, az ép még eredeti munkáját végezte, vagyis élesítette a henteskéseket. **Anyám** – naponta – a hordókba kukkantott: forr-e már - a savanyú szagból, a vászon alatt felbuggyanó habos, pimpós léből látszott, ha megindult az érés. A káposzta-mosás sem volt egyszerű munka. Amikor megérett a savanyú káposzta, mindent le kellett pakolni a tetejéről, tiszta ronggyal a hordó belső felét ki kellett törölni, a káposzta tetejét ügyes, rutinos, gereblyező mozdulattal átfésülni, leszedve a sárga, barna szálakat. Ekkor került – egy zománcos vájdlingba – a hófehér illatos káposzta az üzletbe; mindig annyi, amennyi egy nap alatt eladható volt. Mosás vagy kivétel után visszarakni mindent – és ez addig folytatódott, amíg a hordó kiürült.

Jégvermek

- Húj, de hideg van, mint a jégveremben – mondják, mondjuk, ha egy hideg helyiségbe lépünk, de tudjuk-e, mi a jégverem és milyen hideg van ott? Aki nem tudja, annak elmondom - most már kevesen emlékeznek rá.

A kantini időkben is volt **Apámnak** jégverme, illetve a bányának, most kb. a Szer-ház áll a helyén. A bánya-kantin italait és a bányamészárszék húsát hűtötték jéggel a jégszekrényben és a posta melletti pincében, jeges tárolókban. (A pince ma csodálatosan átalakított luxuskonyha, természetesen hűtőszekrényvel, hatalmas étkező, új tulajdonossal.)

Emlékeimben az igazi jégverem mesés világa a Köz-ben (az öreg TSziroda épült a helyére) a községé volt, amit **Apám** megkapott (bérlet nélkül), azzal a feltétellel, hogy mindig kell benne jégnek lenni, járványos időkre számítva. Úgy tudom, soha nem használták másra (hál' istennek), mint hús- hentesáru hűtésére. (Az is rémlik, a halottasházban?)

Milyen volt kívülről?

Egy nagy dombon állt a nádkötegekből mesterien megépített hatalmas kúpforma. A veremását nem láthattam, jóval a születésem előtt állt már mind a kettő. (Barna volt a nád, ez is jelezhetette öreg korukat.)

A mély gödör, a lyuk kiásása kézi erővel sem lehetett könnyű munka (akkor még nem volt más). A dombot, amin épült, a kitermelt földből építették, olyan volt, mint egy széles szájú vulkáni kráter. A földbe vájt földlépcsőn lehetett a fa ajtóig feljutni.

Mekkora lehetett?

Gyerekszemmel nézve óriási. Méreteit megbecsülve (mivel felnőttkoromban is láttam, használtuk) magassága a domb peremétől 8-10 méter, átmérője 12-14 méter, mélysége hatalmas mély fekete barlangnak látszott. Az elem és a viharlámpa imbolygó fényében még kísértetiesebbnek láthattam, mert a „világító” szerepét gyakran osztották rám, ránk. Világítani kellett, hogy tudják a szalmát levillázni, a jeget feltörni, majd kosarakba rakva felhúzni.

A tél beállta előtt kitakarították a vermet: a vizes, rohadt szalmát kivillázták (trágyagödörbe került) – ekkor már (a tél elől menekülve) a rágcsálók is megjelentek a szárazabb szalmában. Az érdekes munka látni akarása és az egértől való félelmem viaskodott bennem - hol az egyiket, hol a másikat győztem le, de jelen voltam.

Nagy volt az izgalom: beáll-e a Duna, lesz-e elég jég? Mindig a táti fuvarosok hozták, hatalmas kocsikkal a nehéz muraközi lovaikkal, feltornyozva a nagy jégtáblákat. A bejárat elé kanyarodtak, széles csúszdát tettek a kocsira és a bejáratához, majd csáklyaszerű szerszámot belevágva a jégtömbökbe, csúsztatták a verembe. Ott emberek várták, hogy szépen egymás mellé igazítsák, hézag nélkül, közben törték is, hogy a résekbe aprójég kerüljön. Erre a munkára **Apám** napszámosokat fogadott, később ők is meséltek nekem. Szerettem volna látni a dunai jégtörést, de erre nem volt lehetőségem.

Természetes, hogy a jégnek szalmaágyat készítettek (szigetelés céljából), a peremig megtöltött vermet is tiszta szalmával takarták le.

Mi volt, ha nem „állt be” a Duna? Biztos volt ilyen valamikor, de az én emlékezőm 15-16 évében nem, minden télen hordták a jeget a tátiak a nyikorgó havas, jeges úton, deres bajszú lovakkal és lovasokkal, szánkós gyerekhad kíséretében.

Meg volt töltve a jégverem, jöhetett a forró nyár. A jeget ekkor fel kellett hozni, először kevesebb munkával a felső rétegből, aztán mindig nehezebben a 6-8 méter mélyből. Ha jégért mentek, vinni kellett a nagykabátot, jégcsizmát (így hívták). Nevetséges lehetett a +30°-ban a szibériai hidegbe készülõ ember látványa.

A jeget újra törni kellett, hogy felhozzák, mert kemény tömbbe fagyott az egész. Az ajtó fölött egy gerendára csigát szereltek, kötél rajta, az ajtóban álló vezényszóra felhúzta a kosarat. Az ajtónál állt a kocsi, rápakoltak annyit, ami a jégsekreányba egyszerre belefért. Az üzletbe a jeget a mi lovas kocsinkkal hoztuk, majd **Apám** behívója (betegsége után a szomszéd a jégveremnél), **Hajdler bácsi** (a pipás) egylovas kocsijával, aztán a kis kézikocsival, tragacccsal, amihez megfelelő emberi erõ adódott.

El kell még mondanom: a többi hentes udvarában is állt jégverem, a **Szabóékét** igen nagyra láttam. Kocsmák udvarán is, így talán 6-7 db is volt a faluban.

A jégszekrény

Az üzlet jobb oldali falánál, a sarokban állt a vastag, ormótlan, tényleg szekrényforma, két ajtóval: a jégszekrény. Megérkezett a jég, gyorsan kellett dolgozni, mert már az utcán folyott a vize. Létrával felmenni, a tetején lévő (nehéz, szigetelt) ajtót felnyitva lehetett bedobálni a jeget, először a kétoldali bádogtartályba, majd a tetejét kellett megtölteni, de közben egy nehéz kalapáccsal apróra törni, hogy kitöltse a teret. A magasba emelés kannával sem volt könnyű munka. Ebben a nehéz szakmában (akkor) minden munkához férfi kellett - hogy bírta **Anyám** ezt az emberfeletti munkát, amikor egyedül maradt velünk?

- Kemény asszony volt az **Anyád**, a veremben is ott volt, hogy apróra törjék, Ő is csinálta, de fent is irányított, különösen, mikor egyedül maradt – emlékezett **Muzslai Sanyi**.

Még a jégszekrényről.

A kétoldali lyukacsos lemezig töltötték, ezen folyott a tárolóba a víz, amit gyakran kellett üríteni. Előfordult, hogy megtelt, az üzletben folyt a szekrényből az olvadékvíz. Kiabálás, felelős keresés: már megint ki nem végezte a dolgát: inas, segéd vagy más?

A szekrény belsejében keresztbe több sor fogas volt, ezen lógtak a féldisznók, a negyed marhák. Alattuk bádog polcon ládákban az apróbbak, csont, belsőség, töltelék áru, aminek hűtésre volt szüksége. Csak meggondoltan, kevésszer lehetett kinyitni, nyitva hagyni főben járó bűn volt.

Ez a szekrény **Anyám** nyugdíjazásáig, a '60-as évekig működött, aztán elvitték (hisz az „államé” volt), nem tudom, hova, talán a MÉH-telepre. Hát ilyen volt a jégverem, jégszekrényes mélyhűtés, fagyasztás a 20. század első és középső idejében. Budapesten még sokáig láttam jégszekrényhez hasonló lovas kocsikat, a házi kis jégszekrényekhez szállították a jeget.

- Itt a jeges! – kiabálták, az asszonyok tállal, kannával vitték föl a szekrénybe. A Kürt-utcai diákszállóban – jó korán – gyakran ébresztett a jegesek kiabálása.

Milyen volt az üzlet belülről?

A hentesüzletünk bejárata az utca felől nyílt, a ház árok felőli részén. A három lépcső (kettő beton, majd az ajtónyílás) a kétszárnyas külső

teleajtó, utána egy széles platz (tér), a vályogfal vastagságának megfelelő méretű (kb. 50 cm.). A belső ajtó üveg volt, bal oldala rögzítve, ide lehetett ülni a kissámlival, nézni az utcát, vagy vigyázni az üzletre. A két darab kétszárnyas ajtó közül az egyik mindig rossz volt, a kallantyú, a zár, a kilincs, törött ablak mestert kívánt, legtöbbször **Molnár bácsi**, az asztalos jött rögtön, hogy zárható legyen.

Az ajtó mellett hatalmas üveg ablak, kirakat, két nagy, fa spalettával, ami szintén nem volt mindig csukható, vagy a pántos lakattal zárható.

Az üzlethelyiség a Dobis időkben – úgy tudom – szoba volt, **Apám** építette át üzletté.

A magas, tömör jégszekrény az üzlet jobb, belső felét teljesen kitöltötte. Balra a széles hosszú pult, a kirakattól a hátsó falig, csak egy közlekedő helyet hagyva, vastag (10 cm) márvány (műkö?) lappal borítva. Valamikor, valamelyik részén repedést láttam, ami miatt – magamban – sajnálkoztam.

Mi volt a pulton?

Két üzleti mérleg: a szebb, a nagyobb az **Apám** oldalán a kirakatnál, a kisebb **Anyám** kiszolgáló helyén a másik végénél. Itt állt a fémvázás üveg, polcos „vitrin”, belső falán kifeszítve hálós függöny a legyek ellen.

Ebben a hűtést nem igénylő hentesáru, fehér fajansz (szögletes formájú) tálakon töpörtyű, paprikás főtt, sült szalonna (igen gusztusos, a töpörtyűvel sütött, mint a rózsa, szétnyíló, nagyobb darab), szalámi félek, kolbászok és más finomság.

A pult belső felén a nagy tömb (egybefa) szögletes (kb. 60 cm élű) keményfa tőke, a pultnál kicsit magasabbra emelve. Két erős vaspánt ölelte körül, alul, felül. A felső vasra szerelve két kar, ebbe feküdt bele a többkilós nagy bárd, a kis kézi a mérleg mellett, a karcsú, ívelt vonalú (csinos), hosszúkás hasítóbárd a fogasra akasztva.

A kések a mérleg mellett, legalább 5 db: nem volt mindegy, melyikkel mit vágott. A vékony, hosszú a bontó, a széles, nagy pengéjű a szeletelő, másik szeletelte a hentesárut **Anyám** oldalán. Az élesítő, fenő vas (acél) a tőke sarkánál lógott kéznél.

Kiszolgálás közben **Apám** gyakran fente a késeket – ilyenkor kiegyenesedett, pihent, kezébe vette a kést, az acélt, meg nem koreografálható, ritmikus, természetes mozdulattal, utánozhatatlanul fent.

A pult fölé magasodó alakjával, a két acél nyikorgó, csikorgó, zenélő, muzsikáló hangjával – ha előjön a képi látvány és a hangok, összefacsarodik a szívem, kibuggyannak a könnyeim, talán azért is, mert ezt kevés ideig láthattam, hallhattam.

A késfenés nem mindig akkor történt, amikor a kés életlen volt. Inkább elterelő, pihentető cselekvés, a pult előtt álló asszonyok elbűvölése, mert közben a mester mosolygott, időnként kacsintott egyet – valakire, vagy csak úgy –, szépeket mondott egy-egy menyecskének, pletykálgatott, füttyült, kedvenc dalaiból elénekelt egy sort.

Anyám a pult másik sarkánál mosolygott, türelmetlenül toporgott, tett-vett, de felnézett **Apámra**.

- **Feri**, elég volt az udvarlásból, vágd már a húst, fogyjon a kuncsaft, gyűljön a pénz a pult alatti fa fiókban – gondolta, de mondani nem merte.

Különbén **Apám** vágta, mérte a húst, odadobta **Anyám** elé a papírra, mondta:

- Egy kiló karaj! Fél kiló szegye!

Anyám, mint a villám, a papír sarkán számolta, mennyit fizet a vevő: a számla a papír sarka, bármikor ellenőrizhető, jól fizetett-e.

Mi volt a pult alatt?

A nagy pult-asztal belülről nézve hatalmas nyitott doboz, közepén elválasztva két részből állt. Jobb oldala üres nagyobb tér, a mázsa helye, rajta a súlyok. Ha szükség volt rá, elég nehéz volt kicibálni onnan. A fa válaszfal utáni rész bepolicozva. Felsőn, a bal felében a száraz belek, a vastagok kötegelten spárgával átkötve, a vékonyak gombolyagba feltekerve, ezeket is maguk készítették (később elmondom, hogyan), mindent, amit érdemes volt, hasznos, pénzt eredményezett. Most jut eszembe: a sózott belek – mert ilyen is volt – a vitrin mellett fajtánként, befőtt üvegekben, nagy lekötött fazékban kínálták magukat.

A pultot borító márványlap belső élén három kis bevágás volt egyenlő távolságra – hogy mi célból, ezt is csak henteslány tudhatja: itt mérték a belet. 0, 50, 100 cm-t jelöltek.

A polcon volt a felgöngyölt csomagoló zsírpapír, átkötve. A kibontott köteg pont kitöltötte a széles polcot. Ebben a szakmában a gyerekeknek is volt mindig feladata, pl.: a papírvágás, nekem ez tetszett a legjobban. Az összehajtott asztalnyi íveket a pultra fektettem, és mindig

félbehajtva elvágtam a fenőacéllal. Négyféle méret kellett, a legkisebb talán A/4-es. A polcra fektettem, mindegyik méretből a pultra is kellett, hogy kéznél legyen. A nagy ívekbe a zsírszalonna, több kiló hús – mondjuk kolbásznak –, a kicsibe 10 dkg szalámi, vagy kolbász, a tölcsérre formáltba 10 dkg töpörtyű került. A tölcsércsinálást sokáig kellett gyakorolnom, míg szépen, gyorsan és használhatóan meg tudtam csinálni.

A polc alatti térben – alul – a zsírosbödön, a táblába fagyott zsír (zsírpapírba csomagolva), mert azt is árultunk. A kőműveslapát-szerű vágóeszközzel élvezet volt a zsírt kikanyarítani, vagy a tömbből levágni a megfelelő méretet, megmérni, kiszámolni, hogy mennyit fizetnek - nem mindig tudtam, mire leírtam, **Anyám** fejből, gyorsan és pontosan kiszámolta.

Az üzlet falait majdnem a mennyezetig fehér csempe borította. Szemmagasságban, a fogasok alatt, talán három csempénként, két sorban **állatfejes csempék** voltak berakva. Marha-, disznó- birka-, borjú-fejes arányos sorrendben. Szépséges, színes, még egy kicsit domború is, ilyen szépeket még a mesekönyvekben sem láttam. Gyakran simogattam (na nem akkor, mikor a véres szennyeződést kellett lemosni), a csavartszarvú kosfej különösen elbűvölt. A csempe leverésekor – mikor újra szoba lett az üzletből – eltűntek a színes csempék, de jó lett volna elrakni, és a mai falakat díszíteni velük. Csak **egy darab maradt** meg valahogy emléknék, csak ez maradt meg az üzlethelyiségből.

Állatfejes csempe

Savanyúság az üzletben

Az üzlet berendezésével folytatom. Elég magasan vastag, erős fogassor futott a szabad falrészekben. A tartóvasak tetején széles deszkapalc, ezen sorakoztak a savanyúságos üvegek, művészi ízléssel elrendezve: színek, formák, kisebb-nagyobb szerint, de egy-egy 10 literes paprikás, uborkás üveg berakása is műremek volt. (A zöldségeket biztos vettük, mert ennyit megtermelni nem volt idő.)

A savanyúságot **Anyám** zárás után este, éjjel rakta el, időnként segítséggel. A nagy üvegekbe az uborkát, paprikát olyan fifikás rutinnal rakta, amit még most is látok, de az agyamban meg is őriztem, mert „elrakós” időmben pont így csináltam, mint **Ő** - ezen akkorát csodálkoztam, hogy ilyen ügyes vagyok.

A nagy üveget kicsit döntve, bal kézzel forgatva, tartva, jobbal rakva az uborkát, először a nagyobbakat, vigyázva: össze ne boruljon a sor. A második sort fölé rakni, csúccsal a kettő közé, így szorosan tartották egymást. A zöld uborka közé bedugott fehér tormaszálakat, sárga, piros hegyes, cseresznyepaprikát, a sárga almapaprikák közé zöldet, sárgarépaszálakat, a nagyobb paprikák lila káposztával töltve - olyan kívánatosak és finomak voltak, hogy nagyon hamar elfogytak, de karácsonykor biztos üresek maradtak a polcok. Nem emlékszem, hogy akár egy üveggel is ki kellett volna önteni a trágyára - nem úgy, mint az én uborkáimból.

Nem kérdeztem meg **Anyámtól** (sajnos) ezt a tudományát – úgy, mint a többit –, hogy hol tanulta. Biztos nem Szabolcsban - talán a pesti 8-10 éve alatt.

Még ide kívánczok: a 3-5-6 literes üvegek a kamrában sorakoznak a felső polcon. Ezekből keveset még ma is használok. Megmaradt egy hatalmas, talán 10 literes, a polcon nem fért el, évek óta a füstölőben van a földön, nincs erőm kidobni, pedig tudom: soha senki nem fog uborkát tölteni belé. Ott áll deszkák, virágos ládák, cserepek között. A Sors kegyeltje lehet, hogy nem dől rá semmi. Lehet, hogy engem is túlél, az utódok majd összetörik, (útban lesz,) nekik nem emlék, nem jelent semmit. Ha még életemben összetörik, megsiratom.

Vásárolt és nevelt állatok, ezekhez fűződő történetek

A hentesnek az üzletébe friss húst kellett biztosítani a pultra, mert ha nem, akkor a konkurenciához ment a vevő, félni kellett, hogy ott is marad (ezért zárt be egyik, otthagyták a vevők, no hova pártoltak?). A hentesüzleteknek önálló vevőkörük volt (Barkó, Csipke, Szabó, Gyuriczki), a verseny – egy ideig – biztosította a minőségi, kedvezőbb árú kínálatot, ami később kegyetlen harccá fajult, aminek Apám lett az áldozata.

A **vágóállatot** maga szerette vásárolni a heti vásárokon (pl. a közeli Párkány-Nánán), a havi nagy vásárokon, főleg a Kisalföldön (a legfejlettebb mezőgazdasági terület iparvidékükhöz közel): Bábolna, Kisigmánd, Nagyigmánd; a közeli parasztfalvakban, Bajnán, Gyermelyen, de a faluban is jó üzleti, baráti kapcsolatban volt a gazdákkal.

Párkány-Nánával kezdem, ahova – többször – engem is elvitt (és még kit, nem tudom). Egylovas kocsival kocogtunk át a hídon (tehát a háború előtt lehetett) a nánai **állatvásárra**. A lőcsös kocsival csak kis malacot tudtunk szállítani - ha bricskával mentünk, és nagyobb állatot vettünk, a gazda szállította, vagy stráfkocsival mentek érte. A kirakodó vásár volt – nekem – a legérdekesebb, mert itt vásárolták meg a cipőket, téli, nyári, alsó, felsőruhákat, kabátokat az egész családnak. A gumicsizmákat a vágókba, fényesre glancolt csizmát Apámnak, hozzá bricsesz nadrágot, a fehér henteskabátokat, méterre a vásznat köténynek. A vásár nyüzsgése, a kolbászsütők, a sokféle sütemény illata, evése megmaradt a 6-7 éves kisagyamban, úgymint a hazafelé utazás. (Lángos, fánk volt?)

A lőcsös kocsiba betettek egy bricskából leszerelt ülést – kárpitozott volt, vas támlával, egy fényképen is látszik, azon játszottunk, ha használaton kívül a fal mellé állították –, amire 2-3-an elfértek, nem kellett a magas deszkaülésen egyensúlyozni.

A Mobil bricskaülésen én, Balázs Jancsi, Pista (1940)

Vagy a kocsialjba tették a fáradt gyereket, had szundikáljon, közben hallgathatta a ló lassú poroszkáló, ütemes lépteit, a város macskakövei után a makadám (köves) úton, a kerekek pattogó-kattogó, csikorgó zenéjét a köveken, legtöbbször az esti órák utazásán. A távolabbi vásárokra Apám a kis Sax motorral vagy a nagy Zetkával ment. A stráf kocsis előző nap előrement a kocsihoz, segéddel. (Egy nap alatt nem lehetett oda-vissza 120 km-t pl. Nagyigmándra megjárni.) Megvásárolta az állatokat (azért ilyen messze, mert olcsóbban megkapta, mint Bajnán vagy Tokodon), felrakták a kocsihoz, útbaigazítás után Ő a motorral hazajött. Vagy a helyi kupecok (állatkereskedők): Hullár gyermelyi, Izsó bajnai kocsihoz hozta haza az állatokat.

Egy történet, ami többször, több apropóból is elhangzott. A nagyigmándi vásárra mentek az előbb leírtak szerint. Előbb a nagy stráf kocsis, Pista bácsink és a kocsi. Apám motorral ment, megvett 10-12 félig hízott, gyönyörű angol hússertést. Rakodás, útbaigazítás, együtt indulnak a motoros és a kocsi. Este, éjszaka nem értek haza, mindenki ideges, míg hajnalban jött egy motoros: menjen Apám, mert **Dunaalmásnál a parton felborult a kocsi.** (A lovak megunták az útszéli várakozást, a Duna felé indultak.) A lovak mellett – csoda, hogy nem törték össze magukat –, a disznók a jeges víz szélén rózsaszín testükkel összebújva, talán megfagyva, Pista bácsi és a kocsi részegen a kocsihoz alszanak. El lehet képzelni – én tudom –, mekkora önuralom kellett, hogy a megérkező Apám agyon ne üsse öccsét és a kocsihoz. A disznók éltek, de Apámot nagyon megviselte Pista megbízhatatlansága: újra becsapta, pedig mennyi pénzzel támogatta, maga mellé vette, munkát adott neki.

Egyik alkalommal nagy állatvásáron (hogyan hol, nem tudom) Apám nézelődött, vásárolt. A kupec nagy mázsáján egy tinót mértek, a kereskedő hátul a lábával lenyomta a mázsát, hogy az többet mérjen, ezt ő meglátta. Az én hirtelenmégű Apám odament, nagyot ütött a csalóra, az elvágódott, nem tudta, mi történt, a grabancánál (hátra a ruhája) fogva fölraggatta, üvöltve megmagyarázta, hogy mérjen újra, többször ne csinálja, mert agyonüti. Tömeg gyűlt körük, helyeselve a csaló leleplezését. Sokáig mesélték hentesek, kupecok (hisz ők voltak a vásáron) a tokodi Gyuriczki igazságosztó közbelépését itt is, de az egész megyében.

Ilyen megnyilvánulása több is volt, nem tudta elviselni a csalást, a másik becsapását, maga is ügyelt a becsületére. Ezt Tokodon is ismerték, de nem mindenki örült ennek, különösen a népszerűségének.

Jó kapcsolata volt a kupecekkel is, amíg becsületesen üzleteltek, megmaradtak szállítóknak. Megrendelte az állatokat, hozták a bajnai, gyermelyi gazdáktól. Gyakran álltak az udvarban, különösen akkor, amikor a háború után beindult az üzlet.

A nyári szünetben gyakran mehettem Vele a **dorogi keddi- és pénteki piacra**. Ezt nagyon ismertem, mert Nénnyével is piacnapokon – nagyobb lánykoromban is – felsétáltunk vásárolni, élményt gyűjteni, barátnőikkel, ismerősökkel beszélgetni.

Apámmal egylovas lócsös kocsival mentünk, krumplit, takarmányfélék, kiskacsákat Anyámnak, helyes kis ketrecben választási malacokat vásároltunk. A régi piac az SZTK, Gyógyszertár helyén a bányászlakásokig, a másik oldalon a Tervező Iroda, Szolgáltató helyén jó nagy területen helyezkedett el.

A piac-utca szélén az árusok asztalai, bódéi, rőfösök, cipészek, rövidárusok, édesség, sütemény, pékáru - minden volt itt, mögöttük a kisállat piac: baromfi, nyúl, tömött liba, kacsá stb.; tovább zöldséges, palántás kiskocsik, gyümölcsárus parasztasszonyok. Nagy területen a lovas kocsik áruval megrakva, vagy a vásárolni akarók üresen.

Itt lehetett bámészkodni. A kifogott lovakat a saroglyához kötötték, a lószerszámot a kocsiba dobták, a ló elé, vagy a kocsoldalba széna került, mellé vizeskanna (ami különben is a kocsi oldalán lógott) a lónak, ha megszomjazik; mehetett a gazda vásárolni, találkozni ismerős eladókkal, hentesekkel, venni ezt-azt. Az eladáshoz, vásárláshoz tartozott az **áldomás** - különösen, ha valamelyik részről jó üzlet kötött. Az utca szélén (kb. a Tüdőgondozó helyén) állt egy vasszerkezetű, pléh (vagy mi) –oldalú kocsma, mellette könyök magasságú asztalok, de leülni is tudtak. Itt ácsorogni, beszélgetni, támaszkodni órákig, sült kolbászt enni, a kisfröccsöket inni, sokáig tartva a poharat a kézben. Apám is sokszor ittfelejtette magát, én körülötte toporogtam, már mindent megnéztem, mondtam: a ló is türelmetlen, menjünk. Szegény állat, hányszor megtette az utat a kocsi elejétől a végéig, félkörben, nagy lógombóc kupacokat hagyva, táncolva a sárga lében. Így volt ez minden kocsinál. Gyakran az ebédet vacsorára ettük meg, Anyám „örömére”.

Volt még egy kedves öreg fuvaros, a bajnai **Tatai bácsi**. Magas, bajszos, jó hangulatú. Szeretett hozzánk járni, mi is szerettük. Piacnapokon menetbe betért, mindig hozott valamit: gyümölcsöt, zsákokban kukoricát, krumplit; vitte a bajnai asszonyokat a piacra árulni, vásárolni. (Autóbusz még nem volt, csak később lett.) Visszafelé gyakran hozta

azt, amit Apám vásárolt, ha motorral ment a piacra. Idősebb volt, egyszer csak nem jött (hogy mikor, nem tudom), leány dédunokája most itt az iskolában dolgozik.

Sok állatot neveltünk

Eddig a vásárolt állatokról beszéltem. Nálunk az istállóban, ólakban **sok állatot neveltünk**. (Ezért is kellettek a bérelt földek, de később vásároltak is 2-3 holdat.)

A szarvasmarhát (ökröt, bikát, tehenet, üszőt, tinót, borjút) megvette, felnevelte, vagy feljavította, ha nem tetszett a minősége, hogy szebb, jobb legyen a húsa. Tehén mindig volt, egészséges, jól tejelő állat - dicsekedett is Anyám, ha ennyi meg ennyi tejet adott. Ebből is került eladásra, de a legfontosabb a család tejjel, tejtermékkel való ellátása volt. Így megtanultam a tejszín, a tejföl leszedését, a túrókészítést, még a vajköpülést is. (Anyámnak könnyű volt: ezeket már Mérken megtanulta.) Előkerült valahonnan (talán ahonnan a használt bútoraink) vajköpülő. Vártuk, hogy összegyűljön a sok tejföl, lábunk közé vettük, húztuk, nyomtuk a függőleges rudat (ami a végén kerek, lyukacsos lap volt), természetesen először mi, gyerekek, míg a rúd végére rakódni kezdett lassan a vaj - volt nagy öröm! A maradék levet meg lehetett inni, mint a túró maradékát, a savót, ami sok betegséget gyógyított - mondták. Igaz, a vajjal nem gyakran vesződött Anyám, inkább megvette itt, vagy a dorogi piacon, vagy hozta a Tatai bácsi.

Még a „saját” tehenünkről, ami azért is értékes volt, mert minden évben volt kisborja. (Így láthattam a borjú születését is, messziről.) Felnevelve, sajnos, a vágóhídra került. Az utolsó, zsemlefojtos **Böske tehenet** még őrizhettem a táti út mentén, természetesen nem egyedül – így nem mertem volna, pedig igen jámbor jószág volt –, hanem egy „hadseregnyi” gyerek kíséretében: Szabó Bözsi, Buncsuk gyerekek, Balázs gyerekek stb.

A féltett, értékes állat a sokféle **disznó** volt. Az ólak először a ház folytatásában, a régi kocsiszín helyére kerültek, deszkakerítés fülkékben kismalacok, anyakoca, süldő, hízó stb. Itt minden zsúfolt, kezdetleges, összetákolt; az etetés komoly fizikai erőt is igényelt. Később az udvar másik oldalán épült a kocsiszín, folytatásában, a kertben disznóólak téglafallal, téglalajzattal, beton vályúkkal, befelé nyíló etető ajtókkal.

Mivel sok beszélgetés a konyhában a legfontosabb vágóállat, a disznó körül forgott, én is disznószakértővé váltam, talán ösztönösen

elsőszülött lányként (ha már fiú nem lettem, pedig Apám mennyire várta), belőlem lesz a hentes-mészáros szakma továbbvivője. Még viccnek is rossz, hogy utáltam mindent, ami ehhez kapcsolódott.

Hoztak eladásra egy nagy kandisznót. Apám mondta: nem kell, mert ennek húgy-szagú a húsa. Kocsi jön disznókkal, kínálják, Apám nézi, nem veszi meg, mondja: rövidszőrű, angol hússertést hozzanak.

Máskor örült, hogy igazi mangalicát vett, pedig nem voltak szépek: gömbölyű, bozontos (piszkos) szőrűek. Az anyakoca megbetegedett, benne a malacok, vagy ellés után „lázás”, vagy „tejes” a hús - nem veszi meg.

Volt az ólban hosszú pofájú, barnás szőrű (mint a vaddisznó) disznó is - neve? Vagy érdekes volt a hatalmas lógó fülű, turcsi orrú állat (biztos volt fajta neve), de volt hosszúlábú, sovány, és hatalmas testű, kövér zsírsertés. Mondták, hogy hentes szakértelemmel a legkedveltebb a rövid vastaglábú, hosszúttestű, szinte szőrtelen (látszott a rózsaszín bőre) angol (jorksiri, de hallottam bergsirit is) hússertés - ezt mind megjegyezte a leendő „kis hentesinas”.

Ha már az állatokról beszélek, a **lovak** sem maradhatnak ki: nekik is szépnek, tisztának, fényes szőrűnek kellett lenni, hisz növelték gazdájuk tekintélyét. Két lónál, egy-egy kiscsikónál többet nem tartottunk. Fontos volt a patkoltatásuk, erről is beszélek. Az öreg ló a dorogi lóvágóhídra került.

Baromfi viszont nagyon sok volt: a tyúkólban nevelődtek, aludtak, de a kalandvágók a disznóól fölött a kukoricaszárban, vagy a szénapadláson, a szalmában fészkeltek. Vidám jelenet volt, mikor a padlás nyílásán (ahova az öreg tyúk létrán ment föl), vagy az eresz alatt sorban állva kandikáltak lefelé a kiscsirkék. Mivel ők nem szoptak, követelték a felaprózott főtt tojást, később a magvakat. Anyjuk ott csinált fészket, tojta ide a 18-20 tojást, ki is költötte, aztán hangosan kotyorogva megmutatta: itt vagyunk a népes család, enni kérünk. Volt nagy öröm összefogdosni őket. A legtöbb tyúk az ólba tojott, az épített fészkekbe, de akadt renitens (mint az előbbi): össze-vissza tojott. Este megindult a tojásvadászat nem veszélytelen művelete: padláson, ólak felett gerendákon egyensúlyozva keresni a fészket - gyakran otffelejtett, bűzös záptojást is találtunk.

Még valamit mesélek: a baromfiólban – ahol a tyúkok, csibék voltak csak – faajtó, alul lyuk vágva a közlekedéshez, ezt raktuk be este négy téglával, hogy ragadozó állat ne tudjon bemenni. Mégis maradt egy kis rés, itt a görény vagy nyest, nyuszt be tudott bújni - a reggeli

ólnyitáskor ott feküdt 5-6 állat is, a vére kiszívva. Az elkóborlókat gyakran érte ilyen baleset.

Kacsanevelésre is kellett időt szánni, nem lehetett állandóan marha- és disznóhúst enni. Egyik nyáron (már nagy voltam, 13 éves) én is tömtem egy-egy kacsát. Mivel egyik sem fulladt meg, nagy önbizalommal vállaltam 12 kacsá egyedüli tömését. Milyen büszke voltam, amikor hallottam, hogy mondták: Anci tömte, hizlalta meg a 12 kacsát - persze egyszerre mindig kettőt.

A gazdasági udvarban időnként feltűnt néhány birka (a bundájuk sokáig a kocsikulcsokon melegített), egyszer pulyka. Ennek azért örültünk, mert így nekünk is volt, nemcsak a Bellus jegyző 3 lányának. Igaz, nekik két gyönyörűség pávájuk volt - mennyire irigyeltük! Talán pulyka is, mert gyakran mérgeztettük, kiabálva: „Szebb a páva, mint a pulyka, rut-rut-rut!” Ettől még vörösebbre vált borzalmasan csúnya fejük, tollukat felborzolva rikácsoltak, amitől még a szomszéd tyúkjai is összefutottak. Erre a csúfolódásra a pávák is keringtek saját tengelyük körül, kitérve, körlapra formázva, rezegtetve elbűvölő farktollaikat - tulajdonképpen ezért a látványért mérgeztettük a pulykákat. Az ordibálásunktól Belluséknak is égnek állhatott a hajuk (nem a tolluk).

A haszonállatokon kívül voltak **tekergő kutyák, sokat ellő macskák**. Érdekes, akárhogy gondolkodom, egy kutya képe, neve sem jön be, az utolsó kivételével, róla majd később. Nem szerettem, nem játszottam velük, de a macskákkal sem, ezek a szabadban éltek, nem jártak, nem is járhattak be a lakásba, konyhába, üzletbe. (Vénségünkre a gyerekektől kapott a Papa egy nagyon pici macskát. Neveljük, gyönyörű, imádható „családtag” lett. Féljük, mert kinti macska is: mi lenne, ha... Belehalnék. Ez az, amit nem tudtam elképzelni magamról.)

Néhány anyamacska ellésére, kismacskáira emlékszem, na meg a legénymacskák koncertjére, a szép, nyugodt, csillagos nyáréjszakán.

Hidegebb idő volt, a macska ellésre készült: lógó hassal, türelmetlenül járt-kelt a folyosón, helyet keresve. Anyám megsajnálta, hozott egy kosarat szalmával, rongyot tett rá, belefektette a macskát, ezt hálás nyávogással köszönte meg. Az előszobába tette, ami két bejárati ajtó köze volt. Reggelre ott volt egy „fészekalj”, mennyi? Sok nyöszörgő csúnyság. Anyám elrendezte az ellés maradványait, számba vette a kicsiket: szép, nem szép, kan, nőstény. Kettőt a fészekben hagyott, a többi (ne botránkozzatok meg, de leírom) vizeskannába nyomta, a

kertben elásta. Sok vadon élő állat ezt maga intézi el (biológiai szelekció). Kóbor macska lett volna belőlük, akkor is tragikusan végzik, azt nem írom le.

Állatbetegségek a gazdasági udvarban

Állatbetegségek a hentes udvarban, amelyek rettegésben tartottál a falut, a gazdaságokat, különösen a hentesekét, mert sokféle és időnként sok állat volt a nagy udvarban.

A **száj és körömfájás** a patások között maga volt a rém. A vásárokon megnézték az állat patáját: piros-e, duzzadt-e, jártatták: ha bicegett, gyanús volt, már nem vették meg. Vagy csurgott a nyála, orra, piros volt a pofája. Mégis előfordult a betegség. Ilyenkor próbálták gyógyítani, kengették a pofáját orvosságos üvegbe mártott nagy tollal, patái fölött a piros duzzanatot, jött az állatorvos, és legtöbbször a teljes állomány levágását rendelte el.

Ilyenkor az agyagi csődből kilábalni csak segítséggel lehetett. A kis hentesek (Barkó, Keil Marci, Havrancsik) kiségették egymást tökehússal, hogy szombaton ki lehessen nyitni. Máskor is átadtak egymásnak fél-, negyed marhát, annyit tudtak egy hétvégén eladni. Biztosítás, állami támogatás még álmoként sem jött elő.

Nagy munka volt a fertőtlenítés (amit az állatorvos is ellenőrzött), az alapos munka érdeke volt a hentesnek is. Mindent lelocsoltak klórral, mésszel, majd meszelés, sikálás, új alom, takarmány. Aztán azt vitatták, melyik állat honnan hozhatta be a vést, eredménytelenül.

A **sertéspestis** nálunk is pusztított. Apámék szorongva vizsgálták az állatokat. Legfeltűnőbbben az angol, alig szőrös „jorksirik” bőrén látszottak a piros foltok. Nem ettek, lázasan csak feküdtek, reggelre több megdöglött, a többit le kellett vágni. Újra alapos fertőtlenítés, nehogy a betegségből valami maradjon. Más disznó-betegségeknel orvosságot erőszakoltak a torkukba, vagy tollal kiecsetelték - ez nehéz művelet volt, de nekünk igen látványos, mulatságos.

Nem betegség, de borzalmas volt a kanmalacok herélése, a nőstények miskárolása (ivartalanítása) amit legtöbbször állatorvos végzett, egyszerre több malacon, de „olcsóbban”. Egy parasztember mozdulatait látom, de a neve nem jön be. Megkérdeztem, veres Papp Feri bácsi, most a fia csinálja. Két ember lefogta a visító malacot, az orvos törölte egyet a malac hasán, majd éles késsel felvágta a herezacskót,

kikanyarította a heréket, félredobta (a kutyák örültek), a sebet bekente valamivel (a paraszt tiszta zsírral), aztán a malac boldogan, röfögve szaladhatott a többiekhez.

A legvidámabb esemény (nekünk gyerekeknek) a beteg **baromfi gyógyítása**. Nem a ma divatos madárinfluenza kapta el őket, de valami hasonló, mert krákogtak, sípoltak, nem tudtak enni, forró volt a testük. Ilyenkor az ólból egyenként kiadogatták, Anyám a lába közé vette, szétfeszítette a csőrüket és orvosságba mártott lúdtollal bekente a gigájukat. Sötét orvosságos üveg, bűdös folyadékkal, a dugóján átszúrt tollal, ez volt az orvosi segédeszköz.

A házipatika a takarmányos kamrában: szarufákba vert szögeken lógtak, nyakukon madzaggal az orvosságos üvegek, rajtuk egy-egy elpiszkolódott cédula (milyen betegség gyógyítására használható), még petróleumos üvegre is emlékszem. Tetves baromfi gyógyítására szolgáló porok alumínium dobozokban a gerendák közé dugva. Volt, hogy gondos kezelés ellenére is minden baromfi megdőglött.

A következő beavatkozás nem volt betegség, mégis szükségesnek számított. Az első-tojós tyúkok némelyike nem tudta kitojni a tojást. Anyám felnyúlt, tágította, vagy kiszedte a kemény, véres tojást. (Milyen jó, hogy a parasztlány ehhez is értett.)

A tyúkokkal kapcsolatos borzalmas tevékenység volt még a **kotlósfürdetés**. Az udvarban mindig sok volt a baromfi, 30-40 tyúk, ezekből tavasszal 5-6 egyszerre kotlott, de csak 3-4-et akartak megültetni, a többit ki kellett józanítani kotlási szándékából. Ez úgy történt, hogy hideg vízbe mártották többször. Hogy fuldokoltak, prüszköltek szegények! Forró testükről, tollukról sívítva, rohanva rázták le a vizet. Segítettem is, de tiszta szívből sajnáltam szegényeket, a megalázó kiszolgáltatottságuk bántott. A természet, a fajfenntartás ösztöne (micsoda tudományos indoklás) azt diktálta: nekik költeni kell, lázasan ülni a tojásokon, étlen-szomjan, kikeltetni a pihe-puha kiscsibéket (kiskacsákat, libákat, "béranyaként" még ezt is vállalták, sőt a kikelés után is anyaként viselkedtek velük), de a hatalmas ember ezt megakadályozta, mert neki így volt jó.

A szakmába tartozó egyébek

Szerencsésen végződő **balesetek.**

Már nagyobb lány voltam, jól emlékszem Apám balesetére. Disznóvágás (még a kisvágóban), a nagy állatot ledöntik (voltak 200 kg fölöttiek is), kirántják az ellentétes lábát alóla, Apám rátérdel, kezébe kapja a szúrókést, hatalmas erővel dőf a két első lába közé, az állat megugrik, a **kés Apám combjába** szalad, mélyen, széles sebet hagyva, de eret nem sértett. Hogy ez után mi történt, nem tudom, de sokáig kötözött lábbal bicegett, dolgozni nem tudott (micsoda kiesés ebben a szakmában), csak azt, amit ülve lehetett - látom, hogy zsírt kever, az üzletben pénztároskodik. Sokáig foglalkoztatott, ma sem értem, amikor leírom: hogy történhetett, hisz az ügyességének híre „még a határokon is túljutott”. Felépülése után biztos jobban vigyázott.

A másik tragédiával is végződhetett volna. Már az új nagyvágóban vágta, működött az elektromos csörlő, **Izsó Náci**, az inas (a kupec fia) valamit rosszul csinált, a csörlő elszakította a villanyvezetékét, a szerkentyű áram alá került. Náci a vaskart fogta, nem tudta elengedni. A perc töredéke alatt cselekedni kellett: az élete, vagy a keze legyen az áldozat. Apám már fogta a bárdot: leüti a kezét a vas fogantyúról, míg valaki olyan megoldást talált – hogy mit, nem tudom – hogy el tudta engedni a kart, csak a tenyere, a bőre égett meg. Néhány pillanat benuhátsága után Apám úgy „engedett ki”, hogy véget nem érően ordítva szidta – nem válogatott jelzőkkel – a sok tehetetlenjét, az ostoba....., mert nem tudták, nem figyeltek. Később hallottuk: villanszerelési hiba történt, amire az üzlet karrierje rámehetett volna, nem beszélve a büntetésről.

Anyám mindig sietős, kapkodó munkája miatt gyakran voltak vágások a kezén, sérülések a körmein, csontszúrások miatt vérmérgezések, ezekről máshol is írok.

Mi történt a bőrökkel?

A marha (borjú) bőre nagy érték volt, ezért a lefejtés műveletét **Apám** csinálta; inas, segéd csak mellette dolgozhatott. A bőrnek épnek kellett maradnia.

Egyszer olyan tehenet hoztak megvételre, amit a „beköpös böngöly” (lódarázs?) összeszurkált, a bőre alatt babszemnyi csomók voltak, amiket a bőr alatt már én is láttam a vágásnál. **Apám** olcsóbban vehette meg a tehenet, mert a bőrét csak 3-4 osztályúként tudta eladni az esztergomi bőrös **Argyelánnak**. Ezt a gazda megértette, az üzlet megkötött.

A lenyúzott bőrt lemosták, egy kicsit megszikkadt, majd durva sóval besózták. **Apám** nagyon akkurátusan összehajtogatta, hosszában, a szőrös bőr kifelé kb. 60 cm szélességű legyen, majd feltekerte a fejtől a farkáig, ezzel és kötéllal átkötötte, a szarva két oldalt kilógott, (nem mindig, nem tudom, miért,) ezt két ember megfogta, a nagy vágó sarkába tette. Egy nagy ökör bőrének súlya volt, igen nehezen vitték. Mikor egy kocsira való bőr összegyűlt, felrakták, és vitték az **Argyelánhoz**. A kocsikázásos szállításoknak én is többször részese voltam, ezért emlékszem a következőkre.

Főlpakolták, letakarták ponyvával, kisebb koromban a tetejére ültettek, később **Apám** mellé a bakra.

A bőrös-beles mester is hentes volt, **Apám** már gyerekkorában is ismerhette, a közelében is laktak **Szentgyörgymezőn**, a Duna-parton. Nekem hatalmasnak tűnt a ház: műhelyekkel, csarnokokkal, a kapubejárat után egy beton rámpával. Odaállt a kocsi, **Apám** a kocsiból feldobta a nehéz bőröket, egy markos legény főlkapta és vitte a csarnokba. Egyszer egy másik kocsi állt előttünk, minden csomagot kibontottak, átnéztek, a kés nyomát, a lyukat, a fekete csomókat rögtön észrevették, osztályozták.

Ránk került a sor. Egyenként mérlegre rakták (kilóra fizettek).

- Kibontsam őket, Mester? – kérdezte **Apám**.

- Nem kell, **Feri**, a te bőreid mindig első osztályúak! – csillogó szemmel néztem fel **Apámra**, már nem is éreztem az orrfacsaró büzt, ami betöltötte az udvart, a Duna-partot, ahova közben leszaladtam.

(Egy csatornán ide folyt az üzem vize, biztos nagyon sok, mert a bél és bőr tisztításához, feldolgozásához nagyon sok víz kellett.)

Amíg mértek, számoltak, fizettek, a néni bevitt a konyhába, cukorral, süteménnyel kínált. Egy szőke nagylányuk volt, kint két magas, erős – apjukra hasonlító – nagyfiuk, középiskolások voltak, nálam néhány évvel idősebbek lehettek. Boldog voltam, ha rám pillantottak, a tizenéves szőkeségre. Még egy fiuk és lányuk volt, de azokra nem emlékszem.

A bőrök után két mondat a disznószőr sorsáról. Ezt is, mint a levágott állat minden „porcikáját”, hasznosítani lehetett. A nagy forrázó teknőből főlhúzták az állatot, a teknőt rendbe kellett tenni. A kézből gereblyét formázva csomóba fogta a szőrt, kannába rakta, esetleg kimosta, az udvar félreeső részébe kiterítette száradni, ezután legtöbbször eltűzelték, vagy odaadták a gyűjtögető cigányoknak, akik talán töltőanyagként hasznosították (tisztítás után).

A szappanfőzésről

A hentes (és mindenki más a régi időkben, de még a lappföldi pásztor a rénszarvasból is) igyekezett az állatból mindent felhasználni. A kukába (ami akkor még nem is létezett) nem kerülhetett semmi. A kutyáknak dobott piszkos csontok, cafatok sem mentek kárba.

Miből főzték a háziszappant? Nálunk a hulladékból. Nem szép dolog, de leírom, mert igaz. Az állatjárványok idején leölt állatok bizonyított betegségénél az egész állományt le kellett vágni. Ezekből lett a szappan: a szalonnát, zsíros részeket is kifőzték, (főleg a disznókét,) magas hőfokon, hosszú főzőidőnél úgyis minden elpusztul, átalakul.

Tehát: összegyűjtöttek minden cafatot, bőrkét, kövér, csúnya darabokat, zsíralját, öreg zsírt, avas szalonnát, ezeket használaton kívüli (vagy csak erre használt) edényekbe gyűjtötték, sózták, lezárták. Ha már összejött egy szappanfőző üstre való, sokáig keverve folyósra főzték, közben szódát, lúgot adtak hozzá, a darabos részeket a tetejéről lemerték szűrővel.

Lapos fa dobozok előkészítve, beleterítve vastag, durva zsákdarab, ebbe öntötték a forró, sárgás színű folyékony szappant. A dobozok a padlásra kerültek száradni, sokáig. Ha szükség volt szappanra, lehoztak egy dobozt, na, ez volt az érdekes, játékos művelet, hát tátott szájjal figyeltem kicsiként, majd csináltam is. A dobozt egy hokedlire vagy asztalra borították, a zsákot lefejtették, ami a kihülés után a tömb szappanon csodálatos kockás, szövött mintát hagyott, a szélei

legömbölyítve, itt a zsák gyűrődései hagytak nyomot, szép mintákat. Anyám a tömböt bejelölte, bekockázta (15-15 cm.), ahogy kijött. Egy vékonyabb drót két végére marokba való fadarab tekerve (ez állandó szerszámként a kamrában lógott egy szögön), a megjelölt osztásra téve erős, húzogató mozdulattal feldarabolta. Ha valamilyen anyag könnyen megmunkálható volt, mondták: úgy tudtam vágni, mint a szappant. Egy dobozból kb. 40 nagydarab szappan lett, talán eladásra is került. A felülete rücskös volt a belefőtt apró, kemény húsdaraboktól - belehalok, ha ezzel kellett volna arcot mosni, de zsíros kezek, tárgyak, véres, zsíros hentes ruhák mosására, mosóüstbe forgácsolva kiválónak bizonyult.

Egy kis kitérő. A front előtt Anyám a padláson az eresznél egy-egy deszkát felszedett, ide dugott dobozban a feldarabolt szappanból, ami jól jött a front alatti ínséges időkben és utána az újraindulás, vágások idején.

Az öreg vályogház bontása előtt felfeszegettük az eresz fölötti deszkákat, szappant kerestünk (és mást is, erről majd később), hátha maradt néhány darab emlék-idézőnek, megmutatni szagosszappanon felnőtt gyerekeinknek az igazi háziszappant, de nem találtunk.

Szagos pipereszappan is volt a front után (igaziak az NDK-sok voltak), a négyzet alakú, lapos mosó Flórára is emlékszem.

Teknővájó cigányok, drótostótok nálunk

A kezembe akadt egy kézzel faragott, sötétbarna, feketére érett, hatalmas **fakanál**: zsírsütéshez használták, Apám mesterségének tárgyi emléke (egyik az utolsók közül), ami előrobbantotta a következő képeket.

A műhelyben a hentesáru feldolgozásához, az üzletben nagy edényekre, fa eszközökre volt szükség. (Nem ismerték még a műanyagot.) Ezeket a teknővájó cigányoktól vették. Jött a ponyvás lovas kocsi (úgy mondták Erdélyből, ez a visszafoglalás idején lehetett), tele töménytelen faeszközzel. Kipakoltak, szüleim – és mások is bejöttek – válogattak, fizettek, utána a folyosó nagy asztalánál megvendégelték az üzletfeleket, a színes, tarka ruhába öltözött asszonyaikkal együtt, a teknővájó cigányokat. Ismerőshöz jöttek, ismerősként, egyenrangú üzletemberként fogadták őket.

Mit kínáltak, mit vettünk? **Forrázóteknőt** a disznóvágáshoz. Nagy forrázóteknőt: volt vagy két méter hosszú, nagyon széles és mély, mert még a 200 kilós disznónak is bele kellett férni – igaz, forgatás közben kiszorította a vizet, ezért is egy üstből nagy mericskével állandóan locsolni kellett a fejét, a lábakat, oda, ahova Apám mondta, ahol nehezen jött le a szőr. Ebben én is segítettem, gyorsan kellett csinálni: oda ne süljön, vagy ki ne hüljön a bőr. Ha nem volt elég forró, vagy túl forró volt a víz, jött a leteremtés:

- Mikor tanuljátok meg (erre-arra) milyen legyen a víz, ne süljön rá a szőr? stb. (A rendes munkavégzéshez kiabálni kellett!)

A disznó alá (elrendezve) két vastag lánc volt téve, a végükben lapos karika a kéznek: belenyúlva könnyebb volt emelni. Nagy disznónál négyen forgattak a forró vízben, kicsinél két ember is elég volt, hol egyik, hol másik oldal rántott, emelt rajta egyet, a lánc a törzsről elég sok szőrt ledörzsölt, de azért maradt a tölcsérszerű bádog kaparóknak is munkájuk. Hú de utálatos, piszkos munka volt, különösen, ha siettek – a „kisasszonyra” is szükség volt, mert kettőt-hármat vágtak egymás után, legtöbbször csütörtökön, pénteken szortírozták, feldolgozták.

A csupasz disznó pofájába kampót ütöttek, kerekeskút szerkezettel egy ember lassan húzta ki a teknőből, közben tiszta vízzel mosták, Apám nagy késsel tisztára kaparta, tisztogatta a fülét, pofáját.

Az kimaradt, hogy forrázás közben – egy kampós szerkezettel – lerántották a körműket. Ha nem ment, újraforrázták a lábat.

A nagy forrázóteknővel kezdtem, mert az volt a legértékesebb fa eszköz (napjainkban bádog a forrázóteknő, persze ott, ahol még vágnak), csínján kellett bánni vele, csomóba szedni a szőrt (kézzel, gumikesztyű nélkül), tisztára mosni a teknőt, falnak támasztva kicsurgatni, kiszáritani. A két végén a jobb fogás miatt laposra faragott rész volt, de vizesen az is csúszott. Ebben a teknőben csak forráztak, másra nem használták.

Aztán voltak **kisebb teknők**, hosszúkásak, kerekék (3, 4 db.) a szalonna sózásához, a zsírnak való külön, a sózott sonkák, húсок lerakásához. A félgömb alakúakban keverte Apám a kolbászt, a hurka, sajt tölteléket. A kisebbekben belet sózott, mosott, hulladék húсокat rakott. Arany szabály volt, hogy a funkciókat nem lehetett felcserélni, mindenki tudta, melyik mire használható, pedig nem voltak felcímkézve – de az igaz, hogy csoportonként máshol tárolták. A segéd vagy az inas, ha más teknőt tesz Apám keze alá, azt biztos bottal verte volna haza.

A kisebb-nagyobb fakanalaknak is megvolt a saját funkciója. Zsirkeverő a legnagyobb (ekkor a szilvalekvár-keverő is), a hurka, disznósajt alapanyagát főző üsthöz másik, kisebb fakanalak, legalább 10 db. Még egy nagy **szűrőmericse** is fából volt (hog tudták megfogni?). Nem is egy, hanem kettő: az egyik a tőpörtyűhöz, a másik a nagy főzőüsthöz, a húsok kiszedéséhez.

Egy falusi disznóvágás edényeit ma már műanyag tálak, egy-egy zománcos tál alkotják. Érdekes, most jut eszembe: a parizer, virsli anyagát nagy, bordó vajdlíngban (tál) keverte Apám.

Összegezve: mi mindig fontos vevők voltunk, sok faeszközt vásároltunk - az elmondottak alapján Ti is el tudjátok képzelni, dédapátok szakmájában milyen fontosak voltak a fa eszközök.

A drótostót

Egy másik mesterember a drótostót alakja: (lényegtelen, hogy cigány vagy nem,) faládaival a hátán, kalapban, görbebottal, hangos kiabálással, énekléssel („dróótozni, főótozni”) hozzátartozott a falu életéhez, képéhez. A gyerekek is örültek, végigkísérték a falun. Nekem is nagy élmény volt, ha odakuporodhattam a lépcsőre, (látótávolságba) a madáresontú öregember mellé, néztem a csontos, fekete kezét, rutinos mozdulatait.

Azt mondták, a **Felvidékről jött**, időnként asszony is kísérte. Mindig ugyanazon a napon érkezett.

Letelepedett a körtefa árnyékába, az ajtó elé a lépcsőre, lábait szétvetette, berendezte a szerszámait a faládából, addig mellérakták a lyukas edényeket. Nálunk mindig volt foltoznivaló, még az öreg cinkanna is szép új foltot kapott: jó lesz még a beleknek, vizet hordani. A munkafolyamat egyszerű, de utánozhatatlan: a zománcos edény lyuka körül lekaparta a zománcot, máshonnan a rozsdát, simára csiszolta a felületet, nézegette: mekkora foltot vágjon a pléhlemezből. Sima felületre gyorsan rákerült a folt, a szélekre, a fazék görbülő aljára már nehezebben: kalapálni, megformázni kellett a foltot, hogy belesimuljon az edény hajlatába.

A lyuk közepébe szeget, szegecsset illesztett, a másik oldalon megkialapálta a folttal együtt, ami alá valami ragasztót, csiriz félét kent. Ha nagy foltot kellett tenni, körbeszegecselte - hogy tudott a zománcos edénybe szegecsset tenni? A bádog-, cin-edénnyel, kannákkal,

szűrőkanál-nyelével könnyebb dolga volt, úgy láttam, mint sokat látott „szakértő”. A fa forrázóteknő és a többi teknő repedéseit is bádog, cin-folt díszítette, nagy teknőre nagy folt került, hogy összefogja a repedést, hisz drága munkaeszköz volt a teknő.

A nagy, bordó, **30 literes lábos** még most is a **padlás**on van, utoljára a lyukas tetőről becsurgó vizet gyűjtötte össze. Nincs szívem kidobni. Ha mesélni tudna: főtt benne paradicsom, szilvalekvár és még sok más, dunsztolt befőttet, mikor már leégett a zománc az aljáról, és rozsdásodott, még a drótostót is ismerte, mert 6-8 szépen megformált foltot hordoz vastag, nehéz teste. A tetőfelújítás után is a padlás

maradt. A távozásunk előtti rendcsinálásban a lomtalanítás kukásautójába kerül majd - mikor? Ha még fizikai és lelkiezőm lesz lehozni. Sokáig megvolt a nagy réz és bádogüst, olyan sok zsírt kisütött, húst megfőzött, vizet forralt, hogy a drótostót őket is ellátta csillogó foltokkal – igaz, akkor már alantasabb funkciót kaptak: bél, lábak vagy víz került beléjük, mint a foltozott kannákba. Ilyenekre szükség volt a műhelyekben a vágások során.

Végezetül: nálunk mindig akadt munka, de a szomszédok is hoztak, ha már nálunk ügyis letelepedett a drótostót. A munka végeztével, elszámolás után tőpörtyűt – vagy mást –, kenyeret, kisfröccsöt kapott. Ha az asszony is vele volt, hazavihető enivalót is.

Kocsik a fészerben, udvaron, kocsiszínben

A fész

er előbb fa oszlopokon álló szalma-nádtetős, később kő fallal, téglából épült kocsiszín lett. Itt álltak a kocsik. Nem Mercedesek, de még Suzukik sem, csak használtan vett stráf-, bricska-, lócsös, de front után még egy sötétzöld (német) honvédségi batár is - ez volt a "kocsipark", ezek nélkül az üzlet nem működhetett, mint a „rozsdatemetőbe” való motorok nélkül sem, erről majd mesélek.

A **stráf-kocsi** nagy, nehéz (csak két muraközi ló húzhatta), vastag kerekekkel, nagy dobozhoz hasonló platóval (tíz, tizenkét disznó is ráfért). Ezzel mentek állat-vásárra, Párkány-Nánára, Nagyigmándra, még Bábolnára is. Apám a kis „szúnyog”, „Szaksz”, vagy a nagy Zetka motorjával követte. A hozott állatokat, ha szépek voltak, pihenés után vágták, vagy 2-3 hétig feljavították.

A **lócsös kocsi**val a bérelt földekre vagy a közeli falvakba mentek egy-

egy disznóért, borjúért, takarmányért, a malomba, jégért a jégverembe, vitte Apám a húst, hentesárut a dorogi-zsalazsoni-fióküzletbe.

A **bricska (hintó)** igen elhasználtan került a "kocsiparkba". Még látszottak a sárga festékmaradványok. Reparálták, új löcs (egy ideig nyers fa) került rá, majd valaki lefestette, ünnepeken flangálhattunk vele a rokonokhoz Dorogig, Tátra, Mogyorósra.

A nagy batár történetét most mesélem el.

A nagy kocsiszín jobb sarkába betolt hatalmas német batárt többször említettem. A németek bevonulásánál két muraközi ló húzta. Zöld, terepszínű. Belül – mint egy szoba – két oldalt kivehető padok, ebből gondolom, hogy személyszállításra is használták. Hátral két nagy ajtó, lenyitható lépcsővel. A kocsisok masszív ülése fölétető nyúlott előre, a lábánál magas előrész. A háború után sokfunkcióssá vált. Kiváló alvóhely – nyáron – inasnak, másnak. Nekünk és a környék gyerekeinek játszóhellyé kialakítva, még a kocsisülésen is elfértünk 4-5-en játékainkkal együtt. Mérgesek voltunk, ha a tyúkok beletelepedtek, takaríthattuk. Valakik meglátták 1949 körül, szóltak a „hivatalos szervnek”. Jöttek, megnézték, megállapították: német harci eszközt rejtegetünk. (Igaz, mindkét oldalára nagyméretű fekete sast festettek, ez volt a kincstári bélyegző.) Méretei becsülve 4-5 m hosszú, 2 m széles, teteje majdnem a gerendákig ért, az eleje – rúdtartója – kilógott. Ezekkel a méretekkel a rejtegetés ténye „egyértelmű”. A kocsit elviszik, eltekintenek a feljelentéstől. Gépi eszközzel – talán traktorral – elvontatták, nem tudom, hova. Csak azt nem értem, Apámék miért nem fűtötték el a kiváló keményfát. Deszkái alkalmas építőanyagok lehetnek volna. Ki gondolt erre? Elfért a kocsiszínben, amikor már a többi kocsira sem volt szükség.

Kirándulások lovas kocsival a földekre

Az állatokat megvették, a disznót, a marhát etették, felhizlalták, Apám szerint fontos volt a hús minősége, azt pedig csak az egészséges, szép állat produkálja. Anyakocák is voltak kismalacokkal.

Takarmányra volt szükség, úgy volt gazdaságos az állattartás, ha maguk termelték. Az első időkben (front előtt) saját föld még nem volt, ezért bérelték az úgynevezett "kántorföldeket" a Szarkásokban a Miksicnél (Mickschütz) és a községi földekből pl.: az üveggyári házak mögött a Laposokon.

Ezekre a földekre a kikocsikázás rendkívüli élmény volt. Nem tudom, hogy Apám hívott -e, vagy én akartam - minden lehető alkalommal - menni, vagy vittek, mert biztonságban voltam mellettük, és így a húgomra is vigyázhattam.

A **Laposokra** egy kocsmá udvarán keresztül jutottunk, ezt Apám meg akarta venni, hallottam. Ennek a végén már a mi földünk volt.

A másik terület sokkal izgalmasabb, mert a Bécsi úton vagy Ó-Tokodon keresztül értük el a Szarkásokat, zötyögve, hosszú úton az egylovas löcsös kocsival. Egyszer szénát forgattunk (reggel), máskor gyűjtöttünk, a kocsira villázták, oldalt rudakat tettek rá, magasra rakták, rudalókötéllal átkötötték. A tetejére raktak engem is. Borzalmasan féltem, de nagyon élveztem, a kötélbe kapaszkodtam. A dimbesdombos, köves úton (különösen Ó-Tokod felé) jobbra-balra billent a rakomány, de sikerült hazáig fennmaradnom. Apám talán azt hitte, 6-7 éves fia van, de hát a lányt is próbára lehet tenni.

A nagyobb munkák idején az inas, a segéd, a Juhász Mancsi és mások is segítettek. Anyám volt a parasztlány, itt is Ő irányított. Egyszer valami megszurta, megcsípte a karját, bepirosodott, megdagadt, orvoshoz kellett vinni - majdnem későn, mert vérmérgezést kapott. A riadalomra emlékszem, és arra is, hogy amikor egyedül maradt az üzletben (Apám a fronton, és halála után is), és csont szúrta meg a kezét, karját, mindig az utolsó pillanatban ment orvoshoz tetanuszoltásra, kezelésre. A boltot egy napra sem lehetett bezárni, kötözött kézzel is dolgozott.

Még egy emlék: lovas kocsival, kevés rakománnyal jött le a kocsi a miksici-lejtő nagyon rossz, vízmosta köves útján. Juhász Mancsi vezette (miért ő?), húgom is rajta, én gyalog követtem. A kocsi megindult, a ló, a fék nem tudta megtartani, átrobogott a 10-es úton, az árok oldalának borulva megállt. Baj nem történt (azért sem, mert akkor még autó csak elvétve, lovas kocsi, kerékpár közlekedett az úton), a kocsit, lovat felállították, jöhettünk haza.

Malmokba mentünk öröltetni

A hét első két napja nyugisabb volt, ekkor bonyolódott a szállítás, a kocsikázás vagy öröltetés a malomban. Négy malom volt, de mi a **Véber** és Kalmár malmokba jártunk, itt kedvesen, tisztelettel fogadtak. Kocsis, inas, vagy segéd is velünk jött zsákolni. Apám a molnárral leült beszélgetni egy pohár bor mellett. Elöttem van az alakja. Ő volt az öreg

molnár, a malomban ekkor már inkább a Gyuszi fia dolgozott. A Wéber malomban Zsófi néni (alacsony, mosolygós asszony) bevitt a konyhába, mintha lépcsőn lefelé mentünk volna - és kérdezte:

- Szereted a mézes kenyeret? Ettél már dióval?

- Dióval még nem - mondtam.

A friss kenyérből vágott egy vastag karajt. A méz a lyukakon keresztül a tenyerembe csöpögött, alig győztem nyalni, kis tányérból ettem hozzá a nagygerezdű diót. Olyan fenséges süteményt sem ettem még! Ha erre gondolok, összefut a nyál a számban, látom és érzem az ízét.

A **Kalmár** malom érdekesebb, mert magas, több emeletnyi volt.

Itt kell megjegyezni: ebben az időben a régi medrében folyó Únyipatak (a zúgón keresztül folyva) hajtotta a négy malmot, sorban: Wéber, Csipke, Kalmár, Várhídi malmokat. Annyi gabonát termeltek Tokodon és környékén, hogy mind a négy molnárcsalád - jómódban - meg tudott élni.

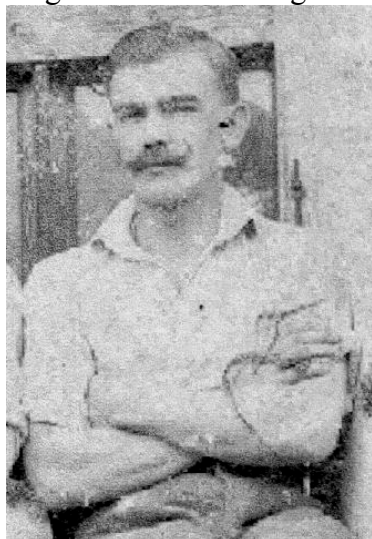
Amíg rakodtak, intézkedtek, bemehettem a malomba. Mindig volt, aki a lisztes falépcsőn felkísérjen: inas, vagy a fiatal molnár, János - ő el is magyarázta, mi történik: beöntik a garatba a gabonát, és a csörgő, zötyögő, nyikorgó szerkentyűkön végighaladva alul egy fa alagútra szerelt zsákon keresztül ömlik a nagy faládjába a liszt, közben máshol a dara, a korpa. A durva vászonzsákba került a korpa, a sűrű szövésű liszteszsákba a finom-, a rétesliszt, egy kicsibe a dara. A jobbra-balra mozgó sziták, a vastag gumi (bőr) szalagok, kötelek elbűvöltek. Ha volt elég idő, egy pallón kimehettem a nagy lapátos vízikerekek fölé. Remegtek a lábaim a félelemtől. A lapátokra csapódó víz permete csapódott az arcomba, ruhámra. Aki ilyet látott, hallott, már soha el nem felejtí: bentről hallani az őrlést végző gépek kattogó, pattogó, zakatoló hangját, kint a csapódó, csobogó víz zenéjét - mint egy megkomponált zeneművet.

Az öreg molnár - Kalmár bácsi - szikár alakját, liszttől fehér bajszát, szemöldökét, pilláit, sapka alól kilátszó haját látom, benne a meséimből megelevenedő jóságos hegyimanót. Esténként kovászt mostak le magukról? - kérdezném. A fiatalabb János bácsi is molnár lett, sokáig kerékpárral járt be a faluba, mindig fehérén, lisztesen láttam még a télikabátja szőrme gallérját is.

Hazafelé a puha liszteszsákokra ültettek, a kocsi lassan, zötykölődve haladt a makadám (durva köves) úton, a ló patái alatt pattogott, csikorgott a kő.

Hova, merre kocsikáztunk még?

A két élő testvérhez, **Jenőékhez, Margithoz** (Nénnye) látogattunk Dorogra vasárnap délutánoként. Apám befogta a lovat a sárga bricskába, szépen felöltöztünk, egy órányi zötykölődés oda (nem úgy, mint most: a kis Suzukival 6 perc az út), majd vissza, rövid beszélgetés, mégis ezek voltak az igazi ünnepek.

Jenőék a csolnoki útról balra nyíló első utca 2. - 3. kicsi, bérelt, szoba-konyhás házában laktak. Az udvar olyan hosszú, mint a ház, szélessége, mint a kapu mérete, egy fa fért el benne, ami e bejárat előtt állt, árnyékában székeken ültünk. Készülődtünk eljönni, Jenő bácsi is ment valahova – talán a barátaihoz a kocsmába –, de nem talált tiszta inget, veszekedett, káromkodott (azt tudták a testvérek, de nem istent szidták). Megszeppentem, sürgettem az indulást (öt-hat éves lehettem). Ezen kis epizód után is a legszebb férfinak tartottam a családban Apám után.

Jenő bácsi emlékeimben is ilyen jóképű

Nézzétek a képet: hál' Istennek megmaradtak, egyenes tartás, fekete haj és bajusz, koromfekete szem (mint a legkisebb lányáé, Bözsié), ezt én még láthattam, előttem van most is.

Apám és Jenő apjukra hasonlíthattak – bár Őt feketén nem, csak „fehéren” ismertem –, éles tekintetüket Tőle örökölték. Nagyanyánk sötétszőkeségét Ilonka, Magda és én – az unokák – örököltük.

Hentes-mészáros mesterséget tanult, üzletet nyitott (a mostani Esztergom-kertvárosban) a főúton, a környék legjobb, legtisztességesebb hentesüzlete az övé volt. Dorogon a piac utcában, a sorompó előtt, a sarkon is volt egy nagyon jól menő üzlete (talán most is hentesüzlet van itt), ezt nem tudta megtartani, Feri segítségével sem.

Most okoskodom, mivel a mi üzletünkben is ezt tapasztaltam nyiladozó értelmekkel: Jenő bácsi fehér ingében, nagy fehér kötényben, fekete, csábos, pödrött bajszú szép fejével csalogatta, büvölte az asszonyokat

az üzletébe. Hentesüzletbe csak az asszonyok jártak, természetesen szívesen mentek a „szép” henteshez, különösen, ha az rájuk is kacsintott csillogó, fekete szemével. Hogy mi történt, hogy a karrier nem fölfelé, hanem több csőd után mélyen lefelé ívelt, azt a gyerekek, a család tudta. A négy gyerek (Ilonka, Magda, Béla, Bözsi) nagy szegénységben nőtt fel, de tisztességes, iskolázott felnőttek lettek.

Életének utolsó éveiből töredékekre emlékszem, akkor és később néhány elejtett mondatból az okokra tudok következtetni.

Apám többször segítette – különösen, mikor neki is üzlete lett –, pénzt, árut, húst adott, hogy újra talpra álljon. Hiába volt a testvéri segítség, féltés, a „szörnyet” nem sikerült megállítani. Ivás, kártya, barátok okozták korai halálát is. Apám a kártyát látni sem akarta, talán ezért sem tudtam, akartam egy kártyajátékot sem megtanulni a „csapd le csacsin” kívül.

Többször mentünk **Mogyorósbányára Pintér Mariskához** (Barináné), a dajkámhoz, aki egyszerűségében is sugárzó szeretettel fogadott bennünket (mindig vasárnap délután). Süteménnyel, gyümölcssel kínált. Tisztán él bennem minden látogatás, a front előtti és utáni. Fialat kislányként került hozzánk, a Kantinba dadámnak, de jött velünk a faluba is, itt már két gyereket gondozott. Háború után szülésznőnek tanult, de orvos mellett is asszisztens lett, a falu egészségügyi őre, „kisorvosa”: beteget látogatott, injekciózott, védőnő, mindenés lett. Apám halála után is gyakori vendég volt nálunk, vigasztalni jött. Pici gyermekkoromtól a háborúig hat-hét év alatt a szívembe zártam, Nénnye mellett Ő volt a harmadik anyám. Felnőttként, sok évtizedig készültem meglátogatni, a közlekedés nehézsége miatt – gyerekek, munka elmaradt – mikor autónk lett, elindultunk. Pontosán megtaláltam a házat. Nem építették át, olyan maradt, mint az emlékeimben. Üres volt, de egy öreg szomszédasszony segített.

- Mariskát, a bábaasszonyt keresik? Későn jöttek, kb. 4 éve meghalt, úgy 80 éves korában. Kedveském, maga a tokodi hentes lánya (a nevemet is mondta)! De sokat mesélt magukról, nagyon szerette a családot! Miért nem jött előbb? Biztos örült volna magának.

Miért, miért, indulok, de nem haladok, későn érek oda... Indulj el, ha kell - nehogy késő legyen, mire célhoz érsz!

Táton, a Művelődési Házban **batik kiállítást nyitottunk** (2006-ban) tele házzal. Sok barátnak megmutattuk a Huber családról írt könyvünket

is (többen megvásárolták). Széles mosollyal jött felém egy nálam (10 évvel is) fiatalabb férfi, kezében a könyv.

- Maga a Gyuriczki Anci, akit az én anyám dajkált. Barina Sándor, a fia vagyok. De sokat beszélt magáról, magukról, úgy szeretett ott lenni, különösen a Kantinban – mesélt, beszélt, örömmel, a rátalálás lelkesedésével.

Régen tervezi, megkeres, míg él, látni akarja a „kislányt” - aki 70 felett jár. (Mi lett volna, ha elkésik: vagy Ő megy el, vagy én már elmentem...) A Sors úgy rendezte: találkoztunk. Lám milyen fontosak az ember életében az emlékek, kapcsolatok, találkozások! Segítsünk a Sorsnak, hogy idejében megtörténjenek!

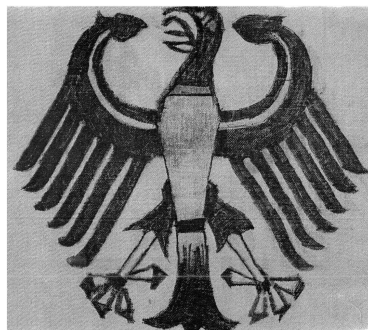
Beszéltem, meséltem én is az emlékeimről: kerestük a Mamát, nem találtuk, örültem, hogy a fiát megismerhettem. Ezt az írást (ha elkészül,) elviszem Neki: együtt emlékezünk újra az én kedves dajkámra.

Apám közlekedő eszközei: a motorok

Nehéz az egy időben történeteket párhuzamosan bemutatni. Emlékeimet nem időrendben mondom el. Most a háború utánról folytatom.

A félbemaradt építkezések befejezésre kerültek, mert kellett az épületek a mesterség, az üzlet újraindításához. Az istálló helyén a „nagyvágó” beton aljzattal, a falak cementsimítással – a mosható csempe sosem került rá –, elektromos felhúzó csörlővel, óriás kampók a falban. A nagy, új istállóba lassan állatok kerültek. Először a kis szürke (öszvérke), majd a háborút átvészelő egy, majd még egy barna gebe ló. Ezek csinos paripává gömbölyödtek, igazi „konflislovakká” is előléphettek volna. A kocsik megmaradtak. Javítás után a szerkezetüket világos fadarabok tarkították.

A stráf-kocsi kiegészült vízhatlan német ponyvával. Egy hatalmas darab (20-25 m²-es) most is a padlason van, kivágva belőle a német fekete sas katonakincstári bélyegző. Abban az időben nem villoghatott a hentes ponyváján egy fekete sas. Egy kukoricás zsák (szintén német) foltjaként – a selejtezésnél – megtaláltam. (Nézzétek, micsoda eredeti „billog”!)

A német sas

Az üzlet első közlekedő szállítóeszköze egy **német, oldalkocsis motorkerékpár**. A menekülő németek a hegyekben hagyták, gyalog menekültek, mert elfogyott az üzemanyag. Valaki jó pénzért eladta Apámnak. H. Sanyi motorszerelő rendbe tette. Apám megpakolta kismalacokkal, süldő malaccal, levágott borjúval és mással, ami az üzlethez kellett. Az „oldalkocsis” nem sokáig segíthette a szegény hentest a „kenyérkeresésben”. A politika mégsem engedhette, hogy egy fasiszta szerkentyű furikázzon az utcákon. (Valószínű, hogy nem volt már üzemképes sem.) A szállításra beállított lovaskocsi mellé valami könnyű közlekedési eszközt igényelt az üzlet.

A „szúnyogon” Pityu és én

H. Sanyi üzemképesé tette a kidobott, rozsdás (Apám katonasága alatt pihenő) **SAX 100-as** kismotort. A vásárba előre menni, hamar hazaérni, jönni-menni, üzleteket bonyolítani ez megfelelt.

Mi „szúnyognak” csúfoltuk. Egy kép megmaradt a motor „legénykorából”, Balázsék készítették.

A bős, motoros Balázs Pityu, utasa én vagyok (6-7 éves). Az újnak tűnő, külön felszerelt, kicsi (gyermek?) ülés rugós, kapaszkodóval. A gyerekek kedvence lett már „ifjú” korában, de felújítva is. Apám a környék gyerekeit megmotoroztatta, főleg a nagy udvarban rótták a köröket. Anyám meg mérgelődött: „Ez a Feri már megint játszik!”. A szomszéd Hitelszövetkezeti házban lakott a **Cziráki család**. Cziráki Jutka is erről mesél: „De szerettem nálatok játszani, felülhettem a nagy motorra már egész kiskoromban is. Feri bácsi körbevitt az udvaron.” (Jutka apja az esztergomi bíróság börtönében fegyvermester volt. Hasznos (titkos) információkat hozott Apámról a börtönből, betegségéről, a feljelentőkről és másról, örök hála!)

A kismotor nem sokáig bírta, öreg volt szegény, végleg leállt.

H. Sanyi, a motorszerelő, hozott egy **Zetka 175-ös**, (a másikhoz képest) igen nagy, öreg csotrogányt. Erősebb, dupla erővel, Apámat messzebbre tudta vinni: Bábólnáig (közel 100 km), Kis-, Nagymarosig - zötyögős utakon, nem mai aszfalton. A hangja borzalmas, félelmetesen puffogó. Mikor hazaért, a leállás hangjára összefutott a ház. Holtfáradtan megjött a mester.

A Zetkán Húgom és én

Micsoda szerencse! Egy kép a Zetka 175-ről. A motort én vezetem, utasom a Húgom, 1951-ben. Integető, jó utat kívánó Koch Tibi (rokon). A motorral nem mentem soha, most is állóhelyben feszítek rajta. A falnál Anyám áll. Apám vajon hol van?

Ezen a képen bemutatom a régi Dobis-féle családi házat (ami később a mi házunk lett). Teljes utcafront látható, a Balázs-féle vegyeskereskedés befalazott ajtajával, a fehér – szintén – befalazott kirakattal, mellette Balázsék szobaablaka.

Egészen a sarkon a hentesüzlet bejárata, a lépcső is látszik, meg az ajtó, de a kirakat már nem.

Egyszer, télvíz idején messziről érkezett haza Apám, a bajsza, a szemöldöke, a fülében a szőrszálak is elderesedtek. A bundás sapka prémje is fehér lett. Szörnyülködve vettük körül. Ilyen időben motoron – jó, hogy nem fagyott meg, ha a motor leáll. (Nem értett a műszaki dolgokhoz, nem tudta javítani. A faszerszámokat ügyesen használta, hisz először kádárnak tanult.) Más alkalommal – ugyancsak messziről érkezett – bejött a kapun, leállt, a lába beakadt, eldőlt. Kék-lila-zöld foltosra zúzta magát, legcsúnyább a sípcsontja ütése lett. A lapos csontot a pedál ütötte meg, veresre dagadt, borogatva is sokáig fájlalta. Ez az ütés később is előjött.

Az öreg járgányok sokba kerültek Apámnak. Velük zsarolhatóvá vált. Mindent meg kellett tennie, hogy üzemképesek legyenek. Az üzlethez tartoztak. A karbantartásukat, javításukat busásan megfizette.

Kölcsönökkel is zsarolta a szerelő, aki bejáratos vendége volt a háznak. Mindenre kölcsönt kért, amit – úgymond – majd ledolgoz. Nagyobb összeget kértek a legidősebb lány, M. férjhezmenetelekor: nászajándékként konyhabútor vásárlására, készíttetésére Szomoron. Apámnak nem volt pénze a bankban, a szekrényfiókban, csak „forgótókéje”, amire minden héten szüksége volt, de a motorra is. (Az arcátlanságról sajnos még szó lesz.)

Apám megint segített, a szinte teljesíthetetlen kéréskor is. A Zetka motorjával megtette élete leghosszabb – egyben utolsó nagy – motoros útját Nagykanizsán túlra, a Jugoszláv határhoz (kb. 250 km). Eljött hozzánk **parti Juhász Feri bácsi**. Kérte, hogy Apám vigye el, mert értesítést kapott: gyakorlatozás közben meghalt **Péter nevű fia**, aki tényleges katonaidéjét töltötte. (Másnak nem volt motorja? Autója biztos nem.) Igent mondott, pedig az üzletből 2-3 napot kimaradni nagy kockázattal járt. A parton álló háznál felvette parti Juhászt. Az ócska csotrogányon – zötyögős utakon – ülni 6-7 órát magában is óriási teljesítmény lehetett, különösen a tragédia terhével. Hogy az öreg Zetka hányszor állhatott le meghibásodás miatt, azt csak elképzelni lehet.

Akkoriban nem ápoltunk jószomszédi viszonyt a kapitalisták „láncos kutyájával”, Titóval. A határőrök gyakran keveredtek egymással tűzharcba. Így halt meg Juhász bácsi elsőszülött fia is.

Hogy kért, vagy kapott-e Apám valamit a hosszú útért, nem tudható. Inkább nem - örült, hogy segíthetett a tragédiában a családnak, a holttest hazahozatalának intézésében.

Hova lettek a motorok? A mi tragédiánk után kinek jutott eszébe keresni? A „jószándékúak” megmentették, mint a többi eltűnt gépet, szerszámot.

Iskolás éveim, emlékeim Tokodon

A kisiskolás időszak öt évéből már határozott emlékeim vannak, de az óvodára nem emlékszem. Jártam óvodába, vagy nem? - soha senki nem beszélt róla, és már régen nem tudok senkit megkérdezni.

Az első osztályt az „öregiskolában” kezdtem, a bejárattal szemben, a nagyteremben. Hosszú asztalok, padok vastag deszkából, jó sötétbarnára érve, piszkosodva. Négytanulós padok, de öten is ültünk rajta. Az asztal kb. 10 centiméter vastag egyenes darab, benne mélyedés

az íróeszközöknek, a tintásüvegnek egy lyuk, padonként kettő, szorosan beleillett tetővel – de az már rég letörött róla. A padot meglökte fröccsent a tinta. Az akkori gyerekek sem voltak angyalok. Ha nem volt felügyelet, milyen klasszul lehetett kergetőzni a padok körül, rajtuk átugrálni, vagy egyéb csíntalanságot elkövetni! Ha visszagondolok, ezek az attrakciók kimondottan a lányoknak szóltak. A padló vastagon olajozott, helyenként reggel csillogott, különösen a hajópadló kikopott mélyedéseiben. Ha leejtettél valamit, azt az olajfoltot hazavitted. A padló hosszában remekül csúszott, a „jobb” fiúk ezt ki is használták, egymásnak szaladva, elesve olyanok lettek, mint a kisinasok a lakatosműhelyben.

A szekrényyszerű táblatartó a falba épített. A táblákat erős dróton le-föl húzhattuk, az egyik vonalas, a másik kockás volt valamikor, alul egy polc a krétának, spongyának (szivacs, vagy rongy táblatörlő).

A bejárat jobb oldalán a sarokban az öntöttvas kályha ontotta a meleget, tízpercekben az iskolaszolga jól megtömte szénnel. (Horváth Péter bácsi és más.)

A kézzel húzott vascsengő hangját még most is hallom - igaz, néhány évig is ezt hallhattam, amikor visszatértem „kisfalumba” tanítani. A tízpercek akkor nem üvöltős rohanások voltak. A lányok éneklős körjátékot játszottak, pl.: Körben áll egy kislányka, lássuk ki lesz a párja..., Ne nézz hátra, jön a farkas, nagyot üt a hátadra...stb. A fiúk első-második osztályban még beálltak közénk, gyakran „hülyüléssel” igyekeztek megzavarni a játékot, de ez is játék volt. Az U alakú épület hátsó végén volt a pottyantós WC, borzalmasan bűzös, egyszer a mellépisiléstől: a fekete beton ritkán volt felmosva (az iskolaszolgák akkor sem álltak pozíciójuk magaslatán), másodszer a nagy mély medencében összegyűlt mindentől. Tartalmát lovaskocsin lévő bányászcsille-szerű tartályba merték (szippantós kocsi még nem volt). Elmondtam ezt is, hogy jobban becsüljétek a csillogó-villogó iskolai angolvécéket.

Visszatérek az osztályunkhoz. Az első osztályt – az anyakönyv tanúsága szerint – 75 tanulóval együtt kezdtem. Ez nem azt jelenti, hogy minden nap ennyien voltunk - a lumpen-jellegű családok akkor sem küldték iskolába a gyerekeket, kisebbekre vigyáztak, kecskét legeltettek a Hegyeskő alatti dombokon, vagy télen nem volt cipőjük iskolába menni. A sok hiányzás miatt lemaradt, aztán újra kezdte, ilyen volt **Linn Jani**, nagy kamasz a kis másodikosok között, kétszer akkora, mint

a **Kolbert Toncsi**. A testvér **Linn Bözsi** is velünk járt, meg **Sárközi Feri és Kati**, valamelyik idősebb volt nálunk. Az első osztályban tanítóink voltak **Ágotai László** (hamar katonának hívták), **Bádi Erzsébet** helyettesítette néhány hónapot. A hatvanévesek találkozájára eljött, Ő élt egyedül az alsós tanítók közül. Ágotai tanító bácsi visszajött, ő írta alá a bizonyítványt.

A harmadik osztályról készült kép

A **harmadik osztály képen 52 tanuló** számolható, én hiányzom, mandulagyulladás miatt. Innen többen lemaradtak, mások negyedikben hozzánk kerültek. Tanítónénink az esztergomi, szép vörös hajú **Bognár Mária**. A táblát **Pánczél Laci** fogja.

Osztálykép a negyedikben is készült rólunk, 48 tanulóval. Toma Anna tanító néni van a képen, de sokat betegeskedett, akkor **Dankó Mihály igazgató úr** tanított, ő írta alá a félévi és év végi bizonyítványt is. Nézzétek ezt az osztályképet - gyerekeink, unokáink, dédunokáink! Szociológiai tanulmányt lehetne írni az összbenyomásról, tanulónkénti elemzéssel. Fent a padon állnak a „nagymenők” vigyorogva, kifeszített mellel – köztük a későbbi öt diplomás: Moczár Jancsi, Robotka Zoli, Farkas Jancsi, Horváth Boldi, Zicsi Pista. Az ülő fiúk a szomorú picurkák, elől a „valahova leülő” két nagyfiú, Linn Jani, Rucska Lali. Linn Janiról jót nem tudok, de a **Rucska gyerekekből** (négy fiú, három

lány) – a nagy szegénység ellenére – tisztességes munkásember lett, szép házzal, rendes családdal. A bányászfiúkból már csak néhány él. Jól kerestek, szépen gyarapodtak, de a bányában, a mélyben szerzett betegségekkel nem éltek meg az öregkort. Sokan a faluban maradtak, itt házasodtak, többen a közeli bányák környékén telepedtek le. A lányok közül én látszom a legmagasabbnak, a többiek később utolértek. **Valentin Margit** és én szereztünk diplomát a lányok közül (összesen heten a 75-ből).

A negyedik osztályról készült kép

A képen jobbra két magas lány (nem túlkorosak): **Sárközi Kati**, **Virági Rózs**. Két életút, mint a fiúknál (előttük ülnek). Kati családjának több tagja lumpen maradt, ő is – míg Virági Henrik lányai és fia példamutató munkával, életvitellel családi házat épített, szép családdal dicsekedhet. Mosolyra készítek két játszótársam a képen: az egyik **Szabó Borcsa**, csipőre tett kézzel – két társát eltakarva – magabiztosan, „Nézzétek, itt vagyok, ilyen vagyok”, ilyen volt felnőtt életében is. A másik a nagykendőbe bugyolált – miért? – **Buncsuk Panni**. Parasztruhás úgy, mint mellette **Kovács Bözsi**, fölötté **Horváth Magdi**, **Lehoczki Bözsi** és még többen.

Az osztályom szinte minden tanulója bányász család gyermeke - igazi földműves egy se. A faluban lakó bányászokat „kétlakinak” nevezték. Földjük, szőlőjük, állataik voltak. Jobban éltek, kevesebb volt a gyerek,

az egész család a földeken dolgozott, megtermelte a gabonát, zöldséget, gyümölcsöt, disznót vágott. Az is fontos, hogy így a bányász apa néhány órát a levegőn töltött a szilikózisos bánya után. A bányászkereset – különösen, ha a nagyfiú is bányász volt – jó módot, gyarapodást teremtett. Szegényebb családok a Kolónián, a dombon éltek. A szoba-konyhás lakás, kicsi udvar munkát nem adott – volt, akinek adott –, maradt a kocsmá, a kázinó, a beteg tüdőnek a cigarettá. A bányászfeleségek nem dolgoztak, jól éltek - mondták a faluban. A hitelbe vásárlás nálunk („írja fel, Annus néni”) és más üzletekben is jellemző volt.

A negyedik osztályba jártunk, dúlt a világháború. Egy szép tavaszi napon az iskolába indultunk. Az iskolában a megszálló hadsereg katonái - ez még hagyján, de az ablakokon lovak kandikáltak ki, csodálva a sok magyar lurkót (lehet, hogy a lovak is magyarok voltak), a mi szépséges **Hegyeskőnk** zöldellő oldalát.

A tanítók összehívták a sok megszeppent gyereket (voltunk vagy 260-an), kihívták, hogy ezentúl a Levente-otthonban tanulunk - hogy fértünk el? Keressük meg az első palatáblát, palavesszőt, és minden felszerelést hozzunk magunkkal. Mi az **Újvári tanító bácsi**hoz kerültünk. Keveset jártunk az „új” iskolába, palatáblára írtunk, de nem volt mindenkinek palavesszője – így hívták ezt a ceruzát. Ennek a „feje tetejére” állított iskolai világnak – amit mi nagyon élveztünk – a sorozatos bombázások vetettek véget. Hamar befejeztük az évet, április 1-jén bizonyítványt kaptunk. Ekkor voltam először tiszta kitűnő, dicséretes magaviselettel, ernyedetlen szorgalommal. Előző bizonyítványaimban jeles csak írásból és énekből volt.

Az ötödik osztályt ősszel kezdtük. A háború miatt csak keveset jártunk, így félévi bizonyítványt sem kaptunk, hisz ekkor kezdődött Tokodon az iszonyatos háború, hosszú álló fronttal. Tavasszal az ötödik osztályról kb. 3-4 hónap tanulás után, meghosszabbított tanévvel – már felszabadulva - július 12-én kaptunk bizonyítványt Újvári István aláírásával. Ez a bizonyítvány is kitűnő. Azon gondolkodom, kedves tanítóim, hogy ilyen kevés iskolába járás után hogy tudták felmérni, hogy én ilyen okos vagyok. A „front” idejének borzalmas eseményei – amelyek családunkat különösen érintették – olyan erővel rögződtek gyermeki agyamban, hogy az egyéb eseményeket – mint a szakaszokban iskolába járást – elnyomták. Csak arra emlékszem, hogy újra az öreg iskola épületében tanultunk. Itt értesültem Apám hazajöveteléről is.

Az új tanévet már békében kezdtük, többen az esztergomi középiskolákban, polgáriban vagy az akkori 8 osztályos gimnáziumban – egy évet veszítve. Innen egyetemre, főiskolára kerültünk, hatan diplomát szereztünk. A Tokodon maradottak a hatodik osztályban folytatták. Ez után többen kimaradtak, mert előtte csak hat osztály volt, meg két év ismétlő, vagy a tanonc iskola, ami a körzetben itt működött. A nyolc osztályból 22 fő kapott bizonyítványt az induló 75 elsőből. Az Öreg iskolában lévő **két márványtábla bemutatását** nem hagyhatom ki az írásomból, bár csak az utolsó percekben tudtam fényképet csináltatni róluk.

*Az iskolai márványtáblák
(Robotka Dénes fotói)*

Az egyik, az előcsarnok falán – igen magasan – elhelyezett süttői vörsmárvány táblába vésett szöveg a következő:
„Az Isten dicsőségére.

A földön legdrágább kincsének, gyermekeinek vallásos és hazafias nevelésére emeltette:

Tokod nagyközség áldozatkész közönsége, 1929 évben.”

Valószínűleg az új, emeletes iskolaépület elkészülte után helyezték el.

Az egészen öreg épület (emlékezet óta a háromtermes iskola) utolsó termének hátsó falán a szintén süttői márványtábla:

„Tóth Ferenc, ezen iskola tanítója az 1914. évben kitört világháborúban részt vevén 1915. nov. 2-án Novo-Alexeniec-nél vívott ütközetben hősi halált halt a hazáért és királyért. Áldott legyen közöttünk emléke.”

Próbáltam kideríteni, mit lehetne még megtudni a „hős” kollégáról. Nem őse a Tóth nevűeknek. Soósné Éva is csak annyit tudott, hogy olvasta a nevét az iskolai anyakönyvben. Szeretném – talán más is – ha a két iskolai márványtábla – az iskolai múlt emlékeként – méltó helyre kerülne az épület más célú hasznosítása előtt.

Az iskola képe

Az legszebb épületegyüttes a faluban a nagyon öreg iskolaépület: a hozzáépített, emeletes új rész a szépen megtervezett, gömbölyített falával, lépcsővel, kétszárnyú ajtajával. Méltóságteljesen igazodik az újbarokk templom hatalmasságához. Lebontani bűn lenne, hiányozna a falu képéből. A korszerű új iskola mellett az Öreg is a „mi” iskolánk.

Apró emlékeim a kisiskolás évekből

Beszéltem az osztályomról, annak öt tanítási évéről. Ezen kívül még sok mindenre emlékszem, ezekből szemezgetek néhányat.

Imádtam az **iskolai ünnepeket**. Akkor minden olyan szép volt, jó volt minden gyerek, együtt voltunk, játszottunk, ünnepeltünk. A **Nagyödörbe**, vagy távolabb, a **Miklós-berekbe** mentünk madarak és fák napján, májusban. Konkrétumokra nem emlékszem, de a kirándulás, a szabadság, az erdő varázsára igen. Az iskolai ünnepre – évnyitó, évzáró, március 15., egyéb egyházi ünnep is – felvettük a legszebb ruhánkat. Az udvaron felsorakoztunk, osztályonként a lépcsőszerűen épített zászlótartó előtt, mint egy emlékmű, olyan volt. Erre húzták föl a nemzetiszínű zászlót. Mellette székeken ültek az előljárók, a fő helyen **Toma esperes úr**, mellette **Dankó Mihály igazgató úr**, **Bellus főjegyző**, a bíró és mások. A vendégekkel szemben mi. Beszélgetés, rendetlenkedés elképzelhetetlen. Az eminens tanulók szavaltak – **Farkas Jancsira** emlékszem. **Újvári kántor tanító úr** vezényletével énekeltünk- úgy emlékszem, mindannyian, nem volt énekkar.

Ide kívánczok: **Római Katolikus Népiskola** voltunk, ezért felügyelőként Toma Imre esperes úr gyakran látogatta az iskolát, az órákat az igazgató úr kíséretében. Elképzelhető, mekkora izgalommal készültek tanítóink, izgalomuk ránk is átragadt. Jó előre készültünk, tudtuk, kitől mit kérdeznek. A lelkünkre kötötték, hogy sokat jelentkezzünk. Fönn is volt minden kéz, a tanítónk tudta, kit kérdezhet, hogy ne maradjon szégyenben. Az óra végén az esperes úr elénk állt – mintha prédikálna –, mosolygós, „kenetteljes” beszédben dicsérte az osztályt, egy-egy tanulót, kiemelve okosságát, szorgalmát. Tapintatos dorgálás is elhangzott, ez inkább az órán kívüli csintalanságokról - ezekről is tudott az esperes úr.

Egy **rendkívüli március 15-re** emlékszem. Az egész falu feldíszítve nemzetiszín zászlókkal, nagy kokárda a melleken. A tanulók magyar-ruhába öltöztek, ünneplőbe a leventék, a tűzoltók, kakastollal a csendőrök.

Másodikos voltam, ez az idő egybeesik – számításom szerint – Felvidék visszafoglalásával. Nagyon szép márciusi reggel, szinte meleg idővel. A valakitől kölcsön kapott magyar-ruhámban, pártával a fejemen olyan büszke voltam, hogy alig tudtam lépkedni a **Levente-otthon** felé, mert ott volt a falusi ünnepség. (Akkor, hogy miért ott, nem tudom.)

A hatalmas tömeg a Közben, itt sorakoztak az alakulatok. Mi az udvarra mentünk, még ezt is látom - tovább minden homályba vész, talán azért is, mert a csodálatosan szép ruhámmal voltam elfoglalva, ami a napfényben teljes „pompájában” díszlett, az új, csillogó lakkcipőmmel együtt - ezt az áldozási képen is láthatjátok.

A nagy **nemzeti ünnepeket** a falu közepén, a **Hősök terén tartották**. Erről kaptam – egyidőben készült – képeket, Muzslai Ilustól és Pánczél Attilától. Az **I. világháborús emlékmű** előtt, körül gyülekezik a tömeg.

I. világháborús emlékmű a templom előtt

Nem tudjuk megmagyarázni a katonai alakulatok jelenlétét (két oldalt). Zárt alakzatban, precíz rendben, vonalban, fedésben. Jobb oldalt magyar egyenruhában, balra, háttal páncélsisakban, más egyenruhában.

(Talán német katonák, de inkább magyarok, más senki nem tudja megmondani, pedig a kérdezettek – velem együtt – itt álltak az előtérben, az iskolások soraiban.) Az emlékmű kerítésén belül levették díszőrsége. Az **egyik képen magyar katonák** koszorúznak. (A tiszti csillogó csizmában.) A kép közepén a katonák mögött egy késve érkezett kalapos hölgy, nagy fehér gallérral. A fényképész a jobb sarokban hokedlin áll. A szép tavaszi napsütésben még hosszúak a fák és az alakok árnyékai, délelőtt van. A lombosodó fák a tavaszi időpontot igazolják - de mikor?

Ünnepség az emlékműnél, március 15. - 1941 körül

A díszletet a régi parasztházak sora adja. Az első kéttablakos csibe Robotka ház, majd Bakaiéké, Pánczél Árpádé nagy zárt kapuval, Pánczél Mihályéké elől pékséggel, majd Víghék háza, fölötté az utolsó a gazdag Papp Lajosé. A domboldalon az Egyházvölgy picurka háza láthatók. Egyedül álldogál most a kerekeskút itatóvályúval, a Szék-kút névvel, mert valamikor a téren önálló épületben mézszárszék működött. A kép a templomtorony alsóbb ablakából készülhetett. A gyereksereget a templom előtti fasor ritkás lombja takarja.

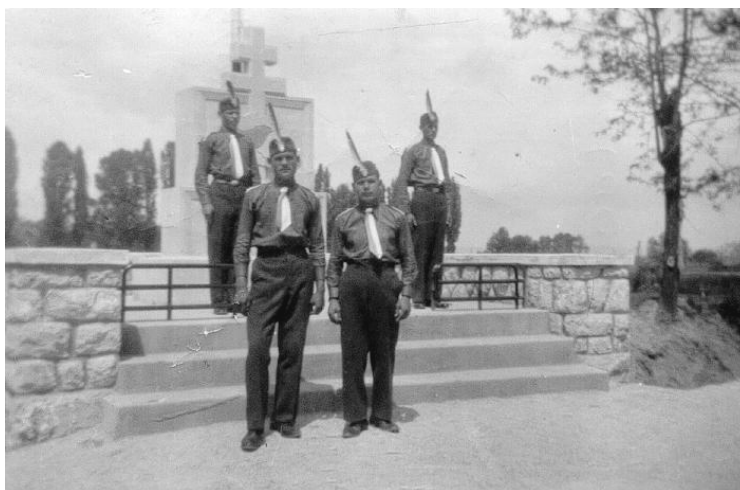
Ünnepség az emlékműnél, március 15. - 1941 körül

Az I. világháborús emlékműnél mégsem lehet az „új kor” szellemének megfelelő ünnepségeket tartani. Terveztek, építettek egy újat, „sutba dobva Trianont”, később vésett Nagymagyarországgal, kettős kereszttel, zászlótartóval, a legmegfelelőbb helyre, pontosan a Községházával szemben, nem utolsósorban majdnem a szembeszomszédunkban. (Micsoda ideális faluközpontot lehetett volna köré kialakítani.)

Emlékmű avatás 1942 körül a Községházával szemben

A kőfalon belül az emlékmű – három lépcső magasságában – formás, nyitható vaskorláttal. A kép az **emlékmű avatási ünnepségén** készült, '42 körül. Az egész – később – átkerült a sarokra, és Petőfi emlékmű lett belőle. (A nagy Magyarország domborműve kivésve.) Körülötte az **avatási ceremónia** szereplői, az ünneplő „tömeg” (a zenekar két oldalán): néhány parasztasszony, lány, férfi, egy ülő öreg, a fa alatt férfiak, fehér mellrészsel, kopaszodó férfi - az Apám is lehet, ha akkor még nem volt katona. (Biztos ott volt, mert mélységesen elítélte a trianoni paktumot. Nem képzelhető el, hogy én nem voltam ott: elől állok, vagy a munkagödörben.) Gyerekek még a megmaradt munkagödörben is - azt bizonyítja, hogy sietni kellett: gyorsan változtak az elvek, a háborús események. A szónoknál egy bot, nem mikrofon, mögötte két katona, két levante. A kép alján két csendőr tollas-kalapos feje látszik. Előttük áll egy kopaszodó férfi díszmagyarban. A jobb sarokban az ülő előkelőség háta látható. A valamilyen – talán bányász – zenekar 30-nál több fős is lehetett. A fehér kesztyűsök bányatisztek. A villanyoszlopnak támasztott létra a fényképezés lehetőségét biztosítja. Ezt a képet a másik oldal villanyoszlopának létrájáról készítette Sziklai Sándor, a dorogi Piac-utcai fényképész, több tokodi képpel együtt. Csak egy ünnepségre emlékszem, arra, ami előttünk volt. A többin is ott lehettem a gyerekek között - valahol. Az emlékmű mögött, a szép területen mennyi ház épült azóta a lehetséges faluközpont helyén! A vasút jegenyesora látható, jobbra a Táti-út, az árok nagy topolyfaival.

Az ünnepség után őrt állók

A másik képen közlő az emlékmű, négy leventével, amatőr felvételen. Fönn balról: Grósz Lajos, Vígh László (meghalt a fronton), elől Muzslai János, Kolek János (Ő is meghalt a fronton). Az ünneplők már hazamentek ebédelni, a díszőrség a helyiekből maradt. (A kőműves munkát a Muzslai-brigád végezte – feltételezésem szerint.)

Elsőáldozó lettem a második osztályban

A hittanórákra minden gyerek járt, így mind az 56 elsőáldozó lett. A hitoktató – az írás szerint – **Szabó Lajos káplán** volt, de órá egyáltalán nem emlékszem, csak az esperes úrra. Az öt év alatt biztos – többször – Ő jött a hittanórákra. Az egész tanítási évben a nagy ünnepre, az **áldozó csütörtökre** készültünk. A templomban elől sorakoztunk, padokra ültünk. Mind ünneplőben. Az úriasan öltözködők fodros, bodros tüll ruhában, lakkcipőben, koszorúval, fátýollal.

Nekem nem volt ilyen ruhám, sírtam is ezért. Egy kinőtt fehér ruhát kaptam, kis koszorút, függönyből fátýlat, csak a cipőm volt újszerű. A parasztlányok ünneplője a fehér bőszochnya, selyem köténnyel, röpiével. A fiúk kis fekete kabátban, fehér inggel. Ekkor a legszegényebbek is ünneplőbe öltöztek.

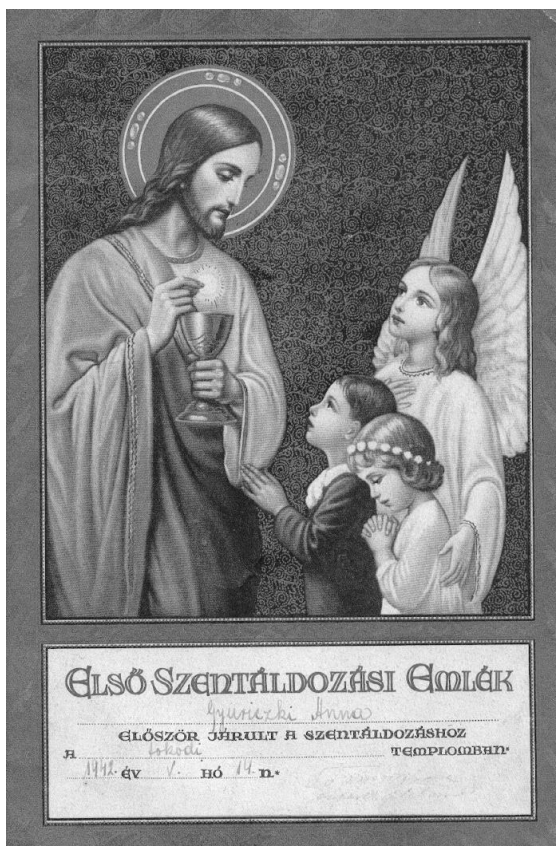
A fényképezés otthon, az udvaron történt, **Balázs néni** felfüggesztett szőnyege előtt. Két felvétel is készült a biztonság kedvéért, hátha az egy nem sikerül.

Ki fényképezett?

Talán Balázsék pesti rokona.

Elsőáldozó kép a második osztályban - 1942. május 14.

Reggel nem ehettünk. A hosszú, de pompázatos mise alatt már szédelegtünk, és vacogtunk az izgalomtól, meg a hideg templomtól a vékony ruháinkban. Emlékszem: egy horgolt kendőt akartak rámerőszakolni, de azt már igazán nem, nem vettem magamra. Az esperes úr áldoztatott. Ha megláttuk, földbe gyökerezett a lábunk, most meg ilyen közel van... De sokat gyakoroltuk, hogy hogy álljunk, a szánkat hogy nyissuk ki: nem nagyon, de kicsit se, a nyelvünket egy kicsit előretolva. Akkor még nem éreztük a szertartás lényegét - a formaságra, a helyes viselkedésre figyeltünk. A szemünk sarkából figyeltük, mikor ér hozzánk a hosszú sorban a plébános úr a ministránsal (ő egy csillogó kistányért tartott az állunk alá). Mire rám került a sor, még a lábaim is remegtek, tudva, hogy minden tekintet ránk szegeződik, különösen a szülőké, akik a szépséges csemetéjüket figyelték. Nekem esetleg Anyám lehetett ott, nem tudom.

Elsőáldozási emléklap

Az áldozás után már felszabadultan mocorogtunk, közeledett a mise vége, az iskolában feldíszített asztalok vártak - csak arra tudtunk gondolni. A szülők hozták a sok süteményt, a kuglófok felszeletelve, mindenki kapott egy vastag szeletet meleg kakaóval. A többi tanuló ilyenkor nem jöhetett be. Minden évben szerettem volna - emiatt - elsőáldozó lenni.

Az Első Szentáldozási Emléklapot bemutatom.

Többször említettem **Toma Imre plébános**, esperes, majd kanonok urat.

Megjelenése, tartása, tekintélye tiszteletet parancsoló. Az iskolai és egyéb ünnepségeken a fő hely neki járt, többször, több pap kíséretében. Kedves, barátságos, de távolságtartónak láttam gyermekként és visszaemlékezve is. Gyakran sétált a faluban, a temetőig, a főutcán, így előttünk is elment. Az üzlet előtt, a lépcsőn ültem, mellettem, vagy a két ajtó között feküdt a hatalmas, fehér kutyánk. Az üzletre vigyázni ültethettek oda, míg a szüleim hátul, a műhelyben dolgoztak. Hogy van a kis Annának a Bátor kutyája? - kérdezte, közben megsimogatta a fejemet, ez volt a szokása.

Toma Imre plébános

Mást is kérdezett, nem hiszem, hogy hosszan válaszoltam a kérdéseire. Kicsiként ülve maradtam, de amikor már tudtam, milyen méltóság beszélget velem, gyorsan felálltam, mivel ezt tettük az iskolában is.

Kisiskolás tulajdonképpen a háború évei alatt voltam. **Dankó Mihály igazgató úr** többször tanította az osztályt. Gondolom, a férfi tanítók (Ágotai, Seres Sándor) bevonultak katonának, a betegeteket is Ő helyettesítette. Csak az alakját látom, határozott, szigorú megjelenését, mindig elegáns öltözetét, kopaszodó, kerekded fejét. Az anyjával élt, sokat fényképezett - biztos Ő készítette az osztályképeket is, mert más fényképészről nem tudok. A háború után, viszonylag fiatalon vetett véget életének, aminek igazi okát a kortársaim sem tudják.

Újvári Pista bácsihoz (így hívtuk, amikor két évig, a nyugdíjazásáig együtt tanítottunk) és családjához több emlékem kapcsolható. A szép kántor-lakásban laktak az aranyos Tinka néniel, Zsuzsa, Éva, András gyermekeikkel. Kenyérsütési napokon Tinka néni tízórára friss lángost küldött – a szolgálóval – a tanító úrnak. Illata belengte az osztályt, a tanulóknak meg csurgott a nyála a lángosért. A két szép úrilányt csodáltam, különösen a magas, barna hajú, szemüveges, elegáns **Zsuzsát**. A fiatalabb, **Éva** alacsonyabb, szőkés, göndör hajú, mindig mosolygós, néhány évig kollégák voltunk. A legkisebbet, **Andrást** (Bandi) jól megtermett, mindenkivel közvetlen, barátságos fiúnak ismertem.

A Zsuzsához fűződő történet – egy kislány számára – mesébe illő. A háború alatt megismerkedett egy jóképű amerikai tiszttel. Azt beszéltek: pilóta. A háború végén érte jött „fehér lovon a királyfi”, és elvitte magával a tengeren túlra. András – amikor lehetett – utána ment, külföldön élnek, de nem egy helyen.

A község tulajdonában lévő „kántorföldeket” bérelte Apám a tanító úrtól, így kapcsolat alakult ki közöttük. Ő is művelhetett valamennyi földet, mert tartott egy lovat. Az egyik kis osztálytársam, **Csákvári Józsi (a Dudás)** járt át gondozni kisiskolásként, de nagyobb korában is. Nem emlékszem, hogy bricskával láttam volna őket.

Még egy apró emlékről beszélek. Az egyik bányatisztviselői lakásban laktak **Marcikáék**. Minden reggel a nagymamája kíserte kézen fogva az iskolába a bocskai ruhás, bricsesz nadrágos, vastag zoknis, szép cipős, hosszúkabátos kisfiút. Mi mosolyogva néztük: miért kell kísérni? Talán egy évvel feljebb járt. Pusmogva csúfoltuk. Többször György Mária néni kíserte Marcikát. Marcika nőtt, a nagymama töpörödött, fogták egymás kezét, de akkor már nem lehetett tudni, ki-kit kísér, támogat. A felnőttek is megmosolyogták.

Van egy kedves képem, amit több okból nem hagyhatok ki: egyik a mellényem, a másik a faragott folyosóoszlop, mögötte az Apám. Mikor készülhetett? 1940 májusában, első osztályos koromban, hazaérve a szentkereszti búcsúból.

Láthatjátok: Pityu nyakában a mézeskalács rózsafüzér. Ünneplőben vagyunk, fehér zoknis cipő, enyém fekete lakk, masnival a hajamban, tiroli nadrág a srácokon. Mögöttünk az Apám fehér ingben, mellényben, a Dobis-időkből megmaradt csavaros faragású oszlop mögött, mellette a kiskapu, faragott lécekkal. (A folyosó néhány faragott oszlopa sokáig megmaradt.)

Mi hárman ünneplőben

A legértékesebb, érdekesebb a mellényem: nagyon sokáig hordtam, szinte velem nőtt. Hatszínű, maradék vagy bontott fonalból kötötte az

Anyám. A ruhám ujját zsinór díszíti, a fehér gallér teszi ünnepélyessé, a képet pedig a fegyelmezett tartású három gyerek.

Játékok, emlékek ebből az időből

A Hegyeskőről és a domboldalról leömlő víz a Barhó-sarkon kezdődő **csatornába** ömlött (ömlik), amit vastag betongyűrűkből építettek. Akkor még kevés szemét, hordalék volt benne, így behúzott fejjel „járható”, sőt végigfutható volt. Az ügyes társaim – a bátrabb lányok is – végigszaladták, mások vitték a táskájukat az úton szaladva. Versenyeztek: ki ér előbb a csatorna végén az **Aladár kocsmáig**. Nagy volt az ováció, amikor a csatornások előbukkantak. Én, a gyáva kukac, legyőzve félelmemet – a zártság főbiáját, amitől még ma is szenvedek – két másik lánnyal megindultam a csatornában befelé. Nem jutottam messzire: a sötétségben fuldokolni, összeesni kezdtem, társaim húztak a közelebbi bejáraton kifelé. A bátraktól – főleg a fiúktól – kaptam is csúfolódást. Nem érdekelt, többet nem voltam kíváncsi a csatorna belsejére, sem üdvrivalgásra, ami a csatorna végén várt volna.

Az iskola közelében volt a **Vigh trafik** (a Pánczél ház van a helyén), ide szinte minden nap átjártunk, még tízpercben is. Tudjátok, miért: no nem cigarettáért - engedéllyel füzetért, ceruzáért, radírért, hegyezőért (még most is megvan egy: öntött alumínium - számológatok ki, hány éves!), igaziból egy szem cukorért, stolverkért (beragadt a fogak közé, órák múlva olvadt ki), kámforos, jó ízű medvecukorért – a fiúk bakancsszíjnak csúfolták – (fekete, vastag rúd, kínlódva tudtunk leharapni belőle, méteresre nyúlott), kandisz- és süvegcsukorért. A pult egy része üvegajtóval fedett szekrény, alatta a sok finomság, amit már felsoroltam, táblacsoki sehol, csak apró darabkák csomagolva. A trafikban dohányáru is kapható, az illatuk, a cukorkák látványa elbűvölt. A dohányillat az iskoláig lengett utánunk.

Emlékszem Vigh Lajos bácsira (Apol nénire, a feleségére is), aki az I. világháborúban az egyik szemét elveszítette, 100%-os rokkant lett. A ház első szobáján ajtót vágva trafikot nyitott. Később a menyé, Márta vitte tovább a boltot, az ifjabb Vigh segítségével.

Itt, a faluközpontban volt az érdekes rőfös, (minden egy helyen,) rövidárus vegyeskereskedés, élelem, savanyúság, Frank-, Maláta-,

Cikória kávé, Caola szappan. Ehhez a bolthoz tartozott kuriózumként (ritkaság, érdekesség) a tulajdonos **Seres bácsi**, az öregedő – én már így ismertem – boltos: serény, mindig készséges, enyhe akcentussal beszélő, ízig-vérig kereskedő. Felesége, Janka néni mellette serénykedett, akkor is, ha csak egy vevő volt az üzletben. Az ajtó fölött – mint nálunk – csengő lógott, nyitásra megszólalt.

Örömmel mentem az üzletbe köperszalagért, cérnáért, szalagért - azért is, hogy titokban megsimogathassam a végben felrakott selymet, flanelt, szövetet, vagy a durva vásznat. Az államosítás után Seres bácsinak még 10 évet kellett dolgoznia, hogy nyugdíj jogosult legyen, így 81 éves korában ment nyugdíjba.

Kisiskolás koromban sokat játszottunk, bár engem nem mindig engedtek el, segítenem kellett. Fájó szívvel néztem ilyenkor a játszótársak után. (Zárójelbe teszem, hogy elszöktem, a rámbízott dolgot otthagytam, Anyámtól verést, Apámtól leteremtést kaptam.) A közelben lakókkal (**Buncsuk Panni, Jancsi, Moczár Jancsi, Szabó Bözsike, Szabó Borcsa** stb.) csoportokba verődve barangoltuk be a környéket: a **Füzesek, Várberék, Temető, Únyi-patak** mentét. De a legkedvesebb – a házunk mellett folyó - „miárkunk” volt, Farszkiéktól a hídig. Kivénhedt szederfák, vastag törzsű akácok, hatalmas topoly, fányi, öreg bokrok, bozótos közepén csordogált a **Nagyödrön** átfolyó források tiszta vize. (Ezek mára elapadtak, most a kékes-zöld fekália lappang benne, két eső között.) Hosszú nyári délutánokon munkát adott a gátépítés. Annyi vizet fogtunk fel, hogy ugrálhattunk benne, fa és papírhajókat úsztathattunk.

A **Balázs gyerekeknek** volt egy igazi óriás **tengerjáró hajó kicsinyített mása**, talán fél méternél is nagyobb. Ennek hírére egy „hadseregnyi” gyerek összegyűlt az árokban. Irigykedve néztük, ahogy Pista, Jancsi a „hatalmas” medencében úsztatja, egyet-egyét mi is lökhettünk rajta. Majd meghasadt a szívem: nekem ilyen nincs, de nem is lehetett. Egyik este a fiúk kint felejtették a hajót. (Hogy ez hogy történhetett, nem tudom.) Én megláttam, behoztam, nagy boldogan nézegettem, (ezért látom most is,) simogattam, ölelgettem, majd feltettem a szekrény tetejére, titokban. Másnap reggel kétségbeesve keresték a „tengerükben” - én sunyítottam, nem mertem megmondani, hogy én hoztam be este. Amikor – úgy gondoltam, hogy – nem látta senki, „tengerre” tettem. Ki hozhatta be? Nem láttam többet. A lelkiismeret-furdalásba majd belebetegedtem.

A mellettünk lévő szakaszon egész gátrendszert építettünk ki egy-egy nyáron. Mit mérgeleltünk, amikor a kacsá, libahad úsztatónak használta! Telepíszkították, kakilták a mi tavainkat. De érdekes játéknak bizonyult „gátszakadást” csinálni (az ócska kályhacsőből kihúzni a dugót), újraépíteni és felfogni a tiszta vizet.

A hatalmas szederfák vastag törzsükkel ráfordultak a patakra. Ide felmászni, gunyeszt építeni kukoricaszár fallal, a tetejére szakadt ponyvát, szőnyeget tenni - rendkívüli élményt jelentett. Nagyszemű, mézédés, fekete és fehér szeder termett ezeken a fákon, degeszre ettük magunkat. Megráztuk a fákat. Az árkot, a bozótost, a vizet beborította a szeder. Erre jöttek a libák, kacsák, ők is teleették magukat, a kacsák „lerészegedtek” - mondták –, ezen jókat neveltünk.

Előfordult, hogy **Apám** lopott az üzlettől egy kis szabadidőt, és játszani akart (nagyon szeretett). Hátrajött, az udvar végénél felszögelte a gunyesz ülődeszkáit, visszakötötte a fára akasztott hinták elszakadt, vastag köteleit (több is lógott az ágakon), hogy többen hintázhassunk egyszerre. Többször kihozta a stráfkocsi takaró ponyváját. A gyereksereg kifeszítve tartotta, Apám hatalmas erővel megrázta a nagyobb ágakat, a ponyva tele lett szederrel. Ehettük, mint a kacsák. Érdekes, mi nem rúgtunk be, hasmenést sem kaptunk, pedig mosatlanul ettük. Azt mondta: ez olyan sok, hogy akár pálinkát is lehetne főzni belőle. Hogy főztek-e, nem tudom.

Néhány napra kiszíneztük magunkat lila-feketére a fekete szederrel, lemosni nem tudtuk, idővel lekopott. A fákról a tenyerünkre gyűjtöttük az érett szemeket, összenyomva megfestették tenyerünket, ujjainkat, mint a tinta. Az arcunk, a szánk, de még a fogunk, nyelvünk is sötétlila lett. Volt olyan gyerek, aki szándékosan összemaszatolta magát vagányságból. Jót neveltünk egymáson. A patak felőli kerítés már darabokra öregedett, a bozotos lett a kerítés. Két fatörzs közé deszka kisajtó került, riglivel záródott. A partoldalba vágott 2-3 lépcsőn értük el a vizet, ami nem patak, csak lassan csordogáló erecske volt.

Amikor a faluba költöztünk, a házunk előtti makadám úton még nem volt híd. A kavicsos, köves meder szélére ültünk, lábainkat a sekély vízbe lógatva lubickoltunk. Köveket, kavicsokat válogattunk, halmokba rendeztük, fröcsköltük a vidáman fürdőző libákat, kacsákat. Felugráltunk, ha jött egy-egy lovaskocsi, ami könnyedén áthajtott az árkon. Ide híd épült, de nemsokára lebontották - gyengének bizonyult a harci járművek számára. Az új hidat, ami ma is áll, a háború éveiben táti kőművesek építették.

Egy másik vízfolyás az Óvoda utca közepén, át az út alatt, majd a Papházak helyén, sekély árokban, bokrok között tartott az **Únyi-patak** felé. Ez a terület is érdekes, barangolós, keresgélős játékterületet adott. Helybéli játszótársak – Szabó Bözsi, Buncsuk-, Balázs gyerekek, Szabó Borcsa, Móczár Jancsi stb. – „felségterülete” volt. Csigát, tücsköt, bogarat, érdekes virágokat találtunk, tavasszal a barkásodás idején örömmel vittük haza a barkacsokrokat. Jártak ide vesszőt vágni seprűnek, kosárfonáshoz.

A vizes helyek első tavaszi virága a kákics (tokodiasan; egyébként: gyermekláncfű, pitypang). Sárgállott a Kertalja ilyenkor. A kákicsból koszorút fűztünk, gyenge szárát összedugdostuk, cérnával is kötöttük, megkoszorúztuk szép kis fejünket. Míg el nem hervadt, vagy szét nem szakadt, királylányok voltunk. Az ügyesebbek hosszú láncot fűztek a nyakukba, ami aztán a súlyától darabokra hullott. Sárgítottunk, mint a húsvéti kiskacsák.

A megérett kákicsvirág pelyhes, bolyhos magfejét fűjtük versenyezve: akinek előbb sikerült lekopaszítania a magházat, annak szerencséje lesz, vagy a kívánsága teljesül.

Ide kívánczik az akácleveles játék elmondása. Az apró leveleket lecsipkedve mondtuk: szeret – nem szeret, az utolsónak maradt kislevél az egyik kérdésre adott választ. Ha nem a várt válasz jött ki, röhögés, sikoltozás kíséretében kezdtük újra a végtelenségig, de jó játék volt.

Nyáron a pipacsjáték lett a menő. Bontogatva a bimbókat fogadtunk: fehér, rózsaszín, piros szírom bújik –e elő? Akinek a tippje bejött, teljesül a kívánsága. Ezeket a gyenge szirmokat lefelé fordítva lettek a táncosnők, úgy játszottunk, táncoltattuk, mint a bábokat.

A lehullott, érett pipacsok szép cakkos, fekete fejét összefogtuk: a nagyok a papa, mama, kicsik a gyerekek. Homokba nyomtuk a vékony szálon álló családot, és figyeltük, mikor dőlnek el a forró homokban.

A legfélelmetesebb helynek tűnt – nekem – a **Füzesek (Kertekalja)**. Elburjánzott, bokros, öles fákkal, senki földje. Apró, nádas vízmosások, áthatolhatatlan ágas-bogas terület. Mikor már tanultam Arany János Toldijáról (keveset itt az ötödikben, sokat a polgáriban), harcát a farkasokkal, csak itt tudtam elképzelni. A könyvek színes illusztrációja sem tudott eltéríteni, én csak a Füzesekben láttam Toldit a nagy farkasokkal birkózni, minden lyukban farkasszemet véltem felfedezni.

Az **Avég** gyerekserege befogadta a Kolóniás kislányt, akinek barátjává a kisiskolás időkben váltak, a közös játékokban.

60 évesek találkozója

A tokodi iskolában eltöltött éveim emlékeit, a társaimra emlékezést a 60 évesek találkozójával szeretném befejezni.

Falubeli társaimmal találkozva néhány mondattal emlékeztünk a múltra, élőkre és az eltávozottakra.

Felvetődött: találkozhatnánk. Miért ne, szervezzük! Így találkoztunk 1994. május 7-én, mi, hatvanévesek.

Az elsős anyakönyv alapján 75-en iratkoztunk be az első osztályba. A tokodi társak és rokonok segítségével – néhány kivétellel – szinte mindenkiről információt szereztünk.

Az osztályból még 24-en, 1994-ben

Megtudtuk, hogy huszonöten nem élnek már, 26 társ beteg, vagy messze él. A kedves, hangulatos „öregek” találkozója a faluban vagy a közelben élők jöttek el: 24-en, férjjel, feleséggel, így összesen 48-an ültünk az ünnepi asztalnál, éttermi vacsorát fogyasztva - ezt is meg tudtuk engedni magunknak. A jubileumi tortát **Ifjú (Jung) Mariska** sütötte, a főételhez ajándék halászlét **Lehoczki Bözsi** unokatestvére, a viktóriás **Lehoczki Edit** küldte.

A fényképen a két tanító néni: **Bádi Erzsébet**, aki az alsóban, és **Vörösné Bözsi néni**, aki a felsőben tanított.

Mellettük a férjem, András. Homorné Bádi Erzsébet férje a képzőben igazgatóm és fizika tanárom volt.

A férjem, Vörös Jánosné, Bádi Erzsébet tanítóink

A találkozót 5 év múlva közkívánatra megismételtük, 17 társsal és a párjukkal, az előzőekhez hasonlóan, rendkívül oldott hangulatban, hisz már egyszer találkoztunk a baráti fehérasztalnál.

A későbbi évfordulós találkozást már nem kezdeményezte senki, én sem - a betegségek miatt, hisz minden évben kevesebben leszünk. Holnap temetik **Virági Rózsi** társunkat - fájó, hogy pont most írom a visszaemlékező sorokat. A (sok egyszerű emberrel való) találkozások boldogságát elmondani, de elfelejteni sem lehet. Azóta mi, még élő öregek – találkozva – barátként, szinte testvérként köszöntjük egymást. (2010-ben már csak 16-an élünk.)

A bányászfalu tragédiáját, a **sújtólég-robbanást 51 halottal** mindenki ismeri. Az évfordulón, bányásznapi koszorúzáskor az egyforma, egymás melletti síroknál, vagy beszélgetések során a következő kép jön elő.

Melegebb idő volt, az udvaron lavórban a fejemet mosta valaki. Berohan néhány gyerek, kiabálja:

- Robbanás az Erzsébet aknán! Bözsike apja is bent maradt!

Elszaladtak. Csurgó hajjal, üvöltve rohantam utánuk, hogy várjanak. A bányához értünk - hatalmas síró tömeg. A kapu közelébe furakodtunk. Bent bányamentő autók, mentők, a feketével letakart foltok között megláttuk a zokogó Szabó Bözsi nénit - tudtuk, nagy a baj. Fejünket összedugva sírtunk mi is, míg az egyik gyerek megszólalt:

- Most akkor Bözsikének nem lesz apukája?

Erre még jobban sírtunk. Kibújtunk a tömegeből, a felnőttek hátratessékeltek, báméskodtunk egy kicsit, míg ismerős felnőttek hazakísértek. De sokat szeretgettük ezután a picurka Bözsikét! Ma is aranyos picurka.

Hinta sírással

Az előjövő emlékek alapján megállapíthatom: akaratos, makacs gyerek voltam, de talán nem annyira, mint később a húgom. Ez az akaratosság (akaratoságunk) bizony sok sírást, fenytést, konfliktust eredményezett a szülők és lányaik között.

Ilyen összetűzés okozója egy összetákolt, de „igazi” ülőkéjű hinta volt, amit Apám állított fel a kút mellett.

Még el kell mondanom, hogy a házat lakóval (a Balázs családdal) vették meg a Hitelszövetkezet árverésén. Nekik három gyerekük volt: egy lány, két fiú, később még egy lány.

Mi hárman, a nagyobbak (6-7 évesek), mindig egy időben akartunk hintázni, ezért gyakran összeverekedtünk. Én kiabáltam a legjobban, mert az én Apám csinálta a hintát, lerángattam a Balázs-gyerekeket.

- A hinta az enyém, ti nem ülhetek rá!

Nem ültem fel, de szorosan magamhoz fogtam, hogy ők se tudjanak felülni. (Akkor még a szociális érzékenységem gyerekcipőben járt.)

A hinta okozta kiabálás, veszekedés addig tartott, amíg valamelyik felnőtt rendet nem teremtett.

Egyszer ők akartak győzni, hívták Apámat. Ő kijött és leparancsolt a hintáról, mivel én már eleget hintáztam. Nem szálltam ki, csak sikítottam:

- Enyém a hinta, ők nem hintázhatnak!

- Azonnal szállj ki, mert hozom a porolót!

- Akkor sem hintázhatnak!

Apám hozta a porolót (a folyosó fa oszlopán lógott egy szögön, vesszőből igen érdekesen tekert szőnyegporoló). Most félelmetes kínzóeszköznek látszott, az is volt. Akkor már sírtam, de szorosan markoltam a kötelet, hogy ne tudjon kiemelni. De erősebb volt, és kiemelt, rácsapott a fenekemre. Kezembe akarta adni a porolót, hogy vigyem be, és ezzel lezárta az ügyet, hogy ne kelljen többször rám ütni, mert az neki is fáj.

- Nem viszem, mert akkor felülnek! Ők nem hintázhatnak!

Ahányszor nemet mondtam, annyiszor csípett a fenekem, de akkor is sírva, rekedten kiabáltam:

- Nem, neeeem, neeeem!

Taknyom, nyálam, könnyem egybefolyt, a lábam szárán végigfolyt a pisi a méregtől, vagy a fájdalomtól - nem tudom. Akkor már valakik álltak a folyosón, hogy kimenekítsenek ebből a megalázó helyzetből. Valaki felemelt, bevitt a konyhába. Apám is megkönnyebbülhetett, ez a „győzelem” neki is fájhatott.

A két másik mozdulni sem mert, a hintától távolabb állt. Ők sem akarhatták, ami az árulkodásuk következménye lett. Az egyik asszony odakiáltott:

- Most már hintázhattok!

Megfogták a hinta kötelét, és csak álltak mellette. Másnapra mindent elfelejtettünk, és tovább folyt a harc egy másik játékért.

Érdekes, a szülők soha nem veszekedtek a gyerekek miatt.

Baleset a kolóniai csatornában

Amikor már barátokkal csatangolhattam (első osztálytól), szívesen mentem a Kolóniába. Hisz ott születtem, éltem három éves koromig, a dajkáimmal (róluk még beszélek) végigjártam utcáit, lakásait. Ilonka is gyakran elvitt a fáluból a szoba-konyhás bányászlakásukba, ahova Pistával költöztek. Ahogy nőttem, iskolatársaimon keresztül megismertem a lakóit és a bányászcsaládok életét.

Mivel gyakran jártunk a Kolóniába (itt volt a fürdő is), utunk oda, vagy vissza a beton árok mellett vezetett, mert átugrálni lehetett rajta - nem volt se túl keskeny, se túl széles, éppen a mi lábunknak való.

Nézzétek meg: kisgyermekkorom óta semmit sem változott, ugyanúgy bűzlik a kékes fekáliától, a szennyvíztől, a szeméttől.

Ezen az árkon ugráltunk, többször fölszaladva, majd lefelé ugrálva, természetesen versenyben, kifulladásig. A felnőttek többször ránk szóltak:

- Ne ugráljatok, mert egyszer beleestek!

Egy ilyen alkalommal szélesnek bizonyult az árok a lábaim fesztávolságához képest, és beleestem, illetve rá a beton éles szélére, ami szabályosan elvágta a combomon a húst 5-6 cm. hosszán és mélyen (még most is látszik a fehér csík). A gyerekek megijedtek, sikítottak, vastagon folyt a vérem, felnőttek jöttek, hazavitték. El lehet képzelni

Apámék mérget, a munka kellős közepén (ami mindig sok volt) be kellett fogni a kocsiba, orvoshoz vinni (már nem tudom, hova), összevarrni, tetanuszt kapni.

Nagyon összeszidtak, ez jobban fájt, mint a seb. Egy szolgáló ápolgatott, nehezen gyógyult, mély volt a vágás.

Ez a sajnálatos baleset a **Kolóniában** történt, ehhez kapcsolva elmondom, mire emlékszem még.

A sok egyforma házra - tudtam, iskolatársaim melyikben laknak. Csak abban különböztek, hogy melyik volt ápolt, gondozott kerttel, gyümölcsfákkal, orgonabokorral a még jó kerítés mellett, vagy sivár, földes udvar salakkupacokkal - ilyen csak kevés volt akkor.

Az általam ismert és látogatott családok, pl.: Abonyi Ilonkákék békében, nyugalomban éltek a kis lakásokban, sőt irigylésre méltóan a mi kemény munkával hajszolt, soha semmire rá nem érő családdal szemben, ahol gyakran még az ünnepek, az éjszakák is munkával teltek. A kétgyermekes családok jobban éltek. Az asszonyok többsége nem dolgozott, de a serdülő gyerek a bányában vagy a gyárban.

A keskeny, hosszúkás konyha végén volt a mosdó, a szorgalmasabbaknál az ablaknál varrógép.

Ilonkának az anyja maradék fonalból csodálatos csíkos kabátkát kötött - de nagyon áhítoztam egy ilyenre!

De csodáltam a fálvédőket (itt láttam először), vagy a dísztörölköző-tartón a hímzett törölközőt (ezt természetesen nem használták)! Vagy az N-éknél a hímzett és körülhorgolt asztalterítőt - nálunk eternit lap volt a sokfunkciós konyhaasztalon, később viaszos vászon.

Amire vágyakoztam, azt nagyobb lány koromban magam varrtam meg, először az öreg Pfaff, majd Singer varrógépen - a magam rajzolta mintákat ki is hímeztem.

Ahol sok gyerek volt, nagy volt a nyomorúság. S-ék, Sz-ék, K-ék, M-éknél nem volt idilli a helyzet: 5-6 gyerekekkel szoba-konyhában, szegénységben éltek, különösen, ha az asszony szívesen ücsörgött - úgy mondták - a küszöbön. Az utolsó hitelfüzet alapján minősíteni lehetett a családokat: törlesztőkre és nem fizetőkre.

A hosszúkás szótárfüzetet évtizedekig őriztem. A ki nem fizetett tartozásokat behajtva, Apám halála után könnyebben élhettünk volna. Később, az államosított üzletben Anyám adott hitelben árut néhány megszorult családnak - megszokták, hogy a Gyuriczki üzletben megbíznak bennük.

A szorgalmasabb bányászcsaládok a faluban építettek házat, a „kétlakiak” parasztházakban laktak. Ők jobban éltek, boldogultak, de többet is dolgoztak a családdal együtt.

A háború évei és a front Tokodon

Szeretném a fejezetet Spiró György idézettel kezdeni. (Nők Lapja, 2012. 15. szám, 21. oldal)

„...Ami aggasztóbb, az az emlékezet kiesése. Immár nemzedékek nőttek fel úgy, hogy fogalmuk sincs arról, mit jelent, mondjuk, egy világháború. Emiatt sokkal kiszolgáltatottabb helyzetbe kerülnek az utódaink, és nagyon súlyos bajok érhetik őket.”

Horthy kép a hentesüzletben

A trianoni határozat alapján Magyarországtól nagy területeket elcsatoltak. A II. bécsi döntéssel visszakaptuk Észak-Erdélyt, Székelyföldet 1940. augusztus 30-án. Előbb már Felvidéket is visszacsatolták. Az üzletben a húsfogasok fölött két azonos méretű kép, fekete, félbevágott henger kerettel. Az egyik Horthy Miklóst ábrázolta. Sokat nézegettem, tetszett a katona (tengernagy) egyenruhája, a szép öregedő úr barátságos tekintetével, mint a Toma esperes úr, vagy Apám. A másik képen a fia, István, kormányzóhelyettes, repülőtiszt egyenruhában. Aztán hoztak egy fekete szalagot, a kép sarkára kellett ragasztani, mert 1942. augusztus 20-án, a keleti fronton vadászrepülő gépével lezuhant. De nagyon sajnálta mindenki a nagyon jóképű repülőfőhadnagyot! Még a felesége képe is kézről- kézre járt (honnan, újságból?). Az üzlet üveg kirakatába egy szép nagy, vidámabb, színes kép került (annyit néztem, hogy le tudnám rajzolni). A kormányzó fehér lovon, tengernagyi díszegyenruhában (hol volt akkor már tengerünk! - néhány teherhajó az Óbudai Hajógyárban), huszárok követték. Kétoldalt, a hatalmas tömeg előtt magyarruhás lányok virágot hintettek, fehér kendővel integettek. Alá volt írva, melyik felvidéki városban fogadták - melyikben is? Azt mondják, az esztergomi hídon vonult át, a két oldalról gyülekezett nagy tömeg kíséretében, magyar dalokat énekeltek, pl.: Zöld a kukorica Kati..., meg egy csúnya Benes dalt. A két kép és a plakát sokáig a padláson porosodott, míg a képek eltűntek - a

keretekben most batikolt képek vannak. A képeket nézve a keretben a két jóvágású férfi képe jelenik meg - őket is bedarálta a háború, mint a több milliós áldozatot. Mindet sajnálom - minden politikai felhang nélkül.

Menekültek Tokodon és nálunk

Lengyel katonák voltak az első menekültek Tokodon. Az ország lerohanása, Varsó elpusztítása után a hadsereg maradéka, kb. 170000 katona megadta magát. Magyarországra menekült 50000 az 1939. szeptember 18-i határnyitáskor, 20000 továbbment nyugat felé. Az ittmaradók többsége a falukban vállalt mezőgazdasági munkát, így Tokodon is. Egy csinos lányt – szép frizurájával, uras ruhájában – fűrkészve figyeltem, ő volt **Hundza Vilma**. A császár Pap Károlyékhoz került egy jóvágású lengyel fiatalember, **Gazsi**. A két fiatal összebarátkozott (Gazsi az utca elején, Vilma a végén lakott), házasság lett belőle. Hol itt, hol Lengyelországban éltek (két kislányukkal) míg – nagyon régen – ott is maradtak. A kocsmáros Süvegeséknél Péter, Szabó Vilmoséknál is egy, Simon Ferkó bácsinál Marci szolgált. Ők később hazamentek - a háború után. Simon Ilus néni Marci vendége volt Lengyelországban.

A másik irányból – **Erdélyből** – tömegesen érkeztek a bányavidékünkre a Petrosény környéki bányákból. Menekülésük összefüggésben lehetett Horthy Miklós bevonulásával Erdélybe – az 1940. augusztus 30-i II. bécsi döntés alapján.

Kevés üres lakást találtak, házaknál fogadták be őket. Mi befogadtuk **Gombos Irénke családját** a két szobánkba, ahol akkor már öten laktunk. Előzőleg a Veres Pap házában laktak. Azt hiszem, ők is öt fővel érkeztek (Apja, aki vak volt, testvére, anyja, nagynéni). Sok csomagot hoztak: edényt, ruhát, még egy nagy zománcos bilét is – talán kék –, a gyerekeknek kellett a hosszú úton, éjjel a szobában állt. Később Piliscsabán laktak, majd Irénke Ebszönybe ment férjhez. Utoljára Altárón éltek. Gyakori vendég volt nálunk, segített a ház körül. Nem győzött hálálkodni Feri bácsinak, aki befogadta őket – ekkor még (1940) itthon volt. Lánya Tokodon maradt, a hurkás Pap Lajos felesége lett.

A **budapesti Ritli rokonok** is megtaláltak minket a bajban. Nagyanyám testvére, Pál és Rudolf a század elején szerencsét próbálni Pestre jöttek, a szabolcsi Mérkről. Pali bácsi gyermekei családotul Tokodra menekültek, újra sokan lettünk. Az ifjabb Pali háborúzott valahol, felesége jött Palkó fiával, 8-9 éves lehetett. Bandi a feleségével, Micivel, Bandika fiával (6 éves). Az első bombázástól (1942. szeptember 4., oroszok) megijedtek - hova menekülhettek? Hát Annához Tokodra. Félelmük nem volt alaptalan: veszélyes helyen laktak a Szabadság-hídnál, a Budafoki úton, a Műegyetemmel szemben. Erről az utcáról annyit: minden házban volt asztalosműhely vagy üzlet, legalább egy, inkább kettő. A Ritli-fiúk és a család többi tagja is asztalosmesterséget tanult, Újpest híres bútorgyáraiban dolgoztak (Pali, Rudi bácsi, Lieb Jani, kisebb Pali, András tanultabb, műszerész lett), majd üzletet nyitottak itt. Bandi bácsi többször ellenőrizte a pesti lakásokat.

Meddig élvezték a vendégszeretetünket? Hosszabb ideig maradhattak, mert sok emlék maradt meg. Palkó rossz gyerek volt - inkább gonosz, sok bosszúságot okozott a felnőtteknek.

Egyszer csak (mikor?) összepakoltak, elmentek, de egy örültséget elkövettek: engem is magukkal vittek várost nézni, úgysem voltam még Pesten. Valószínű akkor éppen szünetelt a bombázás, majd hazahoznak, ha baj lesz. Néhány napig maradtam, Nénnye értem jött, épségben hazaértünk, még vonattal. A következő éjjel bombázták a Szabadság-híd környékét, a Budafoki utat is.

A **nagy bombázások idején**, amikor körgyűrűbe fogták Pestet, a **Ritli családban tragédia történt**. A kisebb veszély idején Tokodra menekültek, most a bombázást nem kerülhették el. A ház pincéjét kinevezték óvóhelynek (mint minden pincét Budapesten), az egész ház levonult. Talán sokáig lehettek lent - Bandi bácsi felment a harmadik emeleti lakásukba Bandikának egy üveg lekvárért a kenyérére. Közben légiriadó, bombázás, a pincét oldalról találat érte, sokan meghaltak, Mici néni és Bandika is. Bandi bácsi a legfelső emeleten, bombázás szempontjából veszélyes helyen, lekváros üveggel a kezében, egyedül, életben maradt. Ha a lakásban maradnak, mind élnek. Háború után egy darabig a megözvegyült Mancival, a sógornővel élt, de mást vett el, kislányuk született. Ekkor már újra többször voltak a „vendégeink”.

Tokodra ért a háború - epizódok a borzalmak idejéből

Milyenek láttam gyermekszemmel az első éveket? Igen érdekesnek, izgalmasnak, félelmetesnek, olyan „mindig történik valami”-hangulatúnak. A felnőttek kommentárjait, meséit (én úgy láttam, mese) szájtátva hallgattuk, közben a félelem hullámai végigborsódtak rajtunk. Különösen, mikor hírül hozták, kik kaptak SAS behívót (azonnali bevonulással). Sokasodtak a nevek. Először a katonakorúak, majd mindig öregebbek és mindig fiatalabbak kerültek sorra. Végül erőbedobásként (ágyúötleteléknek, hallottam) a leventekorúak. Kézzelfogható valósággá akkor vált, mikor Apám is kapott egy kemény papírlapot. Előszedte a kamrából a szürkés-zöld hatalmas zsákot, felöltözött belőle, bepakolta (a már leírt) katonaládát, könnyeit törölgette, belül zokogott, mert megszólalni nem tudott. Mi is akkor sírtunk igazán, mikor már elment. **Nekünk ekkor kezdődött a háború!** Nehéz a háborús élményeket – különösen a front idején történeteket – időrendbe szedni. A valóságban sokasodtak, egymásra torlódtak. Próbálkozom – az érthetőség kedvéért – kibogozni, időbe rendezni, no nem történelmi hűséggel. A tragikus események képei megmaradtak. Felidézve, leírva elborzadok: ezt kellett megélnünk? Jó, hogy túléltek - ez gyakran csak a „szerencsén és véletlenen” múlt.

A németek bevonulása, megszállás

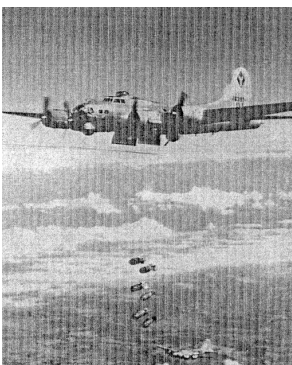
A németek bevonulása – megszállás – idején zöld teherautók, még sose látott oldalkocsis motorok, nagyon fess német katonák (még az elején, győztes sereg), elegánsabb tisztek foglalták el a házat, az udvart. Lakókocsi-szerű batárookban, sátrakban aludtak - a tisztek hol? Egy ilyen „batárt” (hasonló, mint a régi cirkuszos kocsi, lóvontatású, talán erősebb, nagyobb, vastag kerekekkel, zöldre festve) az első bevonulásnál az udvarba állítottak, a háború végéig itt maradt (később még baj is lett ebből). Mi a pincében, kamrában laktunk, gyakran menekültünk más pincéjébe. Anyám hamar „üzleti” kapcsolatba lépett velük. Rátermettségével, sváb anyanyelvével a „vendégek” kedvence lett. Sürgött-forgott körülöttük, „hozott anyagból” főzött nekik, amiért a tiszt kezét csókolta, a katona megölelgette az Annatantit (42 éves). Ilyen finomakat úgysem ettek még életükben, mondjuk paprikás csirkét, amiből nekünk is maradt. Cserébe szívesen odaadták nekünk a finom, különleges konzerveket, csokoládét, pici, dobozos marmaládét (lekvár),

a kemény, fekete kockakenyeret, de még rágógumit is (nem olyat, mint a mai). Hosszabb ideig itt tanyáztak, ezért voltak sűrűn a bombázások. A **németek bevonulása** idején **vasúti szerelvényeken** hozták az utánpótlást fegyverből, élelemből. Akik még emlékeznek rá, azt mondják, három szerelvény és vagonok vesztegeltek a tokodi Nagyállomás vágányain. (Itt több mint 10 sínpár fogadta a Pest felé és visszairányított teherszállítmányokat. Békeidőben főleg szenes szerelvényeket.) Nem lehet tudni, hogy a kereskedelmi árut szállító szerelvények a bevonulók vagonjaihoz kapcsolva, vagy később jöttek ide, vesztegeltek -e más állomáson is a kb. 200 km-es úton? A harci szállítmányoknak szükségük volt a vágányokra, a szabad útra Pest felé, ezért a három szerelvényt elvitték az útból. **Egyet** a kisvasút falu melletti részébe toltak, gabonafélével – búza, kukorica, liszt, takarmány stb. Sokak véleménye szerint nyugat felé vitték volna. A **másik szerelvény**, a németek utánpótlás muníciója nyugat felől jött. Ezt láttam én is, az Úrinegyedtől a nagy sínekig tartott. Összegyűjtöttem, mit tartalmaztak: csokoládét - német felirattal, kávét, cukrot, konzervet (egy barát 150 db-ot vitt haza), tisztálkodószereket. Egy vagonban ital volt. Nagy, fa konyakos hordók - ezt is kaptak a német katonák? (A vagontolvajok a hordók kis lyukát bicskával nagyobbra faragták, gyorsabban teljenek a demizsonok.) A másikban katonai sátrak, ponyvák, takarók, ruhák, bakancsok – fél Tokod ebben járt –, feketesasos pecsét rajtuk. Az én csapatom is odamerészkedett, néhány szagosszappant szedtünk össze a töltésoldalból, ahol különben ládák, dobozok, összetaposott értékek heverték. Aztán orosz katonák őrizték, gondolták: a maradékot keletre fordítják, jó lesz az még nekik is. (A végén csak a szemetet és a szétvert vagonokat kellett eltakarítani.) A **harmadik** szerelvény az állomástól **Kenyérmező felé**, Altáró végéhez tolva. Néhány vagon kereskedelmi áruval megpakolva, amit talán a háború és a németek bevonulása előtt rendelhettek meg. **Elektromos** szerelési cikkek, kapcsolók, konnektorok, vezetékek, kis elektromos gépek az egyik vagonban. Mindenféle **írószer**, ceruza, festék, papír, füzet és más egy másikban. **Rövidáru**, cérna, tű, fonal, szalag egy vagonnyi. El sem lehet hinni, pedig igaz: egy teljes vagon **szájharmonika**. Különleges módon találtam meg (most) a megrendelő, megvásárló nagykereskedő fiát, Tarnóczky Attila nagykanizsai tanárt. Apja a Német Birodalomtól vásárolta, – így még most is adósok. Viszontagságos úton csak Tokodig jutott, a végcél **Nagykanizsa, Tarnóczky nagykereskedése** helyett.

A szerelvényhistóriához tartozik, hogy egy időben az alacsonyan szálló Messerschmidt gépek védték. Körbe géppuskázták, amitől akkor a mi házunk tetejét is szitává lőtték, gondolom félelemkeltési szándékkal. De ölték is, mert ekkor ilyen gépről lőtték le a göndör **Pánczél Irénkét**, 16 éves lányt, amikor a lakásból a folyosóra lépett. Volt, amikor orosz katonák védték. A vagonokat valamikor, valakik alkalmas időben feltörték, megkezdve a kifosztásukat. A mozaikokat összerakva rájöttem: itt a **feketekereskedelem** alapját a vagonok tartalma adta. Innen volt a szüleimnek is a ládányi szappan meg a selyem anyag, felvásárolták, Szabolcsból hoztak zsírt, szalonnát, olajat, kolbászt érte. Azért nem találtam most egy árva szájharmonikát sem, mert élelemre cserélték, ezt mondták a megkérdezettek is.

Visszatérve a bevonulásra. A pincék felől jöttek a tankok, a **Tigrisek** - állítólag ezek voltak a leghatalmasabbak. Hozzánk képest mérhetetlenül nagyok. Hogy alaposan megszemlélhessem, körbejárhassam, ide, szembe a Pánczél telekre beástak néhányat, talán hármat. Az unatkozó páncélosok szívesen odaengedték a gyerekeket, be is mászhattak. Engem felemeltek a lánctalpra, bekukucsáltam a félgömb nyílásán, az ágyúcső mellett a vezetőfülkébe. Meghalok, ha bele kellett volna mászni. A Tigrisek elszórakoztatták – egy ideig – a gyereksereget. Háború után a környékbeli a gödröket feltöltötték szeméttel, szénsalakkal, mint mi a bombatölesérünket.

Egy repülőgép mindig azonos időben érkezett éjjel és nappal. A magasból jövő mély brummogását hallhattuk, míg egy pontocskát láthattunk. Ő volt a **Mari néni** (állítólag orosz felderítőgép), a tokodi srácok **varrógépnek** hívták.

Aztán (mikor?) megjelentek a német vadászgépek, a **Messerschmidt-ek** (késkovácsok). Mint a kés, hasították a levegőt, fegyvereik, amit kellett. Jöttek a bombázó gépek keletről, nyugatról, pottyantották (ilyen egyszerűen) a bombáikat, a német, orosz, angol, amcsi gépek, nem tudom, mikor melyik. Ezek mind részt vettek Európa (más földrész) és a „mi” szétrombolásunkban.

1944. október 10.: egy B-17-es (Repülő erőd) bombákat dob a Budapesttől északra levő szobi vasúti hídra

Az **első bombát a Várberekben** dobták le ezek közül, valamelyik gépről, talán az angolról. Az **első civil halott Erdei Ferenc**, Csatlósné Klári apja volt.

A német megszállás után kivezényelték a férfiakat lövészárkot ásni a Sashegy alá. Az út mentén (az ún. Görbe földeknél) találta el egy lövedék (hogy honnan jött, nem tudja senki).

Bombáztak éjjel-nappal, megérkeztek, a nehéz tehertől mélyen, vastagon dörmögve, félelmetes volt. Rohanás a pincébe.

- Ha már látjuk a gépet, a potyogó bombákat, nem kell félni, azok nem itt érnek földet - mondta a katona. (Anyám fordította.)

Zárt alakzatban, magasan jöttek a gépek, előttük mindig egy, mintha mutatta volna az utat. A gépek alatt megjelentek a bombák: apró mákszemek, ereszkedtek lefelé, még hosszúkás formájuk is kirajzolódott. Szívszorongva, félve néztük, igazából nem hittünk a katonának, de tényleg messze értek földet, a becsapódás hangját sem hallottuk.

Foszforos bombát, Sztálin gyertyákat dobták le éjjel. Hogy hova, pontosan nem tudom, hozzánk nem, ezek mindent felgyújtottak és világítottak. Voltak még a **Sztálin-orgonák**, mi nem találkoztunk velük.

Az egyik éjjeli bombatámadás után jött valaki szólni: menjünk fel a padlásra, nézzük meg, mi látható! (Az angolok megkezdik a magyarországi olajlétesítmények bombázását 1944. június 12-én.)

- **Ég a szőnyi olajfinomító!** (A Maszolaj-tartályai.)

A mi házunk volt a legmagasabb Duna felé néző épület. Néhány perc alatt tele lett a padlás. Ládákat raktak egymásra, felhúzták a kúpcserepek alatti cserepeket, ott dugták, dugtuk ki a fejünket. Tényleg láttuk a lángnyelveket, a még magasabbra gomolygó füstoszlopot. Lélegzetviesszafojtva néztük az éjszakai tűzijátékot, még most is látom. Hallottam, a tokodiak, sok gyerek, a Hegyeskő tetejéről nézték, nem takarta el semmi a háborús látványosságot.

Aki még nem hallott szirénát szólni, olyan igazit, **légiriadót** jelzőt, ne is akarjon. Megszóltak a falu több pontján, a mi fülünkbe visített a Község házára szerelt. Mivel működni kellett, gyakran kipróbálták. Nem tudtuk, melyik a próba, melyik az igazi. Ha nem jöttek a bombázók, az volt a próba.

Szirénaszó, sajnos jöttek a bombázók. Mikor? Nem tudom, de ez nem is

lényeges, nappal. Menekülés a pincébe. **A becsapódásoktól megremegett a föld, a pincénk,** a robbanás még egyet rázott rajta. Ájultan, összebújva, fülünket befogva, szemünk szorosra zárva, éreztük: itt a halál. A téglák fugáiból hullott ránk a törmelék (tégla nem), a gyertyák elaludtak. Majd mozogni kezdtek a sötét gombolyagok, más is él, Anyánk, Nénnye, ő is, ő is, Pista, Jancsi, mind élünk. Halálos csend nehezedett ránk, míg a mozgó rongykupacok meg mertek szólalni.

Először a nagyok merészkedtek ki, majd utánuk mi. Az épület hátsó felét láttuk meg először: nem volt rajta cserép, mind a földön, a szarufák összeszabdalva meredeztek, a fák törzse szilánkosra hasogatva, letört ágak mindenhol. De mi éltünk! Kővé merevedtünk, amikor megláttuk – a még füstölgő – hatalmas bombatölcserít a pince végétől néhány méterre. Uramisten, belegendolni sem lehet, ha....! Később mondták: akkora a gödör, hogy lovaskocsival meg lehetne fordulni benne.

A **láncos bomba** szóba került már. A bombák láncsal összefűzve (mint a gyöngyszemek, kb. 50 méterre egymástól), útközben el ne tévedjenek, az öt közül legalább egy eltalálja a célpontot (a házunkban lévő katonákat, mindenestül együtt), majdnem sikerült. Öt nagyerejű bomba, emberáldozat nélkül, ez aztán az igazi csoda! Kettő a patak jobb oldalánál, a **Jegyző kertben**, egy a másik oldalon **nálunk**, egy a **Pánczél telken**, egy kicsit távolabb a **Móczár Rozi** néni új házát rongálta meg jobban.

Úgy voltak kódolva, hogy cikk-cakkban romboljanak a nagyobb eredmény érdekében. Hála a Sorsnak, úgy himbálta őket, hogy életben maradtunk.

Menekülés az altárói lejtakna óvóhelyére

Mi történt ezután?

A német tiszt Anyámmal közölte: a civil lakosságot védeni kell (hisz szövetségesek voltunk), ezért el kell hagyni a házat. Az árokparton fel nem robbant bombákat találtak (időzítetteket). Mindkét oldalon csapatösszevonások, nagy harcokra számítanak. (Ebben, sajnos, igaza lett.) Mi lesz velünk, hova menekülhetünk? Anyánk és Pista bácsi a házban marad, saját felelősségükre, a gyerekeknek menni kell. Ismerősöktől hallották: **Altárón az egyik lejtaknát a bányászok óvóhellyé alakították**, biztos beengednek minket is, hisz az altáróiak

szinte mind „odaköltöztek”. (A sok kilométeres akna töménytelen embert be tud fogadni.)

Nem volt mit tenni, kiskocsira pakoltak egy dunyhát, pokrócot, ennivalót (mit?), karbidlámpát, tetejére a Húgomat, Nénnye húzta, velem. Balázséknak, gyerekeknek csak talicska jutott, Balázs néni tolt, a – talán – 2 km-es úton, rövidítve a Várberek felé. A **Nagyiroda** mellett balra mentünk a bányatorony (függőakna) irányába. Ott volt a **lejtakna, vagyis az óvóhely**, hatalmas vasajtó a bejáratnál. Fogadtak, gondolom az óvóhely „biztonsági őrei”, bányászsegítők. Tényleg: enyhe lejtőn lefelé ballagtunk a gyér fényben, bányavasúti sínek mellett, csilléket kerülgetve, elég hosszú úton. Félkör alakú, széles, épített boltív, kétoldalt betonozott vályú, telve vízzel, a falon is vízcsurgás, vízcepppek csillogtak. Elértük a lakóhelyet. Az embertömeg ijesztő volt: nyomorúságában, a mélybe kényszerítve, hisz kint ragyogóan sütött a téli nap. A fal mellett – kétoldalt – padszerű, ülő, fekvő alkalmatosság, a bányászok ácsolták. Mi csak mentünk egyenesen a vágatban. A bányalámpák pislogó fényében láttuk: ez az alagút a végtelenbe vezet, nincs vége akkor tényleg nem – sokféle értelemben sem – láttuk az alagút végét. Végre találtunk üres helyet, néhány métert a padon, kb. 10 embernek. A pad vizes, átázott. Letakarták, leültünk, most tudtunk igazán körülnézni. A padok mellett, között még bútor is volt: asztal, székek, edények, a családok főztek is – azt mondták, a főzésre nem emlékszem. Arra igen, hogy nagyon féltem, pedig itt biztonságban voltunk. A bezártság, a félhomály, a nyirkos, párás, fullasztó, „sűrű” levegőt borzongató hidegnek éreztem. Mások a melegre panaszkodtak - az is volt.

Hoztuk a kisbilit, abba pisiltünk (mást is ?), pótanyánk kifelé ballagott vele a kijelölt helyre.

Este lett, lefeküdtünk, Nénnye a dunyhával betakart. Hogy Ő hol aludt, nem tudom. Ijesztgettek a sok patkánnyal, de hogy ennyi! - el sem lehet képzelni. Mikor már megnyugodtunk, megindult a **patkányinvázió**. A dunyhán ugráltak, a fejünk be volt takarva a vízcsöpögés miatt. A tocsogó sárban, az oldalsó csatornában hallatszott a lábuk cuppanása.

Ilyet ők még nem éltek meg a hosszú életük során: nemcsak egy bányászcsapat, a bánya mélyén. Ennyi ember, milyen jó szagúak, – egy kis ennivaló is pottyán a sárba, – meg kell ismerni mind, hátha ilyen alkalom ebben a bűdös életben nem lesz soha már – gondolták. Ezzel magyarázom az aktivitásukat. A reggeli ébredés, mozgás szorította vissza – némileg – az undorító dögöket az akna belsejébe. (Bányászok

mesélték: ha nem vigyáztak, mert dolgoztak, reggelijüket, ebédjüket, vacsorájukat megdézsmálták, megették, még a papír is ízlett nekik, a nejlon zacskó biztos nem.)

(Ekkor több napig voltunk itt, aztán még egyszer, Balázsék több hétig.)

Az első orosz bevonulás

Sorozatos bombatámadások előzték meg.

Megszólaltak a szirénák. Jöttek a bombázók, hallottuk a vastagon brummogó hangjukat. Bombáztak itt, vagy nem, a félelem elviselhetetlen volt. Anyánk pokrócban a húgomat, én az acélkasszát ölelve, irány a pince a Balázsékkal együtt. Csend lett, úgy véltük, a gépek elmentek, mi élünk. A felnőttek felmerészkedtek, körbeszimatoltak, jöhettünk mi is. Ez a le-föl hurcolkodás bizony éjjel-nappal többször is megtörtént. Éjjel, napokig lent laktunk, az állófront idején szinte állandóan, majd a bánya-óvóhelyen és máshol. Legtöbbször a veres Pap pincébe engedtek be (talán a 9. ház).

Erről tudtuk: nagy összezsapásra készülnek, támadnak az oroszok, ide is érhetnek. A jól értesültek hozták a híreket. A német katonák bizalmasak voltak Anyánkkal, beszéltek a harcok állásáról: pakolnak és menekülnek, vagy fogadják a támadást. Anyámtól búcsúzva a tiszték még kezet is csókoltak, a kiskatonák megölelgették, ezzel fejezték ki köszönetüket a gondoskodásért (ez érthető, mert egy-egy csapat sokáig itt időzött). Hátha ez volt az utolsó emberi gesztus, és néhány óra múlva már nem is éltek. Panaszkodó, lázadó, síró kiskatonát is vigasztalt a „svábasszony”. Tehát az oroszok a közelben, gyorsan nyomulnak előre, holnap ide is érhetnek. A félelemkeltés már a háború elején megindult. Mindenkit lemészárolnak, kegyetlenek, utána jön a kommunizmus, bádogcsajkából eszünk, összeterelve dolgozunk. Még röplapok is jártak kézről-kézre. A repülőgépek is gyakran dobtak le röpcédulákat (kik és milyen?), ezek sokáig a levegőben kerengve értek földet. Mi, gyerekek a levegőből kapkodtuk, büszkén mutogattuk: kinek van vastagabb köteg a kezében. Egyszer Zöldmarciék sarkánál egész csomagok pottyantak le. (Siettek, nem volt idejük kikötni a madzagot.)

A németek elmentek harcolni, az ezt követő nap kiesett a fejemből, csak azt tudom, estére orosz katonák szállták meg a házat. A karácsonyfa alá – ami nem volt - (Ádám, Éva napján) megkaptuk a hatalmas Vörös Hadsereg 2 tucat katonáját, minden cugehórral együtt, az udvarba, a

házba. Hogy kerültek ide? Budapestet az oroszok vastag **körgyűrűbe** fogták, minden bentlevőséggel együtt. Itt, a nyugati felén a gyűrű 40-45 km. is lehetett. A Duna túlsó oldala (Ebed, Muzsla) **Tát, Mogyorósbánya is bekerült Tokoddal** együtt, december 24-én, megsemmisítve vagy menekülésre kényszerítve a németeket.

A gyűrű itt zárult be. A Pesten dolgozók és szolgáló lányok ott rekedtek. Volt, aki gyalog indult el, de az oroszok visszafordították (Süveges Pannit, Bözsit és másokat). Egyikük még az apja temetésére sem tudott hazaérni.

A megszállók minket nem bántottak, sőt, Pista bácsival – a tóttal – barátkoztak: örültek, hogy barát házába kvártélyozhattak be. Még ennivalót is kaptunk – hogy honnan hozták, ez akkor nem érdekelt minket.

Néhány nap, a legszentebb ünnepek ideje, viszonylagos nyugalomban telt nekünk - vagy másra nem emlékszem? A házunkon kívül, a 11 napos megszállás is produkált eseményeket, tragédiát.

A széles körgyűrűt lezárva, a németek bentrekedtek a medencében, a hegyek között. A menekülési útvonalak – a Duna-part, a táti út, (Bécsi út,) a mogyorósi hegyek – a gyűrűn belül, orosz ellenőrzés alatt. Néhányan – németek, egy nő is – a **Miklósberesnél** a homokbánya partoldalába ásták be magukat. Ezt akkor úgy hallottuk: németek bujkálnak az erdőben. A bátor barangolók, György, Süveges fiúk találtak rájuk. Meleg ruhát, pokrócot, ennivalót vittek nekik. A németek visszajöttével lekísérték a faluba őket, az Óvoda utcán csatlakoztak az övéikhez. A másik csoport **Ótokodon, a Vilmos-aknánál** húzta meg magát. Azt mondták, akkor hideg volt a tél. A hideg és az éhség nagyobb volt halálfélelmüknél, a Dózsa György utcába is lemerészkedtek. Itt a házaknál civil ruhát, meleg ételt kaptak, amit a Vilmos-aknához is vittek nekik. Farszki Jóska bácsiék, Grósz Jánosék, Györgyék és mások segítették őket.

Az **első áldozatok** a faluban civilek voltak.

Hallották, (az első orosz megszállás alatt) feltörték a táti, mogyorósbányai Goldberger textilgyár raktárait (régi magtár). Végszám hozták az anyagot. A háború után – a feketézés idején – hozzánk is került nagyon szép virágmintás selyem, a Rasznik néni segítségével hálóinget, kombinét varrtam belőle. Az út jobb oldalán – az Ilus kertészeténél, most Olga építőanyag – állt egy hatalmas német ágyú beásva, nem volt már ideje továbbmenni. A fiatal emberek gondolták:

megnézik kívül, belül, közlől. Élesre volt töltve, elsült volna, de nem nyitották ki a zárat, az ágyúcső az ágyúval együtt felrobbant. **Harang Péter** lába, **Robokta Máté** karja sérült meg, **Balázs Lajos** meghalt.

A németek visszatérése

Néhány nap – viszonylagos – nyugalomban telt, nekünk. Az ellenfelek lázas erögyűjtésbe kezdtek. A németek a körgyűrű átvágására, Budapest felmentésére készülve a **IV. SS páncélos hadtestet** Komárom felől, a gyalogosokat, könnyűjárműveket a **nyergesi pontonhídon** át indították Pest felé - természetesen rajtunk keresztül, félelmet, szenvedést, halált osztogatva. Csak néhány kilométert tolták keletre az oroszokat, a **Gete, a dorogi Szénoltár, a Strázsa-hegy** vonaláig, merre tovább? Újra visszajöttek a németek, sokáig maradtak (talán 73 napig, március 16-ig) az **állófronttal**, ami nekünk újabb megpróbáltatást jelentett. Tokodnak, a két oldal katonáinak az lett volna jó, ha az oroszok maradnak (mondom én, akkor már sejthető volt a háború kimenetele). Itt a környékben legalább száz ember halt meg a miért?

A hosszú állófront idején hozták a németek „a német kutya” sorozatlövő fegyverüket, a hegynek fordítva állították fel őket.

Többen mesélték: sebesült, holtfáradt, lerongyolódott német katonák ereszkedtek le a Gete erdeiből a völgybe. Mikor lehetett? Utánanéztem.

A szovjetek **Budapestet körbefogó gyűrűje** a Pilis-Gerecse közötti völgyekben záródott be **1944. december 24-én**. A német **ellentámadás** keletre szorította őket **január 3-án**, a Gete túlsó oldalára itt, de Esztergom és környéke is német kézre került. Budapesten belül maradt német, magyar egységek (sok ezer katonája) parancsot kaptak Hitlertől a **gyűrű áttörésére, más verzió szerint Budapest védelmére**. A nehéz gépjárművek nagy része működésképtelen, üzemanyag nincs. Könnyű fegyverzettel felszerelve, gyalogosan indult nyugat felé, a hegyeken keresztül 16000 német, 1-2 száz magyar katona február 11-én este. (Két adatot találtam: 1.: 16000, 2.: 6-7000.) A hegyekben a kozák lovas osztagokkal is harcba kerültek. A német zónát kevesebb, mint 1000 katona érte el (február 13. körül), ezek nagy része dombjaink lejtőjén ereszkedett le, egy részük Esztergomnál érte el övéit. A menekülőkből a mi udvarunkba is kerülhettek, mert naponta szállították a sebesülteket ezekben a napokban, az állófront idején. A kitörés áldozatait (halottakat, sebesülteket, emlékezők szerint sok százat) lovaskocsikkal hozták le a

németek Miklósberék és Ótokod felől. Ezeket a halottszállító kocsikat, de a sok sebesültet is látta Eta a szembeházak nagy udvaraiban (pl.: Papp Tóni bácsiéknál, a sok lovat Simon Bözsiéknél). A halottakat, a sebesülteket elvitték.

A magasított oldalú kocsik németek voltak, a többi a gazdák ökrösszekerei (a lovakat elvitték jobbról is, balról is). Ezeknek a Községháza előtt kellett jelentkezni. A német katonák irányításával mentek a Gete alá (Ótokod, Miklósberék felé), ameddig tudtak. Ide hozták ponyvában a halott, más kocsihoz a még élőket, olyan tömegben, hogy az öregek ezrekről beszéltek. (Az áttörés 5-6 kilométerében ez az adat igazolható is lehet.)

Robotka Lajos bácsi háborús emlékeit is közreadom, amelyek az állófronthoz kapcsolódnak:

„A németek, amikor visszajöttek, lovaskocsikkal, lovakkal beálltak az udvarunkba. Csoportokban szétoztották a faluban őket. Nálunk a szakácsok laktak, Hanzira emlékszem. A konyhát is birtokba vették, ahol éppen babfőzelék főtt a fazékban. Elővették kanalaikat, jóízűen ettek a fazékból. Megállt itt a front, volt idejük megkóstolni a Papa házipálinkáját (szilvóriumát) a felső (Béke) utcai pincénél, ahol bombázások idején nagyon sokan – az egész környékről – meghúzták magukat.

A régi plébánia udvarán, kertjében volt az élelmiszer elosztóhely, raktár, konyha. Konyha működött még a gumi Lukácséknál és nálunk. Nagy katlanokban (óriás kukta), üstökben főztek. Elfogyott a tűzifa. Másnap az **Erzsébet-aknáról** hoztunk 3 m-es oszlopokat, rönkfákat az ökrösszekérrel. Az első térésből a kertünkben ásott bunkerek, lövészárkok tetejére rakták az oszlopokat, ide menekültek a repülők támadásai előtt. Útközben többször ért bombatámadás minket, az alacsonyan repülőkből géppuskasorozat is. Mikor a gépek elhúztak, a német mutatta a sorozat nyomait a földben, a kocsitól 1 m-re.

A második fa rakományért indultunk, de csak a Kápolnáig jutottunk el, jöttek a bombázók. Én a Kápolna falához lapultam, körbejárva, az ökröket egy német kísérő félrehúzta a parthoz. Akkor a célpont a Dózsa György utca elején (a Csipánszki ház helyén) beásott messzehordó ágyúk voltak. Az Erzsébet-aknához értünk, újra bombázás, most a Várberékben beásott légvédelmi tüzekeket célozták. A pajta épületében bújtam meg. A házunknál a kapuig értünk, süvítettek a bombázók a

fejünk felett. Ez már sok volt a 13-14 éves gyerekeknek, a napi hatszoros bombázás, a nyílt úton ökrösszekérrel. Sírva bújtam a szobaasztal alá, ott éreztem biztonságban magam. Vigasztalva mondta anyámnak Hanzi: „Lajcsi gut soldat”.

Másnap a **bánya fatelepéről** akartunk fát szállítani a **Pap útjai** dűlön keresztül (ma Brikettgyár). A leszaggatott kerítésen átmentünk, a rakodást a repülőgépek állították le. A magasra rakott gerendák között el tudtunk bújni, az ökröknek sem esett bajuk. Éppen felrakodtunk, kiálltunk az útra, megint bújni kellett, most csak a kocsi védelme maradt. Kértem a főszakácsot, hogy menjek haza a biciklivel. Maradnom kellett, mert az ökrök neki nem fogadtak szót. Végig kellett baktatnom a dugig pakolt ökrösszekérrel, közben már csak alacsonyan szálló géppuskás repülőök jöttek, ezt is megúsztuk.

Egy másik alkalommal megint a fatelepre indultunk, nem értünk be a telepre, jöttek a bombázók. Búvóhely a közelben sehol, csak a félig kész Holencsik-ház. Egyik helyiség sarkába bújtam, mert azt hallottam, találat esetén a sarok nem dől össze. Bombatalálat itt nem volt, mehettünk a fáért.

Ebédszállítás (élelem) a **harcoló katonáknak**. Ez a nagy feladat sem gyerekeknek való. (Miért én mentem?)

Naponta, 11 óra előtt a Plébániára mentem a szekérrel. Nagy alumínium kannákban felpakolták a meleg ételt. Volt, amikor páncélöklökkel, lőszerrel rakták meg a kocsi farát. A **Várberek** mellett, fel a dombon az utolsó altárói házig (Csanád-ház, Könözszi-ház), ott a német katonák lerakodtak, éjjel vitték a hegy alá a harcolóknak. Útközben, oda-vissza többször ért légitámadás, ilyenkor jó messzire kúsztam a kocsitól a barázdában. Tudtam, ha találat éri, minden „szétrepül”. Német katona kerékpárral mindig kísért.

A **németek** parancsot kaptak a **menekülésre** a harckocsikkal, lovaskocsikkal. A gyalogosok maradtak, kézfegyvereikkel állták útját – méterről-méterre harcolva – az oroszoknak. A sok lovat, kocsit kivezették az udvarból, az egyik kocsi végébe egy pótló került. Több mint két hónapig álltak az udvarban, nehezen indultak. A pótló ficánkolt, keresztbe fordult, félő volt: felborítja a kocsit. Néhány házzal tovább lekötötték a kocsiról, bevezették a **bognár Robotka Józsi** bácsi házába, az övé lett a ló. Esztergom felé mentek, át a hídon, majd felrobbantották az oroszok előtt.”

Ezt már én mondom: a németek is rafináltak voltak a gyanútlan fiúval: a földekre, fát vágni, ökrösszekérrel – használták élelem és

fegyverszállításra (az ő lovaskocsijaik az udvarban álltak). A gyerek életét kockáztatták a „szent győzelmük” érdekében - hol volt az már ekkor?

Megtalált tangóharmonika

„A házunk előtt lerobbant egy harckocsi (tank?), elakadt a lánctalpa, itt hagyták a menekülő katonák. Az éjjeli zörgések, kalapálások jelezték: valakik kíváncsiak a belsejére, ezt-azt szereltek ki belőle, jó hogy fel nem robbantak. Eléggé szétszerelt állapotban találtak rá a bevonuló gyalogos oroszok. Egy ajtót – szakszerűen – kinyitottak, kipottyant a földre egy tangóharmonika. Tudták, mit hol kell keresni. A géppuskáját az egyik a hátára fordította, a harmonikát a nyakába vette, harmonikaszóval, énekelve vonultak a főúton. Itt szembetalálták magukat egy magyar egyenruhás katonával. Harmonika le, géppuska fel, mind a négy ráfogta fegyverét a magyarra. Akkor látták: ez a szerencsétlen magyar boldogan várta az orosz katonákat, nem tudta, hogy ők most, itt ellenségek – a szellemi fogyatékos **Laszák Péter** nem fog harcba szállni velük. Még vidámabban énekelve, zeneszóval masíroztak végig a falun, a „felszabadulás” napján, március 16-án.”

Eddig tartott Lajos bácsi visszaemlékezése.

Az **állófront nem tűzszünetet** jelentett, hanem állandó ágyú-, aknatüzet, amittől rettegtünk. A családot közvetlenül érintő esemény a következő, rövid előzménnyel. Nénnye férje meghalt, egyedül maradt, a két testvér segítette egymást. A **zsalazsoni Pataksor** és a Kishíd utca sarkán, a Vusicsék házában üzlethelyiséget bérelt, **fióközletet nyitott Apám**, amit Nénnye vezetett, itt is lakott egy pici szobában. A húst Apám vitte felbontva, darabolva, a hentesárut már kimérte. Jól ment az üzlet, a jó minőség, a kiszolgáló kedvessége csábította a kuncsaftokat, pedig szemben a Baják hentesüzlet működött.

Apám elment, az üzlet bezárt, minden benne maradt - majd a háború után újranyit, gondolta. Az üzlet orosz területen, az utca másik oldala német, itt húzódott a frontvonal. Milyen borzasztó lehetett ilyen sokáig „karnyújtásnyira” szembenézni egymással, tétlenül a holtfáradt katonáknak! Közelbe nem, de messzire lóhattak, gondolom.

Mindkét oldalon kb. 200 méterrel mindenkinek el kellett hagyni a házát,

így jöttek Nénnye barátai Tokodra, hozzánk a német oldalról. Ők voltak a **Pécskai család**, alacsony néni, bácsi, Erzsi lányukkal (3-4 évvel idősebb nálam), kerékpáron tolva kevéske holmijukat.

A hosszú idő alatt csak szétlőtték a kiürített zóna házait, így a mi üzletünket is. Az ágyúzástól romos lett, a végén kigyulladt, minden bennégett. A háború után sokáig állt az üszkös épület.

Az élet nem állhatott meg, míg az ellenfelek farkaszemet néztek egymással. Az altárói gyógyszerár működött. **Muzslai Ilus Balázs Pap Tercsivel** fontos gyógyszerért ment. A tízes utat állandó aknatűz alatt tartották az oroszok, így egy aknaszilánk felhasította és eltörte a lábszárcsontját. Ekkor még két altárói ember is megsérült. Lovaskocsival hazahozták, szerencséjére a náluk lakó német orvos ellátta a sebet, gipszet hozott és begipszelte. Ezt már az orosz időkben szedték le.

A legszomorúbb esemény felbolydította a falut. A magasabb helyeket könnyebb volt ágyútűzzel célba venni, így az **Egyházzölgyet** is. Eltalálták a **Stefánék házát**. Az ágyúgolyó a szobában robbant fel, az ágyban megölve három gyermeket, a – talán – 16 éves Annát, Ibolyát, ők rögtön meghaltak, egy fiú még élt. Őt hátizsákban valahova – orvoshoz – akarták vinni, de közben meghalt. A szemben lévő házat is találat érte, ott Rózsa Sanyi nagybátyja, **Rózsa Sándor** halt meg. A lövedékeket Ebed felől lőtték ki, légvonalban kb. 2 kilométerről, az oroszok.

Ellentámadás

A németek erőt gyűjtöttek. A „**Tavaszi Ébredés**” nevű **ellentámadással** (1945. március 6.) a Balaton, a Kelet-Dunántúl visszaszerzése, a szovjetek megállításása a cél. A **6. SS páncélosokkal** indul a támadás. Az üteme lelassul felszerelési, utánpótlási problémák miatt. Sok eső, mocsárrá változott a Dunántúl nagy része. A páncélosok Tokodot még elérték (Mogyorósbánya, Tát is „felszabadult”), kb. 10 napig voltak itt. Az SS-katonák elfoglalták az iskolát. Krimibe illő, kegyetlen kiképzést kaptak a nagyon fiatal páncélosok. A **Hegyeskő szikláira** nagy **orosz tankot festettek**, ezt kellett eltalálni a hegynek felfelé szaladva. Ha nem sikerült, újracsináltatták. A gránátos ládák a plébánia és a szomszédos kertekben álltak. Újabb gránáttal innen futás a festett tankig. Több katona rosszul lett, a parancsnok – az iskolából – leállította az embertelen gyakorlatot. (Ezekből a ládákból csentek

gránátot a fővégi tizenévesek – Faragó Feri szerint –, vitték a hegyekbe felrobbantani, vagy a bunkernél eldugták, ma is ott van egy ládával.) Később más gyerekeket megöltek az elhagyott fegyverek.

A Dunántúlon a német ellentámadást megállították március 16-án. A 3. magyar alakulat is súlyos veszteséget szenvedett. A Szovjet Vörös Hadsereg szinte rögtön offenzívát indít a 6. SS páncélosok ellen. Malinovszkij marsall vezetésével Bécs, Pozsony felé indultak. Ekkor „szabadították fel” Tokodot (17-én éjjel), mi a Tállai-bunkerben vészeltük át a harcokat.

A borzalom napja, a felszabadulás éjszakája

A csaknem két és fél hónapos „állófront” megpróbáltatásai, véres eseményei a sok halottal már elviselhetetlenné váltak. Élünk, vagy csak lebegtünk a levegőben. Örültünk a másnapnak, hogy még élünk. Elcsigázott, hullafáradt és sebesült katonákkal tele az udvar. Lerogytak, szemükben halálfélelem. Tudták, mi történhet velük, de menni kellett újra, a hegyre harcolni, meghalni. A sebesülteket elvitték autóval, ők jól jártak, talán életben maradtak. A német sebesülteket, halottakat reggel összeszedték, lovaskocsikkal hozták le a Gete jobb és bal völgyében. A Dózsa György utcán, Miklósberektől a dóka Papék, a Tokodiék nagy udvarára pakolták. A gyerekek mint rendkívüli eseményt fogadták a szállítmányokat. Eta mesélte: még mozgott a halottnak hitt emberkupac. A 73 nap alatt hányan haltak meg csak a német oldalon, hányan a Gete másik oldalán - a becsült számtól is elborzadok.

A hosszú állófront utolsó reggelén a német katonák mint a megzavart méhkas készültek a szó szerinti **utolsó ütközetre**, ami után az oroszoknak **megnyílt az út Bécs felé**.

Megszólaltak a szirénák. A magasban bombázók moraja, rohanás a pincébe – vissza –, az éjszakákat már régen itt töltöttük. Le se értünk, a házunk felett már süvítettek az orosz gépek. Ágyú, géppuskarú zúzórozott a tetőre, borzalmas hanggal roppantak szét a cserepek. **Balázs Terike** utolsóinak szaladt a folyosón hátrafelé. Egy szilánk felhasította az alkarját. Sikítva esett be a pincébe. A vér láttán mi, gyerekek sírtunk, de pánikhangulat lett úrrá a felnőtteken is. A támadás végén kimerészkedtünk, a ház tetején nem sok cserepet láttunk. Később kiderült: még a szarufák egy részét is szitává lőtték. Ekkor hívta a tiszt Anyámat: azonnal el kell hagyni a házat, az ellenség felfedezte őket, a

híradós kocsit. Általános támadás, nagy harc, „hier alles kaput”. Anyánk, Pista bácsi megint itt maradt a pincébe húzódva. (Balázsék a Papp pincében kaptak helyet.) Bepakolás a kiskocsiba, takarók, egy párna, valami ennivaló, a húgom, a Nénnye mellé befogva indultunk menedéket keresni. Első veres **Pappék pincéje**, tele, nem férünk be. Tovább vánszorgás a falu vége felé a **Szabó pincéhez**. Ez hatalmas, a hegy alá ásott, masszívan megépített igazi óvóhely, de borospince volt. Már majdnem odaértünk, amikor örült robajjal gépek ereszkedtek a fejünk fölé (az úton ekkor más senki, se civil, se ellenség). Nénnye a kocsiba rántott, szinte ránk feküdt, testével védett a körbe pattogó lövedékek elől, a fák ágai recsegve hullottak ránk. A lelketlenek ott fönnt látták a kiskocsit: két gyerekkel, az asszonnyal, azt is: nem ellenség felfegyverzett tagjai. Volt szívük felénk eresztetni a több sorozat lövedéket. Vagy csak megijeszteni akartak, erőt fitogtattak?? Nem volt anyjuk, gyerekük?? A céljukat elérték, ha az volt, mert halálra ijesztettek. (Ez a képsor F. Fellini – realista – filmjében könnyeket facsart volna a nézők szeméből.) Magunkhoz térve nem tudtuk: meghaltunk, vagy élünk. Nénnye lebévult, sokáig nem tudott mozdulni, feküdtünk együtt a kiskocsin. Van még egy reményünk: a túloldalon a pince akkora, egy pici hely csak akad nekünk is.

A géppuskatüzet, a gépek hangját a pincében is hallhatták, többen kimerészkedtek, mire odaértünk. A bejáratnál két Sz. állt, idősebb, fiatalabb: Több embert nem fogadhatunk, tele vagyunk, hely sincs – mondták. (Három állóhellyel is beértük volna. Újabb, nyilvánvaló arculesapás, amit az évek során több is követett.) Nénikénk sírva fordult meg: most mi lesz velünk, haza nem mehetünk, a házakban már nincsenek emberek, az utcán szitává lőnek, a márciusi éjszaka még hűvös. Valaki utánunk kiabált: a **Tállai bunkert próbáljuk meg az Egyházvölgyben**.

Nagyon soká értünk oda, Nénnye már lépni is alig tudott, közben mindig közelebről hallatszott a „harc zaj”. Ő még erre – a dombok között – sohasem járt – hogy ki segített, kitől kaptunk útbaigazítást, nem került szóba később sem. Húztuk a kiskocsit a kishídon át az utolsó házig (Csákvári Julcsa néni háza), onnan még gyalog is nehéz volt a völgyek, szakadékok, vízmosások közt haladni a **Süppedőben**, a **Fránci** gödörhöz. (Csákvári Julcsa néni nagynénjét felhőszakadás után elsodorta az ár, megfulladt, innen kapta a nevét.) A gödörnél balra fordultunk – kis emelkedővel –, német katonák állítottak meg. Ládák, fegyverek, híradósnak látszó szerkentyűk körülöttük, mögöttük állított

rönkfákkal eltakart bunkerbejárat. (Fából ácsolt néhány méteres pince.) Valaki magyarázta, de anélkül is láhatták: ezek a nyomorultak a bunkerhez mennek, amit fölöttük (20 m-re) a Tállai család mélyített a domboldalba. A bejáratot nem láttuk, magas földkupac takarta. Állítólag egy Tállai fogadott, helyet csinált a bejárat bal sarkában, egy homokhalmon. A nyíláson majdnem kúszva jutottunk be, de itt már állva lehetett volna közlekedni, de a tömegtől nem tudtunk beljebb menni. Leültünk a pokrócra, összébújva, addigra már este lett. A feszült hangulatból, a fojtott beszélgetésből éreztük: vibrál a félelem végig az embereken. Két-három férfi hozta a híreket kívülről, a robbanások a pincében is hallatszottak. Biztos elaludtunk, mert reggel – teljes világosban – keltettek: csend van, vége a harcnak, a háborúnak, újra itt vannak az oroszok. Mire kicihelődünk a nyíláson, Pista bácsi ott várt minket.

A fényre lépve, pislogva, borzalmas kép tárult elénk. Azok a katonák, akik előző nap felengedtek a Tállai-bunkerhez, az ő bunkerük előtti vízfolyásban feküdtek, vértócsában, a vizet is pirosra festve. Testük szétroncsolva. (Hogy mennyire, azt nem bírom leírni). Körülöttük a sárban papírok, iratok, kis könyvek, fényképek, a felnőttek azokat nézegették. Ami még borzalmasabb: le voltak vetkőztetve, csizmájuk lehúzva, talán még az élőkről húzták le éjjel. A felnőttek szitkozódva mondták a nevüket, V., H., ezt is tisztán megjegyeztem, mint a halottak látványát. Számuk a rémülettől megsokszorozódott, állítólag négyen voltak, álmomban még sok évig előjöttek. Nem álltunk meg, Nénnye húzott minket, hogy hamar kiérjünk a völgyből.

A Barhó-saroknál kozák lovasok csoportja fogadott.

Impozáns fekete kucsmájukat megcsodáltam, a tetején piros keresztfélével. Pista bácsit körbevették, a vállát veregették, talán már feljövet összebarátkoztak a tóttal. Ha akkor, ott az ördögök serege jelenik meg – véget vetve a szenvedésünknek, a vérontásnak –, azokkal is parolázni kellett volna.

Felszabadultunk, a szó sokféle értelmében (még akkor is, ha ez azoknak, akik nem éltek még, nem tetszik). Ebben – igaz – segítettek az angol, az amcsi fegyverek és emberáldozatuk. De meg is köszönhetjük Nekik a végtelennek tűnő bombázásokat, a láncbombákat.

A Tállai bunker megmentette az életünket!

A bunker (Fotó: Szabolcsi Kardos Mihály könyvéből)

A leírt események ismeretében azt hiszem, ez az állításom egyértelmű. Ha akkor nem fogadnak be, a végső, kegyetlen harcok áldozataivá válunk, még a faluba sem jutottunk volna vissza.

A **bunkert a Tállai testvérek**, János, István fiai, családtagjaik, Kovács László és néhány egyházvölgyi barát a bombázások megindulásánál kezdték építeni. Ők mind bányászok, vájárok voltak, értettek a földmunkához, – kézi erővel – a fagerendák ácsolásához, beállításukhoz, igazi bányajáratot kialakítva. (Az oldalgerendák kicsit befelé dőlve az ulma, a teteje gerendái a főte.)

Faragó Feri (az egyik vő) segítségével – aki a bunker „mindentudója” – most ismerem meg igazán a menedékhelyünket (akkor csak a gerendákat, a homokot, a sok embert láttam), aminek a bejárata bal sarkában húzhattuk meg magunkat. Itt felajánlottak egy fél méter széles homokhalmot, a másik kettő óvóhelyen még ennyi sem akadt.

A kitermelt földet talicskával a völgybe borogatták le, még látható. Az árkok, völgyek mentén vadul növény akácfákból vágják a gerendákat. Tudjátok, mekkora ez az óvóhely? 50 méter hosszú, két oldalszárnya 10-10 méter. A felszínre szellőzőnyílások és vészkijárat építve, ami az alapos, körültekintő bányásmunkát dicséri. A legtöbben a földön kialakított fekhelyekre kerültek. A gyerekek katonai sátorlapokban

(amiket a feltört vagonokból vittek haza) a főtébe (a bányajárat földem fagerendái) szerelve, függesztve – mint a függőágyban a trópusokon – aludtak. Ez volt az igazi élmény a gyerekeknek, ami a kis agyukban a háború után is megmaradt. Sajnos a véres események is mellé kerültek, mint az enyémben is. Éjszaka több mint 50 ember tartózkodott itt. Nappal kijártak a házukhoz megetetni az állatokat, harci szünetben kint is maradtak. Veszélyesebb időben a Tállai családok itt főztek kis spariherten.

A bunker – ma is – teljesen ép állapotban megtalálható, ha egyáltalán megkeresné valaki - még néhány élő tud róla. (A bejárata beomlott.)

Megérdemelné a feltárást, az építő bányászokra emlékezve, akik a megmenekülés, a túlélés vágyától vezérelve ilyen monumentális „alkotásra” voltak képesek. A fiatalabbaknak, érdeklődőknek megmutatva: ilyen helyen éltek az emberek hosszú hetekig, megbújva az „állófront” idején és az ezt megelőző bombázások éveit alatt.

Amikor a még élő „öregek” között szóba kerültek a bunkerek, kevesen hallottak róluk, de volt, aki mesélt. Az **Egyházvölgyel** szemben, a **Gödör** másik oldalában több kisebb is készült (úgymond, egycsaládi) a bányászácsolet technikájával, bányászcsaládoknak. Ezek 2-3 métereseek lehettek, csak bombázásbeli bebújásra, a nagy harcok idején kicsit hosszabb tartózkodásra szolgált. Amikor a németeknek menekülniük kellett, az egyházvölgyiek adtak nekik civil ruhát, az uniformist a bunkerek mélyére rejtették. Még egy bunkerről beszélnek: magasabban, az utca végében jobb oldalon, a **Rucska Viliék** háza mellett a domboldalba épült. Ezt a németek ásták ki (volt rá több mint 70 napjuk), ácsolattal megtámasztották, itt akartak híradósbázist kiépíteni. Rájöttek, hogy a magasabb dombon könnyebben támadható a Gete felől. Ezért, és az Egyházvölgyet, benne a segítő embereket megkímélendő a teljes pusztulástól, a híradós eszközeiket a táti pinceoldalba ásták be (ez már szóba került).

A németek óvóhelye, bunkere a domb aljánál, a vízfolyás mellett, a Tállai-bunker alatt épült. Csak 2-3 méter mély, kevés fagerendából. A bejárati nyílás előtt földbe ásva, állítva néhány fagerenda, fedezékként védve a bejáratot. Előtte a katonák fegyverben, gránátos ládák és más fegyverek a bejáratnál (ezt a képet még most is látom, Feri igazolta: pontosan ilyen volt). Itt – állítólag – egy központi, fő híradós bunkert akartak létesíteni a végső ütközetig, de erről a szándékukról letettek,

mert az egyházzölgyiek a hideg télben teát, kávét, kevés enivalót vittek nekik, összebarátkoztak velük, különösen a gyerekekkel. A híradós kocsikat teljes hadi felszerelésüket a pincékhez, a táti út domboldalába telepítették, ásták be - megvédve így a lakosságot, a falut. A kíméletlen végső ütközetben szétverték volna a fél falut, míg a völgyben eltalálják a német híradósokat. Próbálkoztak, aminek tragédia lett az eredménye.

Mi történt a bunker katonáival?

A végső éjszakán (amikor mi a Tállai bunkerben voltunk) fegyvereiket, gránátos ládáikat felvitték a **Tőkések** szikláihoz, ott fogadták volna a Gete felől támadó oroszokat – akik itt csak gyalogosan jöhettek. Faragó Feri szerint az oroszok a Vörösmarty utca felől lőtték őket, amikor a bunker előtt pakoltak. Így láthattuk reggel a holttestüket a vízfolyásban. Az egyházzölgyiek temették el itt a völgyben őket. Majd később mindkét oldal katonáit kihantolták, és a ravatalozó mögötti német temetőbe (fakereszttel, névvel), az oroszoknak oldalt emlékműves, bekerített temetőt csináltak. Az erőviszonyokra következtetni lehet a sírok számából: német sok, orosz kevesebb. Az egész medencében élethalál közelharc folyt a gyalogosok között, megharcolva minden négyzetméterért. Mint a temetődombon, a sírkövek, fejfák védelmében. Reggel itt 11 német, 5 orosz holttestet találtak, és nagyon sok megsérült sírkövet. A szentkereszti völgyben még kegyetlenebb mészárlás történt, erről még ma is lehet hallani az idősebbektől, úgy, mint a német katonák kétségbeesett meneküléséről.

A német sírokat **Pánczél Vilma** (tanácsi hivatalsegéd) gondozta, amiért a hozzátartozók fizettek neki. Talán a '80-as években exhumálták – nemzetközi egyezmény alapján –, és 42 maradványt a budapesti Hősi Halottak Temetőjében temettek el.

Epizódok az emberségről

A felszabadulás után nem minden német katona tudott az egységével visszavonulni. A **Véber-malomnál** három bentrekedt. Egyik az istállóban, a jászol mögött, kettő a szénapadláson húzta meg magát a front elvonulásáig. Kettő civil ruhában elment – a hegyek között – Nyerges felé, hogy az övéikhez csatlakozzon.

Az orosz előrenyomulás itt néhány napra megrekedt, talán szerencséjük lett. A harmadik itt maradt (nem akart tovább harcolni, meghalni), hosszú ideig a malomban dolgozott, aztán hova ment? Sokan tudtak erről, mégsem tettek feljelentést a német katona bujkálása miatt. A malomban sok lány megfordult (a molnárnak fia volt), összebarátkoztak a jóképű német molnárinassal. A felszabadulás után a hosszú ideig bezárt fiatalok, mint a méhek a kasból kiröppentek, mulatságot szerveztek a Kantinban. Zenész is akadt a bányászzenekarból és Futusz Gyula is harmonikázott, meg a Bukó zenekar. A német molnárinast is elvitték, a lányok (pl.: Ikker testvérek) együtt örültek az életnek. (Igaz, nem beszélt, de mindenki tudta, ki Ő.) Néhány hónap múlva elment, ekkor már vége volt a háborúnak. Egy fényképet hagyott – emlékül – a lányoknak, ezt Véberné Ildi megtalálta. Remélték, szerencsésen hazaért övéihez ez a jóképű német katona.

A Véber malom német katonája

A furuglyás **Pánczél Feriék** sebesült **német katonát** ápoltak. Pánczélné, Franci néni, a nagymama etette, gondozta a vállán súlyosan sérültet. A seb begyulladt, elgennyesedett, orvos kellett hozzá. Bevitték az esztergomi kórházba, titokban operálták, ápolták. (Kovács dr., Eggenhofer főorvos tudtával.) Hogy mi lett vele, nem tudni. Az életével játszott, aki ilyet vállalt.

Oroszok nálunk

Szép tavaszi, márciusi időben – kegyetlen, véres harcok után – telepedtek le nálunk az oroszok. Azt mondták: nagy kísérettel, autókkal, személyesen a „**marsall**” **érkezett**. Fegyveres örökkel vették körbe a házat. A marsallt csak messziről láthattuk. Azt beszéltek: Ő Sztálin testvére. Csak a hasonmása (alteregója) lehetett, ezt később a Sztálinképek ismerete után állapítottam meg: tényleg pont olyan volt, csak alacsonyabb. Még az ablaknál is ő állt. Az egyik katonára emlékszem,

ő rendezkedett a „főnök” körül, olyan csicskás-féle lehetett. Néhány szót beszélt magyarul: **Misa, az ukrainai pedagógus**. Sokszor játszott velünk, és leselkedni is engedett, így láthattuk a marsallt, sok papír között az első szobánkban. Misa hosszabb ideig lakhatott itt, mert beleszerelmesedett, illetve egymásba P. Rozikával. Megígérte: visszajön érte a háború végén. Nem jött. Mi hátul laktunk, Anyánk a konyhában maradhatott. A tót sógor tolmácsolásával felajánlotta: főz nekik, csak hozzák a hozzávalókat. Hozták, ebből ettünk mi is, de két katona – egyik Misa – evett először. Egy magas, csinos, szőke **katonanő** gondozta a marsallt, főzött és felszolgált neki. Konzervet és halat főzött. Bádog kannából szedte ki a bűdös halat, spárgára fűzte, a kertben két fa közé kifeszítette, így száradtak az apró **füstölt halak**. (Erre is vigyáztak a katonák, nehogy a macskák megkóstolják.) Anyám főztjét még a hadvezér is dicsérte, ami természetes a bűdös füstölt hal után. Mi, gyerekek – Misa jóvoltából – bámészkodhattunk a folyosó oszlopai mögül, így láthattuk, hogy **mosdik a nagy ember**. A folyosón, a hokedlin álló lavór fölött pohárból a száját feltöltötte vízzel, a tenyerébe adagolta, mosta arcát, nyakát, kezét, a végén a nő kancsóból leöntötte. Szájtátva lestük, ilyen mosdást még nem láttunk. A katonák a kútnál mosdottak.

Az oroszok híre megelőzte őket, mint az első bevonulásnál. Bántják a nőket, mindent feldúlnak, feltörnek, kifosztanak. A lányok, asszonyok öregasszonynak öltözve, bekormozva elbújtak. Na ez nekünk – kis pajoroknak – is tetszett. Előszedtük a fekete kendőket, két barátnőm is hozott (kik?), jól bekentük az arcunkat, felbújtunk a kamra gerendái közé, ott biztos nem találják meg, de kinek is kell három ronda öregasszony? Misa végignézte az átváltozást, majd leszedett bennünket, a hasát fogva röhögött. (A görény sem vadászik a háza csirkéire, a szomszédba megy zsákmányért.) Mi védve voltunk, de máshol borzalmas erőszakosságokat követtek el a nőekkel, itt a faluban is pl. K. V. nénivel. A leventeként elhurcolt fiai bosszút esküdtek, mikor élve hazajöttek. A mi katonáinknak erőszakmentesen kellett elintézni a dolgukat, nem hozhattak szégyent a marsallra. Nem messze lakott egy család három gyerekkel, a P. házban. Az éhség rávitte a szép fiatalasszonyt katonák fogadására. Pista bácsi közvetítésével nőt kerestek. Engem küldtek el egy kosár tojással, meg egy cédulával a Cs-ékhez. Mehetett két katona. Később értettem meg a manipulációt. Úgy számoltam, hogy 6-8 napig voltak a vendégeink a marsall és a katonái, egy kis pihenés után indultak Bécs, Pozsony felé.

Marhaszöktetés (Medveczki Laci mesélte)

Az oroszok a tavaszi bevonulás után összeszedték a gazdáknál megmaradt teheneket, ökröket, borjúkat, amit találtak – főleg a Fő úton. A Budapestet körülzáró gyűrű falvaiban sokáig tanyáztak, felélték, megették a szarvasmarhákat. Tokodon „éléskamrára” bukkantak. A gazdák kaptak egy papírt – oroszul –, a Községházán erre fognak fizetni. Ott az ajtóban két orosz katona strázsált, bikacsökkal vagdalózva, az értetlenkedő, követelődző kapott néhány simogatást a hátára. Három szemfüles siheder – Medveczki Laci, Soós Karcsi, Csipke Karcsi (12 éves) – kileste, hogy a Villányi bányamester udvarába terelték a marhákat. (Ő is tartott teheneket.) Az örök messzebb voltak az istállóban. A fiúk csendben terelgetve kihajtották az állatokat az útra. Azok éhesen, szomjosan vágta kezdtek a falu felé, hazafelé. Néhány állat megtorpant az árokpart tavaszi, zöldellő fűvét látva, legelésbe kezdett, de a fiúk suhintása után vágtaiban megtalálta a saját kapuját. A két katona kétfelé szaladt, az állatok, a fiúk után, akik az orvosi telek szemétkupacai között bukdácsolva a Kolóniában felszívódtak. Nem tudni, mi lett az állatok további sorsa, talán most nem az oroszok kondérjaiban végezték. Néhány hónap múlva Apám is vehetett belőlük a hentesüzlet nyitásakor.

Hogyan éltünk a háború idején?

A háború elején még vidámabban, mi gyerekek. Nem sokat értettünk a háborúból, a légiriadó, a szirénaszó izgalmasak voltak. Még a lakásban laktunk – a német megszállás előtt. A hosszú, sötét délutánokon, esteiken sokat játszottunk. A **Juhász lányok** hoztak kártyát, pattogatott kukoricát sütöttek. Divat volt a **hipnotizálás**, az asztaltáncoltatás. Olyan komolyan csináltuk (követtük a mester utasításait), hogy a gyertya imbolygó fényében igazán elszenderedtünk.

Az **asztaltáncoltatás** is félelmetes volt. Gyertyafény, halk suttogás, ujjaink az asztal peremén, egy dologra koncentrálna a (szobai, könnyű, ovális) asztal megmozdult, egyik vagy másik irányba elbillent. Mozgott, vagy nem - mi hipnotikus állapotban úgy láttuk.

Amikor **szellemet idéztünk**, és a függöny meglebbent, a halálfélelem lett úrrá a társaságon. (Ezek a borzongások előkészítői voltak az igazi borzalmaknak.) A környék fiataljait J. Manci gyűjtötte össze: P. Rozika,

Szabó Bözsi, két unokatestvére: K. Jancsi, Laci, J. Marcsa és mások. Akkor szaporodott meg a társaság, amikor a pesti bombázások elől Anyám unokatestvérei, a Ritli családok 5 fővel hozzánk költöztek. Mancsi néni lett ekkor a főbohóc. Meséli a szellemekről, alvajárókról a háztetőn, fekete macskába bújt boszorkányokról, rémes történetekről szóltak. Majd jöttek az igazi események, kommentálva, színezve, hol feketére, hol pirosra, a lényeg: minél jobban féljünk: ezen nagyot nevettek.

A **tisztálkodás** mindig probléma volt fürdőszoba nélkül, lavórban, a konyhában, hát még háború idején! A pincés időkben Nénnye vizes ronggyal törölte át minket. A felnőttek akkor mosdottak, ha a gyerekek aludtak. Most jut eszembe: valakik emeletes polcot csináltak a pincében, rajta öreg matracok, úgy feküdtünk egymás mellett, mint a heringek a szardíniás dobozban. Így érthető, hogy egytől mind megtetvesedtünk. Különösen akkor, amikor a katonák a lakásunkba, ágyunkba betelepődtek. Mindennapos tevékenység a **hajtetű irtás**. Egy hokedlira fehér papírt tettek, fölé hajoltunk, fésűvel, kefével áthúzták, fésülték a hajunkat. A tetűk a papírra potyogtak, de mennyi! Én valamivel leöldöstem, bosszúvágytól fűtve, kéjjel nyomtam össze mind, nehogy lemásszanak a papírról. Miattuk volt sebes a tarkóm, összecsíptek, én meg vakartam. Nem mindegyik gyerek szenvedett tőlük. Ha melegük volt – különösen éjjel –, kimásztak a fül mellé, a tarkóra, a homlokra, egész kolóniát alkotva, itt lakmározta. Érthető, ha kéjjel öltem. Apró fehér pöttyek, a sörkék is potyogtak sűrűn. Utána fejmosás, majd jött a petróleumos pakolás, – nem mindig, de gyakran – kendővel jól bekötözve a fejünk, a dunsztban elpusztultak a vérszívó élősködők. A szagtól fuldokoltam, sírtam: ne kenjék be a fejemet! Nem volt más megoldás: vagy megesznek, vagy elpusztulnak. Napokig bűdös volt a fejünk, alig tudtunk tőle aludni. Az alapos fejmosás után **sörkevizit**. Szálanként húzták le körömmel az élő és döglötteket. A dögök úgy rászáradtak a hajszállra, az istennek se jöttek le. A szőke fejemen kevésbé látszottak, a húgom barna haján csak úgy virítottak.

A ruhatetű még utálatosabb volt. A téli meleg ruhákban, vastag nagykabátokban, a nyaknál, a hónalj környéken, hajtások, varrások csíkjaiban úgy megtelepedtek, csak egyenként kipiszkálva öldöstük le őket. A mosható ruhákat, bűzös, szódás vízben áztatták. Hosszú időbe telt, míg megszabadultunk az élősködőktől és a „tetves” katonáktól. (Ők mennyire szenvedhettek, hisz a ruhájukat napokig le sem vehették!)

Valamikor, pontosan 1943. május 19-én rendelet született a sötétítésről. Lila vagy fekete csomagolópapírt szegtek az ablakokra. A sziréna megszólalása után minden fényt le kellett kapcsolni, de már sötétedéskor is. Addig, amíg volt villany - utána már csak a petróleumlámpát, a gyertyát kellett elfűjni. Ezt ellenőrizték az éjszakai járőrök. (Azt hiszem, a bombázók tudták, hova kell célozniuk, akár látták, akár nem a települések pislákoló ablakait.)

A petróleumlámpa, a gyertya egész éjjel égett a pincében is: ha baj van, lássunk. Reggelre az orrunk lyuka bekormosodott, mint a lámpa burája. Az a hír járta: vannak, akik jeleznek a repülőknél az ablak nyitogatásával. (Ez képtelenség, azt jelezték volna: ide lőjete, itt vagyunk!)

Mit ettünk, mit ehettünk?

Ahogy múlt az idő, úgy csökkent a választék. Amíg a kertben ültetni lehetett, addig zöldségfélét ettünk. Anyánk krumplit, tököt, káposztát termelt. Az állatok elfogytak, a belőlük készült kolbászt, szalonnát feléltük, de egyik-másik hadsereg katonáinak is ízlett. Anyám elrejtett szalonnát, zsírt, lekvárt. Még szerencse, hogy Pista bácsi mindig előteremtett ennivalót Dorogról, Keszölcstől, kerékpárral hozva. Kukorica maradt az állatok után, őrölt, darált formában is. A paraszt Anyánk a nyírségi szegénységből hozta a finomabbnál finomabb kukoricás-, krumplis recepteket: kukoricakását, prószát, málét, gombócot. Cukor már régen nem volt, de pótolta a **melasz**. Az ácsi cukorgyárat is megszabadították raktári készletétől. Egy darabig cserekereskedelemmel darab szalonna, bögre zsír, egy zacskó cukorért. Aztán a melasz, a cukorgyártás mellékterméke (békeidőben az állattakarmányhoz keverték) maradt, sötét, piros-barna, vagy fekete, sűrűn folyó, égetett cukor ízű. Fenséges csemege kenyérre, kukoricakására, máléra csurgatva.

A főző- és disznótök minden darabkája hasznosult. Legyalulva tökfőzelék - hagymás szafttal, a héjából zöldséggel, kukoricagombóccal húsleves főtt. A magját a sparhert lapján megpirítva ropogtattuk a várakozással, feszültséggel teli estéken. Tojás is akadt: kaptunk azoktól a parasztoktól, ahonnan nem fogdosták össze a tyúkokat. A legínségesebb időben találtunk szilvalekvárt köcsögben, a padláson - csak késsel tudtunk kiszedni belőle egy-egy darabot, de ilyen finomat azóta sem ettem.

A liszt hiányától szenvedtünk. Tudták Anyámék, hogy az egyik molnár valamiért cserébe ad lisztet. J. Marci vállalta: majd ő hoz, cserébe vitt valamit. Nem hozott, nem kapott (tudhatták, kinek kéri), csak aranyért adtak volna. Anyánk az öntöttvas kasszában őrizte a két, vékonyka jegygyűrűt, más aranya nem volt. Mérlegelt: adja - ne adja? Nem adta. Ha elveszik, eladja, odaadja, Apánk nem jön vissza a háborúból. Ez babona, hiedelem is lehetett, de a szíve is ezt diktálta. Ez volt az egyik fájó emlék, amit sokáig emlegettek. A szolidaritás hiánya: a meleg szobából, a bőségből nem segíteni a „hazáért harcoló” iparostárs csaknem éhező családját?

A hadseregek ide-oda vonulása idején bebizonyosodott, hogy a **nyelvtudás** mekkora érték, életet mentő, éhséget csillapító is lehet. Anyánk a németekkel, Pista bácsi az oroszokkal kvaterkázott (beszélgetett). A közelükbe „férközve” segítették őket, hálából csokoládét, kávé, konzervet, paprikáscsirkét stb. ehettünk. Vigyáztak ránk, elküldtek, ha jött a kemény harc - ezt hogy értettük volna meg nélkülkük?

Az öldöklés ördögének háború utáni áldozatai

A gyerekek megélték a háború borzalmait: a bombázásokat, a belövéseket, a repülő golyózáporát, az ellenfelek közelharcát – gépfegyverrel, gránáttal, aknavetőkkel stb. –, mégis: mikor fegyvert, lőszert találtak, nem ismerték fel a veszélyt. Hol volt a figyelmeztetés, hol voltak a szülők, a felnőttek?

Az **altárói** esetet az akkor hallottak alapján, Mártika kiegészítésével mondom el. A szobában játszott 6 gyerek (5 lány, 1 fiú) 1946-ban, 10 év körüliek. A fiú behozott egy kézigránátot (melyik fajtát?), szét akarta szedni. Nem ment. Szöveget vert bele, így se sikerült, kiment másik szerszámért. A kislányok megijedtek, Márti fölvette, ki akarta dobni, felrobbant a kezében. Levitte a bal keze fejét. Arcán és máshol sérüléseket okoztak a szilánkok. Más nem sérült meg, a barkácsoló fiú sem. **Tolnayné Szakács Márta** később férje három gyermekét tisztességes emberré nevelte.

A másik baleset a **Nagyödör végénél**, a Kőkád felé történt. Több tizenéves fiú az elhagyott fegyverekkel, lőszerrel játszott, a tányéraknából a „trikettőt” (Faragó Feri mondta) akarták kiszedni.

Felrobbant, darabokra szaggatott két gyereket, **Papp Andrást, Nyári Antalt**. Megsebesítette Reményi Lizi néni fiát, Vigh Jánost. Gyerekként hallottam az eseményről, a szemtanúk – most – borzalmas látványról mesélnek.

A harmadik tragédia a fegyverek összegyűjtése közben történt. A faluvégi Szabó pincébe hordták a fiatalok a felrobbant és fel nem robbant lőszert, fegyvert. (Kinek a szervezésében, irányításával?) Ezek felrobbantak – mi és mennyi? –, hárman meghaltak: **Szabó János, Erdei (Enczer) Lajos, János** – ők unokatestvérek voltak.

Szabó János értett a fegyverhez, lőszerhez - a tragédia hogy történhetett mégis meg?

A Hegyeskő túlsó oldalára, **Ebszőnybányára** is eljutott a „háború ördöge”. Bár ott harcok nem voltak, megvédte őket a hegy az északról, északkeletről jövő belövésektől is. A „felszabadulás” előtt két nappal 3 gyerek – 6-7 évesek – kijött az óvóhelyről, a közelben tojásgránátot találtak, ami felrobbant. **Szakács Irén** meghalt, **Cezner István** bal lábát térd alatt széttroncsolták a repeszdarabok, **Szakács József** (testvér) messzebb volt, csak szilánkokat kapott. A visszavonuló németek a tábori kórházzal Istvánt elvitték. Az apja utána ment, visszahozta az esztergomi kórházba, ahol térd alatt amputálták a lábát. Ma hadigondozott, tevékeny ember.

Az első hősi halottak **Tömör Sándor**, majd **Vigh László** (Klacsán Julcsa férje) követte. A többi neve megtalálható a **Hősök Emléktáblájánál, 34 fő** – civil és katona áldozatok.

A **Kisállomásnál** sokáig álltak kisméretű – járóképtelen – **tankok**, majd csak a maradványaik az **Únyi-patak** feletti magaslaton, közel a vasúthoz, a jegenyefák alatt. Darabokra szedték a kíváncsiak, meg a barkácsolók - hátha jó lesz még valamire egy hibás műszer, csavar és más. Baj nem történt. A rendcsinálókna már csak szétszórt, rozsdás vasak maradtak.

A **táti út** végénél, az elágazásnál jobbra, az út mellett is állt egy nagy **harcí jármű**, harckocsi, tank (?). Körülötte mindig voltak kíváncsiskodó felnőttek, gyerekek, de szerelők, guberálók is. Itt sem volt baleset.

Ide kívánczok, hogy beszéljek **Seres Sándor tanító úr** – mindenki, a falu Sanyi bácsija – háború alatti tevékenységéről. Úgy tudom, a falu – karpaszományos zászlós rendfokozattal – **katonai parancsnoka** lett, hosszú katonáskodása után. (Az előzőekben tisztí egyenruhában láthattuk - a kantini, húsvéti locsolkodásnál.) Feladata volt: vigyázni a falu rendjére, az elsötétítés ellenőrzése, az őrzőjáratok szervezése. Ha akkor, a mesélős időkben kollégaként – nyugdíjas éveiben többször – nem csak tiszteletből hallgatom, hanem őszinte érdeklődéssel, kérdezve is, most oldalakat tudnék írni Róla konkrétumokkal, az eseményekhez kapcsolva. Feri, a fia mesélt egy esetről. A németek hosszú tartózkodása idején **Mécs István jegyző** – hivatalában – összeszólkkozott egy német tiszttel. Levitték a **Kalmár-malomban** lévő főparancsnokságra, ahonnan a falu katonai parancsnoka (Sanyi bácsi) „tisztára mosva” hozta ki.

Apám és a katonaság

Fiatalabb kori katonáskodásáról keveset tudok. A képek segítenek – egy kicsit – eligazodni (ha sok apróságot összehasonlítok: a bajusz hosszát, a fején kétoldalt kopaszodó foltot, fiatalabb, idősebb arcvonásokat, a zubony gallérját, a gombok méretét, fényét, óralánc van-e a gomblyukban), meg az eseményfoszlányok időbe, térbe helyezése.

Az első katonai kép a tényleges katonai szolgálat alatt készülhetett Léván. **Gyönyörű lovon** ülve, egyenes derékkal délceg, karcsú legény, mintha lóra teremtették volna - pedig nem volt huszár, ahogy mesélte mindig: hadtápos, többször főszakács. Ezt a lovas képet adta Anyámnak 1932-ben, a hátoldalán „Emlék Annuskámnak” szöveggel, egyenként írt szálkás betűivel - ez az egyetlen megmaradt, olvasható írás Tőle, meg egy-két elmosódott dalszöveg.

Apám, a hadtápos honvéd gyönyörű lovon

Azt mesélte: többször volt **Léván katona**. Esztergom megye ahhoz a katonai kiképzőhöz tartozott. (Trianonig és a visszafoglalás idején.) Több tokodival (altáróival, akkor még egy település volt) együtt itt volt katona - nem jött idegenbe, amikor letelepedett Tokodon. Így **vörös Papp János** bácsival. Ő úgy beszélt vele, róla: Feri, a katona barátom. Apám is így viszonyult hozzá, gyakran jött hozzánk, ha pihenni, beszélgetni akart, vagy üzleti ügyben. **Földesi János**, a hetyke bajuszú későbbi bíró. Berber, későbbi **Békési bácsi**, kacsázó, öreges járása bottal, vállán tarisznya, kezében- szájában a pipa, megy ki a pincékhez minden délután - ezt a képet látom. **Rados Sándor** asztalost is katonatársként emlegette, de hogy hol, mikor voltak együtt, nem tudható.

Veres Papp Jánossal

Előkerült egy fénykép **veres Papp János** családjától, katonákat látunk rajta. Hátul a neve, így János bácsi is a képen látható, balról a második. Apámmal többször szolgáltak együtt (a 20 év alatt). Ő János jobbján áll, sorban az első. Mindketten igen fiatalok. Hogy hol és mikor készült a kép, nem lehet kideríteni. Talán Trianon előtt Léván? Mindenképpen igen értékes, a korát tekintve is (90 év körüli). A katonaruha elemzése is érdekes. Az állók honvédek, a jobbra ülő őrvezető, a balra tizedes, középen hadnagy vagy főhadnagy lehet - a sapka is magasabb ranghoz járt. Apám több részletbeli katonáskodása idején is csak az első

csillagig – őrvezető – jutott el. Micsoda igazságtalanság, igaz ő nem harcolt, csak főzött a táborigénykonyhán, ebben a pozícióban nem osztogatták a csillagokat. (Talán így „úsztta” meg a háborút élve.)

Apám operált nyakkal

A másik kép **katonakórház** - kezelő, ápolt katonákkal, három tiszttel, szegényes környezetben, nem igazi, tiszta, fehér kórházban. Hogy hol, mikor készülhetett, nem tudom, de a lovas képpel egy időben: az arc azonos korú, de ennél a megállapításnál fontosabb, Apám nyakán a gallér fölött vastag kötözés - a lovas képen is látszik a fehér kötés a nyaka jobb oldalán, a gallér fölött. Erről a képről beszélt is – kérdésünkre –: Ő nem háborús sebesült, talán a többi sem, a nyakán keletkezett csomót, mirigyét operálták le. Még arról: hogy tokodi is van, vagy tokodiak is vannak a képen, és ha igen, melyik az, hogy hívják, már nem tudom.

A következő képen **öt katona**: négy honvéd, egy őrvezető. Készülésének helye biztos, hátulján szakadozott (katonai) bélyegzőről leolvasható „Magyar THU Léva Kossuth Lajos....”, de az ideje nem. Megint dicsérhetem a vizualitásomat, mert a képen balról az elsőt nem, de a többit felismertem. Tehát az első ismeretlen, de altárói, a következő **Tímár László** (nálunk volt később segéd, még szóba kerül), **Apám**,

Gonda János altárói fodrász, Aradi ... bányatisztviselő - Ő jó barátja volt a családnak, a katona bajtárs révén is, Apám halála után is sokszor eljött. Miért nem kérdeztem rá a képre? Beszélt volna, mert igen közvetlen, barátságos öregúr lett. Ez is bizonyíték, hogy egy településről egy helyre kerültek katonának.

Tokodiakkal együtt Léván

Apám katonáskodásának kb. húsz évét összegezve megállapíthatom: többször, rövidebb-hosszabb időre kapta a behívót. Többször azért, mert Ő volt a „legjobb” szakács a tábori konyhán, mondom. Az utolsó behívója megérkezése utáni események egy-egy mozzanatára, a tragikus részeire, az elmesélésekre tisztán emlékszem.

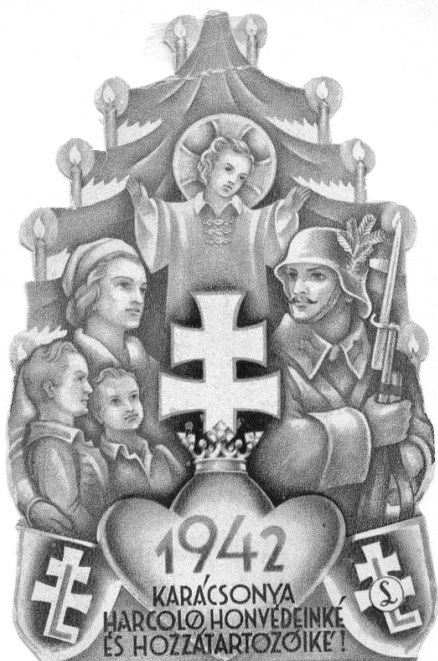
Kitört a II. világháború, hamar behívót kapott. Oroszország megtámadása után nem sokkal már **Breszt környékén (Pripijatyi mocsarak)** állomásozott az „egység”.

A behívón megjelölve a hely, idő, felszerelés. A katonaládájára emlékszem, megmaradt. Milyen volt? Masszív fából (üresen is nehéz, kb. 60x40 cm magas) domború tetővel, rajta lehajtható fém fogantyú, a láda körbeszegve fém lappal (mint a küszöbvas), szegecselve, fém lakatpánttal zárható. Felnyitva, benne a tetejénél keskeny dobozszerű polc az iratoknak, tisztálkodószereknek, személyes apróságoknak, a ládába került a bakancs és a ruhák. A közelben (talán a Községházán) jelentkezett, egy nagy zsákot kapott, benne a teljes felszerelés.

Átöltözött, a civil ruháit valaki hazahozta.

Elment, itt maradt Anyám gyerekekkel, üzlettel, félbemaradt építkezésekkel, a háborúval, bombázással, meneküléssel. Segítője, **Nénnye** kiköltözött Dorogról. Többször jött utána **Nebenhaj Pista bácsi** lovaskocsijával segíteni, vigyázni a sok „nőre” – a későbbiekben szlovák nyelvtudása sok mindentől megvédett.

Apám küldte a tábori lapokat, amin csak annyi lehetett: „Jól vagyok, csókollak Benneteket, vigyázz a gyerekekre.” Cím, válaszadásra lehetőség nincs – csak tábori postaszám, amivel nem lehetett utolérni a vonuló katonákat. Egyszer egy orosz postabélyegző töredékén orosz betűk (ez megmaradt) - innen tudtuk: az orosz fronton van.

Még egy emlék a frontról. Azok a családok kaptak ilyen ajándékot, akiknek hozzátartozójuk harcolt valahol. Egy lapból ki kellett vágni, hajtogatással talpa és hátlapja lett, felállítható. (Ezek elszakadtak, 60 év nagy idő.)

Nem próbálom időrendbe szedni a dolgokat, emléktöredékeket, mert úgysem tudom - történelmi utánajárás kellene ahhoz, hogy megtudjam pontosan, mikor vonult be. Azt tudom: Nagyapám és Jenő bácsi halálakor még itthon volt. Utána hívták be valamikor. Azt nem tudom, hogy

merre jártak a magyar csapatok, és hogy a németekkel együtt, vagy azok után. Ezen belül Apám ezredének, századának a helyét sem tudom. Könnyebb lenne most a dolgom, ha életében akar, ráér erről még többet beszélni. Így azt mondom el, amit mesélt - igaz, sok-sok kérdéssel sikerült „kihúzni” Belőle.

Talán nem akarta felidézni, ezzel újraélni a háború borzalmait, az orosz földön élők lerohanását, falvak, városok vétlen lakóinak pusztulását, majd a visszavonulásnál az utolértek halálát. Többször elmondta: nem harcolt, nem volt „élvonalban”, csak a harcok zaját hallotta.

Tehát: a magyar hadsereg egységeivel észak-keletnek, **Ukrajnán át**

Kijev felé tartottak, lóvontatta hatalmas batár kocsikkal (bennük az utánpótlás élelemmel), a **tábori konyha** nehéz felszerelésével, lassan haladva át az ukrán Kárpátokon. Hogy ez az út meddig tarthatott, el sem tudom képzelni.

A további eseményeket is Ő mesélte. Előttük haladt a német katonaság – kegyetlen harcokkal –, majd a magyarok, őket a hadtápos egység, a tábori konyha követte. Irány Kijev, majd Moszkva – mondták, de mégis északra tartottak a Lengyel határnál lévő Bresztig. Itt elérték a **Pripjaty folyót** és annak legnagyobb **mocsárvidékét**. (Kijev fölött a Dnyeperbe ömlik, megnéztem a térképen.)

Hosszú vonulással a folyó mentén keletre, lápos, mocsaras tájakon kellett átvergődni, sokszor elakadva, tankok húzták ki őket - vigyázni kellett a konyhára, élelemre, az egységnek ez volt a legértékesebb része. Lehorgonyoztak az álló front mögött a folyó-menti kiterjedt mocsárvidék területén. Ez lehetett Breszt városa mellett is, vagy a Kijev fölötti tó és mocsárvidéken, ahol hosszabb időt töltöttek. Mennyit? Belefért az évekbe. Elképzelhető, hogy Apám egysége a Pripjaty folyó mellett épült, majd a felrobbant **csernobili atomerőmű** környékén állomásozott, vagy a később teljesen elpusztult **Pripjaty város** mellett. Itt a halott táj tavaiban – a robbanás utáni években – két méteres pontyok, a földeken száznál is több kilós sütőtökök és négy kilós krumplik nőttek. Most már, mióta ezt tudom, emlékeimben Pripjatyhoz nem csak Apám, hanem a tragédia is kapcsolódik.

Itt készítette a **fényképeket** egy buzgó, amatőr fotós, amelyekből Apám is kapott - akkor, vagy a háború után? Hol hívta elő? Biztos vitte magával az előhívó aparátját. A lényeg az, hogy a körülményekről, a helyzetről csodálatos, beszélő képek készültek - egyenként bemutatom

őket. Az öt képről leolvasható az évszak (tőlünk 4,5 fokkal északabbra): lombos fák, feltűrt pulóverujj a fűszakácson, szabadban főzés, ott a hosszú „étkezőasztal” is. Minden a mocsaras vidékek, nyír-, nyár-, topoly fájából készült, tehát mindent összegezve nem lehet más évszak, csak nyár.

Az **első képen a tábori konyha** nagyüstje mellett a három

szakács: elől jobbra Apám – szívszorító kép –, a harmadik szakácsból csak darabkák látszanak, az üstben gőzölög az „egyététel”. Hogy mit, miből tudtak főzni, erről sem beszélt.

A második képen várják az ebédet - a tiszti asztalon lefordított poharak szerint. Elöl a négy tiszt külön fehér abrosszal terített (gyári) asztala, a hatalmas fák alatt a honvédek nyersfa, 10-15 m, „egybehosszú étkezőgarnitúrája”: ha le akarsz ülni, lépd át a

padot. A tisztiasztal jobb oldalán ülő – sok harcot megélt – tiszt lehet a főnök: kitüntetések a zseb fölött (ez a csoportképen is látszik). Mögöttük az álló kiszolgáló idősebb csicskás lehet, nem tiszt, mert csak négy szék van az asztalnál. Az ülőknél balról a harmadik a tábori lelkész. Érdekes még a faépítmény is, és az ágakból, vesszőből font kerítés, a tető gallyakkal álcázva.

A **harmadik képen** a nagyméretű **zsup- vagy nádtetős épület** **paraszt-lakás** lehetett, míg a katonák el nem foglalták - hol lehetnek a lakói? A fa kerítése is régi, gerendából, deszkából épült. Itt a katonák szállása, a konyha előtte, tőle jobbra (előző kép) az „étkező”. Hol az

Apám? Elöl – a két ülő mögött – baljával az ágat fogja, jobbával fáradt derekát támasztja, fehér kötényben.

A következőn nem templom, csak **tábori oltár** látható miséző tábori lelkésszel, a mocsaras táj nyír- és nyárfáiból épült, nádtetővel, művészi építmény, a háromszög oromzat a nyír ágak precízen berakott, rendszerezett díszítményével egyszerűségében csodálatos, a „prédikálószékkal” együtt.

Innen ad reményt, kitartást a „hazáért”, elszánt harcra biztatást - határainktól több száz kilométerre, micsoda tragédia! A szakácsok főzték a vasárnapi ebédet, azért nincsenek a képen.

Az **ötödik képen 45 ember**. (Ez mekkora egység? Talán az egész hadtápos gárda, ők szállíthatják az ételt a harcpontra.) A középső szakácstól jobbra a három tiszt, az utolsó a főtit, a negyedik a bal sarok felé a pap, a csicskás jobbról az álló negyedik. Az első sor a földön (ők lehetnek a legfiatalabbak), a következő sor a hosszú ebédlőpadon ül, mögöttük az asztalon ülnek, vagy állnak. A három szakács pontosan elosztva a fehér kötényével, innen nézve a bal sarkon egyenes derékkal, délcegen ül Apám - kopaszodó feje, a sapka helye fehérlik, úgy, mint a többieknek, sapka a derékszíjban.

Holtában is áldom – ha még él, akkor is – a fényképész: köszönöm, köszönik az olvasók is, hogy ezek a képek elkészültek, így

dokumentumai egy tragikus háborúba, az orosz frontra vezényelt maroknyi magyar egység harcokon kívüli életének. Hogy a 45 főből hányan jöttek vissza a kegyetlen visszavonulással, nem tudható, vagy hányan kerültek a fogolytáborokba.

A hosszú idő alatt ritkán jött egy-egy tábori lap, vagy leszerelt beteg, sebesült katonák hoztak hírt: „Feri bácsi él”. Egyszer, több mint 3 hónapig nem jött levél, semmit nem tudtunk Róla: él, hal? Majd Anyámat áthívták a Községházára, közölték Vele: a Feri bácsiról azt a hírt kapták, hogy **eltűntnek nyilvánították**. El lehet képzelni ezt a borzalmat, kétségbeesést, a hosszú bizonytalanság után a reményvesztést... Később mesélték az illetékesek: már rég megvolt a papír az eltűntté nyilvánításról, de nem volt bátorsága senkinek a hírt a családdal közölni, csak amikor többen összegyűltek, hogy együtt vigasztalhassák Anyámat.

A háború kimenetele nem volt már kétséges, a magyar csapatok vonulnak vissza, Ő biztos él, nemsokára jön haza. Hosszabb ideig nem kaptunk hírt Róla, amikor megjelent katonaruhában, aládájával - néhány napos eltávozásra szolt a papírja. Ez után jelentkeznie kellett a csapatánál helymegjelöléssel. Határtalan volt az öröm: nem halt meg, csak elveszett egy időre (erről nem beszélt), nem halhatott meg, mint a több ezer magyar katona, idegen földön.

Suttogtak, pusmogtak a felnőttek: elbújtatják, nem mutatkozik, senki nem tudja, hogy hazajött, nem megy vissza a megjelölt helyre. De vannak kisablakok, ahonnan – most és máskor is – mindent lehet látni: a hazaérkező Apámat katonaruhában, teljes felszereléssel - akkor vissza kell mennie, de azt már nem látták. Kidobolták, kiragasztották: szökött katonákat keresnek, a rejtegetőket lelövik. Apám jelentkezett volna, de lebeszélték, hát nem jelentkezett. Tábori csendőrök jöttek – katona vadászok – egyenesen hozzánk. Honnan tudták, hogy Apám katona? (Idegenek voltak.) Előjött, mutatta a papírjait: beteg lett, azért nem jelentkezett. De ez nem hatotta meg őket. Felvette a katonaruháit, egy kis csomagot, csendőri kísérettel a szomszéd Községházának pincéjébe, fogdájába vitték. Másokat is ide hoztak, ismerősöket is? Nem tudom. Ide zárták volna – békeidőben – a kis bűnözőket, tolvajokat, rendbontókat? Kiket? Erről nem tudok. Lehet, hogy ilyen helyet csak ki kellett alakítani a községházákon. Vastag, rácsos pinceajtó, kicsi rácsos ablakok (kettő) az utca felé, (most beton virágtartó takarja el), itt adtak be csomagot, amíg Apám itt volt.

A környék gyűjtőhelye lehetett, többen kerültek a pincébe. Egyik nap

rozoga teherautóra pakolva nyugat felé indultak a tábori csendőrök kíséretében. Néhány nap múlva újra jött a hír: „**Komáromban** vagyok az erődben.” (**Monostori erőd**) Mesélte: itt már nagyon sokan voltak, nemcsak katonaszökevények: magyar tisztek, szökött zsidók stb., egy helyiségben 150-en is, étlen, szomjan kivégzésre várva, ezt mondták is nekik. (Néhány éve itt jártam. A vezető elmondta, hogy a háború végén itt gyűjtötték össze a katonaszökevényeket, a még megtalált zsidókat.) Kivégzési parancsra vártak (kitűnő hely lett volna erre a borzalmas tetre), de a kivégzés elmaradt „idő hiányában”, így menekült meg a haláltól Apám. Egyik reggel nem a Duna-partra vitték kivégezni a több száz embert, hanem vagonokba rakták, nyugat felé indult a szerelvény - úgy tudták: az osztrák koncentrációs táborba, Mauthausenbe.

A határ közelében megállt a szerelvény. Hosszú csend után kifeszítették a vagonajtókat: az örök sehol. Bécs felé menekültek, hírt kaphattak az orosz csapatok jöttéről, de már hallhatták is a „harcizajt”. A foglyok szétszéledtek, a haza vezető utat keresték. Apám két emberrel együtt a Duna mentén mellékutakon hazafelé tartott, kikerülve a frontvonalat. Átérték az orosz zónába. Egy orosz járőr csapat – katonákat keresve – elfogta őket. Komárom környékén a menekülőkből összegyűjtött sok katonát vagonokba rakták. Valamelyik állomáson állt a szerelvény. Körülötte bámészkodó, talán szolgálatba vezényelt vasutasok. A foglyok a deszkák rései között apró cédulákat dobtak ki – ha az örök háttal voltak – nevük, címük feltüntetésével. „Élek, orosz fogoly vagyok, nem tudom, hova visznek” - írta Apám.

Most, amikor emlékezem, de már régebben is foglalkoztatott: hogy érkezhettek meg ezek a cetlik a címzettekhez, mikor még a posta sem működött? A segítőkészség, az együttérzés vezérelte azokat az „ember” embereket, akik pl. Komáromból Tokodra eljuttatták az üzenetet. Így tudtuk meg: mint katonaszökevényt nem végezték ki, pedig azt mondták, amikor elvitték. Apám szerint nem volt rá idejük, jöttek az oroszok.

Nálunk, nekünk elmúlt a háború, befejeződtek a harcok, az orosz frontot megjárt Apánk élve hazajött, de újra fogoly lett - mi lesz Vele? Nem is sejtettük: örökre elveszíthettük volna, ha...!

Még egy epizód ide kívánczok, Papp Károly mesélte, én pontosítok. (Bár erről én nem hallottam, attól még igaz lehet.) Amikor az orosz járőrök elfogták hazafelé tartva Apámat, többedmagával Esztergomba vitték. A felrobbantott híd mellett építették fel az oroszok a **pontonhidat**, hatalmas csónakokra. Könnyebb járművekkel ezen

jutottak át a túlsó partra, megszállva Felvidéket, Pozsony, Bécs felé tartva. A hullámzó, áramló vízben a csónakok hintáztatták a pontonhidat. A járművek súlyától a csónakok vízbe merültek, ezt kannákkal gyorsan ki kellett merni. Erre „kéznel” voltak a magyar katonaszökevények, hadifoglyok, így Apám is. Ezt is hamar megtudhatta a család, hisz a szeretett Esztergomában gyorsan akadt segítő ismerős, talán a bámészzkodók között is. A szomszéd legényke, **Papp Karcsi** az újra megnyílt tanonciskolába járt. A szemfüles Anyám vele küldött – többször – egy kis csomagot Apámnak. Odamehetett hozzá, mikor a parton voltak, elvette a csomagot, de nem beszélhettek (ez májusban lehetett). Innen vitték a fehérvári gyűjtőtáborba.

Megint jött egy cetli-levél: „**Fehérváron vagyok a fogolytáborban**, X saroknál keress”. Anyám összepakolt, amit tudott: élelmet, ruhát; indult tehervonattal, teherautóval, lovaskocsival, ami felvette, gyalog, míg Fehérvárra ért.

Nagyon sokan kaphattak „cetli-levelet”, mert tömegével álltak a kapuk, a kerítés mellett, meghatározott távolságra, örök felügyeletével. Időnként mindenkit elküldtek, de csak visszaszivárogtak az asszonyok. Anyámat kioktatták: írjon levelet, csomagolja egy kis köre és dobja be, ha az ör elfordul. Így is tett, rögtön hallotta a kiabálást a kerítésen belül: „Gyuriczki Ferencet keresik!”. Nemsokára megjelent a feje a kerítés fölött - abban a pillanatban lövés dörrent, Ő lebukott, nem lehetett tudni, mi történt. Többet nem jött elő, Anyám kétségbeesve hazajött.

Mesélte Apám: nem volt szabad a kerítéshez közel menni, nem még köre állni - ezért lőtt rá az ör. Hogy milyen szándékkal, nem tudni, de egy fönti hatalom fogta a ravaszt húzó kezét, így a katonasapka gombjáról pattanva levitte a sapkát, lyukat hagyva rajta, súrolva a feje tetejét. Láta: az örök nem „laca-pacáznak”, lőnek, ezért nem mert még egyszer mutatkozni. A sapka sokáig megvolt. Megint kétségbeesett bizonytalanság következett. (Anyám kétszer volt Fehérváron, de az elsőre nem emlékszem.)

Befejeződött hivatalosan is a háború, visszaköltöztették a gyerekeket az iskolába. Meleg volt, talán a tanítás utolsó napjai. Valaki kiabálva jött: Anci, hazajött az Apukád! Az elsős hűgomnak is ezt kiabálta. Egyedül rohantam? Nem tudom. Apámat látom: ott áll a körtefa alatt, megtépázott katonaruhában, fáradtan, soványan. Öleltem, Ő magához szorított bennünket, potyogtak a könnyei, lángolt az arca. **Nekünk ekkor ért véget a II. világháború.**

Már mondtam: a kopaszodó fejének, bajszának köszönhette, hogy nem

került újra Oroszországba hadifogolyként, valamelyik bányába meghalni, erről is mesélt.

Nagyon sok (több ezer) magyar foglyot gyűjtöttek össze Fehérváron. Főleg azokat, akik megunták a háborút, látták a végét, megszöktek, ide kerültek. Ennyi emberrel kellett valamit csinálni – elfogásukkor is tudták, mit –, hát vagonokba rakták őket: irány kelet. Előtte sorba állították, megnézték, megvizsgálták – szemmel –, egyiket jobbra, ide többet, a másikat balra, a kevesebbet, rendezték. Rá került a sor: végignézték, az egyik mondja: Sztari Papa! A másik rábólint, da, sztari papa, álljon balra a betegek, öregek közé, vagyis az elengedettek közé, az én jóképű, délceg, 44 éves „sztari” Apám. Ugye most érthető, mi mentette meg? És a két tiszt – gondolom fiatal – az apját láthatta benne. (Zárójelben mondom: a vejeim bőven meghaladták ezt a kort - mit szólnának, ha valaki „öreg papának” szólítaná őket? De még az öregem a 84 évével sem „sztari papa”.)

Bemutatok még két képet, amelyeket elemezve megállapíthatom: csak a **fehérvári gyűjtőtáborban** készülhettek, egyidőben. A csoportképen csak egy szétvert hadsereg tizenkét nyomorult katonája látható - a katonák szedett-vedett ruhái, cipői, a bakancsok a háttér. Apám jobbról a második. Ugyanabban a ruhában, a hiányos deszkakerítés előtt láthatjuk, egyedül. Ilyen volt a sztari papa az utolsó katonaképen, 44 évesen.

A fogolytábor 12 katonája

Az utolsó katonakép a fogolytáborból 1945. június

Nincs már, aki mesélhetne Apám katonáskodásának idejéből megmaradt emlékeket, képeket, elbeszéléseket, amelyeket nagyon régen hallottam. Az én emlékeim töredékét szedtem össze - bemutatva egy honvéd útjának, részvételének mozzanatait, életben maradását egy értelmetlen, tragikus háborúban.

Kedves rokonok lettünk

A rokoni kapcsolatok miért, hogyan alakulnak, vagy nem alakulnak ki? Mi motiválja a közeledést vagy a teljes eltávolodást? Erre már serdülőként is felfigyeltem, kialakult a véleményem – érdekes, hosszú életem alatt is –, ami nem sokat változott. A háború vége, Apám hazatérte, az üzlet megindulása után jöttek az „éhes” rokonok, mint a sáskák (nyilvánvaló: nem rokoni szeretet indította el őket felénk). Voltak, akik később is megmaradtak. Az biztos: mind jól érezte magát a házunkban. Kezdődött a falusi ház megvétele után 1-2 hónappal. Ilonka esküvője hol lehetne? Hát a Ferinél. (Erről fényképeket is láttunk.) Folytatódott a pestiek háború alatti idetelepülésével. Ők gyakori vendégek voltak Apám haláláig, talán Koch Pista bácsiék tovább is megmaradtak. Aztán kialakult egy mérlegelés - rivalizálás? „Ha a Te rokonaid, akkor az enyémekek miért nem?” Veszekedések, ki kell

mondjam: az élőködők miatt. Ezek a vendégeskedések sok pénzbe kerültek – még ha a húst nem is kellett venni –, az ezzel járó munkát az agyonhajsolt Szüleink nehezen bírták. (A vendégek csak asztalhoz ültek.)

Az esztergomiakkal kezdem, mert rájuk haragszom – haragudtam a legjobban. A három unokatestvér közül **Kálmánt** mutatom be először. Ők Nagypám lánytestvérének a fiai – ők végezték el a középiskolát ingyen, egy főpap végrendeletének alapján. Remélem, még megtalálom, ki volt Ő. Nénnye és más beszélt Róla, névvel, de bizonyíték kell. A három fiú szegény családban született. Kálmán elvégezte a polgárit, az esztergomi állomáson vasutastiszt lett. (Nem állomásfőnök, nem forgalmista, vasutas egyenruhában járt.) Jómódú, esztergomi polgári család lányát vette feleségül. Ilyen „előkelő” családba csak nem szállhat be egy Klincsek Kálmán névvel (talán valami nem szép dolog kapcsolódott apja nevéhez?). Az esküvő előtt változtatott: Verseghy lett, V, h+y-nal a végén (röhögnöm kell). Mikor én megismertem, 50 körül járt. Addigra teljes fizikai megjelenésében, megnyilvánulásaiban a névhez alakult. Szája félrehúzódva, fél száján beszélt, fejét félretartva, de még raccsolt is, mint egy lecsúszott dzsenti Mikszáth figuráiból (nem hiszem, hogy ismerte írófejedelmeinket). A családban „senki” volt, a felesége lekezelte, a lányai (Jolánka, Márta) nyilvánosan is hülyének nevezték - nagy tiszteletlenül, ami nagyon nem tetszett Apámnak. Az após épített nekik egy villát – hozományként – az állomás alatti (most Budapest) utcában. Az ő rokonuk lett a bérma-keresztanyám. Gyakran magukkal hozták a feleség „nagykalapos”, hű de büszke, fejtartásától megvastagodott tokájú hűgát, Irmát, valami „nagy” ember özvegyét. Apám örült a rokonoknak (ezek hatan jöttek), etette, itatta őket, még pakolt is Nekik. Meg akarta mutatni: most már nem az otthontalan, szegény, lenézett rokon, hanem önálló, hentesmester, családdal, az „előkelő” rokonok előtt is „valaki”. Apám kismotorral járt vásárokbá, ügyeket intézni, így többször Esztergomba is. Gondolta, bemegy Kálmánéhoz (a kedves rokonokhoz – Apámat Kálmán „kedves Ferikém”-nek szólította), visz egy kis kóstolót a friss vágásból. Becsengetett a vasrácsos villakapun. Meglebben a bejárati ajtó függönye, mögötte egy női arc, de nem jön ki senki, az újabb csengetésre sem. Ezzel betelt a pohár, látni sem akarta többet Őket. (Viszontmeghívás soha nem volt, csak egyoldalú, potyaleső vendégeskedés.) Hiába akartak még néhány ebédet megenni nálunk. Ez a megalázás rettenetesen fájt Neki. Ezt onnan tudom: szóba kerülve

igen durva jelzőkkel illette Őket, ami különben nem volt szokása. Ezzel az unokatestvérséggel dicsekedhetek is, igaz, nem „vérszerintivel”. Kálmán bácsi Jolánkáját feleségül vette **Szepessy Géza**, a dorogi szénbányák **geológusa**, régésze, akinek a tokodi római Castrum értékes leleteit, az üveghutát, több száz tárgyi emlék, töredék az 1960-as években való megtalálását köszönhetjük.

A másik fiú, **Sándor**, különleges figura. Fekete, sima haj, nagyon sötét bőrrel, a szeme fehérje kivillogott belőle. Simulékony, hízelkedő, alázkodó modora miatt ellenszenves volt nekem. Ő sem tartotta meg apja nevét: **Kondorosi lett**. Nem középiskolába járt, lakatos mesterséget tanult, a dorogi Bányagépgyárban dolgozott. Élete végéig – Mancsi feleségével, 3 gyermekével – közös udvarú, szoba-konyhás lakásban élt, ez lehetett a szülők lakása is. Diákkoromban gyakran vittem ennivalót a szegénységben élő családnak - miért volt szegény? Ezért emlékszem pontosan a házra, ma is áll, kicsit tatarozva, zárt, nagy fakapujával. Sanyi bácsi évekig járt hozzánk, a családdal együtt. Aztán már egyedül, Apám halála után is betért Annus nénihez enni, inni, majd elmaradt.

A harmadik fiú hű maradt családi nevéhez, **Klincsek Ferenc** maradt. Ő használta ki legjobban a papi végrendelet-szerinti ingyenességet: tanítóképzőt végzett. Úgy tudom, Süttön tanított, a testvérekkel nem tartotta a kapcsolatot, Apám sem kereste.

Azok is maradtunk

Azt hiszem, nem kell bővebben ecsetelnem, eddig is nyilvánvaló volt: mi mindig 200%-os házzal működtünk. Ehhez jöttek a hétvégi vendégek, akiket szívesen fogadtunk, bár rendkívüli terhet jelentettek. (Megemlítem: akkor még nem volt szabad szombat, az üzlet még vasárnap reggel is nyitva volt 10 óráig, felváltva szolgálták ki a vevőket.) Tavasztól őszig ritkán volt vendég nélküli a hétvége. A készülődéskor összebeszéltek Koch Pista bácsiék Ritli Bandiékkel: csinálnak egy jó hétvégét Annus néninél, Tokodon. Ha már jönnek, elhosszabbítják Rudi nénit is (Nagyanyám sógornőjét), aki 1-2 hétig itt is maradt. Volt is nagy banzáj, a jókedvű, szellemes társaság „feldobta” a vendégszerető szüleimet is. A viszont-vendégeskedés nem jött létre az üzlet, majd a gyorsan bekövetkező tragédia miatt sem.

A fénykép igazolja az emlékeimet. A kert végében, az árokparti bozótos előtt – előtérben zöldségféle – valaki képbe rendezte a 12 fős társaságot, ebből 9 fő a vendég - 1 fényképezett, nem tudom, ki. Látható a 3 fős Koch család, a 3 fős Ritli család, Rudi néni, Jekli Imre, és mi négyen. Akárki akármikor (talán 1950-ben) fényképezett (az én kis tankommal), örök hála Neki, az utolsó képek egyikét készítette a családról. Megérdemelte az Anyám főzte – biztos nagyon finom – ebédet, a hozzá pakolt disznósággal együtt. (Csak K. Jancsi lehetett, a barátom, Ő a 10.)

Egy nyári hétvége 9 pesti vendéggel

Elvonult a front, megindult az élet

A színjátszás két évtizede

A fiatalok háború előtti mozgalmas kulturális életéről, szervezeteiről sokat hallottam már diákkoromban, de később is. Mesélők voltak Seres Sanyi bácsi, Pál Péter, a sógorom és mások, most. Működött **Leánykör, Legényegylet, Levente**; a legjelentősebb, a **Színjátszó kör** főleg az előzőekből verbuválódott. Az ebből az időből származó képet Bech Kati nénitől kaptam. Az 1942. július 31. erzsébeti tragédia előtt készült, mert Bertók Pityu még rajta van. A **Csókos huszár** c. színmű szereplőit, rendezőit ábrázolja.

A „Csókos huszár” című színmű szereplői, rendezői (1941)

Az alsó sor balról: Bertók Pityu, Mostyenán Olgi, Kapa Kálmán, Hrasznik Vali, Reményi János, Pásti Irén, Juhász Béla, Kalocsai Bözsi, Hári János, Kalmár László (hegedűvel). A második sor: Faragó Kati,, Cserni Vilmos, Süveges József, Bech János, Juhász Béla (orosz), Klinger Lizi. A felső sorban a **rendezőik: Bozó Gyula káplán, Bors Szilveszter tanító, Toma Anna tanítónő, Tolnai Aladár levente oktató, Bertók Mihály fodrász, Újvári István kántor tanító.** Ez a szereplőgárda vegyes összetételű: iparosok, parasztok, tisztviselők

és az akkori értelmiség színe-java, a pap, a tanító, a levante oktató (nagyon jóképű katona, legyeskedett is a lányok, asszonyok körül), a világotjáró, nagy műveltségű fodrász, a zenét, éneket betanító kántor (egy évig még – a sors kegyéből – kollégák is lehettünk). A szereplőket, a jelmezeket, a betanítókat látva elhíhetjük (Olginak, Katinak), hogy fergeteges sikert arattak. (Ekkor már dúlt a háború, ezután érkeztek tömegével a behívók, Bech János nem is tért vissza a frontról.)

Az elemi iskolásoknak (kb. 1934-ben) Bellus Babci tanító néni egy kis színdarabot tanított **„Arabella kisasszony lekvárt főz”** címmel. Az iskolában adták elő, sikerrel. Ezekből a „színészpálántákból” nőtt fel a későbbi színdarabok szereplőgárdája. Egy fényképen – ami a Leventeotthon udvarán készült – a **„János vitéz”** 33 szereplőjét látjuk, 3 sorba rendezve. Felismerhető: Hrasznik Vali, Mostyenan Olgi (királylány), Pásti Irén (Iluska, népi viseletben), mellette egy jóképű János vitéz, Kalocsai Bözsi (mostoha), id. Kaptás Béla – nagy subában, kucsmával, szájában lógó pipával, szép hangjával zengve énekelte a pásztorok királya dalát – György Juliska, Zsigó Nelli, estéli Papp Zoli, Cserni Vili. Mind jelmezben: a 10 tündérlány, a 8 huszár, a 4 parasztleány kalappal, 4 lány népviseletben. Rendezte, betanította **Bors Szilveszter** tanár úr, ő nem látható a képen. (Olgi, a királylány segített.)

A „János vitéz” szereplői

A másik kép is egy egyfelvonásos színdarab szereplőiről készült, időpont és cím ismerete nélkül, de a legszebb lányokat láthatjuk rajta: Pánczél Reginát, György Júliát, Robotka Ilonát, Pánczél Nellit, Bech Katit, Pánczél Júliát, Zab Rozáliát, Vigh Annát. Ők akkor még mind lányok voltak, a szerep kívánta menyecskének öltöztek konttyal, sötét ruhába.

Egyfelvonásos színdarab lány szereplői (1941)

Egy „csokor” legényt is bemutatok, nem lehetek részrehajló. Balról: Kalácska Lajos, veres Papp Lajos, Márkus Feri, Bukó Laci, Juhász Imre, estéli Papp Zoltán.

Egy csokor „széplegény”, Bukó Laci harmonikával

Egy színdarabnak csak a címét tudom: **Gyimesi Vadvirág**, főszereplője Bech Kati, rendezte: Seres Sándor 1941 körül.

Megszűntek a bombázások, harci járművek, nehéz tankok nem remegtetik meg házunkat, ágyunkat. Itt már nem halnak vétlen emberek, de még kísért a gyermekhalál az elhagyott lőszerrel. Reménykedve vártuk szeretteink visszatértét. Szívünk, lelkünk, fizikai erőnk új lendületre kapott. Cserepet raktak a tetőre, vakolatot a lövések szaggatta falakra. A földeken is megindult a tavaszi munka. A kertek várták az ásást, vetést, éhezés után a falu megtermelte a szükséges élelmet. Megnyíltak az iskolák kapui. Kitakarították a lovak és katonák maradványait. Májusban elvitték a bányászgyerekeket a napsütötte Alföldre (az óvóhely után) megerősödni, így Etát is Nádudvarra.

A fiatalok – akiket még nem vihettek el ágyútölteléknek – a háború végére felnőtté értek. Ők akartak igazán élni, mindent pótolni, amit a háború éveitől elvettek tőlük. A falu értelmisége kezdeményezett, de minden kezdeményezés élére is állt. Újjá szerveződött a Leánykör, a Legényegylet, a Színjátszócsoporthoz, bevéve a fiatalabbakat is.

A Leánykör megújulását fénykép is bizonyítja, ami 1945. október 2-án készült. A lányok tokodi népviseletben, hosszú ujjú röpikében.

A megújult „Leánykör” (1945. okt. 2.)

Az ülő sor közepén Torna Anna tanítónő, mellette Robotka Ilus, Pánczél Tercsi, Bech Kati, ki a fekete ruhás? Az álló sorban jobbról a második Pánczél Rozi, Annus néni fölött Marton Marcsa. Felső sor negyedik szaller Papp Lizi, a magas Muzslai Tercsi, kettővel tovább Muzslai Ilus, őket felismertem. Látható még Kolbert Marcsa, Papp Irma, Horváth Borcsa, Papp Juliska, burkus Papp Klári, Zab Julcsa, Papp Etel, Stefán Vilma, Tillmann Ilus, Pánczél Ilus, Klinger Lizi, Bukó Mariska, Mostyenán Olgi, Zsigó Nelli – ők beöltözve – és mások, együtt 27-en, egy teljes korosztály egészséges, szép lányokból.

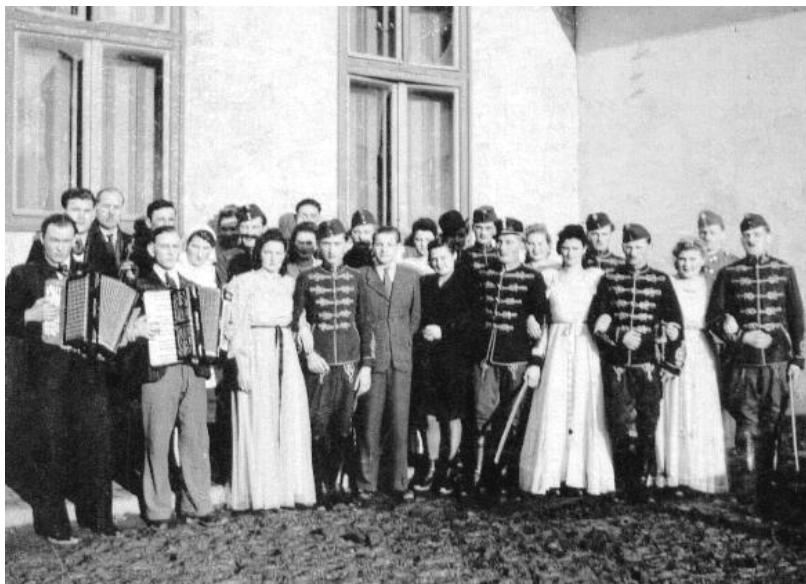
Bemutatok egy csokor szép kislányt is gyönyörű ünneplős népviseletben, koszorúba tűzött hajjal, virággal, zsebkendővel a kezükben, vasárnap délután, talán Zabék kertjében.

Zab Juliska, Pánczél Eszti, Papp Juliska, Pánczél Ilus

A lánykörben kézimunkáztak, csuhéztak. Többen közülük ezt a kismesterséget később felújították (Tállainé Papp Juliska, Süveges Magdi, Farszkiné Papp Bözsi, Katona Vilmosné, Trengerné Erzszi, Víghné Papp Brigitta, Hundzsa Juci, Peltzerné Papp Ilona, Juhászné Monos Vilma és mások), országos hírűvé tették.

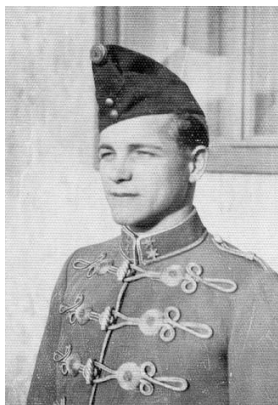
Háztartási ismereteket, főzést tanultak, a legfontosabb mind közül: színelőadásokra készültek. Az óvodában **Adél óvónéni** hegedűkíséretével a színdarabok ének- és tánc-számait gyakorolták.

Az idősebb tokodiak, barátok még ma is emlegetik az 1945-ben bemutatott **Huszárkisasszony** című operettet és fergeteges sikerét. Hátborzongató, hogy a „világégés”, tragédiák után néhány hónappal ilyen lelkes összefogásra, munkára, produkcióra volt képes Tokod ifjúsága és vezetői. Az előadás szereplőiről, rendezőiről (26 fő) készült csoportképből Lizi nénitől és Pánczél Attilától is kaptam egyet.

A „Huszárkisasszony” szereplői, rendezői

Balról hátul Bors Szilveszter tanító úr, Seres Sándor tanító úr, Zentai káplán, Tolnai Aladár - a rendezők, szervezők. (Miért hátra álltak? Pedig a főhely illette volna őket.) Elöl, középen **Bádi Erzsébet** tanítónő, mellette **Pánczél Elemér**, munkája értékének megfelelően középen.

Ő hozta a hetyke huszár-ruhákat Budapestről, a már megnyílt ruhakölcsönzöből (talán 10 darabot), a rendezésben is segített (ha kiszámolom, 19-20 évesen). Pánczél Elemér a huszár-ruhában. A lányok ruháit **Bádi Erzsi tanítónő** szedte össze az esztergomi úri hölgyektől. Megfelelő méretre, testre igazította az ügyes kezű **Muzslai Tercsi varrónő**. A zenei kíséretet a **Bukó testvérek** – Pista, Laci – adták.

A rendező huszárruhában

A főszereplő páros balra szaller Papp Lizi cidi Papp Sándorral, jobbra Marton Marcsa Tokodi Antallal. Középen áll Márkus Feri huszártiszt, mögötte Pál Péter katonasapkában, jobb oldalt, hátul stüke Papp Sándor és még néhányan.

A huszárok

*Szaller Papp Lizi
a „Husárkisasszony”-ban*

*Szaller Papp Lizi cidi
Papp Lajossal*

Megmutatom Papp Lizit (a kedves Lizi nénit) szép túll ruhájában, a huszárokat is közelebről.

További színművek is előbukkannak, mint a **Gyöngyvirágos huszárcsákó** Márkus Menci, Papp Lizi, Márkus Feri, Szabó Marcsa szereplésével, Seres Sándor rendezésében 1946-ban.

A **Piros bugyelláris**-t Seres Sándor, Zentai káplán, Tolnai Aladár tanította. Érdekességként emlegetik: itt talált egymásra (szerelemben) Pál Boriska és Seres Sándor tanító úr.

A **Sárga csikó** is ebben az időben kerül színre, a rutinos szereplőgárdával. A **Falu rosszá**-ban Pál Péter az énekhangjával jeleskedett (1947).

Klárika: Grósz Boriska, Márkus Ferenc főszereplésével.

Messze van az Isten ujjá: 1947-ből Márkus Menci, Pál Péter, kuka Juhász László főszereplésével.

Dankó Pista: Betanulták a kitűnő szereplőgárdával, de valami miatt nem adhatták elő.

Csókos asszony

A vén bakancsos fia huszár

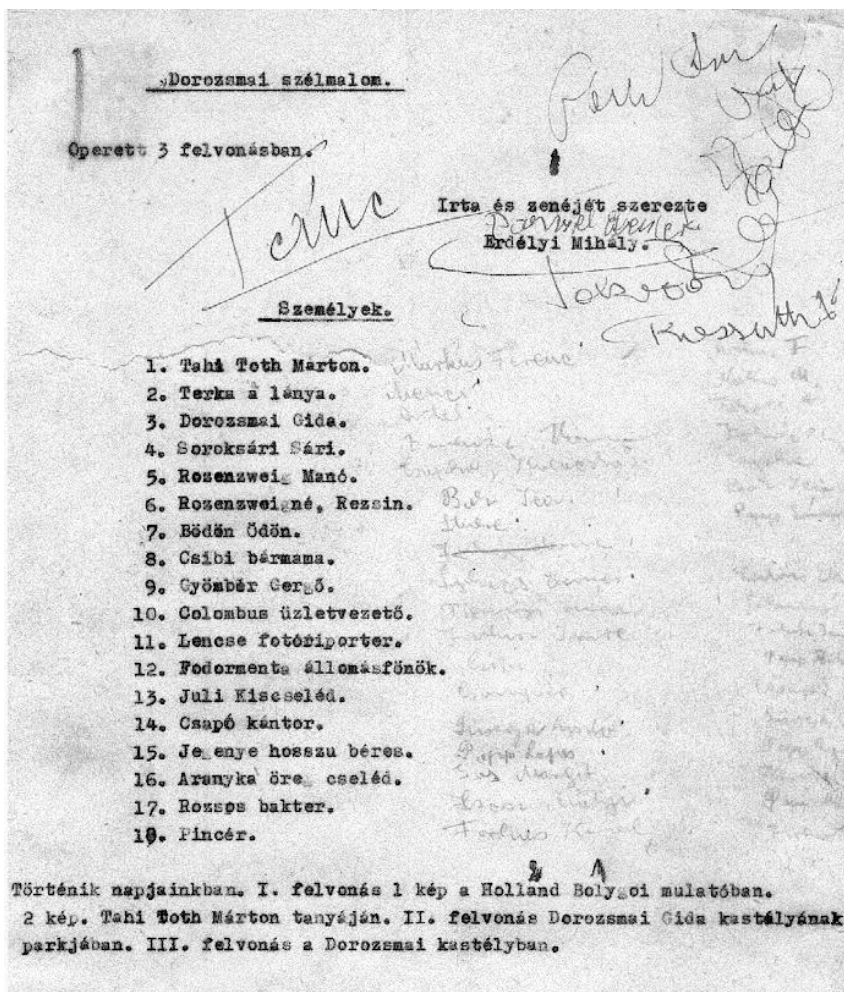
Az egyik darabot a Viscosá-ba vitték előadásra. A színpad nem készült el, ezért egy kocsmában kötött ki a színészi gárda, azt mondják (a még élők): jól elszórakoztak.

A próbák után nem mentek haza: beszélgettek, énekeltek, házassággal végződő szerelmek szövődtek. Közben Márkus Menci Zentai káplán úr zokniját stoppolta, rendszeresen.

Tokod kultúrtörténetének egy „gyöngyszemét” kaptam Pánczél Attilától, apja, Pánczél Elemér hagyatékából. **Dorozsmai szélmalom:** operett 3 felvonásban. Írta és zenéjét szerezte: Erdélyi Mihály, **rendezte: Pánczél Elemér és Zentai káplán úr.** Díszletezte: Pánczél Elemér.

A szövegkönyv két példánya megmaradt: festékes írógéppel írva, elsárgult, rongyolódott lapokkal, kézírással kiegészítve, útmutatásokkal. Az első lap másolatát bemutatom.

Az első lapon a szereplők (18 fő), mellette ceruzával a szereposztás. Áthúzva, majd egy másik név - hogy ki maradt meg a jelöltekből, az nem tudható. Még élnek: Márkus Menci, Soós Margit, Czompál Mária (csumpir), Papp Mátyás (csósz).

A „Dorozsmai szélmalom” szereposztása

A többi szereplők: Márkus Ferenc, Tokodi Antal, Juhász Ilona (liszka), Kalácska Lajos (csipike), Juhász Imre, Lukács Elemér (csibi), Süveges László, Papp Lajos (veres), Kerekes Rozi, Farkas Károly, Papp Máté. Ezeket a neveket tudtam kiolvasni. A becenevek is érdekesek, az egymást szeretők becézik egymást.

Még egy fénykép, még egy színmű, jelmezes, kicsit későbből (1947-48), 24 szereplővel.

A „Gyöngösbokréta” szereplői (1948)

Felismertem: balról Csapka Ervin, Herbei Karcsi, Márkus Feri, Kecskés Imre, Papp Vera, mögötte Farkas Jancsi, Varga Mariska, Zicsi Ilus (Pápainé), Baki Ica, Kalácska Lajos is cigánynak öltözve és mások. Ők inkább munkás, értelmiségi, iparos fiatalok. Pánczél Elemérnek ehhez a rendezéshez is köze lehetett, övé a kép.

A színmű: **Gyöngösbokréta**. Újvári Éva fiatal tanítónő és Zentai káplán úr rendezésében. **Soós Irén** a betétdalát sokáig énekelték a faluban („Gyöngösbokréta lesz a mi kis falunkban...”) szerint. Ebben az időben rendezték a „**Nyitott ablak**” című színművet. Egy helyi vagy megyei újságban Buga doktor tudósított erről, fergeteges sikerről számolt be. Ennél többet nem hallottam erről.

Az írás lezárása előtt Csapka Ildi hozta ezt a meghívót, amit közreadok, hisz igazi kincs. Sajnos csak az évszám nincs rajta. Becslés szerint 1950 lehet. A teljes szereplőgárda mind ismert nevek, szülők, nagyszülők, a Szocdem. Párt Ifjúsági Szervezetének tagjai – bár ez nem fontos –, egy kis közösség boldog, ifjú, játszó tagjai.

Meghívó.

A Tokodi Szociáldemokrata Párt Ifjúsági Szervezete
folyó hó ²⁹én délután 3 és este ⁷ órai
kezdettel a volt levente otthonban

műkedvelő szinelőadást

rendez, melyre mindenkit szeretettel vár a

RENDEZŐSÉG.

Színre kerül:

NYITOTT ABLAK

cimű operett 3 felvonásban. Irta: Nóty Károly

Zenéjét szerezte: Farkas Károly.

Szereplők:

Polgármester	— — — — —	Abonyi István
Polgármesterné	— — — — —	Nagy Rozália
Klári, a lányok	— — — — —	Mostyenné Olga
Hadnagy	— — — — —	Szedő Ferenc
Erzsi, cseléd	— — — — —	Pásti Irén
Marcsa, cseléd	— — — — —	Abonyi Dóra
Károly, baka	— — — — —	Abonyi Sándor
Csinos, baka	— — — — —	Csapka Ervin
Kovács	— — — — —	Rozmaring János
Kovácsné	— — — — —	Nitti Julianna
Schramek, irnok	— — — — —	Rozmaring János
Gólya, szolgáló	— — — — —	Karsai László
Órnagy	— — — — —	Pásti József
Órmester	— — — — —	Karányi János
Pincér	— — — — —	Csapka Nándor
Orvos	— — — — —	Csapka Nándor
Joly, színésznő	— — — — —	Szabó Vilma

LAI SZKY JÁN. 16. EBSZT. ROOM

Meghívó a „Nyitott ablak” c. színmű előadására

A szép lányok eladósorba kerültek, férjhez mentek. Karcsi elvette Katit, Laci Marcsát, Feri Mencit, Antal Márit stb. Dolgozni kellett, nem lehetett a Kultúrházban flangálni. Jött egy új generáció, vele egy új hullám. Megalakult a SZIT (főleg középiskolásokból, ipari tanulókból, paraszt és kolóniás fiatalokból) - folytatva a hagyományt, szindarabot tanult, de már nem kosztümös operettet, hanem **Gárdonyi Géza: A lámpás** című írásából készült színművet, **1949-ben. Seres Sándor** (akkor igazgató úr) szervezésében és **Kurdy Dénes** segítségével tanultuk és adtuk elő. A háború után a Hitelszövetkezetet (a szomszédunkban) vezette. Igen aktívan bekapcsolódott a fiatalság életébe, irányította, szervezte a rendezvényeket. Segített a VIT-re

készülő csapatnak is. A két főszereplő, **Dénes** a tanító, **Lukács Rózi** (a szép szőke lány) a szerelmét játszotta. A meghalt, beteg kisfiú anyját én alakítottam. A kevés szöveget még meg tudtam tanulni, illetve elmondani (mert ez volt igazi feladat), de a sírás, a jajveszékélés igen valódira sikerült, amiért megdicsértek. (Nem tudták: az izgalomtól igaziból sírtam.)

Az előkészületekre, a szereplőkre (Tahon Tibi, Horváth lányok, Csapka fiúk), a bemutatóra tisztán emlékszem. Ezt a saját élményt le akartam írni, de igazságtalan lettem volna, ha a tokodi színjátszás fénykoráról nem beszélek, még ha segítséggel is, az előző oldalakon. A Tanítóképzőbe kerültem, több előadásra nem emlékszem, a közösségi életben sem vettem részt 1949 után.

Megalakult Tokodon a SZIT

Hogy mikor, és hány fővel, nem tudom. Amikor én hozzájuk kerültem, már múlttal rendelkező csapat volt. Ekkor kezdték szervezni a VIT-en való részvételhez szükséges produkciót. A tatabányai felmérésre, válogatásra táncsal, énekkel, mással lehetett benevezni. A tokodiak táncsal készültek, amit Rados Eta tanított. (Ő a képen sincs rajta, a VIT-re sem jött - hogy miért, Ő sem tudja.)

A táncsal jól szerepeltünk, indulhattunk néhány nappal később – teherautókon, padokon ülve, úgy, mint Tatabányára menet – Budapestre, a **II. Világ Ifjúsági Találkozóra** (I.: Prága).

Egy kis kitérő. A dorogi **Bányászotthonban Hir József** vezetésével fotókör működött (riporterkedőkkel). A környék minden eseményéről ő tudósított, fényképpel. Hatalmas dokumentum-anyag bizonyítja áldott munkáját (ha még megvan). Évtizedekkel ezelőtt egy idősebb úr – Hir József – keresett, két fényképet hozott, amelyen engem felismert, mert pedagógus, vagy más rendezvényen később fényképezett. Ez **a két kép Tatabányán készült 1949-ben**, mint a selejtezőn átjutott tokodi SZIT-es csapat boldog társasága. (Szakszervezeti Ifjúsági és Tanonc Szövetség) Azt hiszem, a képen szereplő 29 fiatal be kell mutatnom a fiatalabb generációnak. Ők ma nagyszülők, dédszülők - sokan már nem élnek (15-nél többen). A velem hasonló korúak mindenkit felismernek (61 év távlatából), kipróbáltam.

A VII-re készülő tokodi SZIT-esek (1949)

Csak a 12 leány

Balról jobbra, álló sor: Kántor Ibi, Tahon Tibi, Lukács Rózsi, Szabó Kami, Andricza Józsi, Abonyi Ilonka, Gyuriczki Anci (a pöttösök egyenruhájában), Zicsi Lajos, Lehoczki Edit, Gete Miki, Muzslai Ilus, Nagy Sanyi, Horváth Magdi, Hundzsa Feri, Horváth Bözsi, Bagó Laci, Andricza Rózsi, Csapka Nándi, hurkás Papp István. Térdelő: Juhász Tibi, Lukács Matyi, Farkas Jancsi, Zicsi Pista. Ülők: futusz Nagy Gyula, Horváth Ilus, Marton László (csak őt nem ismertem fel), Harang Bori, Szabó Béla, Lehoczki Bözsi. 6 fő osztálytárs volt, ebből 4 fő (3 fiú, 1 lány) diplomás lett, szakérettségis diplomás 3 fő, bányamérnökök lettek. A tizenkét lány külön képen is látható, az előző alapján könnyen felismerhetőek. Ünneplőben vagyunk, öt lány tokodi népviseletben. Hogy milyen ruhában táncoltunk, én táncoltam-e, „kipottyant”.

Teherautóval megérkeztünk Budapestre, életemben másodszer. Egy középiskola tornatermében volt a szállásunk, dombos területen, valahol Budán. Az 1949 nyarán rendezett, több napig tartó Világ Ifjúsági Találkozóról néhány kép, esemény elővillan. A végtelen tömegben nagyon vidám, lelkes, sokszínű (néger, sárga stb. - itt láttam először) fiatalság. Minden kereszteződésnél megálltunk, táncoltunk – a néger, az oroszok stb. gyönyörű népviseletben –, énekeltünk, ölelgettük egymást. Akkor tombolt az ifjúság, az élet Budapesten - eufórikusnak mondható hangulatban. Bár nem ok, indok nélküli volt a jókedv. A földünkön mindenhol megindult az élet, talán a háborút is el akartuk felejteni, énekeltük hát: „Sej a mi lobogónkat fényes szelek fűjják....”. Hallottam is később a „fényes szelek ifjúságáról” - akkor, ott mi is azok voltunk, még később is.

Emlékszem a sok zászlóra, táblára, amiből nekünk is jutott elég. A halálos fáradtságra, a sok kilométer gyaloglásra a szállástól a rendezvényekig, Városligetig, felvonulásra a Hősök-teréig. Itt szinte egymás kezét fogtuk, hogy el ne sodorjon a tömeg - minket, a kis falusi „surmókat”. Elővillan a két, nagyon szép, fiatal tatabányai tanítónő kísérőnk. Esti tusolás a tornateremnél - itt láttam először tusoló nőket, a két tanítónőt. Hogy a tokodi lányokkal tusoltunk-e, nem tudom. A nagyon szép fekete kísérőnkkel 10 év múlva találkoztam, úgy, mint Nagy Ambrus kollégám Nellike nevű feleségével. Később megyei Műv. Oszt. Vezető.

Köszönöm a sorsnak, hogy – szinte gyermekként – ezen a nemzetközi rendezvényen részt vehettem, még akkor is, ha sok mindenre nem emlékszem.

Vallási események emlékezetem előtt, emlékeimben

Egyletek együtt az iskola udvarán

*A Rózsafüzér Egylet, Oltár Egylet lányai, asszonyai az iskola udvarán,
1930 körül*

A legrégebbinek ítélt képen a **Rózsafüzér Egylet**, az **Oltár Egylet lányai**, **asszonyai** láthatóak (120 fő) egyházi előjárókkal, tanítónénikkel az iskola udvarán, balra az öreg épületrész, jobbra az új. A baloldali pap Foltin plébános úr, Toma Margit, Toma Imre tisztelendő, Toma Annus néni, Gottmann Vilma tanítónő, Toma Erzsébet, a jobb sarokban, sötét kalapban Radosné Eta néni. A képen láthatók többségét 10-15 év múlva személyesen is ismertem, csak az arcokat – a képről – a nevükkel nem tudom azonosítani. De felismertem Hagfeller nénit, a bábaasszonyt, fölötté Pánczelné Enczer Apolt, Simon Julcsa nénit, Kerekesné Annus néni anyját, a szép menyecske, Csicsman Rozi (Süvegesné) néni, egy Csipke menyecskét és a jellegzetes Papp, Robotka, Csipke, Juhász arcokat. Csak egy bajszos, kalapos férfi kandikál ki az asszonyfejek közül, a jobb felső sarokban. Érdekesség: tizenkét nő mellén kitüntetés, érem látható - talán ők voltak az egyletek vezetői. Komoly, mogorva tekintetek, sehol egy mosoly, az összekulcsolt kezekben rózsafüzér, imakönyv. Ők a falu asszonyainak a „színe-java”.

Harangszentelés

Harangszentelés, 1931 nyara

A harangokról készült (külön) képen az öntési dátum szerepel: 1931. január 27. A szentelés később történt: kora nyári időben, erősek az árnyékok, dél felé lehet az idő, lombosak a fák, a díszítéshez is dús levélzetű ágakat használtak. A harangokat vastag ácsolt gerendákra fektették, lombbal, virággal díszítették. Deszkákból, lécekből ácsolták a háttérrel, fölötté virágos kereszttel. (A házra senki nem ismer rá - kié lehet, hol lehet?) Nézzük az embereket: a Püspök (érsek) éppen a szentelést végzi (szemüveges, Serédi érsek lehet). Jobbján hátul Bartl Lőrincz esztergomi pap, a szertartások állandó segítője, mellette Seres Ferenc tisztelendő Úr. Balján Toma Imre (akkor káplán), a testesebb pap is segítő lehet. A baloldali nagy zászlókat egy tűzoltósíkos és egy csendőr tartja, a jobb oldalit csákós huszárok. (Itt több magyar-ruhás úr is látható, mint a bal oldalon – a többi képen is feltűnő – öszülő, bajszos díszmagyaros úr.) Az ülő sorban a falu vezetői, a negyedik Bellus Béla főjegyző, Farkas János törvénybíró (Farkas Gizi nagyapja), Meggyesi bányavezető. A másik oldalon a kalapos hölgyek a vezetők feleségei, az értelmiség. (Itt is a fordított tál kalapban. Később ezt „bilikalapnak” csúfoltuk.) A parasztok csak mögöttük, a tömegben lehetnek, a jobb sarokban egy fehér parasztkötény sarka bukkan elő.

Vezetőink csoportja az 1930-as években

Vezetőink csoportja az 1930-as években

Egyházi-, falu-, bányavezetők népes csoportja egy sík táj előtt, kapuoszlopokkal a hátuk mögött – talán a Kantin kapuja. Frissen ültetett kis fa – szalaggal kötve a tartó karóhoz – a bal sarokban. Lombos fák, nyár van, az árnyék pontosan alattuk, dél lehet. Az ülők, balra Meggyesy bányavezető, Serédi Jusztinián püspök, Bellus Béla főjegyző. Allók, balról: ősz, bajszos Pánczél Sándor, (egyházi vezető), széles övvel Toma Imre plébános, a magas Bartl Lőrinc (esztergomi pap), mellette az egyik Farkas János (törvénybíró), a másik Robotka János (bajszos, harangozó) majd Seres Ferenc, (plébános), jól felismerhető Szaller József, a sarkon éppen megérkezik Papp Ferenc (mufurc). Ismerős arcok – másnak is –, de nem minden név jön elő.

Körmenet a Szentháromság kápolnához

A Szentháromság napi mise a Kápolnánál 1934 körül

Először a felbecsülhetetlen értékű képről, amely a születésem után készülhetett a Szentháromság kápolnánál, mise után, a temetődomb lábánál (Kolozsvári Lajos fényképész műve, Dorog). Vezényszóra az 5-600 fős tömeg a gép felé fordult. Elöl úri-ruhás gyerekek, a bal sarokban a zászlók alatt parasztruhások. Csinos, kalapos hölgyek, nyakkendős urak sokan a tömegben. Jobbra az épülő makadámút kőkupacai, a meddőhányó, a függőakna-torony, az üvegyár kéménye, épületei láthatóak. Megvan még a képen látható hét szép zászló, amelyek alatt már én is felsorakoztam a templom előtt. Énekelve, imádkozva ballagtunk az egy kilométeres úton. Az előéneklők, előimádkozók hangját most is hallom. Ezen a körmeneten a napsütéses nyári vasárnapon mindenki részt vett (a nem igazán hívők is). Új ruha, új kalap – fordított tál formájú – bemutatását, az ünnep, az együttlét misztikumát, a hátborzongatóan ünnepi egyházi ceremóniát nem lehetett kihagyni. (Ekkor még – de az én időmben sem – nem kellett utat lezárni, forgalmat irányítani a körmenet miatt, autó sehol, a lovak az istállóban, a kocsik az udvarban pihentek, hisz a gazdáik ünnepeltek.)

(A kápolnai mise ellen napjainkban – Szentháromság vasárnapján –

csak azok tiltakoznak, akik még nem vettek részt ezen a processzióban, az egyházi ünnep templomon kívüli, gyönyörű szertartásán. Az én élményem valóságát az 1935. év körül készült kép is igazolja.)

Szentkereszti körmenet képekben

Erről a szentkereszti körmenetről csak emlékezet-foszlányok jöttek elő, de a fényképek láttán világosabb a kép, az esemény, mivel ekkor 8-9 éves résztvevő lehettem. A következőket hallottam: valamikor leégett a templom és a falu egy része, ezért a tűzoltók (a tűz) védőszentjének, Szt. Flóriánnak napján, május 4-én **engesztelő körmenettel** zarándokoltak Szentkeresztre. (Később a bányászok is csatlakoztak, de ekkor már nem munkanapon, hanem május első vasárnapján. A hívők többnaposra bővítették az ünnepet.) Ezt az eseményt örökítette meg (talán 1941-1942-ben) a megmaradt 4 db. képben Sziklai Sándor dorogi fényképész, rajtuk a bélyegzője.

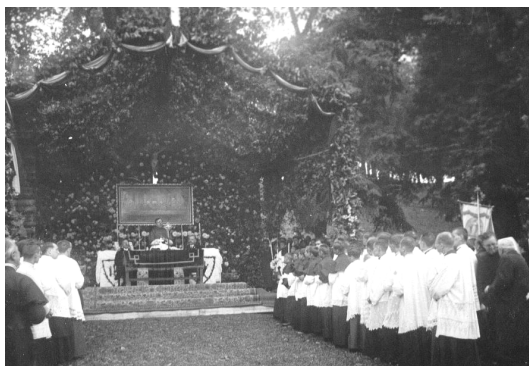

Az **első képen** kétoldalt, az út mentén, a partoldalban álló tömeg sorfala között – akik asszonyok, nagykendőben (hűvös lehetett a reggel), kalapos parasztok, a gyerekek árnyéka hosszú a tavaszi napsütésben – érkeznek a felvonulók a templom előtti utolsó kanyarba. A nagy létszámú bányász fúvószenekar előtt a karmester (ebben az időben Tüczel lehetett a nagybajuszú Gross előtt), a karmester mellett Seres

Sándor (úgy látom). Elől visznek egy nagy „háromágú” zászlót, majd ezt három kisebb zászló követi, amit egy-egy ember tart.

Ezek után a **második képen** markáns arcvonású, szikár, egyenruhás bányászok – talán harmincan –, utánuk ünneplőbe öltözött – nyakkendő, öltönyös – férfiak kígyózó tömege a kacsaringós úton. A bányászok mögött az első sorban láthatjuk újra az ősz, bajszos, alacsony urat. Ilyen képeket csak a világháborúk idején készült dokumentumfilmekben, vagy a későbbi realista alkotásokban láthatunk: végeláthatatlan, kígyózó sorokban vonuló katonákat. (A különbség a minőségben, a körülményekben található.) Az álló tömegben itt-ott tűzoltó sisakosokat találtam, ők Szt. Flórián „rendészei” voltak akkor.

A **harmadik képen** látható a forrásnál fából, ágakból épített, barlangot formázó szentély. A belseje drapériával, szalaggal, millió viraggal díszítve – van 10 m magas is –, csúcsán nagy kereszttel. A fehér oltár fölött nagyméretű (2,5m x 1,5m)

úrvacsoráról készült keretezett kép felfüggesztve. Előtte sötét asztal mögött a bíboros (Serédi Jusztinián), kétoldalon civil „hatalmasságok”, talán tűzoltó - és bányász vezetők. Jobbra, balra ministránsok és kispapok sűrű csoportja, a bal sarokban Toma tisztelendő úr, a másik sarkon a – minden képen látható – díszmagyaros öregúr - ki lehet?

A **negyedik képen** (az előtérben) a tömeg mögött, a partoldalon letelepedett csoportok, az elemózsiát kipakoló családok, nagykendős, kosaras asszonyok, ledöntött kerékpárok, népviseletes kislányok, egymáshoz forduló

nagyon beszélgetők. A partoldal fölött a sík területen biztos van több ezer ember, előttük fegyelmezetten merednek az ég felé a zarándokok zászlói: kisebbek, nagyobbak, számolva talán harminc került a képbe. (Ez a több ezer embert befogadó – erdő övezte – terület eltűnt - privatizálták, de a forrás környéke felújított, nagyon szép, a számban megfoghatkozott ember elfér a kisebb területen is.)

Szentkereszti búcsú – már velem

Az emlékeimben őrzöm – gyermekkorom egyik legszebb kirándulását, – a processzió képét, az éneklő, válaszolatos, kántálós „kórus” hangját és a több kilométer hosszan kígyózó tömeget, a messzi földről ide zarándokló csoportok egymásutánját. Zászlókkal, élen a papokkal, batyuval a hátukon, benne kétnapi elemózsiával, takaróval, esernyővel. Voltak előző nap érkezők, ők a szabad ég alatt imádkozva, a kálváriát a domboldalban végigjárva, énekelve, vezekelve töltötték az éjszakát. A tokodiak is két csoportban mentek: este és reggel. (Anyám éjszakára is elment, mi csak a reggeli körmenettel, ami a misére ért oda.) A templomi és a kegyhelynél celebrált misén is részt vettem.

A tokodi templomnál gyülekeztünk. Elöl a pap, majd a zászlók a szép lányokkal. Utánuk a gyerekek, a fiatalok. Sóvárogva néztem a szélben lobogó zászlót, a nehezen egyenesben tartható zászlórúddal: mikor

tarthatnám, vihetném egy kicsit? Ez nem volt lehetséges - a kijelölt Rózsafüzér egyleti lányok, menyecskék, fiúk – váltva – vihették. Pihenő a Nagy-völgyben volt. A pincékben lerakták az elemózsiás kosarakat, és indult tovább a menet. Később diáktársaimmal kirándulva a baloldali hegy hús fái alá pokrócokra telepedtünk, ide raktuk az ennivalós táskákat, ezeken játszottunk 15-20-an. (A szülőkkel, lovaskocsis kiránduláskor is ez a domboldal volt a pihenőhelyünk.) Labdázunk, jártunk a sátrak közt nézelődve, vatta- és gumicukrot nyalogatva. A hangos, tarka cigánycsoportok külön élményt jelentettek. A „gyöngyvirágos” erdőben maroknyi gyöngyvirágot szedtünk. (Ma ez is magánterület, elzárva az erdőbe vezető utat.) Délután, estefelé már a hegyen keresztül jöttünk vissza. Ismerős pincénél telepedtünk le fiatalok csoportjával a pincék fölötti dombtetőn, a Sliz, a Számel Rezső vagy valamelyik veres Papp pincénél. A prэшázak előtt, a diófák alatt tarka csoportok eszegetve, iszogatva pihenték ki a búcsújárás fáradalmait.

Péliföldszentkereszt országos hírű zarándokhely csodatevő Mária forrásával. A régi időkben, a gyermekkoromban – főleg a háború utánra emlékszem – és még néhány évig már szombaton megérkeztek a faluba a **lovaskocsis cigányok** - az ország minden részéből. Mondták is: mennek a péliföldi cigánybúcsúba. A ponyvás, sátoros, feldíszített kocsikban – még a lovak is feldíszítve – tarka ruhákba, kendőkbe, gyöngyökbe, „aranyba” öltözött nők, férfiak, gyerekek bepakolva. Tarka kendőkkel integetve, énekelve, hangoskodva vonultak végig a falun, a kocsmáknál (Mari-tanti, Aladár) bevárták egymást - itt volt csak az igazi színes forgatag! Útközben több helyen megálltak pihenni, szomjukat oltani, mire ideértek – közel a célhoz –, „tetőfokára hágott” a jókedvük. Sietniük sem kellett, hisz sötétedés előtt, de legkésőbb a vasárnapi miséig odaértek Péliföldre. A falusiak – főleg a gyerekek – csoportokba verődve, a kapukban állva nevettek rajtuk, velük. A búcsúhelyre érve ki is töltöttek minden talpalatnyi helyet, a baloldali erdő aljába is jutott belőlük.

Évek múlva (mikor?) a lovaskocsikat hatalmas, batár nagyságú autók, Mercedesek és más márkák váltották fel. Az autók ugyanúgy feldíszítve, mint a lovaskocsik, az utasaik öltözete sem változott, zsebükben, markukban kötegekben az ezresek, amit felnőttként ámuldozva bámultunk.

Ma már külön csoportokban érkeznek, vagy egyenként luxusautóikkal, hatalmas hűtőládákkal piknikezni a templom mellé.

Három lány a Mária-zászlóval

Amikor ez a kép készült, akkor már én is sorakozhattam az iskolaudvaron a lombos gesztenyefák alatt valamelyik **körmenetre**.

A háromágú, háromrészes, Mária-képes zászlót az egyleti szép lányok tartják indulásra készen, beállva a fényképezéshez. A lányok: **Farkas Rozália** (Kátainé), **György Julianna** (Csipánszkiné), **Robotka Ilona** (Pánczelné). A háttérben a homlokzati falnak támasztva, előkészítve a többi (5-6 db.)

egyrudas zászló. Ezeket lengeti a szél a Szentháromság kápolnánál és a szentkereszti körmeneten.

Ezt a nagy zászlót temetéseknél is használták – mondja Kati néni. Ma már csak a három rúdja maradt meg. A Mária-képes fehér, selyem zászló „magángyűjteményben” talán sötétítőfüggöny, asztalterítő, nem is jó belegondolni - mi más lehet még? Az biztos: súlyosan terheli új tulajdonosa lelkiismeretét. Ha visszakerülhetne (visszalopnák) a hármas tartórúdjára, felettünk az angyalok harsonái „örömódát” zengenének.

Az Úrnapi körmenet a leglátványosabb, a falut összetartó, megmozgató szertartás.

Kis sátras oltárokat készítettek előző este a férfiak fából, ágakból négy ház elé, kapujába, a négy égtáj felé fordítva. Általában Pánczél Mihályék, Süveges János (majd Zoltán), tokmány Pappék, veres Papp József (majd Ferenc) házánál.

Korán reggel ezeket az asszonyok virágfüzerekkel díszítették. A körmenet útvonalán a házak előtt a járdát, utat kitakarították (máshol is), felsöpörték, homokkal leszórták, virággal hintették.

Indulásnál a templom elé vitték a baldachinos sátrat. Faragott, esztergált oszlopait négy férfi tartotta. Mellettük férfiak hatalmas gyertyát vittek rúd gyertyatartóban. A baldachin lobogó függőnye vastag fehér selyem, hímezve, arany rojttal, bojttal díszítve. Alatta a plébános úr a legdíszesebb ruhájában, süveggel a fején, két kezével maga elé tartva az oltáriszentséget, nagy palástja sarkát is emelve. A sátor mellett a ministránsok – előtte egy tömjénező – és vendég papok. A sátor előtt az iskolás lányok kis kosaraikból virágszirmot hintettek. (Mindenkori, vagy csak a kiválasztottak, akinek kis kosara volt? Már nem tudom. Én többször hintettem virágot.)

Milyen nagy gondot jelentett az én elfoglalt családomnak kiskosarat szerezni nekem, kölcsönbe! Az egyik évben véglegeset kaptam: ovális formájút, használtat, de az már az enyém lehetett. (Évtizedekig megvolt - hová lett? Kiszáradt, elpiszkolódott, szétesett, eltűzelték.)

Előző nap délutánján csoportokba verődve: barátnők, utcabeliek, osztálytársak megindultunk virágszirmot gyűjteni. Csokorba fogtuk a búza- és harangvirágot, kacsaszájat, szarkalábat, pipacsot, az volt a „nagy fogás”, ha vadrózsabokrot találtunk: kapkodva „lelegeltük”. Itthon vizeskannába állítottuk a csokrokat. Csak reggel szedtük le a szirmokat, virágfejeket, és kendővel bélelt kiskosarunkba rendeztük. A mi vénséges, bozontos, piros futórózsabokrunkat is reggel kopasztottam meg, más kosarába is jutott belőle.

Tehát elindult a menet, az iskolásokat a virágszóró lányok követték. A sátor után a hívők - milyen sorrendben? Nem tudni. De azt igen: mindenki tudta, mikor kell, lehet csatlakoznia.

Ezen az ünnepi körmeneten – azt hiszem – az egész falu részt vett (gyerek biztos nem maradt otthon) a legkisebbtől – ölben – a még járnai tudóig.

(Ma is van virághintés, mert a fehér rózsabokrunk szirmait elkéri ilyenkor.)

A vallás és én

A vallás gyakorlása természetes része volt a gyermek-, majd ifjú életemnek. Pedig erre biztatást, késztetést a családtól nem kaptam. A zárdai nevelés három éve is megszerettette velem a szertartásokat. Mélységes áhítattal, fegyelemmel vettem részt a kötelező kismiséin, az elsőáldozást, a bérnialást előkészítő oktatásban, az egyházi ünnepek körmenetein, miséin, amelyekből – nagy örömmre – minden hónapra jutott egy-egy.

Különleges élményként a **karácsonyi éjféli misével** kezdem. Hozzánk a Jézuska Ádám-Éva kora-estéjén érkezett. (A falusi családokhoz éjjel jött, az ajándékokra reggel találtak rá a gyerekek.) A hosszú estét el kellett „ütni” valamivel. Nagyobbacska koromban az én barátaim, a család barátai, segítői összejöttek, játszottunk az ajándék játékokkal, malmoztunk a magunk rajzolta lapon, színes gombbal, babbal. Karácsonyi énekeket énekeltünk. Közben figyeltük az órát: mikor öltözhettünk, indulhatunk sétálni a csikorgó hóban (természetesen csak elfogadható időben) az éjszakában, nagy kerülővel a templomig, keresni a fiúk csapatait. Az ajándék ruhát – sálát, sapkát, kesztyűt, csizmát – mind felvettük. Az esős idő, latyakos sár, a fekete karácsony elvett az ünnep misztikumából, élményéből egy kicsit. Az utcákból a templom felé siettek az emberek – különösen a kétszámjegyű mínuszok éjszakáin –, a csizmák mellett lámpások imbolyogtak.

A templomba érkezőket karácsonyi ének, fenyőillat, gyertyafény, a fenyőágakkal feldíszített betlehemi jászol fogadta. Elbűvölve bámultam minden apró részletét - nem sokáig tehettem, mert más is a közelébe akart férkőzni. Az első padsor elé, vagy két oldalra állhattunk. A sekrestye ajtajában megszólaló csengő éles hangja a pap érkezését, a mise kezdetét jelezte. Felcsendült az orgona „forte”-ja, állva zengtük: „Fel nagy örömmre, ma született...” - a kóruson fenn a férfiak, fiúk, lent a lányok, asszonyok. Borsódzott a hátam, most is, ha felidézem. A vastag falak „megmozdultak”, a képeken a szentek mosolyogtak. A megilletődés, áhítat, kábulat folytatódott a „Csodapásztorok...”, „Mennyből az angyal...”, „Pásztorok keljünk fel...” énekléséig. Az utolsó karácsonyi ének, az orgona zengő hangjával, a hívők felszabadult éneklésével kikísért a sötét, fagyos éjszakába a templom belehelt melegéből. Már csak a fiúkat kerestük: jönnek-e utánunk a Főúton. Legtöbbször összefagyva értünk haza a meleg szobába, feltöltve

élménnyel, az ünnep magasztos hangulatával. Később ez az élmény kimaradt az életemből, most is hiányzik.

Néhány ünnep, amelynek külsősége, ceremóniája, de belső hangulata is megmaradt.

A **vízkereszt** miséjén már nincs betlehemi jászol, karácsonyfa-illat, sok gyertyafény. Otthon is lebontottuk a száradó, potyogó borovicska fánkat, minden ehetőtől megkopaszítva. **Hamvazószerdán** a homlokunkra pötytyentett hamu érdekessége. De nagyon vigyáztunk! Mozgatni sem mertük a fejünket – azt néztük, kinek marad meg tovább a cseppnyi szűrkeség. A külsőség, a látvány, az érdekesség maradt meg - a vallási tartalom mélysége, hogy mit, miért ünnepeltünk, elillant. A későbbi időkben „megtanultam” a Bibliát a művészettörténeti tanulmányaimhoz kapcsolódva is.

A **nagyhét** minden napja készülődés az ünnepre. Lila, fekete gyászba öltözött, komorrá vált a templom.

Templombelső

Délutánra megtelt hívőkkel, a keresztúti stációnál imádkozó, éneklő körbejárókkal. A lányokkal én is elmentem, a padban ücsörögve néztem az újbarokk templom aranyozott leveleit, cirkalmait, levél- és virágfüzereit, a szentképek minden részletét ismertem. A szentek ruházata, omló ruhadedői érdekelték. Nem emlékszem, hogy imádkoztam volna, de minden éneket, imádságot tudtam, tudok. Később is szívesen ücsörögtem, elmélázva, nézelődve a templomok hideg csendjében – hiányzik, hogy most nem tehetem. (A csendre, a nyugodt, tiszteletet parancsoló magatartásra intettem tanítványaimat a sok-sok templom, kegyhely, egyházi intézmény látogatásakor.) A nagyhét – a háború utáni néhány évig – szünet volt az iskolában. A tehetősebb időkben – segítséggel – sütemény készült. Igen korán próbálkoztam én is pl. a kuglóf sütésével - öröm volt, ha nem esett össze és kevésbé lett „szappanos”.

(Azóta is a húsvétvasárnap legfinomabb reggelije az így vagy úgy sikerült kuglóf, felidézve a múltat. A lányainknak is múltidézés, nosztalgia a húsvéti kuglóf. Már az unokák is megrendelik ünnepre. A húsvéti ünnepek hagyománya folytatódott, folytatódik a családukban, majd napjainkban az unokákkal is, ha össze tudunk szervezni néhányat. Lehet hinni, ünnepelni látványos külsőségek nélkül, méltón.)

A műhelyekben, vágóban, üzletben lázasan folyt a munka, vagyis az örült hajtás, amit Anyám vezényelt. A nagypéntekre esett a legtöbb, az aprólékos teendő. Ezen a napon mi sem ettünk húst, zsírosat ma sem. Apám nem volt vallásos, de szó nélkül megette, amit a böjt megengedett. Nagyszombat este egy kis időre megállt az üzlet. Terített asztalnál szeleteltük a világ legfinomabb sonkáját, a „gyuriczkiét”, főtt tojással, főtt krumplival, reszelt tormával. Anyám egy kis kosárba fehér kendőt terített, beletette a legszebb szelet sonkát, néhány tojást, kenyeret és elküldte a templomba a Juhász Mancival, vagy más segítővel. A mise után megszentelve Anyám hozta haza, ebből minden ebédelő kapott néhány falatot.

Ki ne hagyjam a feltámadási körmenetet!

Serdülőkoromban – már a háború után – a legszebb ünnepnek a húsvétot tartottam. Egy hét iskolaszünet, ez is lényeges. Tavasz volt, feléledt a természet, rügyeztek, zöldelltek a fák. Késői húsvétnál irány az erdő, a Miklós-berek a kétoldali erdőivel, tölgyesei alatt a hóvirágok mezejével. Az északi lejtőkön csúszkáltunk az avaron, de a hócsomókat – időnként – is hóvirágnak néztük. A levelek alól kotortuk ki a virágot. Ha sokat tudtunk szedni, kis csokrokba kötve, farúdra akasztva büszkén

ballagtunk végig a falun. (Akkor még nem volt védett, pedig minden évben sokat szedtünk, újra sok nőtt.) Az Újszőlő-völgy déli bozótsaiban ibolyát is szedtünk a nagyhéten.

A másik öröm: ekkorra kaptuk az új ruhát-cipőt – amit valaki, valahol vásárolt, az olcsóbb nyárit a Hrasznik-néni varrta. Ha nekem is tetszett, de büszkén feszítettem benne a feltámadási körmeneten! (Érdekes: én csak napsütéses ünnepekre emlékszem, eső sohasem esett.) Az ünneplő ruhákat másokon is megfigyeltem, ez minden másról elterelte a figyelmemet. Az öreg parasztok fekete ruhája, kalapja, nyakkendő nélküli hófehér inge, fénylő csizmája, a menyecskek, lányok pompás népviselete, társaim paraszt ünneplőjét de irigyeltem! Fejforgatva néztem a valamilyen rendező elv szerint sorokba álló éneklő tömeget, senki nem állította be őket, mindenki tudta a helyét. Kisiskolás koromban elől mentünk, fegyelmezetten, utánunk a papok, ministránsok, egyházi vezetők, majd a hívők. Később a sok középiskolás együtt a falusi fiatalokkal. Ha tehettem volna, kiállok a sorból az út szélére, és tátott szájjal végigbámulom az áhitattal éneklő tömeget, de egyenként is mindenkit szemügyre veszek - öreget, fiataalt, az „embert” a méltósággal viselt ünneplőjében. A hétköznapi veres Papp Jóska bácsit látni, felnézni Rá ünneplőben érdekes játék volt mindenképpen. Nekem ez is hozzátartozott a legszebb tavaszi ünnephez.

A **húsvétvasárnap** már igazi ünnep a „hentescsaládban” is. Mi a kismisére mentünk, szüleink a nagyra. Apám szertartásos készülődésének minden mozzanata képben elevenedik meg. Borotválkozás – késsel –, a bajszára bajuszkötő (mert annak pöndörítve, szimmetrikusan kellett állnia, kuncogtam, mikor felkapcsolta, közben a felső ajka eldeformálódott a szorítástól), fejére hajnecc, a háború után megmaradt, ritkuló hajának helyreigazítására. A fehér inget alaposan szemügyre veszi: jól ki van-e vasalva, míg a gallér hegyénél ráncot talál. Anyám a vasalásnál – sietősen - a sarkába nyomott egyet-egyét, de lehet, hogy más volt a „tettes”. Ekkor aztán jött a hadd el hadd, elkanyarított kiabálás (nem idézem), megállt körülötte a levegő, míg előkerült egy ráncatlan gallérú ing. Hogy a készülődés az ünnephez méltón történjen, ezt alapos ingszemle előzte meg. (A hentesmester ritkán öltözött ünneplőbe, ezért a konfliktus sem lehetett gyakori.)

Apám felvette a sötétszürke, halvány csíkos öltönyét – hószentgerral a nadrágját –, ami a háború után készült, szúrós – úgymond – csalános szövetből. A tavaszi, reggeli napfényben hunyorogva, mosoly látszik az

arcukon - egy tragédián túl, pedig akkor már a közelben lopkodott a gonosz „rém”, a borzalmak ideje.

A **búzaszentelési körmeneten** mi, gyerekek is ott voltunk, még nagyobb koromban is. Az egyszerűbb csoport elsétált valamelyik gazda közeli búzatablájához. Már akkor figyeltem, merre, hova megyünk, és mindig megállapítottam: köztiszteletben álló, „neves” gazda földje a kiszemelt erre a megtisztelő feladatra. Természetes: az övével együtt az áldás, a jó aratás kívánása, ehhez az „égiek” segítségének a kérése a többi gabonaföldre is vonatkozott.

Az **én ünnepem, Péter-Pál**, a születésem napja (akkor még ünnepnap), sohasem járt nagy cécóval, semmilyennel, csak a 16., amit én rendeztem a barátaimnak (hódolóimnak). De azt megjegyeztem: olyan szőke vagyok, mint az őszi búza (árpa), amit ezen a napon kezdtek aratni - ha nem is ténylegesen, mert esett az eső, de néhány kaszavágásnyit illet, jelezve: kezdődhet az aratás.

Több családi esemény kapcsolódik **Nagyboldogasszony** ünnepéhez, augusztus 15.: utolsó unokánk, Attila születése. Kisboldogasszonyhoz is: akkor született az Apám. Mélyen belémivódott az orgona néhány harsány akkordja után felcsendülő ének: „Boldogasszony, Anyánk, égi nagy patrónánk..., édes hazánkról ne feledkezzél el, szegény magyarokról” – hátborzongatóan, több száz teljes torokból zengett az ének. A végén már állva énekeltük, míg a plébános úr a ministránsokkal a sekrestyébe vonult, a harangozó eloltogatta az oltár gyertyáit.

Anekdota két köztiszteletben álló emberről.

A képeken látszik egy bajszos, alacsony, idősebb ember. Azt mondják, ő Robotka János bácsi, a harangozó. Iskolaszolga is lehetett, mert a régebbi osztályképeken is felbukkan. Ő sekrestyés is volt, segítette miseruhába öltözni a papokat, így Toma Imre plébános urat is. Az alacsony embernek magasra kellett emelnie a miseinget a pap feje fölé. Ez nem mindig sikerült, ilyenkor rászólt a plébános úr: „János vigyázzon, összekócolja a hajamat!”, mire János: „Plébános úr, hát nincs is!”. Kati mesélte. A plébános urat még káplán korában is – a képeken – kopaszodónak látjuk. Az én időmben, amikor az üzletlépcsőn ültem, megsimogatta a fejemet, kopasznak láttam. János bácsira még én is emlékszem: csengetett, tízpercben „rendezte” a gyerekeket, ellenőrizte a vaskályhában a tüzet.

Esztergomi diákéveim

Utazás az iskolába

Elvonult a front, vége lett a II. világháborúnak, Apám hazajött a fogságból, július közepén befejeztük a rövid tanévet, én az elemi iskola ötödik osztályát. A negyedik osztály után polgáriba készültem, de a háború miatt Tokodon maradtam az ötödik osztályban. Ezt az évet nem számították be, így elsős polgárista lettem az **Érseki Római Katolikus Szt. Erzsébet Szatmári Irgalmas Nővérek** leányiskolájában 11 évesen, egy évvel túlkorosan.

Az ország romokban, vasútvonalak felrobbantva, szétbombázva, különösen a Duna mentén, a Bécs felé vezető utakon.

Szedem össze az emlékeimet (sokadszor), elborzadok, hogy engedhettek el ilyen kis gyereket (igaz, erőszakosan akartam menni az osztálytársaimmal) és a többi apróságot az ezer veszéllyel fenyegető utazásra. Azt hallottuk a felnőttektől: még orosz katonák portyáznak mindenfelé (1945 szeptembere), a vasutak mentén is, szökött német katonákat keresnek, lelőnek, elvisznek. Egész úton bennünk volt a félsz: mikor bukkannak elő a fegyveresek, de nem jöttek elő. A nagyobbak, akik májusban folytatták az évet, ijesztő dolgokat láttak, hallottak: testrészeket a vasútoldalon, orosz katonákat is járműveken, gyalogosan. Repülőgéproncsot mi is láttunk Altárónál - felnőttek, gyerekek belemásztak, nem történt baj.

Csoportokban indultunk el – hat óra körül – az országúton, a sorompótól a vasút mentén **Kenyérmezőig**, gyalog. Budapestről már jött vonat hét óra után. Volt, hogy lekéstük, vagy nem, előfordult, hogy

órákat vártunk, de az is, hogy nem jött. El lehet képzelni, mennyit hancúroztunk, viháncoltunk a romos állomás körül, a feltépett sínek között, a lepusztult váróteremben. A vonat megjött, nagy ováció fogadta. Lassú lépésben értük el a tábori megállót (Nem volt érdemes rákapcsolni, mert csak egy kőhajításnyira volt.) Innen már „száguıldottunk”, talán 20-szal, mert a síneket „csak”összerakták, hogy megindulhasson a vonatközlekedés.

Az első vasúti diákigazolvány képem

Az „ezer veszélyből” néhány előjön. A vasút mentén elhagyott, szétlőtt harci járművek roncsai, tankok, autók stb. Rengeteg fegyver, még több lőszer, amit a fiúk nézegettek, mi messzire szaladtunk. Más: esőben, sárban bandukoltunk, esőkabát nélkül, egész nap vizesen a hideg váróteremben, iskolában. Igaz, sokat voltunk betegek (50-60 óra hiányzás). A megálló, vagy még mozgó vonatra rohanva kapaszkodtunk fel. A lassan mozgó vonatról – a kelekótyák – leugráltak, előreszaladva visszaugrottak, vagy a következőre vissza. Volt rohangálás a kupék között a nyitott ütközőkön keresztül, átugorva. Az állomásokon a sínek közül köveket szedtek, a lyukas ablakokból a megmaradt telefonoszlopokat dobálták. Üdvrivalgás a találatkor. Visszapattanva csoda, hogy nem okozott tragédiát. Az ablakokon kihajolva az előttünk, utánunk lévő ablakon kő, fadarab, a társunk sapkájának, de táskájának a bedobása is jó játéknak bizonyult. Ennek a vége legtöbbször verekedés lett a harciasabb, bátrabb lányok-fiúk között. Egyszer **Visnyovszki Lili** – altárói, eggyel feljebb járt, gyakorlott utazó, benne tíz (fiú) ördög bújt meg – úgy kihajolt az ablakon, hogy kizuhant a töltés köveire. Összezúzta magát, egy kis agyrázkódást is kapott – hogy még mit a mozdonyvezetőtől, az iskolában és a szüleitől, azt csak elképzelni lehet. A vonat megállt. Az ijedtség, a félelem megdermesztette a rakoncátlan gyermekesereget. Közel voltunk az esztergomi állomáshoz. Lilit a váróterembe vitték, majd mentővel a kórházba. Mi a nyílt pályánál megszeppenve, teli élménnyel, alaposan kibeszélve az esetet, fülünket, farkunkat behúзва, jó diákként ballagtunk az iskolába. Mindig késtünk az első óráról valamennyit. Az iskola közelében megvártuk egymást – még a más osztályba járókat is –, mert csak így volt alibink: együtt igazoltuk, hogy megint késett a vonat. Nagyon sokáig tényleg késett, de később is elhitték.

Hogy meddig jártunk Kenyérmezőre, nem tudom. Egy idő után a **Nagyállomásig** mentünk gyalog. Innen már jött vonat Esztergom felé, de nem minden nap. Az öt-hat vágány tele volt vagonos szerelvényekkel. Valamelyikünk megnézte: melyiknél nincs mozdony, kiáltásra gyorsan átbújtunk alatta. Megkerestük – végigszaladva – egy-egy vagon végében a fékezőfülkét, itt „biztonságosabban” átjutottunk. Nem jött a személy, hát fölkapaszkodtunk a tehervagonok platójára. A közepén ültem, a bátrabbak a lábukat lógatva utaztak. A mozdonyvezető, meg ott „fönn” valaki mindig vigyázott ránk. A nagyállomáson várakozva minden meleg helyre bebújtunk, például a váróterem vaskályhája mögé, de nem mindig volt begyújtva. Jó

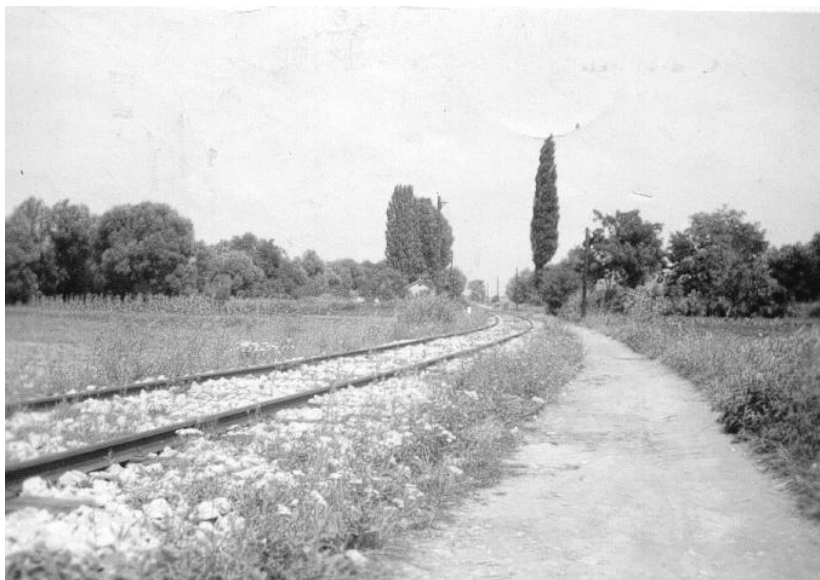
melegedünk, az Üvegyárból kihordott forró salakhegy gőzébe, kék, sárga, zöld lángjai mellé állni, vigyázva, meg ne égjen a cipőnk. Innen beláttuk a kanyar után, a táti egyenesből érkező vonatot. Az Únyi-patak hídjánál sípolt is. Volt nagy rohanás, de a mozdonyvezető bevárta a gyereksereget, vagy hátrébb állt meg, pontosan a forgalmista előtt.

Gyalog mentünk – többször – a **Kisvasúton**, a talpfákon ugrálva, mert a lépéstávolságunknál messzebb rakták le őket. Micsoda figyelmetlenség! Messziről láttuk a vonat füstjét, hallottuk az éles füttyöt, ami nekünk szólt. Ha már a nagysíneken voltunk, futás nélkül elértük, ha nem, szedhettük a lábunkat, azért is, hogy előtte átugrálhassunk az 5-6 sín páron. Időben elindultunk, de a fiúk mindig kitaláltak valami butaságot – kivagyiságból –, eljátszottuk az időt: ki tud hosszabb ideig a sínen menni mellélépés nélkül. Korán jött az első hó, a reggeli derengésben csodálatos fehéren csillogott, játékra ingerlően. A töltés érintetlen, puha fehérségébe a fiúk – karjukat, lábukat szétvetve – belefeküdtek, úgymond „krisztuskákat” csinálva. Mire az állomásra értünk, talán még a gatyájuk is átázott. A „mosdatásról”, a hó nyakunkba nyomkodásáról ne is beszéljünk. Ettől meg nekünk lett csapzott a hajunk, vörösre fagyott az arcunk, a nyakunk.

A **Kisvonaton** teszek most – gondolatban – „**nosztalgiautazást**”. A **Kisállomásra** fél hétkor ért, telve sárisápi, annavölgyi, ebszönyi diákokkal, üvegyári munkásokkal, a Nagyállomáson átszálló Nyergesre utazókkal. Még nem jártak a buszok, a dorogi piacra, az esztergomi hivatalokba is ezzel mentek. Jött a két-három kupéból álló kisvonat, időnként szenes-fás vagonokat is húzva. (A szenet napközben szállította.) A **Véber-hídnál** hosszú, morze-jeleset sípolt. Az árok mellett bokros-fás ösvényen végigfutva még elértem. Késésnél, vagy korábban kiérve sem tétlenkedtünk. Fülünket a sínekre szorítva hallhattuk a zakatolás hangját. A bátrabbak a közeledtét is megvárták, meg is szólalt a mozdony sípja, vést jelzően. Felszedtük a sínek menti követ, kavicsot, a sínekre raktuk kis csoportokban, azt lestük, melyikünkét zúzzák apróra a kerekek, vagy röpitik messzire. A balesetveszélyről ne is beszéljünk. A vasutas ilyenkor megdorgált, a verés elől elszaladtunk. Viháncolva vettük birtokba – néhány percre – a szabad ülőhelyeket.

Mellém állt a szerencse most is: Pánczél Elemér fényképgyűjteményében találtam ezt a Kisvasútról készült képet, dátum nélkül. Pontosán ilyen volt a táj az én „bejárós-utazós” időmben is.

Balra a jegenyesor, alatta az állomás épülete fehérlik a kispatak partjánál, közelebb a magányos jegenye. De jól el lehetett bújni mögötte, meg az árokpart bozótjában!

Kisvasút a kanyarnál, az állomás előtt

A Kisvonal késésekor hosszú sípszóval jelzett a Nagyvonatnak. - Jövök, várj meg!

A szemafornál megállt, elengedte a magasabb rendű pályán érkező vonatot, a kalauz leugorva átállította a váltókat, majd a vonat sietve az Üvegyár melletti szélső sínpályára fordult. Az állomástól messzebb. Mi rohantunk – ami fölösleges volt: a forgalmista csak akkor indított, ha a süvöltő gyereksereg (40-50 fő) biztonságosan felkapaszkodott. Emlékszem, a játékos kedvű mozdonyvezető dallamos füttyszóval sietésre buzdított, mi ezt indulásnak véltük, még jobban rohantunk.

Délután, visszafelé negyed négy körül indult (a gyári műszak vége után), talán 20 percet vártunk rá. Ha fáradtak voltunk, vagy a többség (nagyobbak, okosabbak, hangadók) úgy döntött, megvártuk, az állomás körül futkosva, vagy beszálltunk a félreállított Kisvonalba, ott rajcsúroztunk. A váróteremben susmutolni, pletykálgodni azt nagyon tudtunk. Máskor a vagonok alatt átbújva az országúton indultunk haza (2 km), azt figyelve, mi vagy a vonat ér be előbb a faluba. Ezért gyakran futásra váltottunk.

A **Kisállomás** épülete még áll, változatlanul. Jobbra a picuri váróterem volt, hátsó bejáráttal a Labancék, balról a Szókaék lakása. A ház mellett (balra) a kerekas kút szomszédságában gyümölcsfák. Eszünkbe se jutott a kertet, fákat megdézsmálni, pedig egy kivénhedt körtefa sárga gyümölcse egyre csábított. Ezen a magasabb földpadkán virágoskert, talán a Szókaéké. Az alacsonyabb területen zöldséges kert a Kispatákig, kettéosztva a két vasutasnak.

Az egyik a nyugdíjas Szóka István, felesége Kovács Rozi, gyermektelenek. Egyik őrzője az állomás rendjének. Mindig a sínek mellett állt a vonatot várva, és fegyelmezve a rendbontókat.

A másik (a fő vasutas) Labancz János a feleségével, Linn Lencsi nénivel és négy gyermekével, Bözsi, Jani (velem járt elemibe), Feri, Magdi. Pici lakásukban többször jártam – miért? - a bejárati ajtó a konyhába nyílt. Lencsi néni alakját most is látom, volt, hogy ő adott jegyet a vonatra. A Kisvasutat 1892-ben építették Annavölgyig. Az 1980-as években szűnt meg.

Eddig magunkról beszéltem: gyalogoltunk, vonatoztunk, rendetlenkedtünk, de kik vannak, voltak a többes szám mögött?

Az osztálytársaimmal kezdem, akik velem indultak az első – polgári, gimnáziumi – osztályba. **Valentin Margit** a zárdai gimnáziumba, **Farkas Jancsi, Horváth Boldi, Robotka Zoli, Zicsi Pista** a fiúk gimnáziumába. Voltak idősebbek, tapasztalt utazók, a front előtt már bejártak: **Rados Eta, Vigh Margit, Méhes Jutka**, fiatalabbak...Nagy szerencsénk volt – nekünk, kicsiknek –, mert ők anyáskodva vigyáztak ránk. A hosszú gyaloglás alatt és várakozáskor okítottak, segítettek, hű de érdekes dolgokat meséltek. Nem hagyhatom ki a „nagyfiúk” csoportját sem. Idősebbek voltak öt évvel: **Hundzsa Feri, Mihalik Sanyi, Pap Sanyi, Süveges Tibi**.

Megvetéssel szemlélték a „kicsik” buta játékát, csak a hógolyózásban, mosdatásban vettek részt, erejüket fitogtatva. A lányok – vagyis mi – csak később kezdték érdekelni őket, amikor már szépültünk. Mi is átnéztünk rajtuk, de szemügyre vettük az altárói „szépfiúkat”: **Pintér Jancsit, Herczeg Jancsit, Hírholcz Ferit**, két jóképű testvért (a Galla fiúkat), **Nádori Öcsit, Csapó Ferit** és a többit. Megdobbant a szívünk a táti, nyergesi, lábatlani, **Keil Náci, Latorczai ..., Dózsa testvérek** és a többi láttán. A kenyérmezei **Hortobágyi** fiúra és barátaira rá sem mertünk nézni. Ők már a nagyobb lányoknak, **Boros Zsuzsának és nővérének**, és a többieknek „tették a szépet”. Az altárói nagyobb lányokhoz csapódtunk, hisz együtt baktattunk Kenyérmezőre, később

együtt vártuk a vonatot a Nagyállomáson. Ők voltak: **Tihanyi Juci**, **Túri Csöpi**, a **három Bíró lány** (apjuk forgalmista itt), egészen nagyok: **Világi Magdi**, **Boros lányok**, gyáriak: **Husztí Lujzi**, **Gangl Margit**, **Kozlik Erzszi**, **Koszab Erzszi**, **Csöszi**.

Az egyházi iskolában elsős polgarista lettem

A háború után (már a nyáron) megjelentek a „kedves” rokonok, mint a sáskák. Egyik Apám apai unokatestvére, Verseghy Kálmán és családja. Feleségének, Jolán néninek az unokatestvérei, Ilonka néni és a Szatmári Irgalmas Nővérek polgári iskolájának igazgatónöje, **Csaba M. Immaculata**. Az augusztus végi beiratkozásra ők kísérték el, beprotezsálva az intézetbe, no nem ellenszolgáltatás nélkül. Enélkül is felvettek, hisz megnyílt a kapu a sok vidéki gyerek előtt. Akkor ez volt az egyetlen leány középiskola, a gimnáziummal együtt. Az első hónapokban nagyon viszontagságos körülmények között jutottunk be az iskolába, a nagy létszámú B. osztályba.

Az iskola izgalmas, érdekes világ a sok gyerekkel, fehér „fityulás” nővérrel. Osztályfőnökünk Vadas M. **Colombéris** rajzot, kézimunkát tanított. Vékony, alacsony, átlátszóan fehér bőrű, egész lényében nyugodt, halkszavú pedagógus. A zárda felszámolása után is – néhányadmagával – a nővérlakásban maradhatott. Aztán a képzőből látogatást tettünk a szentgyörgymezei (nagyon) fogyatékos gyerekek otthonában, Őt is ott találtuk, fizikai dolgozóként. Örömmel üdvözlöttük egymást, többen az osztályból. (Hallottam róla: 2011 januárjában halt meg, jóval 90 év felett.) A földrajzot, a növény- és állattant **Ancilla** tanította. Hasonlított Colombérisra, csak magasabb, piros arcú, temperamentumosabb. A német nyelvet **Angelika** és Kul Terézia, a novícia tanították. A történelmet **Janilla**, számtan-mértant **Cilianna**, magyar nyelv és irodalmat Horváth M. **Aranka** (a kedvencem) tanította. Mit tanított **Felicia**? Csak a neve maradt meg, később ő lett az igazgatónö. **Krizosztoma** - csak ennyi.

Nem túl fényesen indult az iskolai karrierem az első két és fél évben. Elégséges jegy is található, felváltva számtan, német, hit- és erkölcsstan, növény- és állattanból, magyarból. Ebben az eredménytelenségben nem csak én voltam a ludas, hanem a háború – öt éve – is, (amikor hol volt tanítónk, hol nem, Seres, Ágotai tanárbaécsit többször behívták katonának,) meg a bejárás.

Magaviselet mindig jeles, rendszeret felváltva jeles, elégséges. Szegény Immaculata - a „kedves rokon” szégyent hozott a fejére.

A **kézimunka, háztartási ismeretek órái** az első perctől nagy örömet jelentettek. Miért is? Mert a kedves Colombéris nővér tanította. Már az első osztályban hímezni, varrni tanultunk, kézzel. Kis kendőkön (használt lepedő) öltögettük a szál-, a lánc-, a gép- és a boszorkányöltést. Hogy fonal honnan került elő, nem tudom. Az ünnepekhez kapcsolva, rendezvényekre papírkivágásokat, dekorációt csináltunk. Az első karácsonyt, az adventi készülődést nagyon komolyan vettük, fizikai és lelki értelemben is. Az összes karácsonyi éneket megtanultuk, gondolatban fújom, énekelni sajnos nem tudom, ez nagyon fájó. Ajándékot készítettünk mindenből, mindenkinek, a fenyőfára is. Ezek díszítették Apám hazatérte után az első borovicska fánkat, amit a **jakjak Robotkáéknál** vettünk.

Az ünnepre hangoltak a jócselekedetek is - ezeket az első vasárnaptól kezdtük gyűjteni. Valahogy regisztrálni kellett őket, hogy ne hogy elkallódjának: erre szolgáltak a „Krisztus-ingecskek”. Hogyan? Két különböző színű papírlapot összefogtunk (kb. 10x15 cm.), a mintát rátéve körberajzoltuk, kivágtuk, egy kis ingformát kaptunk. Az egyiken – hosszában – hajtásokon ollóval becsippentve V-alakú vágásokat csináltunk (hajtásonként tízet, ezt öttel szorozva - ennyi jócselekedet). A vállnál, a sarkokon ragasztottuk. Az első jócselekedetnél felhajtottunk egy V-formát, majd a többit - a végén egy bozontos, tüskés ingecske lett. A V-betű alatt előbukkant a másik szín. Aki nagyon jó volt, nem is volt elég egy kis ing. Ne felejtjük el: akkor voltunk bejárók, borzalmas körülmények között. Az volt a legnagyobb jó, hogy túléltek, időnként a kézimunka órákra is beértünk, és hajtogattuk a kis V-formákat. Azért a „borzas” kis ajándék a Jézuskának és a szüleinknek elkészült.

Már az első osztályban tudtam, mi szeretnék lenni. A lehetőségekről Rados Eta kiokított, ő is itt folytatta volna. A négy polgári után az egyházi iskolában tanulhattam volna tovább a szakiskola jellegű középiskolában. Fő tárgyak a szabás-varrás, a kézimunka, háztartási ismeretek, esztétika, divat stb., - igazi nőképző program. Ezért is szerettem és igyekeztem ügyeskedni a kézimunka órán. A továbbtanulásom teljesen más irányba fordult, erről majd később.

A háború nyomait, következményeit Esztergomban is megtaláltuk. Az első döbbenet a **Dunába robbantott híd**, amelyen Apámmal –

kisgyermekként – lovaskocsival baktattunk át a **párkány-nánai vásárra**. A vas roncsok, pillérek meredeztek az ég felé, kiáltva: miért kerültünk ide? (A középső pillérek helye még 50 évig üresen maradt, mementóként tátogva a Duna felett.) A közvetlen élmény a kishidat összeroggyanva látni '45 szeptemberében. Itt a hidak mentén nagy harcok lehettek, mert még ekkor is a partokon bombák és más fegyverek roncsait és fel nem robbant bombákat emeltek ki a folyó medréből. Ilyenkor az épület másik szárnyába települtünk. Az osztályunk a híd felé nézett, az ablakból láthattuk a vasroncsok, a pillérek kő és betontömbjeinek a kiemelését, a bűvárok leereszkedését a mélybe. Ekkora élmény a falusi lurkóknak egy életre képben marad.

Az épület sok helyen megrongálódott, részei egy ideig le voltak zárva. Az ablakok mind kitörték, a dunai szél keresztülsüvöltött a termeken, a hosszú, nagyablakos folyosókon. Üveg nem volt – a gyárak még nem működtek anyaghiány miatt –, de ötlet igen, megvalósítható. A kórházból – valaki közreműködésével – elhozták a kidobandó, összegyűlt röntgen-felvételek nagy lapjait (35x42 cm, most mértem meg.)

A termekben, a padon lavór, mellette vizeskancsó iváshoz, kézmosáshoz. (A hetes dolga volt feltölteni, honnan? - mert még vezetékes víz sem működött.) Ezekben a lavórokban áztak a lemezek - késsel, szivaccsal, ronggyal szedték le róluk a fekete filmréteget a felsőbb osztályokba járó tanulók. A folyosókon felakasztva száradtak. A nővérek összevarrták, méretre vágták, az ablakszemekbe szögelték az iskolaszolgák segítségével. „Segíts magadon, az Isten is megsegít”. Segített. A hosszú folyosót – a gimnázium felé – üvegfal, nagy ajtók zárták le. Még évek múlva is a röntgenlemezek maradtak bennük.

Hogy lett a **Bazilika ablaküvegeiből** a zárdában ablaküveg?

Egy-egy osztály – a nagyobbak – felment a hegyre ládákkal, kosarakkal, dobozokkal, és a hatalmas falak alatt felhalmozódott üvegtörmeléket felszedte. **Rados Eta** mesélte: csak a töredékét tudták felszedni az üveghalomnak. Egy kis érdekes kitérő. Tokodon Bellus Béla – akkor még – főjegyző testvére volt **Bellus Mária Marietta**, az esztergomi Szatmári Nővérek egyik iskolájának az igazgatónöje. (Gimnázium, Tanítóképző?) Kettőjük közreműködésével, ma úgy mondjuk: protekcióval, lobbyzással a tokodi Üveggyárba szállították az

üvegtörmeléket, és ablaküveg lett belőle. Igaz: rücskös, hólyagos, de a célt jól szolgálta. Már senkitől sem lehet megkérdezni, hogy tudtak – akkor – síküveget húzni a tokodi Üveggyárban.

A két történet a nővérek leleményességét, az iskolájukért mindent megtenni akarását dicséri, a háború után szeptemberben.

Élet a zárdában

A háború után (1945 szeptemberétől) bejáró voltam a Szatmári Irgalmas Nővérek polgári leányiskolájába, a bejárók osztályába. Kívülről láthattam a zárda életét, a sok szép, nyugodt apácát, vakítóan fehér, merevre keményített „fityulájukkal” a fejükön, a rendezett sorokban sétáló iskolatársainkat - ők a másik, bentlakós osztályba jártak. A kívülről titokzatosnak látszó világ érdekelt, de vonzott is. Megkérdeztem év végén az osztályfőnökömet, lehetnék-e bentlakó. Ő biztos megbeszélte az igazgató nővérrel (Mária Immaculátával, aki már ismert, „kedves” rokonnak tekintett), van hely az internátusban, jöhetnek. Otthon elfogadták a kívánságomat, mert látták, milyen nehéz a bejárás egy ilyen „kis” gyereknek. Bár az utazás feltételei javultak, a „kisonnathoz” volt csatlakozás, jártak a vonatok, de az állomástól a zárdáig közel két kilométert táskával, télen átfagyva kellett gyalog megtenni.

A családból valaki – talán Apám, vagy Ilonka – az évkezdés előtt megbeszélte az internátusban a feltételeket. Ezek szerint a fizetés természetben történhet. Felpakolták a lovaskocsit, velem, ruháimmal (előírás szerintiekkel), az ágyneművel, a szekér alját zsírral, liszttel, szalonnával, krumplival és a meghatározott étellel. Megérkeztünk az Óvoda utcai bejárathoz.

A portán apáca fogadott, elirányított jobbra az internátus felé. Balra az iskolák voltak, elől a gimnázium. A falon szép nagy betűkkel felirat: „A zárda a csend hajléka, csendben épül a lélek.” (Azt hiszem, a szép betűk miatt jegyeztem meg.) Angyali kedvességgel fogadtak, főleg a jóképű Apámat, a „gazdag hentest”, aki jó „fogás” volt abban az ínséges időben. Az élelmiszert lepakolták a konyha előtti folyosóra, a külön csomag - amiben kolbász, hurka és más, ajándék a nővéreknek (micsoda korrupció!) - a konyhára került.

Engem a „munkás nővérek” (fekete ruhában, derékban, mellnél ráncolt nagy kötényben, fejükön hátrakötött fekete kendő) kísérték,

csomagjaimmal együtt az internátusba. A negyed tortaszelethez hasonlító sarki hálóteremben megmutatták az ágyamat, mellette egy kis szekrénnel. A folyosón a hosszú szekrénysorból egy darabka, hosszúkás szekrényt kaptam. Elvittek az étterembe is. A tanulószobában már ismerősöket találtam a párhuzamos bentlakásos osztályból – már behurcolkodtak –, ők voltak a **Kovács lányok, Kemencéről**, már a háború után a zárdába kerültek. Az ő apjuk is jobb módú hentes-mészáros mester volt. Klári magas, vékony, barna, göndör hajú, finomvonású, arcán mindig mosoly, jóízűen ropogtatta a palóc tájszólást, de a többiek is. A cserfes, csábos széplány még egy papot is ki tudott vetkőztetni a reverendájából. Vezeklésül a négy fiukból egyet papnak neveltek: a legkisebbet; a másik operaénekes lett, a többiről nem tudok.

Ilonka erősebb testalkatú, világosabb hajú, jobb tanuló volt. Nagy szeretettel fogadtak – a kis mulya jövevényt –, segítettek eligazodni a zárda labirintusában, beilleszkedni az új osztályban.

Erre az évkezdésre Kovács papa a saját lányain kívül elhozta két iparostársának a lányait, a kőművesmester **Praszna György Erzi** nevű egyetlen lányát, és a környék neves bútorasztalosa, Pálinkás László legkisebb gyermekét, Mariskáját. A négy lányt felpakolta a kis teherautójára a krumplis, lisztes, (őrölt) kukoricás, babos zsákok, zsirosbödönök és más élelem, majd a dunyhák, ruhásládák tetejére. El lehet képzelni, mekkora rakománnyal indulhattak. Ami otthon maradt, vagy utánpótlás kellett, azt a Praszna bácsi vitte utánuk kismotorjával. A háború után csak neki, a hentesnek maradt meg a teherautója. Így zötyögtek, pöfögtek a makadám úton, 42 kilométeren át Esztergomig. A híg még felrobbantva. A közelebbi úton, Párkányon keresztül nem lehetett közlekedni - más ország lett -, maradt a Szobi-rév.

A kemencei **Pálinkás Mariska** erőteljes „parasztlány”, szeplősen, gyönyörű, vastag, két sötétvörös copffal. Mennyire irigyeltem a borotvaéles eszéért, a fizika- és matek-tudásáért! Egyszerre mindent megértett, vezette le a fizikai stb. képleteket, míg én órákig „kotlottam” egy-egy matekpéldán, csak a Mindenható menthetett meg a másnapi feleléstől, na nem mindig. Főiskolára került, matematika-fizika szakos tanár lett. **Öveges professzor kedves tanítványa**, akit „magyar-kun” parasztszépségként mutatott be paptársainak. Anyjához közel akart kerülni, így Bernecebarátiban tanított. Áldották őt a középiskolába került diákjai. Praszna Erzsiről többet majd máshol.

Emlékszem még a vámosmikolai Magdira, Kósa Évára (egy osztállyal

feljebb járt): nagydarab, szép arcú, rátermett, mindentudó erdészlányra. Apja erdész volt, kint laktak a Gete erdőségéhez tartozó Augusztá-telepi erdészházban. Sokat mesélt a titokzatos erdőről, állatairól. Ő hozta nekünk a tiltott könyveket.

Az osztálytermünk az emeleten volt, a folyosó végén, ahonnan a hálók ablakait és egy kis belső udvart, kertet láthattunk. A tanítási órák kevéssé maradtak meg. A sok negatív emlék – a bizonyítvány tanúsága szerint – automatikusan kitörlődött ebből a „gömbölyűből itt fönn”. Új osztályba kerültem, a jobb módú, „polgárabb”, jobb tanuló lányok közé. A hazuról hozott műveltség, az internátus tanulási fegyelme nagy előnyt jelentett nekik. Rossz jegyet nem kaphattak, ha valamit nem értettek, a nővér, a novíciák, a kijelölt idősebb diákok segítettek a szilencium alatt. A két bejárós évben fáradtan (11 évesen) hazaértem – télen már sötétben –, nem sok kedvem, de időm sem volt a tanulásra, segíteni is kellett mindig valamit. Nagyon keveset tanultam. A fáradt bejárókkal elnézőbbek is voltak, talán a gyengébb pedagógusokat tették hozzánk. Az új osztályban a szigorúbb nővérek többet követeltek. Az osztályfőnök is a katonásabb **Petrozsényi M. Almerida** lett. Egyre többször kiderült, hogy nincsenek meg az alapismereteim, főleg a reáltárgyakból, amiket különben sem szerettem.

Nőtt a gátlásosságom, a kétségbeesésem, már azt sem tudtam elmondani, amit tudtam, pszichés problémáknak egyenes következménye a betegség megjelenése, amivel teljesen egyedül maradtam, de a helyzetemen még rontott is. Matekból lebénultam, félévkor bukás. Mondták is otthon: ez meg hogy lehet, jó helyen van, tanulhat is, segítik - ennyi volt a reakció, ki tudott velem többet foglalkozni? Apám havonta behozta az élelmet, nekem valamit egy kis csomagban, ennyit találkoztunk. Elhatároztam: meggyógyulok, mindent kijavítok, azért is megmutatom, én is okos vagyok. Ez sikerült is, jó és jeles jegyek az év végi bizonyítványban. A zárdai életet megszoktam, sok segítséget kaptam, nőtt az önbizalmam, úgymond magamra találtam. Már a fizikaórákat is élveztem, a látványos kísérleteket, dörzsöltük az ebonit rudat, az elektroszkóp „hüde” érdekes volt. Jól felszerelt szaktantermek, szertárok, a folyosók üvegszekrényeiben a biológiai szertári anyag elhelyezve, üvegben, még emberi embrió is, állatok, belső szervek, nekem csodálatos világ.

A magyart nagyon szerettem, de a szép, finom arcú, bársonybőrű, halk szavú nővért, **Arankát** még jobban. Ő volt szépségével a női,

tanításával a pedagógusi ideálom. Minden mozdulatát, apró lépteit – alig mozgott a hosszú szoknyája, csak úgy suhant – követtem a zárda hosszú folyosóin is. Földrajzból, biológiából, de még énekből is jelest tudtam produkálni az év végi bizonyítványomban. Kézimunka, háztartási ismeretből végig jeles voltam - érdekes, rajzból nem mindig. A **szüneteket** az iskola előtt, a romos templomtól (az ajtaja bezárva, szinte minden nap bekukucsáltunk a nagyra farigcsált kulcslyukon a teljesen üres templomba) a vízbe robbantott kis hídig sétálva töltöttük.

A víz feletti „levélváltás” csodája. Tízpercekben, amikor kimehettünk, vagy tanítás után néhány zárdai társunk – ők Párkányból jöttek az internátusba – a Nagyduna partra sietett, az Erzsébet sétányra. Egyszer-egyszer utánuk rohantunk, mit csinálhatnak a tiltott területen? (Érdekes, a nővérek elnézték ezt a kiruccanást.) Mindig ugyanazon a helyen a víz fölé hasaltak, és átkiabáltak a túlsó partra, ahol a kompkikötőtől északra, a lapos parton valaki – az álló alakok közül – ugyanezt tette, megbeszélte időpontban.

- Jól vagyok, elfogyott a pénzem, süteményt hozz, szombaton megyek haza - stb., hullámzott a hang a víz felszínén, majd jött a válasz.

Ez a csoda sehogy sem fért a kobakunkba, ezért arról faggattuk társainkat: tényleg hallottátok?, anyukád is hallotta? - állították, igen. Többen megpróbálták, de csak visszhang-szerű hangfoszlányok jöttek vissza. Ma már nem tudom kipróbálni, lehasalni a víz fölé, így – számomra – megfejtethetlen rejtély marad a víz feletti „levélváltás”. (Én is kiabáltam volna többször haza, mert először halottak napján, majd a nagy ünnepeken volt „eltávozás”, egyéb esetben csak szülői írásbeli kérelemre.)

Az **ebédlő-étkezőhely** zord, nagy terem. Dekoráció csak az első főfalra akasztott kereszt, minden teremben itt lógott. Hosszú asztalok végig a termen, keresztben előttük az ügyeletes nővérek asztala, velünk szemben. Evés előtt, után ima, és teljes csend székhuzogatás nélkül. Az étel nagy edényekben az asztalra került, volt, amit kiadagoltak.

Mitől hízott Pálinkás Mariska 15, én 7, Praszna Erzsi is 7 kilót egy tanítási év alatt?

Hát elmesélek néhány receptet a kukoricakásából, mert igen változatosan tálalható. Egyszer hígra főzve, vízben, tányérra merve, cukor, lekvár került rá. Máskor gombócnak formázva (előtte sűrűre

főzve), késsel is nehezen darabolható, pirított hagymával leöntve, de ugyanez más formában, prézlisen, vagy pirított darába forgatva, a szilvásgombóc érzetét keltette, kis lekvárral fenséges ebéd lett. Szószhoz, esetleg húsokhoz, káposztához (amiből megint csak sokat ettünk) köretként is elment. Ezek voltak a puliszkák, de készült kukoricaprósza is. Egy kicsit megfőzve, zsír, tej, esetleg tojással keverve, olajozott – asztalnyi – tepsiben megsütve, ebben kockákra vágva, cukrozva, így került az oldalsó tálalóasztalra. Ha a sült szélét kaptad, igazán jól jártál a kiváló desszerttel.

Sokszor ettünk szárazbab-levest, főzeléket, borsót - száraz, feles –, de krumplit is - igen változatosan elkészítve. Az egészben főtt krumpli olajjal leöntve, egyszer pirított hagyma, máskor nyers hagyma rákarikázva és egyéb ismert módon elkészítve, természetesen kolbász, hús, egyéb luxus étek nélkül.

A **petróleumos paradicsomlevesre** mind a hárman emlékezünk. Kiszedtük a nagy tálból a levest, meg kellett várni az engedélyt a kanalazásra, így egyszerre kanalaztunk, szánkba vettük, undorodó arccal le a kanál, fel a tekintet a nővérasztal felé. Ők is döbönt arccal összenéztek, összesúgtak, villámgyorsan kiöntötték a leveseket, majd rövid csönd után valami más ételt hoztak, mit? Gondolom, a háború alatt petróleumot tarthattak a paradicsomos üvegekben (lehet, hogy csak egyben), szülő hozhatta be pénz helyett. Vasárnap kaptunk csak húst. A konyha környékére vetődve (tiltott terület volt) magunkba szívhattuk a finomabb ételek illatát – sült hús, sütemény –, amiből nekünk csak ritkán jutott. Világiak is jártak a konyhára dolgozni és takarítani, tokodiak is: Juhász Vilma, Kati, rájuk tisztán emlékszem. Amikor felfedeztek, többször hoztak a kötényük alatt valami finomságot, süteményt, gyümölcsöt, mást, különösen a rekedtes Vilma. Nyáriné Juhász Juliska a front után beajánlotta két testvérét, Városiné Katit, Papaneczné Vilmát is. (Vilma itt ismerte meg férjét, Andrást.) A sort folytathatom Klacsán Julcsával, Kátainé Farkas Rozi nénivel. Reggeli rántott leves (köménymaggal), kenyérrel. Csak vasárnap kávé (frank, maláta, árpakávéból), tea. Hogy mit vacsoráztunk, nem emlékszünk. Étkezés után az evőeszközöket mély fém tálban elmostuk, törölgetés után a fiókunkba került. A hálaíma után – hogy megeheztük a kukoricakását – kézmosás, WC, sorakozó, indulás a **Duna-parti sétára**. (Azt hiszem, mindenki tud válaszolni az elején feltett kérdésre: ezek a „változatos” menük hizlaltak meg minket, mint a südő malacokat, de így lettünk a pilinckékből (elől-hátul gömbölyű) szép, fejlett

nagylányok.) A sor elején és végén nővérek, novíciák. Az útvonal mindig ugyanaz: a Lőrinc utcáig és vissza. Vasárnap jó időben a Széchenyi térig. Ezen az útvonalon sétáltak a ferences diákok, azonos időben. Lehajtott fejjel kellett elhaladni mellettük. Ezt aztán nem kívánhatták tőlünk: fejfogatással nagyokat kuncogtunk, hogy a fiúk odanézzenek. A szemünk sarkából figyelve a kiválasztott fiút (szerelmünket): ott van-e, ránk néz-e. Mindegyikünknek volt (ismeretlen) kedves fiúja, de egy-egy kispapot is kiszemeltünk, mert nagyon csinosak voltak a fekete hosszú szoknyákban. A nővér a kuncogók mellé szegődött, szó nélkül sétáltunk tovább.

Hetente egyszer mehettünk ki a városba – csoportosan, meghatározott ideig, a távozást beírva egy füzetbe – vásárolni iskolaszert, vagy mást. Ugye nehéz elképzelni a mai világban, hogy ilyen fegyelemmel is lehet élni 13-14 évesen?

A **tanulószo**ba is barátságtalan, nagy terem, vastag, barnára érlelt bútorokkal. Azt sugallta, itt a szilencium alatt csendnek kell lenni. Az volt. Most jut eszembe: látom magunkat sötét köpenyben, vagy a nagy ruhaszerű ráncolt kötényben, ez volt a hétköznapi „egyenruhánk”, nadrágot akkor még lányok nem hordhattak. A hosszú asztal előtt ült a nővér és a novícia. Kik voltak a **novíciák**? Apácanövendékek, próbaidős apácák, már apácaruhában, de fityula nélkül. Fehér pánt a homlokuk fölött, hátul megkötve, fekete fátyol lógott rajta. Magasan záródó ruha, lekerekített fehér gallérral. Munkás és tanuló novíciákat ismertünk. A tanulók a Szatmári Nővérek Tanítóképző Intézetébe jártak, ide a zárdába. Ezeket ismertük, mert az osztályunkba is jártak gyakorló tanítási órákat tartani, a világiakkal együtt. Így sok későbbi kollégámat már innen ismertem (Pl.: Csipkéné, Jolika, Csiszárné Lohner Erzs). A rend felszámolása után legtöbbjük férjhez ment, pl. Bádi Kati, Baranyai Gizella - ő Táton tanított, két fia született.

Tehát csendben tanulunk, probléma esetén jelentkezés, jön a nővér, tartja a fülét, belesuttogjuk a kívánságunkat, WC, nem értünk valamit, inni akarunk stb. Odahív az asztalához, csendben magyarázva a fizika példát és mást. A „gyanús” tanulóktól kikérdezi a leckét, a verset, ellenőrzi az írásbeli feladatot. Ebben segítik a nagyobb tanulók, szívesen teszik, mert mozoghatnak, megmutathatják a kis butáknak, ők mit tudnak. A nővérek felváltva sétálnak, ellenőrizni, mindenki tanul-e. Ilyenkor be a fiók, eltüntetve a könyv, játék, a szomszédnak írt levél és

más apróság. Nagyon tiltott dolgot nem rejtegethettünk, mert fiókellenőrzést tartottak (minden magánterületünkön), aztán jöttek a szankciók, végső esetben a kizárás, amit például én, nem éltem volna túl. Rejtekhelyül szolgált még az imakönyv. De sok minden elfért a lapjai között, apró cetlik, versek – szerelmesek is – egymásnak írt levelek, csere szentképek, jócselekedetért kapott „szentek”, „boldogok” képei, ezekből egész gyűjtemény.

A könyv és én

Minden szabadidőmben olvastam. A könyv volt a barátom, a vigasztalóm, a kikapcsolódás, a titokban olvasott a nagy titkom, mint most az írás. Egy füzetben vezettem (titkon) a könyvcímeket, írójokkal együtt. Sajnos a zárdai évek után eltűnt. Az utolsó számozás 75, tehát egy nyáron, majd a tanítási évben, és utána nyáron ennyi könyvet olvastam el. Az erdészlány, Éva hozta valahonnan őket (a legtöbbet), pl: Randevú Rómában, Egy éjszaka Kairóban, lányregényeket, az iskola könyvtárából kivett földrajzi, szépirodalmi alkotásokat. Ekkor „találkoztam” Mikszáth-tal, Móricz-cal. Olvasás közben nem láttam, nem hallottam, ezért csináltam is sok hülyeséget a zárdában és otthon.

A hálósobában több mint 20 ágy volt. A körív-menti ablakoknál az ágyakat a nagyobbak, a régiek foglalták el, én középre kerültem. A háló melletti folyosón voltak a mosdókagylók, egy helyiségben a tusolók. Szégyenlős voltam, utoljára mentem a mosdóba, nem úgy, mint a már két éve bentlakók, ezért a „nagymenők” megmosolyogtak. A kimosott, apró ruháinkat is itt szárítottuk, köteleken. A nagyobb darabokat vászonzacskóba tettük, a mosodában kimosták. Ezért minden darabra rá kellett hímezni a nevünket.

Az internátusi felügyelőnk, M. Matea gyakran ellenőrizte a rendet. Egyik mondása: „Kolbász, hurka, bõrharisnya, Uram a nyelvükből egy darabkát...”, ha a villanyoltás után a röhigcsélést nem tudtuk abbahagyni. A másik: „Úgy kell mindent rendberakni a szekrényben, tudni mindennek a helyét, hogy sötétben is megtaláld” - bárcsak megfogadtam volna - mindig keresek valamit.

Zárdai intimitások

A hálóterem belső sarkában az ügyeletes nővér hálóhelye volt, fehér függönnyel spanyolfal-szerűen eltakarva. Villanyoltás után az ő kis lámpája fényében láttuk a függönyre vetített árnyképét. Az ágyban ülve lestük a vetkőzését – azt hitte, alszik már az egész háló, sokáig imádkozott térdelve az imazsámolyon –, suttogva adtuk át, mit látunk, tulajdonképpen nem sokat. Egyszer, amikor levette nagy, fehér fityuláját, leengedte feltűzött haját, elállt a lélegzetünk - hát nem kopasz? Azt hittük, a felszenteléskor kopaszra nyírják őket. Megnyugodtunk, mert akiket szerettünk, mégsem kopaszak.

Néhány ablakból a nővérszobák ablakaira láttunk. Felismertük a függönyön át a mozgó alakok árnyképét. **Néria** idősebb, gömbölyű, mély, férfias hangú, igen fekete mindene, még a „bajsa” is. Minket nem tanított, fizika-matekos volt. Nagyokat lépett, végigviharzott az épületek között, a folyosókon, gyakran félrefordult fátyollal. Törött, gipszelt karral ugyanúgy vágtatott. Hebrencs természetéből adódóan nem mindig húzta be a függönyt, így egyszer megláthattuk: kolbászt, kenyeret evett kézből, nagyokat harapva, neki sem volt elég a vacsora. Képzeltető: ez a hír gyorsan végigfutott az egész hálón, de még a zárdán is.

Hittantanárunk **Pöltzer Frigyes** tisztelendő Úr. Sugárzott belőle a jóság, a szeretet, de rejtett huncutság a fekete szemében és a „bajsa alatt” - ami nem volt. Koromfekete haja mindig ápolt, kopaszodó, nem magas, egy kicsit telt. A Vízivárosi templommal szembeni plébánián lakott, később a templom plébánosa lett. Talán az egész napját a zárdában töltötte. Délelőtt tanított, délután a nővérek között láthattuk. Gyakran sétált az én kedvenc, szépséges Aranka nővéremmel, össze is boronáltuk őket. Az ablakokból lestük: mosolyogva beszélgettek, suttogtak; olyanok, mint egy szerelmespár, mondtuk. Érdekes, a „Frici” egyikünknek sem tetszett, pedig ő volt az egyetlen férfi a zárdában - meghagytuk őt Arankának. Az államosítás után taníthatta a hittant, rajta van a 8. osztály képén.

Vallásgyakorlás

A reggel misével kezdődött a zárda hideg kápolnájában – ahol mindig fáztam – Pöltzer tisztelendő Úrral. Ez is belefért a reggelbe, de csak úgy, hogy minden percünk be volt osztva. Vasárnaponként sorban, egyenruhában a Bazilikába mentünk misére. A Hercegprímás úr egyenruhás egyházi iskola diákjainak sorfala között vitte végig az oltáriszentséget az úrnapi körmeneten, vagy csak áldást osztva végigsétált. Főhajtva vártuk, áhítattal, boldogan követtük lépteit. Akkor még láttuk az égboltot a kupola helyén tátongó nagy lyukon keresztül.

Mindszenti Hercegprímás Úr egyszer látogatóba jött a zárdába. Volt nagy készülődés, sürgés-forgás a konyhában, de az internátusban is. Uzsonnával várták, kuglóffal, kávéval, illatuk belengte az épületet. A nagy ebédlő feldíszítve, mi a folyosókon, egyenruhában sorfalat álltunk, amit többször próbáltunk, hogy hova álljunk, hova nézzünk, szépek legyünk. A nővérek kipirosodva rendezgettek bennünket. Amikor megjelent – anyjával az oldalán (egyszerű, fekete ruhás, vékony asszony) –, levegőt is alig tudtunk venni. Áldást osztott, egy-egy fejet megsimogatott, napsugaras ünnepet hozott a zárda zord falai közé. Akkor mi is kaptunk süteményes uzsonnát.

Az egyházi ünnepekre játékkal, tárgyak, kézimunkák készítésével készültünk. Könnyű dolgunk volt, ügyeskedhettünk, mert kézimunka, háztartástan szakjellegű óráink is voltak, ahol hímezni, szabni-varrni, papírkivágást tanulhattunk.

Bérmálkoztam a Bazilikában

Ehhez egy kis előzmény. Apám unokatestvérének, Werseghy Kálmánnak a családja alaposan befészkelte magát Tokodon. Az igazgatónő testvére – Ilonka néni – mindent tudott a bérmálásról. Felajánlotta, gardíroz engem, ő lesz a keresztanyám. Újabb ürügy vasárnapi ebédet enni – hat fővel – a hentes rokonnál. El is intézett mindent. Hozott hosszú fehér ruhát (talán a Jolánka, Mártáé lehetett), fekete lakkcipőt, kis mirtuszkoszorút. Ő és a teljes „kedves” rokonság ott asszisztált, amire nem is volt szükség. Az én családomból volt ott valaki? A zárdában sorakoztunk, együtt mentünk fel – a sok fehér

angyal – a nővérek boldog kíséretében. A kupola alatti körgyűrűben, mintázott márvány padlón helyeztek, rendeztek el. Többször próbáltuk, hogy tudjuk, melyik gyűrűben hol a helyünk, mit, hogyan tegyünk. Rengetegen lehettünk, az összes középiskola kb. 12 éves diákja (ehhez hozzá jöttek a háború miatt elmaradók), három, négy körgyűrűbe állítva. A bérmálkozók száma hárommal szorozva: ennyi lehetett a vendégek száma, hozzáadva a hercegprimási misén résztvevő híveket. A szélső nagy gyűrűben álltam, baloldalon. A bérmálás a külső sorral kezdődött, ők letérdeltek, jött a **Hercegprimás Úr**, nagy kísérettel, keresztet rajzolt a fejünkre, majd libasorban menve a padok elé álltunk, a helyünkre újak sorakoztak. A hosszú mise, ceremónia alatt sem ülhattunk le, egymás után lettünk rosszul, én is kidőltem a sorból. A nővérek a padok előtti széksorhoz kísértek, vizet adtak, felélesztettek, visszaálltunk. Nem reggeliztünk, talán ezért, mert a bérmálás előtt áldoztunk, az éhségtől ájuldoztunk, meg az izgalomtól, a hideg márványtól.

A szertartás végén sorakozva visszamentünk a zárdába. Biztos kaptunk valami ennivalót, nem emlékszem. Arra igen: a bérmaanyám sürgött-forgott körülöttem, mutatva: hozzám tartozik, pedig dehogy. Még ajándékot is kaptam, egy ütött-kopott elefántcsont borítású imakönyvet, aminek a kis fém összekapcsoló pántja is le volt törve. Gyöngyöt is, fehér-kék üvegszemekből, rajta egy reneszánsz jellegű medállal, ami elefántcsontnak látszott, erősen elpiszkolódva, darabjaiban még megvan. (Unokáim szétdarabolták.) Mi legyen az imakönyvvel, soha nem használtam, miért? A pázmányos Zsófi unokámnak adtam a megkeresztelkedése alkalmából. A kora (biztos van 100 éves) és a vastag elefántcsont borítólapjai miatt megőrizhető.

Apró események, történések

Többször kirándultunk tanítási időben, de a zárdából máskor is a Szamár-hegyhez (kedves kirándulóhelyünk volt), sorban gyalogoltunk az országúton (autóval nem találkoztunk). A tisztelendő úr is velünk sétált. Egy ismerőse – kerékpárral – utolért minket, messziről hangosan köszöntötte: „Szervusz Frici, kirándultok?” Majd elájultunk a döbbenettől, aztán a kuncogástól. Ki merte Fricinek szólítani – nyilvánosan – a tisztelendő urat? A háta mögött mi is így hívtuk. Ha meghallotta, nem csinált cirkuszt, csak mosolygott, nagyon jámbor volt.

Az egész napos kirándulásból csak ez maradt meg.

Valamihez kötődő ünnepséget rendeztek a **Prímás-szigeten**, milyen alkalomból? Énekes, táncos játékokkal készültünk – mint minden kirándulásra, ünnepre – pl: „János úr készül...” „Egy kis várat építettem túróból, túróból...”

Tornabemutató az év vége felé. A Sportpályán (a Prímás-szigeten) oszlopokban vonultunk a mésszel felfestett vonalakra. Az osztályt én vezettem (a legmagasabb). Úgy remegtek a lábaim, hogy alig tudtam lépni, a résztvevő és a szemlélődő tömeg megbénított, de az osztályt bevezettem a kijelölt helyre.

Kirándulást szerveztek a nővérek több helyre. Kaszab István sírjához (talán Székesfehérvárra) és Pannonhalmára, ide Erzsi elment, Mariska és én egyikre sem (hogyan miért, nem tudom, a gyerekek fizettek érte?). Hogy mivel utazhattak, nem tudjuk.

Szent Miklós, **Mikulás napja** is nagy ünnep a zárdában. A gimnazisták, vagy képzősök adták a műsort, egy macskás játékot. Nagy papírtáblán kerek lyukak vágva, azon dugták ki a fejüket a macskák, énekelve, bohóckodva, mi nagyot mulattunk ezen.

Betlehemi játékot adtunk elő negyedikesekkel együtt, karácsony előtt. Mindenkinek volt szerepe, ha más nem, angyal volt az énekkarban. Erzsi – a szép hangjával – az énekes narrátor szerepét kapta. Mi lehettem én, melyik adottságommal kerülhettem színpadra? Gondolom, hosszú latolgatás után – a szereposztásnál – **én lettem a Szűz Mária**. Fehér lepedővel körülburkolva, fejemen leomló világoskék lepellel, a színpad közepére ültettek. Semmit nem kellett csinálnom, csak időnként jobbra-balra fordulva mosolyognom az ölemben lévő „Jézuskára” is, de ez is megerőltető volt. A végén én kaptam a legtöbb dicséretet: nagyon szép Mária voltam, mondták a társak és a nővérek, pedig nem tettem érte semmit, így születtem, ilyen szőkén, kék szeműn, jámbor képpel. Ezzel a betlehemi játékkal vendégszerepeltünk Tokodon a Művelődési Házban, az akkori moziban -jelentős számú statisztával, akiket Eta szervezett a zárdás osztályok tokodi lányaiból (4 osztály tanulói). Annyi angyal, pásztor, király jött össze, amennyi a betlehemi istállóban biztosan nem fért volna el. Beöltözve hosszú ruhába, csillaggal a fejükön adták a háttér élőképet, az énekkart. Olyan vehemenciával énekelték a karácsonyi énekeket, hogy mozogtak a kis színpad fakó, kopott függönyei. Az esztergomi csapat szereplői és nővérek nálunk melegedtek, vendégeskedtek, gondolom az én szervezésemmel. Hogy mivel mehettünk vissza este Esztergomba, fogalmam sincs.

Amit zárdának mondtunk, az a hatalmas, egyemeletes, sokszögű, zárt épületegyüttes. A Duna-partok felé iskolák voltak, a várhegyre nézve a nővérlakások, a kápolna, a Tanítóképző, majd az internátus épületei között kis udvarok. Iskolái: a polgári, majd általános iskola, a gimnázium, ami a Dobó Katalin Gimnázium lett, a Tanítónőképző helyén a Közgazdasági alakult.

A két hatalmas tömb közrefogta a „rendezvényudvart”. Változtatás nélkül állnak az épületek, csak a benne lévő iskolák változnak.

Nyaralás Bernecebarátiban és Tokodon

Az internátusi élet összehozott új osztálytársammal, **Praszna Erzsivel**.

Az Ipoly-menti Bernecéről jött, illetve hozta a Kovács lányok apja kis teherautóval. Apja kőművesmester volt, csendes, kedves ember. Anyja pont az ellentéte: talpraesett, határozott, csupa tűz menyecske. Azt hiszem, én nyaraltam náluk először, 1948 nyarán. Apám vitt el a Zetkájával (mindent megtett, amit kértünk), Szobnál komppal, tovább zötyögve a makadám úton. Nagy volt a boldogság egy hétig a vendégszerető családban (ekkor én voltam Erzsi testvére), a faluban, a csodálatos Börzsöny lábánál.

Praszna Erzsi

Apró emlékek. Az alsó szint nyárikonyhájában nevelte Erzsi néni a különböző fészekaljú kiscsibéket. Kecsketejet ittunk, és konyharuhába kötött, vízben kifőzött kelt gombócot ettünk dióban, mákban megforgatva. A dombon épült templomot nagyon sok lépcsőn felkapaszkodva lehetett elérni, még ma is ugyanazon. Az öreg nénikék, bácsikák lassan, de felértek. A falu asszonyai, lányai nyári ünneplőben, palócos jellegű **népviselőben**, mint a játékbabák. A menyecske Viktória nénit (nagynéni) még most is látom, ringó – valamennyi, sok – szoknyában, egyenes tartással, kontyos, színes vásárnapiban.

Bebarangoltuk a dombokat, a Börzsöny csodás vidékét a középiskolás baráttal. Pálinkás Mariska (osztálytárs) bátyjai Kemencéről, a fatelepről induló **kisvasúttal felvittek a Fekete-völgybe**, a végállomásig.

A különben fát szállító kisvonat 4-5 vagonjára felpakolva Bernece, Kemence elit ifjúsága és én, az ámuldozó vendég.

Máskor a kultúrház (kúria) parkjában gyülekeztek a fiatalok az esti órákban beszélgetésre, játékra. Erzsi bemutatott nekik. Itt ismertem meg a Kertész fiúkat, neves pedagógusszülők fiait. **Kertész Jóska** később Táton lett tanár, Aranka feleségével. Apám újra motorral hozott haza. A közelmúltban jó érzés volt felidézni a szép napokat, újrajárni a régi helyszíneket.

Erzsi Tokodra készült viszontlátogatásra, nyaralásra. Érkezett egy lap (ma is megvan): „Nagymarosról hajóval jövök, várj Esztergomban. Erzsi”. **Egy hét Tokodon együtt.** Itt meg Erzsi büvölődött el az üzlet, a

vágások az Apámmal, Anyám finom ebédjeitől. Apámat mindenre rá lehetett venni, mint a **dunai fürdőzésre** nyaranta többször, a vendéggel is. Befogott a kis bricskába, vagy a lócsős kocsiba, felpakolódtunk. A táti templom mellett mentünk le a Duna-partra. Egy csoportos képen Erzsi is rajta van.

Dunai fürdőzés

Az öregektől hallottam: még ma is emlegetik a **nagy felhőszakadást**, hogy mikor is volt -gondolkodnak. Én pontosan tudom: **1948 júliusában**, amikor Erzsi itt nyaralt. Hatalmas felhőszakadás, mintha dézsából öntötték volna. Nyugatról jött, a Getének csapódott, irdatlan mennyiségű víz zúdult le a völgyeken. A konyhaablak párkányára ráhasalva kezünk elérte a vizet. (Az öreg ház ablaka az árokra nyílt.) A hömpölygő víz ágakat, törmeléket, lim-lomot – amit az udvarokban összegyűjtött –, deszkát, ajtót, még kis disznóolat is görgetett, ami a kishídnál felhalmozódott, fölötte bukkant át az ár, vagy máshol keresett utat, pl. a kertünk végénél, végigsöpört a kerten, az udvaron, kiskacsákat, baromfit úsztatott, nekivágódott a vaskapunak, azt is kimozdította a helyéről. A felnőttek a ház hátsó sarkánál álltak őrt, hogy ki ne kezdje a víz. A vihar után jöttek a felsőbb utcák lakói begyűjteni az aprójószágot, amit a víz nem vitt az Únyi-patakon keresztül a

Dunáig. A két lánynak – Erzsinek, nekem – ez óriási élmény lehetett. Praszna bácsinak a motorja kisebb volt a Zetkánál, arra ültette Erzsit és vitte haza.

Barátságunk azóta tart kisebb-nagyobb megszakításokkal. Öregedésünkkel erősödik, állandó egymásért aggódással vált még mélyebbé.

Az 1848-as szabadságharc 100. évfordulójára

Szinte hihetetlen, hogy ennek a csodálatos ünnepnek a részese lehettem. A **Prímás-szigeti** sportpályán készültünk. Iskolánként tanítási időben, délután együtt az összes esztergomi iskolával. Nem tudom felsorolni őket, de ezek nagy része egyházi iskola volt. (A háború után özönlöttek a környék iskoláiból a gyerekek – a negyedik elemi után – a polgárikba, a 8 osztályos gimnáziumokba). Ekkora diáksereget még nem látott a Prímás-sziget, de ilyen fegyelmezettet sem. Mi sem voltunk angyalok, örültünk a szabadságnak, a tavasznak, a szigetnek, a sok fiúnak, az órák elmaradásának. Egy kórusművet tanultunk az énekórákon, aztán a pályán együtt énekeltük, órákig állva, míg hibátlanul hangzott.

Eljött a szép, verőfényes **március 15.** Lázás készülődés, öltözködés a Bocskai-ruhába, fordított csónakszerű sapkával, elől az iskola jelvényével. Zárt sorokban, márciusi dalokat énekelve özönlött a diáksereg – minden irányból – az egy kis gyaloghídon át a pályára. A tribün – talán fából – a pálya déli, hosszú oldalánál, rajta az ünneplő esztergomiak, mindenki, akinek ott kellett, vagy illett ott lenni. A töménytelen nemzeti és piros zászló, tenyérszíni kokárda még fokozta az ünnepi hangulatot. Beszéd, vers, stb. - ezek kipottyantak. Mind a szereplés izgalmával vártuk az utolsó programot: Berzsenyi Dániel (1776-1836): **A magyarokhoz** című versére Kodály Zoltán (1882-1967) kórusművét együtt énekeltük.

„Forr a világ bús tengere, ó magyar!

Ádáz Eryndis lelke uralkodik,

S a Föld lakói vérbe mártott...”

A karmesternő egy magas dobogón állva hangot adott, és beindította a hatalmas kórust. Borzalmas hangzavar, fals ének (vagy inkább kiabálás) lett a kezdet. A túlfűtött várakozás megbénította a torkokat. A hangzavar után a karmester erőteljes karmozdulattal leintette a kórust, amit néhány pillanatnyi felszabadító, feszültségoldó röhögés követett. Határozott

karmozdulatok, hangadás, beintés, és több száz (ezer) torokból már-már tisztán csengett a dal: „Forr a világ bús tengere ó magyar...” Még most is borsószik a hátam, ahogy ezt leírtam. Ez volt a legmeghatározóbb március 15-i élményem, végigkísért pedagógusi pályámon, a márciusi ünnep méltó, igényes rendezésére készítetett. Azt hiszem, a vendégsereg ilyet még nem látott, nem hallott, de mi sem. A kipirult arcokon könnyek peregtek. A szabadság, a felszabadulás, a háború utáni euforikus hangulat is benne volt a levegőben.

Nagyon rossz emlékek, amikről beszélnem kell

A háború után a középiskolás diákok – mivel együtt bejárók voltunk – csoportokba verődve haverkodtak, kirándultak. A nálunk idősebb nagyfiúk örültek az új útitársaknak, szinte körbezsongtak bennünket. Egy fiú, H. F. nálam talán 5-6 évvel idősebb, „hozzámcsapódott”. Mindenhol ott volt, ahol én – a kis csitri. Ez nagyon zavart, különösen az erőszakossága. A zárdai évben is követett, mert a kisdunapart egyik házában szobát béreltek a szülei, amit kieroszakolt. Így naponta lesett az iskola környékén, a délutáni sétán követett, próbált mellém férközni, szólni hozzám, ami a kísérő nővérnek feltűnt. Kérdezte, ki ez? - mondtam, nem ismerem. Az osztálytársamat, M. É.-t is megkérdezték. Ő azt válaszolta, titkon levelezek, találkozom vele. Ez nem volt igaz. Ahogy megláttam, az ijedségtől majd elájultam. Miért mondta ezt É.? - nem tudom, talán irigységből, rosszindulatból, gyerekes csínyből. Az lett a vége, hogy behívták a szülőket. (Anyám jött.) A meghallgatás, a kikérdezés megalázó procedúrája, a szembesítés É.-vel megviselt. A hazugság kiderült, É. megrovást kapott. A kellemetlenkedő, erőszakos fiút a szülei hazavitték, újra bejáró lett, később újra felbukkant.

Magda esküvője (unokatestvérem)

Az unokatestvérem – a mérki Imre – bejáró volt Tokodról a fiú Tanítóképzőbe. Egyik hétfő reggel egy kis csomagot hozott (máskor is hozott, ennivalót, tiszta ruhát, a nővérek ismerték), benne húсок, sütemény. Mondja, **Gyuriczki Magda esküvője** volt nálunk, hozta a „menyasszony máját”. Elfelejtettek – időben, írásban – kikérni, így lemaradtam a családi eseményről. Pedig Imre behozhatta volna a kikérő

levelet. El lehet képzelni egy serdülő – amúgy is – sok sebből vérző szívét, lelkét, mekkora traumát okozott ez nekem. Nem akartam senkit sem látni, sőt hazamenni sem, soha, hisz megfélemeztek rólam, nem is vagyok senkinek sem fontos. Hogy tudták ezt megtenni velem?

Ekkor kezdett érlelődni bennem: az lesz a legjobb, ha **apáca leszek**. Megszoktam a zárdát. Itt nyugalom van és béke, nem olyan „bolondokháza” - a sok munka, mindig tele a ház, nincs egy nyugodt sarok sem. Gyűltek a jó jegyeim, szerettek a nővérek, meghallgattak, beszélgettek velem. Volt bátorságom elmondani a kívánságom. Mária Colombérisz okosan érvelt: nem olyan egyszerű ez. Sok mindenről le kell mondani. El kell végezni a nyolc osztályt, aztán képzős korban lehetek jelölt, 18 éves kor után novícia.

Év vége előtt otthon voltam, elmondtam a szándékom (14 évesen): én apáca leszek. Elképzelhető a megdöbbenésük. Apám nem volt vallásos, a papokat sem szerette, csak Anyám kedvéért, meg a jó hírnévért ment el évente kétszer a templomba, az üzlet is így kívánta. Összedugták a fejüket, Nénnyével, Ilonkával, és megszületett a döntés: ám legyen meg Anci akarata (addig még úgy is sok víz lefolyik a Dunán). Boldogan közöltem Colombériszszel: megvan a szülői engedély. Abban állapotunk meg, hogy előjegyeznek internátusba - lesz egy évem, hogy mindent átgondoljunk. Már nem volt. Kaptunk egy levelet nyár végén, hogy az internátus megszűnt, az előjegyzés törölve.

E sorok írásával egy időben olvasom az újságban, hogy a napokban emlékeznek meg az egyházi rendek megszüntetésének, feloszlásának a 60. évfordulójáról.

Mi már 1948 őszén az állami általános iskola 8. osztályába iratkoztunk be, ugyanott, mint az előző években, de világi pedagógusoknál. A nővérek – akkor már kevesen – a zárdarészükben maradhattak, a fiatalok kiléptek a rendből.

Hát, így ért véget az én zárdai életem.

Kaptam egy fényképet, szintén a Pánczél hagyatékából. Örömet és a kép értékét nehéz szavakba foglalni. A **Szatmári Irgalmas Nővérek** esztergomi zárdájában készült 1948-ban, a tanítási év végén, néhány „perccel” az államosítás, a rend feloszlása előtt. **Utolsó osztálykép a zárda udvarán** a végzős – 14 éves – polgaristákról, az utolsó egyházi iskolásokról.

Az utolsó egyházi osztály 1948-ban

Az összkép külső-belső tartást, fegyelmezettséget mutat. Egyforma fekete ruha (csak szoknya) fehér gallérral. Copfba fogott, fonott haj, valahol fehér masni benne. A szorosan egymás mellé zárt lábakon fekete fűzős cipő, egyenzokni ráhajtva. Végső – ballagós – osztályról van szó, jelzi az ölükben tartott háromszálas virágcsokor. (A jobbra ülők bal kézzel, a balra ülők jobb kézzel fogják a virág szárát, micsoda rend!) Megjegyzés, kijön belőlem: érdemes lenne – legalább gondolatban – összetenni egy mai nyolcadik osztályos ballagási képet az itt látottakkal.

A képen szereplőket személyesen mind ismertem, ma is megismerem találkozáskor. Három évig egymás mellett volt az osztályunk. Felnéztünk rájuk, a nagylányokra, példaképeink voltak, Ők, a kiváló osztály.

A nővérekkel kezdem a bemutatást: a baloldali nővér **Csaba M. Immaculata igazgató**nő (távoli rokon), mellette **Bellus M. Mariette osztályfőnök** (a tokodi Bellus Béla főjegyző húga), ölében az osztálykönyv. Néhány oldallal előbb mennyit kínlódtam a fityula leírásával (azt hiszem, aki nem ismerte, ennek alapján nem tudta elképzelni). Örömöm határtalan, itt be tudom mutatni. Hát ilyen volt,

egy kínzóeszköznek minősíthető ruhadarab, különben gyönyörű – máson. (Igaz, én is viseltem volna, ha...) Önként vállalták „az ebbe való beöltözést”, viselték a nap 14-16 órájában, egy életen át. Micsoda tartást adott, egyenes gerincet! - 70 fölött az igazgatónőnek is.

A lányokról, akiknek a neve előjön, a későbbi kapcsolatok révén is. Az utolsó előtti sorban jobbról a második **Rados Eta**, a barátnő, az álló sor harmadikja **Tihanyi Juci**, a szomszéd. Altáróiak: Túri Csöpi tanító, Juhász Magdi (Horváth Zoltán tanár felesége), Visnyovszki Lili, mások: Kis Ida (Juhász Vendel felesége), Levicsek Marika kesztölci barátnő, Kecskés Manyi csolnoki kolléganő volt, és még sok ismerős.

A nagy politikai változások idején lettem 8. osztályos. A nyári szünetek jelentették az életet. Kit érdekelt, mi történik az országban? A falusi fiatalság csodálatos hónapjait éltük a bejárós diáktársakkal és a hozzánk csapódókkal. Nem lehetett kérdés, hol folytassam, hát Esztergomban. A többi kortársammal együtt visszamentünk az előző iskolánkba, ahol csak az épület maradt meg, minden egyéb – élő – kicserélődött. Annyit is tudtam: nem lehetek bentlakó az internátusban, a zárda megszűnt. Apácák sehol, néhányukkal később az utcán találkoztunk, már civil ruhában.

Beiratkozás, évnyitó az udvaron **Bárdos Anna** igazgatónővel. Rengeteg gyerek, előző osztálytársak, kicsit ismerősök, de sok ismeretlen. Három iskola azonos osztálya ömlesztve (nyolcadikosok), majd valamilyen szortírozási elv alapján osztályokba rendezve. Mi voltunk a legtöbben a polgáriban induló három osztályból, a bejárók, a zárdaiak, az esztergomiak. Mi lettünk az A osztály, 55 tanulóval, a többség bejáró, feltöltve a másik két iskolából gyengébb és szegényebb esztergomiakkal. A gimnazisták és gyakorlósok nagy része a B osztályba került, szintén 50 feletti létszámmal. Ha belegondolok, hogy csak első, második osztályban voltak állandó osztálytársaim, a harmadik, zárdai évben teljesen új közegbe csöppentem... A nyolcadik volt az igazi „vegyeskereskedés”, szerencsére sok régi társammal. Az internátusi osztály tulajdonképpen megszűnt. A többség hazament a falujába, ott végezte el a nyolcadik osztályt: a Kovács lányok, Praszna Erzsi, Pálinkás Mariska és a többi Ipoly-menti, nógrádi gyerek.

Az egyház épületegyüttesében világi iskola lettünk, világi pedagógusokkal. Honnan került elő hirtelen, két hónap alatt ennyi pedagógus? Mind nő, vagyis egy férfi, „Frici” tisztelendő úr, mert a hitoktatás benne maradt az órarendben. Régi ismerősként ránk

mosolygott, nagy cinkosan kacsintott. Szegény, nagyon kínos szituációba került - mit tehetett? Nem hagyhatta el a süllyedő hajót, örült, hogy a hitoktatás megmaradt.

Érdekes, a tanítási órák történéseiből, hangulatából (szeretem, nem szeretem) csak homályos képek maradtak meg, pedig ekkor már 14 éves elmúltam.

Talán a tornaórákra emlékszem a Kisduna-parton, ünnepekre a szigeti pályán. Bandákba verődve csavargások a városban. Még ekkor is vonattal érkeztünk. Sokszor az állomás előtt megállt, mi leugráltunk, rohantunk az **almáskertbe**. A sínek és az országút között volt egy almás, közepén egy hosszúkás (raktár, gazdasági épület, ma is áll) ház, tele osztályozott almás ládákkal. Mi az aprót vásárolhattuk az idősebb házaspártól. Gyorsan vettünk 2-3 kilót, beöntve a táskánkba, rohanás vissza az állomásra, tovább az iskolába. Még ekkor is szerettünk elkószálni, nekünk szabad volt, hisz szegény, megviselt bejárók voltunk.

Nekünk nem volt gyümölcsfa a kertben, ezért ősszel szinte minden nap vettem almát menetben-jövetben. Előfordult, hogy tanítás végéig elrágcsáltam, -rágcsáltuk az egészet.

Az öreg „varázsló” piciny boltja

A volt **Kispipa** vendéglő mellett trafik, papír-írászerbolt a háború előttről megmaradt, csodálatos sok aprósággal, nagy rendetlenségben, piszokkal, porral. Valamikor helyes kis boltocska lehetett - a bútorairól ítélve.

Azt hiszem, már elsős koromban felfedeztük. Apró, öreg boltos, kötött, csúcsos sapkájával, mint egy varázsló. A háromszor nagyobb méretű, megállapíthatatlan színű (kék, fekete, szürke), a „békeidőkből” rajta maradt boltos köpenyében láthattuk. Hatalmas méretű szemüvege zsíros szalagon lógott a nyakában. Olyan kicsi volt az üzlet, hogy az egyik felét kitöltötte az öreg a pulttal, a másikat mi, a vásárló gyereksereg.

Hátul egy kicsi ajtó, sötét helyiségbe, talán a raktárba nyílt. Mindig kértünk valamit, amiért az öreg eltűnt a kis ajtó mögött. Addig mi elcsentünk a pultról, a nyitott polcra egy-egy apróságot, régi képeslapot, radírt, ceruzát, színes papírdarabot. A pultra raktunk sorba mást, amit megvásároltunk, fillérékért. A bácsi hálálkodva – régi üzletember módjára – köszönte meg a vásárlásunkat, valószínűleg

végkiárusítást tartott. Hahotázva mutogattuk egymásnak az elcsent és vásárolt kincseinket a vonat indulásáig. Ezt a játékot nagyon élveztük - akkor nem, de most pirulok miatta. Sokáig bejártunk a boltocskába, aztán már nem. Kinőttük ezt a csíntalan játékot, vagy eltűnt a varázsló piciny boltjával együtt?

Verekedés az osztályteremben

Az őseim mesélték rólam, hogy makacs, akaratos gyerek voltam, de azt, hogy verekedős, senkitől nem hallottam, a rossz tulajdonságaim közé sem soroltam, mégis megtörtént velem, ezért is mély nyomot hagyott a lelkemben.

A nagy osztálytermünk – igazából mind az volt – zsúfolva padokkal, a fal mentén is egy sor, csak átlépve, ugorva lehetett közlekedni. Tízpercben többen bent maradtunk. Beszélgetés, vitatkozás, majd a durva veszekedés, verekedés egyik tagja én voltam. Az előző internátusi év feltétlen fegyelme, a pedagógusok (nővérek) tisztelete belém ivódott, ez irritálhatta a társamat: azzal vádolt, hogy nyalizó, a tanárok kedvence vagyok. (Annyiban igaza volt, hogy a tanáriba, ide-oda szalasztottak, vagy a „kicsikhez” ügyeletesnek.) Ezt sértésnek vettem, de ő csak mondta, én is a magamét. A szűk helyen a padokon átugorva rám rontott: Apád büdös kulák, te is az vagy! Elkaptam – honnan jött a hatalmas erő? –, lerántottam, a hajánál fogva húztam a padok tetején, míg egy jelentős tincs a kezemben maradt, az ő fején meg egy üres folt. Ettől borzalmasan megijedtem. Összeszaladt az egész tantestület, ők választották le rólam az erős, nagydarab, durva, veszekedős (tokodi) C. Ilit. Igazgatói iroda, osztályfőnöki „lelkibeszéd” - különösebb retorzióra nem emlékszem. Később felnőtt koromban tudtam csak köszönni, beszélgetni vele. Az nem került szóba, hogy az üres folt helyén kinőtt-e a haja. A barátaim úgy büntették, hogy kizárták a Pöttyösök csapatából. Ez volt az „osztályharc” első megnyilvánulása az életemben.

Mi, a Pöttyösök!

Azokból a tokodi lányokból szerveződött, akik a front alatt és után a zárdai osztályban, majd az államosítottban végezték a nyolcadik osztályt. Egy fantasztikus szervezőképességű társunk (Kaszab Erzs), **Csimi** alakította meg a **Pöttyösök csapatát**. Ruhát tervezett, a varrást is

szervezte. (Akkor már megvolt a kis, használt Csepel varrógépünk, én is beszálltam.) Fehér blúzunk volt, ehhez négy részből szabott, piros alapon fehér pettyes szoknya, hosszú szalag a nyakba, masnira vagy nyakkendőre kötve, ilyen szalag a hajban is. Alapító tagok: Rados Eta, Gyuriczki Anci, Csimi, Kozlik Erzsi, Gangl Margit, Huszti Lujzi, C. I.-t a durvasága miatt kizártuk.

Mit csináltunk?

Vasárnap és szünetekben kirándultunk a Mogyorósi kőre, Szentkeresztre a búcsújárókkal, a Miksicbe (a Tetűcsárda romjait kutattuk), Miklósberék, a Nagygödör majálisai, Gete, Hegyeskő, még Annavölgyig is eljutottunk. Természetes, hogy ünnepeken feszítettünk az „egyenruhánkban”. Rendkívüli élmény a vasárnap délutánokat a családjainknál tölteni. Ekkor jártam először a **táti Depón és Kaszab Erziéknél**. Apja a bányánál dolgozott, itt bányászlakásban laktak. Program volt a Nagy Duna-parti „piknikezés” a csapattal, még most is eleven a kép. Máskor a táti Holdampfék elhagyott halászcárdájának kertjében játékra, évszere telepedtünk le.

Az üveggyári **Kozlik Erziék** az úgynevezett „gyárudvarban” laktak. A Szolák kocsmá mögötti hosszú épület egyik „kivételesen” két szoba és egy pici szoba munkáslakásában. A hét gyerek így is szűkösen fért el benne. Mindegyikre emlékszem, a nevüket Erzsi mondta meg. Sorban: Mária, Rózi, Misi, Kató, Erzsi, János, Feri. Tisztességes munkásemberek lettek. Erzsi főkönyvelőségig vitte (a gyárban), az egyik fiú vegyész mérnök lett. Kozlik néni vékony, fejkendő, csendes asszony – Erzsire hasonlító. Nagyon kedvesen fogadta a csapatot, természetesen vasárnapi süteménnyel, friss krumplis pogácsával. A testvérek szinte körülrajongták a Pöttyösöket. A mosolygós, alacsonyabb, kerekarcú, szőke **Rózi** különösen kitűnt, mint vendéglátó is a kedvességével. (Ma is él.)

A **Gangl-család** háza (régente Rankl ház) a vasútállomás mögött a Főúton, utcára néző több ablakával még ma is áll, semmi átalakítás rajta. Ahogy emlékszem, többen éltek itt együtt. A jókedvű, testesebb nagymama. Gangl néni barna, szép hajú, komolyabb asszony. Margit húga, Ili csak 1-2 évvel volt fiatalabb náluk (tragédiája családunkat is érintő volt), de nem vettük be, mondván: „óvodások nem közénk valók” - mint az én húgom sem.

A legpontosabb, legtisztább kép az apáról, **Pista bácsiról** maradt meg

bennem. Felnőtt koromban nemigen láttam, talán néhányszor kerékpáron. Szikár, sportos, magassága miatt kicsit előre „lehajló”, meg a kapuban-védés póza rögzítődött benne. (Rövidnadrágban járt – nyilván nyáron –, ilyet addig még nem láttam.) Sziporkázó humora, mondásai, viccei elkápráztatták a lányokat. Felnéztünk Rá – fizikailag is – mert tudtuk, Ő volt a híres gyári futballcsapat még híresebb kapusa. Áhítattal néztük, hallgattuk – ha vasárnap délután éppen otthon volt – a „nagyembert”, mi, csitri serdülők. Pedig nála egyszerűbb, közvetlenebb „híres ember” nem élt a közelünkben.

Az üveggyári családokhoz más diákok is elkísértek. Az idősebb Huszti Lujzi, Kozlik Kató, fiatalabbak, Galkó Vali, Rankl Babi, Szakács Erzsi, de máskor is csatlakoztak hozzánk.

Vendégségben Rados Etáéknál és nálunk

Barátságunk Rados Etával az esztergomi bejárással kezdődött. Ő volt az istápolóm, segítőm, az okító az új, idegen világban. (A front előtti néhány hónapban már bejáró.) Valahogy egymásra találtunk – merőben ellentétes természetünkkel. Ez azt is jelenti, hogy utazásainkon kívül is sokat voltunk együtt, náluk, nálunk és minden falusi programban.

Milyen volt náluk?

A szülők rendkívül barátságos, kedves emberek. **Eta néni** kirobbanó vidámság. Erőteljes mozdulataival, robusztus alakjával, széles, nagy lépteivel ő a biztos pont, az összefogó, irányító „tyúkanyó” a családban. Egyszerű süteményből mindig maradt a vendég gyerekeknek is. (A báty, Laci barátainak is találkozóhelye volt a konyha.) Érezhető volt, hogy szívesen látnak.

El lehet képzelni vagy nem, mekkora ováció fogadta a Pöttyösök csapatát a vasárnap délutáni látogatás alkalmából. Összeszaladt a **Fővég** apraja-nagyja. Eta néni mindig a középpontban serénykedett. Mindenkiről mindent tudni akaró, rendezkedő, kérdezősködő, kíváncsi anyuka.

A gyerekek nyüzsgésére megjelent **Laci bácsi**, az olajos, fekete siktes ruhájában, nem is láttam másban még vasárnap délután sem. Leült az udvarra nyíló konyhaajtó bal sarkánál lévő székre, mellette a nagy, vas sparhert, rajta a mosóvizes fazék. Csendes, halk szavú, ritkán megszólaló ember (Eta néni beszélt helyette is). A gyerekek között

szívesen beszélt, „bajsa alatt” mosolygós megjegyzéseire oda kellett figyelni.

A Rados család

Rados Laci bácsi a családi képen még nem volt rajta, ezért megmutatom az **öreg Tokodi néni** ölében (Ő Juhászné Tokodi Ili nagymamája). Az egyik fiatal nő Mária, a nővér, az egyik katona Sándor, a báty, és a **Vusics család** tagjai. (Rados Mária Vusics fiúhoz ment feleségül. Az Ódorogi házukban volt Apám fióközlete, ami a harcok során kiégett.)

Laci bácsi az Erzsébet-aknán a műhelyben volt lakatos. A bányagépek és egyéb szerkentyűk ismerője, egyedüli ügyes javítója. A 25-nél több újítását – amelyekkel tökéletesítette a bányagépek munkáját – oklevéllel, pénzzel jutalmazták. Szeme sérülését is munka közben „szerezte”. A szétszerelt bányaszivattyúból a szemébe csapódott a meszes víz. Műszak után hazabiciklizve, vagy a „vékonydongájú” („dongó robogónak” becézett) kismotorral száguldozva. A szerelő, javító, barkácsoló munkát az otthoni műhelyben folytatta. Minden géphez értett, motorokat – elektromost is – megjavított. A szomszédoknak detektoros rádiót készített. Lépést tartott a technika fejlődésével, még a televízió javítását is megtanulta. A lakatos mesterségét tökéletességig fejlesztette. (A család, a három gyerek megélhetését ezzel is segítette.)

Még egy érdekesség Róla, alig hihető „véletlen”. Apám után pontosan 25 év múlva, február 5-én halt meg, 1978-ban. A temetésén együtt sirattam mindkettőt.

Gyakran jött a **Dobis nagymama** Pestről. Barátságos, fiatalos, szívesen állt a röhögős, bolondozós, játékos gyerekek közé. Egyszer azt mondja nekem: „Jövök a kisállomástól, a főút sarkán csak jobbra nézek, fáj a szívem, ha meglátom a házatokat.” Ettől a mondattól kutatómunkába kezdtem: hogy kerültünk a faluba? Kié volt a ház? Megértettem a Dobis-mamát, de erről a változásról mi nem tehattünk. Ha nem mi, más lett volna a tulajdonos - a Hitelszövetkezetnek kellett a pénz.

Eta néni a két lánytestvérével összetartott. Náluk ismertem meg a pesti Ili nénit, az altárói Mariskát.

Amikor már biciklink lett, csak úgy letekertünk Mariska nénihez és az altárói barátnőinkhez is.

Mit csináltunk nálunk?

Az első szobánkban állt egy ormótlan rekamié (erről később), fölötté egybeépítve húzós, üveges könyvespolc, rajta csecsebecsék (én gyűjtöttem), márvány talpazatba állított fényképek (az esztergomi Eitler készítette) üveglapok közé szorítva. A **kettőnk fotója (Eta, én)** előtti üveglap eltörött, csak a hátsó tartotta állva.

Eta és én

Egyszer, vasárnap délután játék közben rápillantottunk - kővé meredtünk: a legyek úgy összeszarták, hogy mi alig látszottunk. (Felidézve még most is röhögőgörcsöt kapunk.) Kibuggyant belőlünk a

kisördög: huncutság, sziporkázó szöveggel, egymás szavába vágva, röhögőgörcs kíséretében szidtuk a szemtelen legyeket.

- Nem szégyellitek magatokat? Nem tudjátok, kik vagyunk?

- Ezt a két szépséget így össze....? Nektek is tetszettünk?

- A falu két legszebb lánya képén végigmasírozni? A dolgokat végezni, micsoda szemtelenség!

- Nézd, a csillogó szememet eltakarják a pöttyek!

- Nekem a számon randalíroztak!

- A magas homlokom így elcsúfítani!

És a komédia folytatódott a röhögőgörcstől a sírógörcsbe fordulásig, és a lábunk szárán végigfolyó meleg érzésig. Erre aztán bejött a család, a röhögés rájuk is átragadt, míg holtfáradtan lerogytunk a rekamiéra. Megegyeztünk: a képet így hagyom (igaz, a pöttyek 60 év alatt alaposan megkoptak), majd szépkorunkban még egyszer jót röhögünk rajta. Remélem, megéljük.

Legkedvesebb játékunk tárgya a fából hajlított, kedves **hintaszék**. Nem az andalító ringásé, hanem a vad, tobzódó bravúré. Felváltva, versengve ültünk bele. Elöl, hátul egy lökte a lehető legnagyobb, hangos sikoltozás, röhögés kíséretében. Ez a játék is Etával volt a legröhögősebb. Így történt – gyakran –, hogy hol előre, vagy hátra bukva felborult, ringó utasával együtt, kisebb sérüléseket okozva. Hátrafelé nekicsapódva a padlónak, megszámlálhatatlan sokszor. Egyszer aztán megelégette a megpróbáltatásokat: a hátsó, faragott támlája eltörött a nagy lecsapódástól. (Ilyenkor a gyerek fejjel lefelé lecsúszott a padlóra.) Ez a bűntény hamar kiderült, mert a hirtelen megszeppent nagy csendre valamelyik felnőtt felfigyelt. Hogy mit kaptunk érte, nem tudom, de Apám egy kis deszkalappal összeszögelte a törést. Ez az „operáció” még ma is úgy van, a „műtét” jól sikerült, mert állta a gyűrődést a gyerekeink, unokáink ugyanilyen játékával. Bár a legkisebb unokánk, Attila merész előre-hátradőlésével hol a TV-t, vagy a virágállványt veszélyezteti, de legszívesebben Mickót, a macskát hintáztatja, persze akarata ellenére.

Etáról még annyit: a családban mindenki kedvelte a tőlem eltérő természetű, jókedvű, mindenen szájtátva röhögő barátnőmet.

A tokodi Márton-napi búcsú

Emlékek kisgyerekkoromból és a „nagylányos” időkben.

Az Aladár kocsmá előtti kiszélesedő téren állt a ringlispil, a láncos és a hajóhinta. Néhány árusító asztal, fölötte ponyvasátor. Egy kisgyereknek maga a csoda. (Talán nagyobb élmény, mint a mai fülsiketítő zene, szót váltani sem lehet, a szemet kápráztató fényjáték, ami elnyomja az ünnep, a játék intimitását.)

A ringlispilt, a láncost gyerekek hajtották, ezért egy-egy hintázás járt. A láncos tengelyének létra támasztva, fönny egy tányérszerű körlapra lehetett felmászni, gerendánként egy-egy gyerek, csengőszóra nekifeszültek, repült a láncos. A **ringlispil** ugyanígy működött, csak a fa padló alacsonyan, a föld közelében. A **kis hajóhintában** a kicsi gyerekek, a szülők lökve hajtották, a nagyot a benne ülők hajtották, jellegzetes mozdulattal a lécet elérni akarták, félelmetes. Én csak megbízható társsal ültem bele. A fiú társaim – a körhintákat – egész nap hajtották, szigorúan beosztott sorrendben. Csak egyszer én is hajthatnám! Valamelyik fiú maga mellé szervezett. A szédülésből kikitekingtettem: látják-e (akiknek látni kellett), hogy milyen bátor, ügyes vagyok?

A búcsúsok lovaskocsival húzták a „hintarakományt”.

A **Botlik Kati** néniék udvarán álltak a kocsik, a rokonok ott is aludtak. Lábatlanról jöttek, Kati néni Ilona testvére a „búcsús” családjával, és mások.

A másik időben a hintahajtás már nem volt „sikk”. De az ünnep, főleg az új ruha, a magamutogatás, a fiúk lesése, zsongása körülöttünk, hancúrozás a hintákon, a bravúrok érdekesebbek lettek.

Mit vettünk a kevéske „búcsúpénzből”? Az akkor divatos – most is – vattacukrot, mézes, ragacsos égetett cukrot. Nagy választék nem volt, de az biztos, hogy 10-szer, 20-szor végigsétáltunk a sátoros asztalok előtt.

Mikorra szervezhette volna Csimi a Pöttyösök vendégeskedését tokodon, a faluban, ha nem a **Márton-napi búcsúra**? Erre a vasárnapra jelentősen kibővült a csapat. A környékbéli, esztergomi diáklányok is hozzánk csatlakoztak. Csoportokban jöttek a diákfiúk is. Ez a nap nem az állomás, vonat, a hétköznapi találkozás - ez ünnep, szép ruha, kedves mosoly, a találkozásoknál – persze le-föl sétálva többször is – az utca

közepén tömör szigeteket alkotott a lány- és fiúcsapatok találkozása. Nagy meleg búcsúkor soha nem volt, de nagy hideg igen. Először nálunk lakmározunk, melegedtünk, utána Etáékhoz a – már kivilágított, csillogó-villogó – búcsún keresztül vezetett az út. A zene egy-egy gramofon – ami a láncos körül szólt valahol. Akkor az volt az igazi, meghitt ünnep, egyszerű, külső sallangok (vibráló fénycsövek, egyszerre ordító zenegépek) nélkül, a rég nem látott ismerőssel, baráttal még beszélgetni is lehetett. Hát ilyen volt régen a tokodi búcsú.

Megtaláltam a **nyolcadik osztály évváróján készült fényképet**. Már beszéltem arról, hogy több iskola nyolcadik osztályát összevonták a zárda polgári iskolai részlegében. Két nyolcadik osztályt alakítottak. Mi lettünk az A-sok 55 fővel, a kép tanúsága szerint is. A másik, a B-sok is 50 feletti létszámmal. A gimnázium helyén folytatódott a 4 osztályos gimnáziumi képzés a 8 osztályt végzettekkel.

A 8. osztályos évváró képe

A **kép elemzését** a tanári kar sorával kezdem. A bal sarokra engem ültettek - miért? A mellettem ülő tanár neve kiesett, majd Litauszkiné, Porubszkiné, néni (Tatár Mari osztálytárs nagynénikéje), **Bárdos Anna igazgatónő**, **Nagy Ferencné Ilonka néni osztályfőnök**, nem emlékszem, nem emlékszem, Pöltzer Frigyes tisztelendő úr, Gangl Margit, üveggyári. Az igazgatónő fölött a második sorban Kozlik Erzsé

(az Üvegyár főkönyvelője is volt), a táblát Privári Gabi fogja (a táti TSZ elnökének, Vargának a felesége). A felső jobb sarokban Czimrák Ili (üvegyári óvónő).

A Pedagógiai Gimnáziumban, majd a Tanítóképzőben 14-en osztálytársaim lettek. Rados Eta itt már egy évet elvégzett, sok választásom nem lehetett, így én is ide jelentkeztem a 8. osztály végén.

Nyári munka a Fatelítőn

Azon gondolkodom, hova tegyem a „Nyári munka a Fatelítőn”- hoz kapcsolható emlékeimet. Mivel a képzős évek nyári szünetében dolgoztam itt, hát ide illeszttem.

Diákkoromban divatos, de pénzkereseti lehetőség is volt a nyári munka. Dolgozhatott, aki elmúlt 16 éves, ha akart, a Nagyállomáson a sínek között gazolhatott, az Erzsébet-aknán kifutóként, tereprendezésnél, a szerencsések az irodában. Eta két nyáron itt dolgozott, majd velem a Fatelítőn 1951 nyarán. Az üzemek – általában – a dolgozóik gyermekeit vették fel. Minden társam dolgozott, én is akartam. Nem szerettem az otthoni munkát, a hús, a vér, a zsír, a szar szagát. Pedig szükség lett volna a segítségemre. Addig erőszakoskodtam, míg beleegyeztek.

Tehát munkás lettem reggel 6 órától délután 2-ig. Az állandó munkások mellé került egy-egy diák kültéri munkára, fagerendák köbözésére. (Virági Rózsira – alsós osztálytársam – és testvéreire emlékszem.) Számozott ollószerű mércét kaptunk, befogtuk a gerenda végét, vele két irányban megmértük, zsírkrétával a fűrészelt felületre írtuk, társunk egy fűzetbe. Középen és a másik végén is mértünk, a gerenda hosszát colstokkal, mérőszalaggal. A mérési adatok az irodára kerültek feldolgozásra. A gerendák rakásokban talpfákon, végeláthatatlan utcákba rendezve álltak. Hogy el ne tévedjünk, keresztbe, hosszába táblák jelölték az „utcákat”, farakásokat. Látszólag nem lett volna nehéz munka, de a rekkenő hőségben, a farakások közé beszorult levegőben, kátránybűzben meg lehetett fulladni. Talpunk alatt is ragacsos kátrány. Időnként elbújtunk a farakások árnyékában, de a művezető hamar ránk talált. Kendő volt a fejünkön – Etának szalmakalap –, de a naptól nem védett. Nekem az arcom, az orrom, karom pirosra égett, ezért az utolsó héten megsajnálta, és az irodába kerültem leveleket borítékolni, postakönyvbe beírni és házon belül futárkodni. Az irodában sokan dolgoztak, főleg fiatalok, jól éreztem magam. Néhány név előjön:

Villányi Rezső főnökféle, testvére, **Mariska** az istápolóm, **Párkányi Mariska**, Szabó Paula (Papp Jánosné lett) nagyon kedves – kissé telt – altárai lány, Blank János vezető, **Andricza bácsi** telítőmester magas, vékony, Pirhala - nem jól hangzik a neve, miért?

Itt is megalakult a DISZ (Demokratikus Ifjúsági Szövetség) sok taggal, igen aktív társaság. Nyáron minket is befogadtak, rendezvényeikre meghívtak. A kirándulások emléke maradt meg, a Mogyorósi köre, a bajóti Öreg hegyre. (Mivel mehettünk? Mással nem, mint gyalog.) Fényképek is készültek. Egy kőszirtre telepedett a társaság, középen Párkányi Mariska a tangóharmonikájával. Elbűvölt „virtuóz”, mindent játszó muzsikájával (sváb polkát, DISZ-indulót). Még a főnökök is velünk tartottak - ez másik képen jól látható lesz, ha előkerül.

Jó iskola volt az „életre” felkészítő nyári, diáktábori és a gyári munka. Megtapasztalhattuk a kemény paraszti munkát és a munkásember mindennapi – testet, lelket próbára tevő – robotját. Testem, lelkem megedződött, így későbbi életem sokoldalú munkáját jobban bírtam. Mai fiatalok, miből maradtatok ki!

Tanítóképzős évek

Olyan gyorsan peregetek az események, hogy mire föleszméltem, a csodált, hatalmas épületbe jártam, tanítóképzős lettem. Ilyen iskolai közösséget elképzelni se tudtam, napjainkban már nem is létezik. Egymás segítségében a közvetlenség, tanár-tanítvány, gyakorló tanító-tanítójelölt, tanítójelölt-alsós gyakorlósok, pedellusok (Feri bácsi, Lajos bácsi), diákok a felsoroltak között.

Az illetődöttségemet némiképp enyhítette, hogy az osztálytársaim jöttek velem a zárdából kb. 20-an. Az államosításkor az egész tanítóképző a fiúiskolába költözött. A mi osztályaink voltak az elsők, akik már az első osztályt itt kezdték a **Pedagógiai Gimnáziumban**. (Micsoda marhaság! Erre hamar rájöttek. Másodikban már tanítóképzősök lettünk.) Olyan sokan voltunk, hogy három osztályt alakítottak. Egy városi A, bejáró B, kollégista C lányosztályt, plusz a fiúk osztálya. Másodikban már a bejárókból és a városiakból alakult a II. B osztályunk. Ennek a II. osztálynak megmaradt az osztályképe.

A II. B. osztály

Ugye látjátok, hogy ez egy történelmi értékű dokumentum? A lényeg mi vagyunk: 32 tanítónőjelölt, középen az osztályfőnök (egyben földrajztanár) **Jánoskáné Gizi nénivel**. Jobb oldalán én ülök, mellettem **Barta Mária** (Csuli), tragikus sorsú barátnőm. Bal sarkon a tokodi Margittai Éva, három altárói: Sági Mancsi, Demeter Juli, Gádori Teri. A terem hátsó falánál rendeződtünk a fényképezéshez, egyben méltó háttérrel keresve. Akkor ennél méltóbbat, időszerűbbet nem találtunk volna - a nép tanítója, Lenin, a nép vezére, Rákosi Mátyás és a nép barátja, V. Sztálin elvtárs képe alatt. A dekorációt is mi csináltuk: lelkesen, piros kartonból vágtuk ki a betűket, elég nyomorultra sikerültek, a részvételt vállalom. (A jelzők akár fel is cserélhetők, a lényeg nem változott.)

Emlékek sokasága nyomakodik elő, elég valamilyen rendbe szedni őket. A tanáraink példaképeink, meghatározó pedagógus egyéniségek voltak. Mindről nem beszélhetek, pedig mindegyik megérdemelne néhány szép, méltató mondatot. A személyes élményekkel kezdem. A tanárok közvetlensége meglepett. Már az első napokban igen udvariasan mosolygott rám **Jónás Ferenc** tanár úr.

Tartása udvariasságot, előzékenységet sugárzott. A magas, teltebb férfit félretartott feje, oldalazó mozgása, jellegzetes karlendítése tette egyénivé. Egyszer megszólított:

- Ugye maga Gyuriczki Anna? Van valami köze Gyuriczki Ilonkához?

- Igen, az unokatestvérem.

Megérintette a vállamat, egy osztályba irányított, beültünk a padba. Először a kérdések záporoztak felém. (Elképzelhető: megállt bennem az „ütő”.) „Mi van Ilonkával?” „Férjhez ment, három gyermeke van, Tokodon él” – mondtam. Ő nős, van egy fia – mondja. Nem hitte volna, hogy találkozik valaha is rokonnal, vagy Ilonkával. Elmondta nekem: ez volt az első szerelme. Csodálkozva ránézhettem: hát ez meg hogy lehet? Elmondta. A család háza **Szentgyörgymezőn**, az északi bástya alatti közben állt. (Ezután többször jártam arra, ma is áll, átépítve dr. Jónás László él benne.) Apja szobafestő-mázoló, a ház bal oldali részében élt népes családjával. Az U alakú ház két másik oldalát bérbe adták családoknak. Itt béreltek Jenő bácsiék egy lakást. Így került barátságba Ilonka kb. 12-13 évesen a 17-18 éves Ferivel. Ilonka gyönyörű, mosolygós lány, vastag szőkés copffal – mondja. Olyan szerelmes volt belé, hogy se látott, se hallott. Elköltöztek, Ilonka valószínűleg akkor jött a Kantinba. Sokáig nem felejtette el. Középiskolákban kereste, nem találta. Örült, hogy „valakinek” elmondhatta ezt a „nagy titkot”. Később, ha „összefutottunk”, még beszélt erről. Figyelemmel kísérte a négy évemet. Pedagógia órákon „izgult”, hogy jól feleljek, és jó jegyet adhasson. (Ez nem mindig sikerült.) A tanár úr később született öccse, Jónás Béla velem párhuzamos osztályba járt. Leírhatatlan, hogy mennyi kellemetlenséget okozott bátyjának a csínytevéseivel. Egy szankciótól nem tudta megvédeni.

A jóképű, jóságos öregúr, a zongoratanár **Gelyer Fuszi** tanár úr. A csínytevések célpontja ő és a zongoraórák. Hozta magával Pestről a „becenevét”? A fa szolmizációs nevet finoman fu-nak ejtette, a szó-t-szi-nek, mert a huncut diákok esetleg mással asszociálhatják, ezt a finom agglegény lelke nem tudta volna elviselni.

Néhány tanár kedvességéből ráaggatott nevével: a finomkodó, alacsony, kopasz **Temesvári tanár úrnak** (vasserkopf) csak ezt a „nevét” használtuk.

A fontoskodó, idősödő, szőke kontyos orosz tanár **Éva néni** a sto eta? De a foci szem is. **Diossy tanár úr** volt az apuci, apus. Igazi tudós ember **Karácsonyi tanár úr**. Biológia tanár, szakmájában rendkívüli hírnevet szerzett. Sugárzott az örömtől, ha délután – meghívására – néhányan felmentünk a botanikus kertbe az irányításával dolgozni, kapálni, gazolni. **Homor Pál** igazgató is volt egy ideig. Fizikát tanított,

nagy szigorral. Nem tűrte a fegyelmezetlenséget. A beszélgető, nem figyelő diák előtt az asztalon csörrent a kulcsesomó. Hogy tudta mindig a padra dobni pl. a katedrától? Attól féltünk, eltalál, és akkor mi lesz? De pontos volt a célzás, így nem történt „haláleset”.

Horváth Dezső bácsi - csak így beszéltünk Róla, Dezső bácsi. Igazi pedagógus egyéniség. Alacsony, idősödő, mindig vidám, kiváló tanítójelölteket tanító. A gyakorló (elemi) iskolában tanított. Osztályában a hospitálós (óralátogató) tanítás élmény volt. Olvasás és biológia vagy környezetismeret órát tanítottam nála, a **gilisztáról**. Végigkuncogta az órát, amikor az élő gilisztákat a tenyeremen mászatva mutattam be a gyerekeknek. (Itthon gyakoroltam, hogy ne undorodjak tőlük.) A másik élményem Vele: az aulában délután karének próba folyt. Dezső bácsi hazafelé menet elment mellettünk. Valaki elkiáltotta magát: énekeljen a Bagó! Dezső bácsi nem kérte magát, a kórus elé állt, Tutti vezényelt, máris zengett csodálatos hangján a **János vitézből Bagó dala**. Ezt a többi kórusdal követte, az idősebbek az egész János vitézt tudták énekelni. Ennek a karének órának a hangulata eleven emlék. (A városban működött akkor egy színpör, ők adták elő a János vitézt nagy sikerrel, itt alakította Bagót Dezső bácsi.)

A **karénekkal** folytatom és **Bálint Ferenc tanár úr, Tutti** bemutatásával. Szavajárása: tutti, mindent bele, ez tutti jó volt. Így ragadt rá a kedves Tutti. Énekórákon szigorú, követelő tanár, énekkaron játékos társ. Teljes erőbedobással, mindenre figyelve vezényelte, gyakoroltatta a nagyszámú társaságot. Az első éveimben még ott voltak a nagymenő harmadikos, negyedikes fiúk, fantasztikus tenor, basszus hanggal. Hol voltam én a kórusban? Szólista nem lehettem volna, a gyönyörű hangú szopránok sorába se állhattam, a második szólamban viszont szívből, lelkesen énekeltem, így részese lehettem a Tuttilal való éneklés rendkívüli élményének.

Mit énekeltek akkor? Mindent. Alaposan feldolgozott, betanított Kodály, Bartók, Bárdos műveket.

„Magas a rudafa, ága elágazik,
aranyszál haja, Magyar Ilona..

Haján körül gyöngy koszorúja **Gyöngy..**”

Még most is látom: Tutti száját csücsöríti, két ujjával pattint, mutatja, hogy kell megnyomni, pattintani a GY hangot, majd lágyan megnyújtani a gyöngy utolsó GY hangját. **Divatos operettek dalait**. A legemlékezetesebb a **Szabad szél** igazán szocialista szellemű operett.

Kit érdekelt? Zengett a dal:

„Szél, szél, szállj keletről hozzánk,
szállj, szállj, új világot hozzál...
jöjj el, te zengő hajnal,
győztes szabadság dallal...”

Eljeneztek Sztálint, a Sztálin kantátában, Rákosit több szólamban, teljes hangerővel. (Egy sor sem maradt meg, mert a szöveg nem volt érdekes.) Csak énekelhessünk saját örömünkre, zengve, túldalolva minden esztergomi kórust, sőt a margitszigeti országos kórustalálkozóra is eljutottunk. Eredmény?

Tutti vezényelt, odaadással, lendülettel, nagy szakmai tudással. Lobogott a vörös haja, csapzottan az arcába hullott, fejrántással, lendületes mozdulatokkal hátravetette. Szeplős arcából villámokat szórt fénylő kék szeme. Megbabonázott mindenkit, éneklőt és hallgatót egyaránt.

Május elsején, ezen a csodálatos tavaszi napon (ha nem esett az eső) mennyi dal hangzott el az iskolai, a Széchenyi téri ünnepségen, a Duna-parti felvonuláson, a szigeti sportpályán! (Érdekes, ez megmaradt. Egy szép tavaszi napon együtt énekelhetne a sok középiskolás a Városháza előtt, az lenne az igazi boldogság.)

„Ma ünnepre ébredt a város,
ma hajnalra kék lett az ég.

Kibomlik ezerszám a zászló
és szívét kitarja a nép.

Ref.: Köszöntsük nótaszóval május elsejét...

Miénk a napsugár, a széles szemhatár...

Éljen május elseje s az ifjúság.”

Vártuk a tavaszt, a Széchenyi téri zakatolást a több száz esztergomi diákkal együtt. Emlékszik még valaki erre?

„Hegyek, völgyek között zakatol a vonat,
én a legszebb lányok közül téged választalak (fiút is)”

Erre a szövegre egymás vállát fogva körbejártunk, vagy végeláthatatlan „kígyót” alakítottunk.

Ref.: „Egy a jelszónk, a tartós béke,
állj közénk és harcolj érte!”

Erre párt választottunk, kart karba öltve forogtunk. Zakatoltunk a végkimerülésig. Akik akkor még nem éltek, röhöghetnek, de mi élveztük, mint a többi közös játékot.

A kegyetlen kor, a féltékenység, a mérhetetlen népszerűség és szakmai

tudás megirigylése, a politika (Ő nem adott rá okot, hacsak... a Bazilikában is orgonált, a Vár padlásszobájában lakott.), a buta fafejűek eltanácsolták Esztergomból. Nem mérték fel a következményt. Utána sem a képzőnek, sem Esztergomnak – hosszú ideig – nem volt hozzá mérhető karmestere, iskolai kórusa. Együtt távozott az osztályunkkal a szeretett Alma Materből: mi végeztünk, Őt elküldték.

A tanár-diák viszony közvetlenségét bemutatva mesélek. **Bartos Jenő tanár úr** (didaktikát, módszertant tanított) megkülönböztetett szeretettel foglalkozott az osztályunkkal, a csak lányokkal. **A balatonfűzfői kiránduláskor kísérő tanár, a bábolnai diákmunkán is.** Szívesen beszélgetett órán kívül a köré seregülő lányokkal. Odafordulva, teljes figyelemmel hallgatta a bátor beszélőt, mesélőt. Gyakran nagyokat kacagott - nem nevetett, hahotázott, kuncogott, hanem tisztán, jóízűen csilingelve kacagott, közben helyeselve ismételte: „igen”. Férfit még nem hallottam így kacagni.

A május elsejei ünnepség után együtt maradtunk, kirándultunk a **Várhegyre**, pontosan 1952. május 1-jén, a fénykép hátuljára írtak alapján. Velünk jött Bartos tanár úr is.

Először a fényképről. A várfalon állunk, alattunk a város. Verőfényes májusi nap volt - miért homályos a kép? Talán mert már 60 éves?

A Várhegyen

A felső lánysorban a tanár úr, én a bal szélén „nádszálkarcsú derékkal”, ugye alig hihető? Majd kerestünk egy árnyékos, füves helyet, letelepedtünk egy hosszú beszélgetésre. A bátrabb nagyszájúakból folyt a szó, a jólinformáltak iskolai pletykái, főleg a tanárokról. Kompolthy Aliz, Váradi Judit, Németh Kati, Paulovits Juci voltak a hangadók. A tanár úr jókat kacagott, de a pletykába nem kapcsolódott be, majd ő mesélt. Szereti az osztályt, komoly, rendes lányok vagyunk (Milyenek is lehetünk volna abban az időben?), ápoltak, tiszták. Ha nőszülne, csak közülünk választana feleséget. (Anyjával élt a Vízivárosban.) Kinézett

egyét, akinek a blúza alól kivillant a hófehér melltartó pántja: ilyen tiszta lányt választana. (És a többi szempont?) Elképzelhető a kérdések, találgatások zápora. Ő csak kacagott. Mi tudtuk, ki az a lány (P. J.) - egyéb megnyilvánulásokból -, de ő másik tanárra kacsingatott. Bartosra pedig M. V.

Mi végeztünk. A tanár úr alattunk lévő osztályból választott egy tényleg aranyos és nett lányt. (Egyiküknek sem volt jó választás.)

Ilyen tanár-diák viszony ma már elképzelhetetlen.

Kirándulás Balatonfűzfőre

Az osztállyal 1952. május 21-én. Előzőleg egy magunk összeállított műsorral (jelenetek, vers, ének) szerepeltünk a környék Kultúrotthonaiban, ahol osztálytársaink laktak. Így kerültünk Annavölgyre, Csolnokra, Rákóczi-telepre, Honosi Panni, Kelenföldi Buci, Tokodra az én szervezésemmel. Ezekre az előadásokra emlékszik **Szóda József tanár úr**, különösen az annavölgyire, mert Tokodról gyalog mentünk – a hegyeken keresztül – Annavölgyre.

Bálint tanár úr, Tutti az énekkarával elkísérte az osztályt, ennek volt tagja Jóska barátom. Az előadások sikerét – mert fergeteges volt – az énekkarnak és Neki köszönhattük. Az előadások bevételeit összeadva 1600 Ft gyűlt össze. (Ez hatalmas összeg volt, ha összevetem első, 1956. júliusi fizetésemmel, ami 690 Ft volt, szeptember 1-től emeltek: 920 Ft lett.) Az utazás költségeit fedezte, 30 fő részvételével.

Napló részlet: „Vonattal indultunk a déliből, éjjel. Hajnali négy órakor értünk Fűzfőre. Szállásunk a gyártelepen az ipari tanulók iskolájának tornatermében volt, matracokon. A gyönyörű helyre reggel csodálkoztunk rá. A föld alatt hadianyag gyár van, azt beszéltek. Fel is robbanhat alattunk? Füredre kirándultunk a **gyár buszával**, délután a fűzfői öbölben vitorláztunk a **gyár hajóin** és evezőseivel. Most láttam először a Balatont. Elsőre ennyi szépséges élmény - majd „elszálltam”! Másnap **Jocó néivel** (Szabados Jolán tornatanár) Füredre utaztunk vonattal, innen Tihanyba hajóval. Következő nap reggel korán a gyár busza megint Füredre vitt, innen Siófokra hajókáztunk a „Csobánc” nevű kishajóval. Itt csúnya idő, eső fogadott, pedig még egyet akartunk fürödni. Nem volt más programunk, vonattal visszamentünk Pestre. Itt már „szélnek eresztettek” minket. Koch Tibi várt az állomáson, Vele csatangoltam a Vidámparkban, náluk aludtam.”

Ne csodálja senki az emlékezetemet, ezt az akkor készült naplóm megmaradt néhány oldaláról másoltam, a megmaradt 11 oldalból. Hova lett a többi negyvenhárom? Talán a „terhelő vallomások” miatt tűzre került. Pedig micsoda bestseller lehetett volna belőle „Egy preparina (tanítónőjelölt) naplója az 1950-es évekből” címmel.

Ezt a kirándulást dokumentálni is tudom - hála a „kistankomnak”. Sajnos több kép nem maradt meg. Az **első képen** a fűzfői parton vagyunk.

A képen látom Bartos tanár urat: fentről a második sorban, jobbról a második. Nándi bácsi történelem tanár elől ül, Jocó nénit nem találok - nem szeretett fényképezkedni, vagy ő fényképezett.

A másik kép a füredi mólónál készült.

A képet látva „beugrik”: a kiránduláson velünk volt egy fűzfői vendéglátó harmonikás fiú is – baloldalon harmonikával, mellette a kísérőnk. Megtaláltam magamat is, Bíró Zsuzsa mellett fekszem, de szokatlan pózban, ilyet soha nem csináltam. Utólag végiggondolva: addigi életem legszebb kirándulásán vehettem részt. Az előkészítés (pénzgyűjtés, levelezés), szervezés a

fogadó, szponzoráló gyárral, mikor, hova szállítson, szállást hol tud kialakítani 30 lánynak – főleg fiú – iskolában: ez a produkció egy gyakorlott földrajztanárnak is dicsőségére válhatott volna – mondom én. Hogy ki volt Ő, már nem tudhatom meg. Azért is köszönet, mert egyik kísérőnk sem volt az osztályfőnökünk. (Gizi néni nyugdíjba készült, öreg volt a kirándulásra.)

Vége a csodálatos kirándulásnak, kezdődhet a mindennapi „robot”. Nem az egyszerű tanítási napok, hanem az **osztályozó vizsgák**, akkor ez volt a „kétes” jegyűek feleltetése, vagy a szaktanár „csillogása” néhány tanuló briliáns feleletével. Az átlag csendben lapulhatott, de

előtte jelentkezhetett javító felelésre az órán. Ebben az évben nem nagyon érdekelt, hányas leszek. Az Apámmal történtek megviselték testemet, lelkemet, értelmemet. Azért fizikailag ott voltam, és maximálisan izgultam. Így írtam le:

„Nehéz időket élek. Ma vizsgáztunk pedagógiából, még jó, hogy a múlt héten összefoglalók voltak. Jónás tanár úr feleltetett, de sokat segített, hogy jó jegyet tudjon adni. Csuli, a szomszédom elém csúsztotta a vázlatát, a tanár úr megkönnyebbült, folyékonyabbá vált a felelésem. Csütörtökön lesz az utolsó vizsgánk számtanból, ebből a tárgyból tudunk a legkevesebbet, különösen személyesen én. Borsódzik a hátam, ha arra gondolok: Mogyorósi tanár úr feláll az asztaltól (szürke köpenyében), a táblánál állok, felém ballag, fogalmam sincs, mit kell csinálni a felírt képlettel. Próbál „rávezetni”, kapirgálok én is, megfordul, visszaül, felém pillant, a szemüvege alatt homályosságot látok „reménytelen eset” - int a kezével, helyre somfordálok. Különben ezt gondolta minden lányról, azért 1-2 kedvence akadt az osztályban pl. Barta Mari (Csuli) a barátnőm. Utolsónak őt hívta ki felelni, most aztán csilloghatott, mert Csuli még a matekot is kitűnően tudta. Nem izgat már semmi, csak a bizonyítvány a kezemben lenne.” Napló, 1952, VI. 10. bejegyzés.

A bizonyítványt megkaptam, most megnéztem: nem is volt olyan rossz.

Nyári diákmunkára 3 hétre toboroztak 3.-4.-es diákokat. Az én osztályomból sokan – talán 20-an – jelentkezünk. Hozzánk rakták a már végzett negyedikeseket, néhányat. **Bábolnára** mentünk, annak is a **Farkaskúti mezőgazdasági telepére**. Minden mezőgazdasági munkára

Indulás a földekre Bábolnán

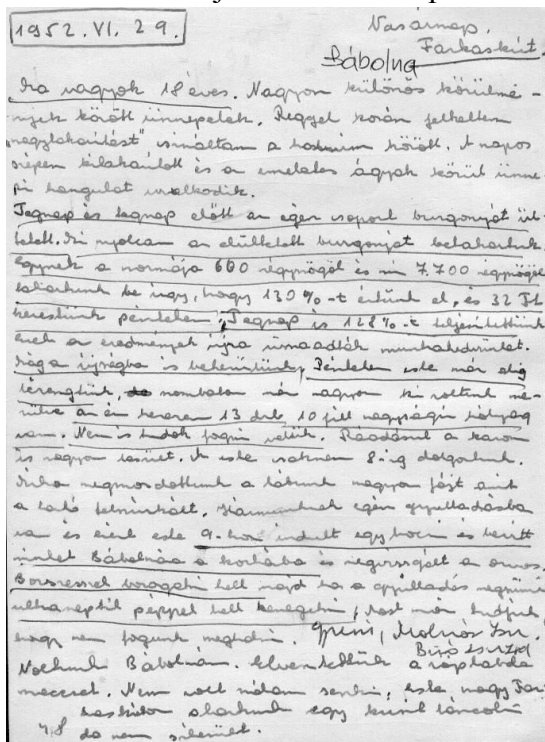
befogtak, ami éppen aktuális volt, sőt még nehezebbre is, lássuk, mit tudnak a tanítójelölt kisasszonyok – gondolhatták. Ott volt a szállásunk is. Erre és még sok másra emlékszem, a részleteket a naplóból másolom, ezeket már elfelejtettem.

Ez az egy kép készült a brigádról. Traktoros pótkocsival indultunk valamelyik munkahelyre, jobb sarkon állok én, Eta alul a második.

Bábolna-Farkaskút, 1952. VI. 24.

„Tegnap még a pokolnál is rosszabb helyen voltunk. (Előző nap burgonyát ültettünk.) Kévéket hordtunk térdig érő tarlón. Úgy összeszurkáltuk a lábunk szárát, hogy vérzett, délután már sírva dolgoztunk. Reggel még büszkén viseltem a szalmakalapomat, azt mondták, mint egy filmszínész, délutánra ez a „díva” már menni is alig tudott. (Nagy sikere volt a kalapomnak, fejről-fejre „járt”.) Ma egész nap zuhog az eső, fekszünk az ágyon, még felülni sincs kedvünk. A megígért asztal, szék még mindig nem érkezett meg, az ölemben még olvashatatlanabban írok. A többiek levélben öntötték ki bánatukat. Emeletes vaságyaink kemények, még szerencse, hogy alul fekszem, Rados Eta fölöttem. Ez a „boszorkány” mindig kitalál valamit, hogy ne unatkozzunk.”

Eta mesélte: éjszaka fehér lepedőbe burkolódtunk, gyertyával a

kezünkben „szellemjárást” játszottunk a tábor, a tanyán lakók ijesztgetésére, majd mulatságára. Az ehhez hasonló játékok fő szervezője **Kecskés Jancsi**, eggyel lejjebb járt.”

A következő lapot mellékelem, mert ezen a napon lettem nagykorú. Egy lány életében ennek a napnak kell a legszebbnek lennie. Sajnos nekem ezen a napon nagyon puritán ünneplés jutott. A lényegét kimásolom, hátha a lap nem lesz olvasható.

Bábolna-Farkaskút, 1952
VI. 29. Ma vagyok 18 éves.

Naplóból részlet

„Nagyon különös körülmények között ünnepelek. A „kedvemért” vasárnap van, ez is különös véletlen. Annyi volt más a napban, hogy kitakarítottuk a szobát, rendbe raktam a holmimat, úgy éreztem, ünnepi hangulat lengi be a nyomorult termet. Este az ünneplésemre a brigád ünneplőbe öltözött, bementünk a Farkaskúti központba, táncolni akartunk, de nem sikerült.”

(Hogy miért nem, arról nem írok, de nem is emlékszem.)

„Két nap burgonyát takartunk, gépi vetés után, mi nyolcan. Nekem sehogy sem ment, pedig nagyon akartam. Kompolti Aliz segített a sorokat „kivinni”. Egynek a normája 600 négyszögöl, mi 7700 négyszögölt, 130%-ot teljesítettünk, és 32 Ft-ot kerestünk nyolcan. Tegnap is 128%-t teljesítettünk, mint az állatok, úgy hajtottunk. Még az újságba is bekerültünk. Szombatra már nagyon kimerültünk. Az én kezemen 13 db hólyag lett a kapanyéltól, nem is tudok fogni. Estére hárman belázasodtunk, Bíró Zsuzsa, Molnár Zsuzsa és én. Bepirosodott a lábunk a két nappal előbbi kévehordástól, tarló szurkálta össze. A „főnök” lovashintóval a bábolnai kórházba vitetett. Az orvos megvizsgált, injekciót, tetanuszt adott, borszeszt a borogatásra, ultraseptil krémet kenetetésre. Holnap vasárnap, pihenhetünk. Igaza lett, meggyógyultunk. Annyira, hogy vasárnap a kézilabdameccsre is elmentünk egy középiskolába. Mi hárman csak nézőnek, a többiek voltak az ellenfél. A meccset a mieink elvesztették.”

Hát ilyen tartalmú egy diáknapló, messze az otthontól. Mást is írtam bele, de az nem publikus, ezért is lehetett a lángok martaléka a kis füzet nagyobb része.

VII. 4. Naplórészlet.

„Néhány napot kihagytam. Holt fáradtan értünk haza este 8 órakor, nem volt erőm írni. Hétfőn megint burgonyát takartunk. Kedden kavicsos, köves, nagyon gazos, tarackos szőlőben kapáltunk volna, ha tudunk. Nem tudtunk – a kapa visszavágódott a kőről –, ezért másnap újra kellett kapálni. Szerdán 480 db fát kellett volna megkapálni, hogy 81 Ft-ot keressünk (8-an). Én 6,05 Ft-ot kerestem, ebből ebédre 35 fillért vontak le. Tegnap borsót szelektáltunk (?), ami a többihez viszonyítva könnyű munka. A szőlőt megint újra kellett kapálni. Na, ebből aztán elég, nem bírjuk tovább. Összepakolunk, hazamegyünk, itthagyjuk ezt az átkozott helyet. Sajnos ez nem sikerült, akárhogy is, ki kellett bírni ezt a 12 napot. Szent Isten, ennyi van még??”

Néhány oldal innen is hiányzik, sejtem, miért.

Aki nem tudná, milyen volt egy önkéntes nyári diáktábor, itt erről apró

ízeltőket kapott. Akkor is és most is megállapíthatom, fantasztikus közösség kovácsolódott össze a hosszú idő alatt. „Országot is építettünk”, kerestünk is, fiatalok voltunk, jól éreztük magunkat. Ezt is megpróbáltuk, derekasan helytálltunk, csak némi nyafogással.

A következő bejegyzés IX. 2., egyben az utolsó:

„... már a gondolkodó képességem is csaknem teljesen felmondja a szolgálatot. Legfőbb gondom a tanulás lenne az utolsó évben, de ez nem megy, ezért a kollégiumba akarok menni, hogy zavartalanul tanulhassak, a tragédia mellett leérettségizzek... Ma volt az évnyitó, új osztályfőnököt kaptunk. A gimnáziumból jött át **dr. Hársing Lajos tanár úr**, magyar (francia) szakos, úgy látjuk, határozott, szigorú lesz. A beceneve **Bébi**, azt mondják, a debreceni egyetemről hozta magával...”

„Nem hiszem, ezután tudok-e még írni.”

Máshol leírom, miért.

A negyedik osztályban szárnyaltam. Erőn felül akartam teljesíteni. Azért is megmutatom mindenkinek, nem lehet megtörni, pedig de nehéz napokat éltünk! Bartók évforduló ünnepségére kiselőadást vállaltam. Nem tudtam elmondani, elbicsaklott a hangom, leléptem a dobogóról. Nagy volt a lelki teher. Hársing tanár úrnál – vállaltam, vagy sorra kerültem? – magyar órára Ady vers elemzésével készültem (Disznófejű nagyúr...). A Bibliotékában gyűjtöttem anyagot, nagyon élveztem. Az írásért dicséretet kaptam, de nem volt erőm elolvasni, csak egy kis sírás után – tanár úr biztatására – folytattam.

A tanítóképzős években nem csak oktattak, de általános műveltséget is adtak. Színházlátogatás, kirándulások, országjárás. A hétvégi színházba a családtagok is elmehettek, „beszerveztem” a Szüleimet. Színházjegyet szerzett Koch Tibi, K. Jancsi is. Amikortól állami alkalmazottak lettek, nem volt akkora hajtság, mint a maszek világban, rá tudtam beszélni Őket a színházra. Felvették ünneplő ruhájukat, Apám nyakkendőjét kötött, színházba járó úriember lett. Nem hiszem, hogy pesti életükben jártak színházba. Ez a „kirándulás” két év alatt többször is megszerveződött. Ilyenkor Koch Pista bácsiéknál aludtunk (a kicsi szobában), plusz négyen a Len és Kenderfonó gyár melletti villa alagsori lakásában. (A tulajdonos tanár házaspárt munkaszolgálatra internálták valamelyik táborba, a villát egy „vezető” kapta meg.) Vonattal, busszal utaztunk, személygépkocsi – akkor még – mutatóban sem volt, én nem láttam Tokodon. Remélem, Szüleimben szép emlék maradt a pesti kirándulás.

Kedves barátnőmről, **Barta Máriáról (Csuli)** szeretnék írni, ezzel adózni emlékének. Gyermekkorának tragikus eseményeit megosztotta velem. Együttérző szeretet határozta meg barátságunkat, különösen az utolsó évben, amikor a tehetetlen szenvedés elérte az én családomat is. Négy évig egy padban ültünk, mindenhol együtt voltunk, mint az ikrek. Még az osztályképen is mellette ülök. Az osztály legjobb tanulója, mindenből kitűnő, még tornából is. Jocó néni akaratát, pozitív egyéniségét értékelte. Mindent tudott, mindegyikünknek segített. A reggeli „véghajrában” a matek feladatokat másoltuk, egymás kezéből kapkodva. (Ha már tökök voltunk, legalább a házi feladatért ne kapjunk egyest Mogyorósítól.) Szorgalmát csodáltuk – nem irigyeltük –, amikor szinte szóról-szóra elmondta a történelem, pedagógia leckét. Ballagásunkkor is a párom. Ezt bizonyítja a Vele készült fénykép is. (Hogy miért volt Ő is feketében, nem tudom.)

A főiskolára is együtt jelentkeztünk, a kollégiumba is. Felvették matematika, fizika szakra. Én elkezdtem az évet, Ő nem. Nevelői, idős nagyszülei nem vállalhatták a tanulását. Nagyon hiányzott. A Sors úgy intézte, hogy Tokodon kezdte pályafutását. Egy évig együtt is tanítottunk itt. Már Tokodon is legendák keringtek a nagytudású, hivatását, a kicsiket szerető csodálatos elsős tanítónéniről. Dorogra került (a Zrínyibe), férjhez ment, lánya született. Sokáig ritkán találkoztunk. Elvált. Csak akkor találkoztunk többször,

amikor Nagysápon lakott, ott tanító lányával. Dorogról jövet útját megszakítva betért hozzánk. A lánya volt az élete, mindent megadott Neki, autót és mást, de valami nem volt rendben. Nálunk találkoztunk egy közös barátnőnkkel, Honosi Pannival. Csuli beszélt, mesélt, nem tudott mindent elmondani, ezért megbeszéltük, Nagysápon találkozunk újra. Késlekedtünk, nem mentünk. Amikor mentünk volna, már a halálhírért hallottuk, már csak a temetésre szervezhattük az osztályt.

A tragédiában a legmegrendítőbb, hogy saját akaratából távozott - az erős, fáradhatatlan, jókedélyű, a jövőjüket tervező Marikánk. A fájoan maró lelkiismeret-furdalás Rá emlékezve is előjön. Mi lett volna, ha akkor elmegyünk, kibeszélheti magát... nem tudok többet írni erről.

A gyarapodás néhány éve

A családban

Az üzlet megindulásával jutott már az új pénzből, a forintból a lakás kényelmesebbé tételére, bútorzatra. Szükségessé vált a **konyha nagyobbítása**, hisz ez volt a főzés, étkezés, mosás, tisztálkodás, üzletkötés, beszélgetés helye. A konyha melletti szobát – ami már raktár volt – a Balázséktól elvették. Egy vékony fallal elfelezték, az egyik részt a konyhához csatolták, a másik rész kamra maradt. A konyhai részbe került egy öreg, fehér, kétajtós szekrény, az új falhoz egy heverő a kicsi kamraajtó mellé. A másik oldalra a **többrészes konyhaszekrény**. Az ablak előtt maradt az asztal, alján egy polc a mosogatóveilingnek, mosogatószereknek. Az asztal és a tűzhely között egy alacsony, kétajtós szekrény (vizes pad) eternitborítással, rajta két zománcos vizeskanna, köztük kistányéron fűles, zománcos bögre a vízmeréshez. A vizet az udvari kerekeskútból hoztuk, de a bab, borsó, lencse, a húsleves főzéséhez a Farszki-féle kerekeskútból vízfordó kannával. Támlás szennyosláda – felhajtható tetővel, ülésre is alkalmas – is elfért valahol. Később az új fürdőben szolgált. Az üzletajtó előtt jobbra a sarokban egy öntöttvas falikút, vizet nem adott, csak lefolyatta a piszkos vizet az árokba. Mellette egy igen „modern” négyzet alakú, zöld mosdószekrény, le-fel hajtható tetővel, benne a lavór (lehajtva asztal), alatta a fiók cipőtisztító eszközökkel. A földön alatta is elfért még egy lavór és más eltüntethető. A törölközők tartón fölötte, az ajtófélfán fogason is, meg egy tükör. Később kiharcoltam, hogy ezt a sarkot függönnyel takarjuk el. Derékszögben meghajlított vascső két vége a falba fúrva, rajta a függöny. (Ez nem volt sokáig igazán működőképes a zsúfolt sarokban.) Nem tudom, mikor a kamrából lefalaztak egy **mosdó-fürdőt**, fával, szénnel fűthető tartállyal, káddal, kallantyús zárral. Ez volt már a mennyország: külön helyiségben mosakodni! Még akkor is, ha télen „farkasordító” hidegben.

Ami nem változott: a helyiségek fűtésének állandó problémája. A konyha, az előszoba fűtése egy kéményre épült. A kályhacsövek lyukát nem jó helyre tették – mondták akkor –, így hol a sparherden, hol a kályhán vágott vissza a füst. De sokat javították, a lyukakat áthelyezték, kormozták, nem javult a helyzet. De a reggeli ébredés hangulatát, a tűzhelyben pattogó fa hangját, a tűzhely duruzsolását, friss melegét nem

lehet elfelejteni. Az előző okok miatt a belső szobában csak a nagy hidegben gyűjtöttak be.

A család, még a „békeidőben”, 1949-ben

A szobákba **„új” bútor** is került a régiek mellé. Anyám Mérkről származó unokatestvére, **Lieb János asztalos** készítette a budafoki úti műhelyében a háború alatt, után megvásárolt, összegyűjtött romos lakások sérült bútorairól. A sérült részeket furnérlemezzel borította, ormótlan, nagy darabok lettek, de nekünk új. (Gondolom, a rokonoknak méltányos árat számolt, a sok hétvégi vendéglátásért.) Készített a belső (háló) szobába két ágyat – vastag, nehéz betéttel –, két szekrényt, egy három részes tükrozt, befordítható két oldallal. (Így megszemlélhetted a két oldaladat, fordulva a hátadat. Mikor ruhát varrtam magamnak, a próbánál hasznos segítőm volt.) A tükrozt két kisszekrény tartotta, közepén húzós, üveg vitrinnel. Az ágyak végében egy kopott huzatú, kihúzható, „sőbelágy”, akár hárman is aludhattak rajta, így a két fiú, Imre, Tibi, vagy a vendég Koch Tibi, vagy az erdélyi menekültek – Gombosék – családotul. Az első szobába egy „mehemód”, kihúzható (ekkor, akár négyszemélyes is lehetett) rekamié került, divatos, „újpolgári” stílusban: a fej fölött húzós üveg vitrinnel. A másik falnál ott maradt a vaságy – az én fekhelyem –, a falon gépi gobelin falvédővel, rajta szarvasok, romantikus tájban. Annyit bámultam nagy élvezettel, hogy az apró részletei is az agyamba vésődtek. Emlékszem még egy

nagy szekrényre, három részből állt, az egyik oldal akasztós, a másik rakós, középen üveges, alatta lehajtható tároló, alul kétajtós kisszekrény résszel, ezt is Lieb Jani bácsi hozhatta.

Került már pénz **új ágyneműre** a háborúviselt kopott helyett. Anyám teknőben mosta, a fehéreket üstben kifőzte, keményítette – a háború után lisztből főzött, majd vásárolt keményítőből főzte –, a fehérek öblítővizébe kékítőt csepegtetett, ettől lettek fényesek. Száradás után ketten kihúzogattuk, spricceltük, feltekerve pihent, aztán ropogósra vasalta. (A királyos mesékben olvastam, hogy a királykisasszonynak minden nap selyem ágyneműt húztak, ezt nagyon irigyeltem tőlük, ezért akartam én is királylány lenni. Azóta is a jó mód, a tisztaság mércéje – nálam – a szép, tiszta, ropogós – ez nem fontos – ágynemű.)

Ilonka is kapott megkésített **staffirungként** ajándékot. Már az alsó sorházban laktak. Anyámmal vittük Neki a csomagot, benne ágyneműgarnitúra, törölközők, konyharuha, szokványos ajándékként. Az esküvő idején erre nem volt pénz, akkor költöztek a faluba, az új üzletbe. Kaptunk üzletben vásárolt új ruhákat is a használt, ajándék, a Hrasznik néni varrta mellé. Olyan „gazdagok” lettünk, hogy én egy **luxus kabátot** kaptam, amit nem mertem felvenni, olyan gyönyörű volt. Egyenes szabású, térdig érő, ultramarin kék, kerek gallérral, rajta hófehér, igazi prémmel, ami az elején is szélesen végigfutott. Csak egy fehér kucsma hiányzott hozzá, és száguldhattam volna a hármas fogatú trojkán, a havas orosz pusztában, mondjuk a cárkisasszonnyal. Ekkor az már nem volt, na jó, akkor egy „komszomolista tavarissal”.

Ezt a kabátot karácsonyra kaptam (ki és hol vette?), az éjféltől misére vettem fel először. A fehér szőrmés feltűnő kék kabátra mindenki felkapta a fejét, különösen a fiúk. Majd elsüllyedtem szégyenemben a kabátommal együtt. Csak a templomba vettem fel néhányszor. Évek múlva a szőrmét leszedtem, más kabátokra raktam, 10 év múlva a lányaim téli kabátját díszítette. Korábban, amikor először felvettem a világos, szürkés, szúrós szövet (újnak mondott) kabátomat, azt hittem, mindenki engem néz. Legszívesebben hangyává zsugorodtam volna. Mai eszemmel de büszkén viselném sudár termetemet szőke hajjal, kék szemmel, 16 évesen még szúrós szürke kabátban is, vagy a királyi kékben, fehér szőrmével.

Egy másik kabátnak már nagyon tudtam örülni, ilyen nem volt senkinek, pedig „egész Magyarország”, mindenki ilyenben járt, ez volt a **lóden kabát**. Egyszínű, zöldes-szürke, barnás-zöld, ponyvazöld, katona keki színű, egyenszabású, női-férfi alig megkülönböztethető.

Miért volt az enyém más? Pestre mentünk vonattal – Ilonkával, Húgommal a Császárfürdőig – kabátot venni. Az akkori új, nagy áruházakat végigjártuk, míg rátaláltunk a más színű, szabású, gallérú, zsebű, puha tapintású (nem szúrós), lágyan omló (még bolyhos is) kabátokra, amikből mind a hárman vettünk. A színükre nem mondhattuk, hogy kék, barna, sárga, zöld, hanem kevert kékes-szürke, cirmosan spriccelt, különlegesen szép. (Elképzelhető, hogy a mai fiatalok nem ilyenek látnák a szoc. reál tervezők – szériában gyártható – sikeres alkotását.)

A képzőben néhány napig a kabátom lett a sláger. Megcsodálták, simogatták, dicsérték, tízpercekben végig próbálták. (Az új lóden akkor még Esztergomig nem jutott el.) Kezdő pedagógus időmben még hordták. Emlékezetemben megmaradt a hosszú lóden kabátot viselő Pánczél Sanyi.

A kis ovális medál

A gyarapodás fokmérője a **luxus dolgok** vásárlása is lehetett. Ünnepek előtt – születésnap, karácsony – pénzt kaptunk, vásároljuk meg magunknak az ajándékot, elég nagy lányok vagyunk ehhez, „mi úgysem érünk rá” – mondták. A 16. születés-napomra így vehettem arany fülbevalót, arany csövecskéből forrasztott, közepén fehér üveggyönggyel, a Húgomnak is.

Aranyláncból is kettőt, nekem ovális, dobozszerű, nyitható kis medállal. A fülbevalók szétestek, a csövecskék kilyukadtak. A vékony lánc szemei összeakadtak, több helyen elszakadt, nem lehetett megcsináltatni, sokkal később beolvasztásra került. A **kis ovális medál** a mai napig a legkedvesebb ékszerem, barátaim láthatják ünnepeken a nyakamban. A kis dobozban mini dolog elrejthető. Ki is találtam, hogy mi. Amikor aktuális lesz, és valaki megérdemli, hogy a kis kazettába kerüljön (az első, az egyetlen), hát beleteszem, és amíg élek, nem veszem ki belőle. Hát ez így is lett. Apám halála után három évvel amatőr fényképből kivágott 2 db. 10 mm-es fejet ábrázoló kép került a

medálba (szétnyitva két egyenlő doboz lett). Mára a két arc a felismerhetetlenségig elsárgult – én még látom –, a családból talán felismerik. De megvan, a helyén maradt, ahova egy romantikus, szentimentális, szerelmes fiatal menyasszony beletette ötvenhat évvel ezelőtt. Életünk utolsó éveit tragédiájának a fizikai, szellemi, lelki megpróbáltatás elviselésére, a helytállásra erőt ad a medálra kötött fogadalom. Így kapcsolódik – ezer szállal – múltunk a jelenhez, ezért nem szabad elfelejteni. Megint „filozófálok” – mondhatjátok.

A gyarapodás mértékét jelentheti, hogy Apám konyhabútort rendel idősebbik lányának hozományként, nem önszántából. Ennek előzménye Hullárral való üzleti kapcsolata lehetett. Így kerülhetett össze a **szomori asztalossal**. Pénzt kért faanyag vásárlására, az üzlet beindításához az én jóhiszemű Apámtól. Mivel nem adta vissza, kompromisszumos üzlet született: konyhabútort csinál a pénz fejében. Az asztalos ismert, még nem kerültem eladósorba, ráér megcsinálni. Annyira ráért – még Apám életében, de később is, többszöri megkeresésre –, hogy az esküvő után, tényleg hozományként készült el. Emlékszem az asztalosra: magasabb, szőkés-vöröses, göndöres hajú, lovaskocsival járt hozzánk. (A neve?)

Ez a kölcsön jelentős összeg lehetett, mert 10 részes bútor kikerült belőle (lehet, hogy kettő is, nem volt már, aki ellenőrizve átvegye, esetleg kamatot kérjen). Nagy, simavonalú, négy ajtószélességű szekrény, mellé illeszthető egyajtóssal, középen üvegtrinnel, csiszolt virágokkal, beépített fájansz fűszertartókkal, kis polcokkal. Asztal két székkal, két hokedlivel, vizespad, szennyosláda, sámli. A nagy szekrényt a múlt egy darabjaként őrizgettük, nemrég Gabiék kazánjából adta a meleget. A vizespad a garázsban, a szennyosláda pedig kiváltságot élvez: Zsuzsák fűdőszobájában hasznosul. A sámli nekünk maradt meg. Ez az élet rendje? Az öreg hasznavehetetlen a kazánban végzi. (Megjegyzés: a szomori asztalos Tokodon másoknak is dolgozott, mert több módosuló család konyhájában láttam az én bútorom mását.) Mindenkinek segített az Apám, aki hozzá fordult - emberismeret, válogatás nélkül. A hitelben vásárló bányász-asszonyokban megbízott, többségük a kéthetenkénti fizetésnapján egyenlítette a tartozását. Pontosan tudták, hogy ki az, aki késve, vagy soha nem fizetett, mégis kapott húst hitelbe, 4-5 éves gyerekének, „írja be Annus néni jövő héten hozom-ra”. De volt „nyakkendő” tisztviselő (Blank), aki tagadta, majd elismerte a kölcsönt, de még a tragikus időben sem adta meg. Egyéb kölcsönök még szóba kerülnek.

Az újrainduló üzletben az új kupecok (a hentesek segítői, állat felhajtók) tulajdonképpen Apám segítői, de mérgesítői is. Időnként egyiket, másikat szidta a tisztességtelen üzletkötés miatt. Ezekről távol tartotta magát. Ő ment a vásárokba, de igazán szüksége volt rájuk. Több emberre, arcra emlékszem, így a legkedvesebb bajnai Tatai bácsira. Ő inkább szállított, máshol is szóba került. A szomori **Hullár József** nagykereskedőnek számított. Gyakran járt nálunk, alacsonyabb, kerekfejű, sima képű, főleg lovak eladásával foglalkozott. A bajnai **Izsó Ignác** bácsi több évig volt Apám állatfelhajtója. Alacsony, fűrge, gyorsbeszédű, fontoskodó, rafináltnak látszó, nem mindig egyenes üzletkötő. Apám átlátott rajta, így jól megvoltak. Évekig ápolta a két család kapcsolatát (na nem hátsó szándék nélkül), különösen azután, hogy Apám maga mellé vette **inasnak a fiát, Nácit**. De sokat mérgeződött vele! Hebrencs, kapkodó, az ügyetlenséget is jó munkának hitte. A mesterség baleseteinél elmondom Náci balesetét is. Mindenben meg akart felelni Apámnak, szolgálain. (Butaságának köszönhetette Apám a második elítélését.) Náci bácsi felnézett Apámra, a fia tanítómesterére. Hozta is a sok ajándékot, gyümölcsöt, diót, hízott libát, és ami nekünk nem volt. Vendégségben is voltunk Bajnán, megismertük a két nagylányt, akkor már asszonyok, az egyik Pallaginé. A hentes-mészáros mesterséget csak Náci tanulta ki Apám mellett. Alkalmi segítők, inasok voltak mások is.

Az ország újjáépítésében jelentős szerepet vállaltak a kisiparosok, kereskedők.

A család átélte, hogy milyen erőfeszítések árán tudott az üzlet beindulni, a nulláról. Motiváció volt bőven. A család élelmezése, pénzszerzés a javításokra, bombázási károokra, állatok vásárlására, a vevők visszaszerzése érdekében egyre több és jobb áru kínálása. Mindenfelül a sokat nélkülözött, éhezett lakosság ellátása zsírral, hússal, hentesáruval. A saját gyarapodással az előzőek megvalósulhattak. A tisztességes üzletet látva megtelt az üzletünk vevőkkel, míg egy másik bezárt.

Az „**Ipari újjáépítésünk**” című 1948-ban kiadott könyvben értékelték az iparosok ország-újjáépítő munkáját. (Ennek az évnek a közepén eltüntették őket az államosítással. A gyűjtőmunka, a kiadás idején még „országot építettek”.) A vastag könyvben az ország összes iparosa szerepel – névsor szerint –, aki a háború után újraindította üzletét. A borító képét mellékelem, a könyvből idézek.

Gluter János
Tokod

IPARI UJJÁÉPÍTÉSÜNK

SZERKESZTETTE:

TONELLI SÁNDOR dr.

~~Üzletvezetésben~~
Gyuriczki Ferenc hentes- és mészáros-
mester, Tokod. Annavölgyben tanulta az
ipart. Tardoson, Győrben és a tokodi szén-
bányában folytatott gyakorlatot. 1933-ban
önállósította magát. A háború alatt dorogi
fióközlete teljesen leégett, tekintélyes ká-
rainak pótlása folyamatban van. Közvet-
len az ostrom után megkezdte szakmai tevé-
kenységét, biztosítva az inséget szenvedő
bányász lakosság hús- és zsírellátását, mi-
által előmozdította az általános életszínvo-
nal emelését. Saját készítésű hentesárukat
és friss húst szolgál ki vevőinek. Felesége,
Schreck Anna hasznos segítőtársa.

FORUM HUNGARICUM KIADÁS

BUDAPEST, 1948.

Ipari újjáépítésünk

„Gyuriczki Ferenc hentes- és mészárosmester, Tokod.

Annavölgyben tanulta az ipart. Tardoson, Győrben és a tokodi Szénbányák hentesüzletét vezetve szerzett gyakorlatot. 1933-ban önállósította magát. A háború alatt dorogi fióközlete teljesen leégett – míg Ő katona volt –, tekintélyes kárainak pótlása folyamatban van. Közvetlen az ostrom után megkezdte szakmai tevékenységét, biztosítva az inséget szenvedő bányász lakosság hús- és zsírellátását, miáltal előmozdította az általános életszínvonal emelését. Saját készítésű hentesárukat és friss húst szolgál ki vevőinek. Felesége, Schreck Anna hasznos segítőtársa.”

Hát ennyi az idézet. Ezzel megörökítődött az iparosok munkájának méltatásánál Apám neve is. (A könyv a tokodi könyvtárban megtalálható.) A saját készítésű hentesáru juttatta később börtönbe. Ami itt dicséret, az később bűnné vált.

Tokodi mesterek

Visszatérek a könyvben talált tokodiakra. Ezt a kiadást (az 1948-ast) egy 1946-os megelőzte, ebből nekünk nem volt. A második kiadást a rohamtempóban nyitó üzletek, iparosműhelyek indokolták. Az első kiadásban a front elvonulta után megindulók, üzletet nyitók szerepelnek, a tokodiak is itt. Ők újra a második kiadásban is 143 oldalon 1430 névvel (oldalanként 10) találhatóak. A második kiadásban 328 oldalon 3280 iparos szerepel. Így együtt 471 oldalon 4710 iparos, üzletes található. Így **Barhó Lajos** hentes- és mészáros-, **Gyuriczki Ferenc** hentes- és mészárosmester, **Muzslai János** kőműves-iparos, építési vállalkozó, **Pap András** asztalosmester, temetkezési vállalkozó, **Rados Sándor** asztalosmester, temetkezési vállalkozó. Most légy okos, memoár-író! Nem tehetek kivételt Apámmal, ha már birtokában vagyok a könyvnek, a megtalált többi tokodi mester méltatását is közreadom. Becsületos munkájuk – a nehéz időkben – ezt megérdemli. (Az elismerés „babérkoszorúja” úgyis hamar elhervadt.)

„Barhó Lajos hentes és mészárosmester, Tokod.

Az üzletet 1911-ben édesapja, néhai Barhó Lajos alapította. Fia mellette tanulta a szakmát és 1921-ben szabadult fel. Mint segéd továbbra is édesapja műhelyében dolgozott, majd annak 1931-ben bekövetkezett halála után édesanyja munkatársa lett. A háború alatt szenvedett épületkárokat újjáépítette. Anyagkészletében is jelentős kárai voltak. Közvetlen az ostrom után kezdte újra szakmai tevékenységét és az éhező bányász lakosság húsellátása terén kifejtett munkájával hozzájárult az általános újjáépítéshez.”

„Muzslai János kőműves-iparos, építési vállalkozó, Tokod.

A vállalatot édesapja, néhai Muzslai János 1925-ben alapította. Fia nála tanulta a szakmát és mellette folytatott 8 éven át segédi gyakorlatot. 1947 óta a cég egyedüli tulajdonosa. Bányászok és gazdálkodók részére építéseket és javításokat végez. A háború alatt építkezési felszerelésében jelentős károsodás érte. Közvetlenül az ostrom után bekapcsolódott az általános újjáépítésbe. Tokod község számos háborús romos épületét hozta helyre.”

„Pap András asztalosmester, temetkezési vállalkozó, Tokod.

Tokodon tanulta a szakmát. 5 éven át folytatott segédi gyakorlatot és 1930-ban önállósította magát. Villanyerővel hajtott, famegmunkáló gépekkel felszerelt műhelyében épület és bútorasztalos munkát végez és temetkezési vállalata részére koporsókat készít. A háború alatt anyagkészletében szenvedett veszteséget. 1945 júniusában tért haza a hadifogságból és nyomban megkezdte szakmai tevékenységét. A tokodi iskola, községi lakások és számos magánépület helyreállításával vett részt az újjáépítésben.”

„Rados Sándor asztalosmester, temetkezési vállalkozó, Tokod.

A műhelyt 1886-ban édesapja, néhai Rados László létesítette. Fia nála tanulta a szakmát, részt vett az első világháborúban és a hadifogságból 1921-ben tért haza. 1923-ban átvette a családi műhely vezetését. Villanyerővel hajtott famegmunkáló gépekkel felszerelt műhelyében koporsókat és épületasztalos munkákat készít, valamint bér munkát végez. Kisebb háborús kárait pótolta. Az ostrom után a MHSZ tokodi munkásainak temetésével bízták meg. Sérült épületek helyreállításával bekapcsolódott az újjáépítésbe. Mint orosz tolmács nagy szolgálatot tett. Az ipartestület előjárósági, valamint mester- és tanvizsg. biz. tag. A tokodi Nemzeti Bizottság tagja, az iparostanonciskola alelnöke.”

Az államosításig (1948-ig) 4710 iparos, üzletes dolgozott kis műhelyében, üzletében a maga és az ország gyarapodásáért. Ők indították az ipar, a szolgáltatás, a kereskedelem, vendéglátás „vérkeringését”. Az élelmet, az életet a romokban heverő országnak. Bizony, hősi korszak volt ez „kedveskéim”, nem letagadni, elhallgatni, hanem megismerni kellene a történelmünk ezen kis szeletét. Az elismerés, a köszönet szellemében íródott a könyv. Köszönet érte (a benne szereplők, a még élő családtagok nevében) **Tonelli Sándor dr. szerkesztőnek, Forum Hungaricum Kiadás-nak, 1948.**

Tokodi „arcképcsarnok”

A barát: **Barhó Lajos bácsi**

Az én mulatós, nótás kedvű **Apám** köré csoportosultak az iparosok, községközi emberek, jegyző, írnok, néhány paraszt, P. Kari, S. Ferkó, P. Gellért, katonahaver P. Jancsi, F. bíró, B. bácsi és mások.

Összejövetelük helye – leggyakrabban – az **Aladár kocsmá**, több okból is: a falu közepén állt, a tulajdonos barát, ivó-, mulató cimbora volt, nem utolsó sorban tűzrőlpattant, mutatós menyecskek szolgáltak fel.

Többen összejöttek, iszogattak, két-három fröccs után **Apám** énekelt, a „kórus” kísérte. Az éles eszével megint kigondolt valamit, hogy most hentes barátját, **Barhó Lajos** bácsit ugrassa.

–Lajos, én olyasmit tudok, amit Te nem tudsz megcsinálni.

–Olyan nincs, vagyok én is olyan jó mester, mint Te, Feri! Egy ütéssel letaglózom a marhát!

–Mégse tudod megcsinálni, amit én! - így Apám.

–De bizony, megcsinálom, álljunk ki holnap, én is felakasztom – segítség nélkül – a marha hátsót a hentes szögére! - (Ez jó magasan a falon volt).

Ment a szócsata, tudom, nem tudod, **Lajos bácsi** hol elsápadt, majd vörös lett, gyöngyözött a homloka, a többiek előtt szóval akarta bizonyítani, mindent tud, amit a **Feri**.

Apám megsajnálta, felállt, lábát szétvetette, két karját felemelte, elegáns mozdulatot imitálva megpödörte az amúgy is szépen pödört bajuszát.

–Na ezt csináld utánam, Lajoskám!

Elképzелhető **Lajos bácsi** megkönnyebbülése és az asszisztencia hahotázó röhögése. Tudni kell, hogy a barát vékonydongájú, bajusz nélküli ember volt.

Apám megölelte, meglapogatta engesztelésképpen **Lajos bácsit**, és mulattak tovább. Az eseten még évek múlva is röhögtek.

A faluban több hentes is volt, nem nézték jó szemmel a bányász kocsmá és húsüzlet felvirágoztatását. Egyelőre távolabb volt a falutól, főleg a bányász kolóniát szolgálta ki, néhány évig nem volt igazi konkurencia. Akkor kezdődtek a bajok, amikor megvették a kalapács alá került

Dobis-házat a Hitelszövetkezettől, és hentesüzletet nyitottak. **Apámat**, a csóró jöttmentet a jómódúak nem fogadták be, a közvetlensége, népszerűsége is zavarta őket, sőt, szörnyűbb dolgokat is elkövettek ellene.

Barhó bácsi szegényebb, kisebb üzletében jó szakemberként, becsületesen dolgozott. Ezt ismerte fel **Apám**, a barátságába fogadta. Katonáság, betegség, börtön; majd halála után **Lajos bácsi** mindig

segített **Anyámnak** húst bontani, beszerezni, szállítani. Visszaadta, amit Apámtól kapott, főleg a barátságát. Néhány évvel élte túl **Apámat**.

Felesége, **Giza néni** leghűségesebb barátnője volt **Anyámnak** haláláig. A két özvegyasszony életének nyugalmas, szép korszaka a közös üdülések.

Anyám Giza nénivel 1986-ban

Nagyon ritkán, ha meglátogattam, mondta:

- Ancikám, de jó, hogy látlak! - Pedig rosszul lát, inkább a hangomat ismeri fel. Meséli a régi szép időket, amikor végigüdték az ország SZOT-üdülőit: gyógyítgatták munkában elhasználódott testüket – néhány száz forintért.

Az Apámhoz kapcsolódó „**arcképcsarnokból**” a következő a nála idősebb **Rados Sándor asztalosmester, temetkezési vállalkozó** is, iparostárs, barát. Házunknál a nagyobb asztalosmunkákat az ő műhelye végezte. Minden huncutságra kész, mulató ember.

Úgy mesélem el a következő játékot, ahogy akkor hallottam – röhögve egymásnak mesélték a résztvevők a konyhában. Már a délután evéssel, ivással kezdődött az **Aladár-kocsmában**. Gyülekezett a mulató kompánia. A pincéktől már jókedvűen hazatérők is csatlakoztak. Véget nem érő heccelések, ugratások – az eszesebbektől –, kártyázás, éneklés, este a nagysápi cigányok vagy a Bukó zenekar tagjai húzták a nótát, alávalót. (Nem talpalávalót, mert asszonyok nem voltak.)

Valaki kitalálta, hogy menjenek valahová. Hová? Hát az „öreg” Rados műhelyébe. Jól benne voltak már az éjszakában, cigányzenével,

nótaszóval végigvonultak a falun. Ezt a sok pityókást nem érdekelte: az a fő, hogy Ők most nagyon jól érzik magukat. Az asztalosműhelyben állapodtak meg. Körülnéztek: a sok kész, félig kész koporsó a falnak támasztva, egy nagy asztalon, gyalupadon munka alatt. Valamelyik lököttnek a fejéből kipattant: a legrészegebbet, I.-t bele kellene fektetni. Ez egy kicsit nehezen ment az imbolygó alakoknak, de a „kiválasztott” elégedetten csukta álomra a szemét, hisz vízszintes helyzetbe került. Betakarták halotti lepellel, gyertyával a kézben hottentotta táncot lejtettek körülötte. A szertartás levezetésére előkerült egy „pap” is, aki tudta a halotti énekeket, fehér lepellel burkolták. (Arról nem hallottam, – de más sem, – hogy a szertartás közben leégett volna a műhely, pedig...) A „holtfáradt” mulatók eldőltek, mint a fűrészporos zsákok, ki hova tudott. A felkelő nap sugaraira ébredtek, a „halott” is. Úgy tudom, az ijedtségen kívül nem lett más baja. Hogy mit kapott a kardos feleségétől, az az ő baja lett.

Sándor mester évtizedekig temetkezési vállalkozó is volt. (Ez már kétszer szóba került.) A halottas kocsit még most is látom, sőt hallom a csengetését. Azt hiszem, a kocsirúd elején volt egy csengő. Fekete, lila bársony drapériával bevont, zárt „házaeska”, aranyozott vagy ezüstözött, sok rojttal, bojttal díszítve, a faszerkezete feketére festve. Könnyű, szép lovakkal, kimérten, lassan lépegetve végigklappogott a falun. Mögötte a halottas menet, a család, az énekesek és sokan mások, akik a halálesetről értesültek. Utolsó útján a temető ravatalozójáig kísérve az eltávozottat. Ez a szép szokás „kiment a divatból”. A halottaskocsi – Rados Sándor után – még egy ideig Molnár István asztalos udvarából indult temetői útjára. Ma már autóval (idegenek kíséretében, egyedül), szinte rejtőzködve hagyja el házát, családját. A halottaskocsi sokáig állt a hátsó udvarban, míg szép lassan az enyészete lett. Valaki nemrég még látta a megroggyant, nagy kerekeit.

Egy másik asztalos, aki talán a Radosnál is dolgozott, **Molnár István** bácsi. Az alacsony termetű ember versenykerékpáron közlekedett. A kormány alacsonyan volt, a felsőteste ezért csaknem vízszintes helyzetbe került. Hátán szerszamos hátizsák, a tengelyen hosszú vonalzó, egy-egy darab deszka, zsebéből kikandikált a colstok, a füle mögött lapos ácsceruza. Gyakran küldtek hozzá: jöjjön, mert sürgősen javítani kell valamit - legtöbbször zárat, 2-3-at, ablaküveget bevágni, stb. „Leszáguldott”, legurult a kerékpárral, „felmérte” a helyzetet. Sürgősség szerint, igen fürgén, jól megcsinált mindent, vagy felmért, holnap hozva az anyagot.

Az üzlet bejárata duplaajtós volt. Valamelyik ajtó a zárral együtt mindig elromlott. Belülről drótozni, kötözni kellett. Ilyenkor a félelemtől, hogy bejön valaki, nem tudtam aludni. A háború idején ez a félelem érthető, de még utána is. Felnőttként is – mikor már régen eltűzeltük az üzletajtót – gyakran álmodtam a nyitott ajtóról.

A fodrász Bertók házaspár

Hogy mikor és hogy kerültek Tokodra, nem tudni, csak azt, hogy Cenc cipész házát vették meg. Előtte – kétszer is – Franciaországban dolgozott, bányában, utána nyitott fodrászüzletet. Egyetlen fiuk, Pityu a sújtólégrobbanásos bányatragédiában halt meg harmadmagával, 20 év alattiként. (Gete József és egy altárói fiú.) Tragédia a tragédiában: a robbanás napján dolgozott utoljára, mert leszámolt, Pesten kapott egy cégnél sofőri állást.

Túlélétként a tragédiát, vitték tovább az üzletet. A bácsi magas, sovány, udvarias úriember. A néni alacsonyabb, teltebb női fodrász. Magasított, fűzős ortopéd cipőben járt - miért? Tele volt a műhely, a lakás sárgaréz tárgyakkal, rézkilincsekkel, amit Annus néni szabadidejében szidolozott, fényesített. Bertók bácsi nyitáskor kívülrre, az ajtó fölé akasztott egy nagyobb tányér méretű, csillogó réz **fodrász-cégért**. Mindenki csodálta, csillogott rajta a napfény. Azt is jelezte, hogy nyitva az üzlet, este, záráskor leakasztotta.

Először csak szalasztottak: mehet-e Anyám, nem tud várni. (A nagy ünnepek előtt Neki is frizura kellett. A hétköznapiokon kendővel, pánttal fogta össze a haját.) Később, mikor nagyobb lettem, menve a divat után nekem is dauer került a szőke, hullámosodó hajamba. Micsoda marhaság, visszagondolva kiráz a hideg. Tincsekbe fogva a haját, alufólia-szerű papírba csavarva, fára pödörve egy fa ollószerűen csukható alátétre pattintva. Erre kerültek az elektromosan megmelegített vas hengerformák, csipesszel rákattintva. Sistergett a forróságtól. Rákerült a fejre legalább 20 db, a súlytól billegett a fejünk, még az ufók is megijednek, ha a fodrászüzletbe tévednek. Akkor ezt **melegdauernek** hívták - az is volt, valahol mindig csíkot égetett a nyakunkra, fülünkre. Az égős helyeket fűjással hűtötte a fodrász, újsággal legyezte. Az olvasók ezt már elképzelni sem tudják. Olyan göndör lett a haj, mint a birka szőre, mosás után, mint a seprű. Ez nem a fodrász bűne, akkor ez a technika szolgált a göndörítésre.

Rendes, dolgos emberek voltak Bertókék. A két család összebarátkozott, annyira, hogy meghívtak bennünket a fogadott lányuk esküvőjére, lakodalmába. Egyedül maradtak, gyerek nélkül, egy rokon csinos, szőke, „bevaló” lányát örökbe fogadták – a Felvidékről Rózsikát. Összebarátkozott a szembeszomszéd **Kovács Lacival**, aki derék fiatalember volt, az ő esküvőjükön lettem koszorúslány. Hosszú ruha kellett. Az altárói Bajcsy hentes lányaitól kaptam egy szép, égszínkéék túll ruhát (a békeidőből maradt). El sem lehet képzelni, milyen boldog volt a csitri a hosszú túll ruhában! Méretre jó volt, de a mellrésze pótlással nagyobbított. Ez elrontotta a mulatságom, mert a csak kicsit domborodó felületen össze-vissza csuszlogott, haza kellett szaladni megigazítani, otthagya a kedves, udvarias nagyfiú vőfély páromat, **Mihalik Sanyit**. Volt még két koszorúspár, de nem tudom, kik. Két helyen volt a lagzi (tokodi szokás szerint), a násznép vándorolt szembe, majd vissza. A házasság nem tartott soká. Elváltak, a lány eltűnt, a fiú újranősült.

A műhely, üzlet falán látott festményekből 3 darabot, amiket Franciaországból hoztak, a veres Papp Feriék vettek meg. Most az ő nappalijuk falát díszíti. A képek öröklődnek, viszik magukkal a fodrász házaspár emlékét, tragédiáját.

A későbbi időkben **női-, férfi fodrász** volt még a faluban **Móritz Ilus** néni. A kertünk vége összeért, így csak át kellett bújni a fűzfabokronon, ha új frizurát akartunk. Előttem van az öreg: a sokat beszélő, testes Móritz néni az üzletben üldögélt, szinte oda tartozott. Ilus néni a megroggyant kicsi ház kicsi műhelyében sokáig dolgozott. A testvéréről, **Jánosról** kevesen és keveset tudnak. Kislányként, csak látásból ismertem. **Mihalik Lacitól** tudom, hogy ügyeskezű festő volt.

Mihalik Sándor vegyeskereskedő biztosított a tehetséges fiatal számára festéket, vásznat, híres festők képeiről készült levelezőlapot, amit Ő elfogadhatóan, hüen lemásolt. Így Leonardo da Vinci: Utolsó vacsora című képét is. Három képét hálából a családnak ajándékozta. A két fiú, Sanyi és Laci tulajdonában vannak. A „**Tokodi életképek**” másolatát közreadom, Laci jóvoltából. Tokodi lányok a réten népviseletben, vélhetően tokodi dombok háttérrel. Készült: 1934-ben, 60x90 cm. méretben.

A háború vége felé a szélsőségesek mellé állt, ezért menekülnie kellett. Amerikában, Miami-ban élt, ahol a tehetősebbek házáinak a falára freskókat festett. (1912-2006 élt, az interneten több oldal olvasható róla, mint festőművészről.) A Mihalik fiúkkal tartotta a kapcsolatot.

Szegény Mórítz bácsi szenvedte meg a fia pártoskodását. Faggatták, megverték, kínozták, de nem tudta megmondani, hol van János. (Ő valószínűleg a „vezérrel” menekült.) Nemsokára meghalt. János később Ausztriáig eljött, de a család nem kapott útlevelet, így nem találkozhattak.

Van egy kiegészítő epizód, amit nem tudom, hova illeszthetek. Talán itt mondom el.

Eseményeket egyeztetünk M. Ilussal, és kiderült, hogy az egyiken én is ott voltam, ő is. A tokodi nyilas szervezetet **Szálasi** talán kétszer meglátogatta, a tokodi „szárnysegédje” szervezésében. Egyszer a nyilasok pártszobájába ment, ezt sajder Robotka Jóska bácsi házában (a Közben) bérelték. Másodszor egy fekete egyenruhás (úgy gondoltam, katona) végigmasírozott a falun, toborzóként a gyűlésre, amit a Valentinék házával szemben, a duka Rozi néni háza mellett tartottak. (Akkor még itt üres telek volt.) Nagy tömeg gyűlt össze, természetesen sok kíváncsi gyerek, velem együtt. Nem emlékszem, hogy a magaslat épített emelvény vagy egymás mellé állított teherautók platója volt. (Az emlékezők ezt is, azt is mondják.) Az egyenruhások köré sorakoztak, példás rendben, a „vezér” szónoklatát gyakori helyeslő kiáltással kísérték. V. Nelli is a pódiumon szavalt, beszélt? A katonák, egyenruhások énekeltek, kiabáltak, mutogattak. (Akkor nem fogtam fel, de később megértettem, hogy mit.) V. Margit (osztálytársam) barátnőmmel protekcióként közel állhattam, láttam, hogy a „vezér” a szereplőnek egy nagyobb méretű könyvet adott át. Ezt a könyvet a házban megmutatták nekem, a barátnőnek, kézbe fogtam, lapozgattam,

ezért tudom, hogy sötétbordós, bársonyos kötése volt. Az események szereplőire, párttagokra is emlékeznek a mesélők, én nem, így el van felejtve.

Buga doktor, Apám és a fehér ló

ÉVFORDULÓK

Az ország körorvosa

Egyszemélyes intézménynek számított a felvidéki Ebeden 105 éve született Buga László (1906–1988) orvos, író, számos könyv, megszámlálhatatlan cikk, levél és rádióüzenet szerzője. Sokévi gyógyító munkája mellett verseket, ismeretterjesztő műveket írt, és újságíróként is tevékenykedett. „Életem öröme, gondja, szerelme a falu, ahonnet elsodort a sors. Ott születtem, ott éltem. Faluorvos voltam. Azt az orvost értemtem alatta, aki vállalta a falut. Aki ismerte a falu életét, és vállalta azt, hogy egészségügyi néptanítóvá váljék” – vallotta. Szivügyének tekintette országos méreteket öltő egészségügyi népevelő munkáját. Évtizedekig adott orvosi tanácsokat a rádió hallgatóinak és a Szabad Föld olvasóinak, „a hétköznapok kendermagjait válogatta”. A furlangos eszű, ízes beszédű, mindig pipázó és anekdotázó Laci bácsi magát a rádió „üzemorvosának” titulálta. Szavai-ból és írásaiból derű, bölcs humor, emberszeretet sugárzott. Üzeneteit egy ország várta, s erre büszke volt: „Aki megszállottjává válik a tollnak vagy a szónak, és vállalja az egészség íródeákjának szerepét, az nem gyáva szökevénye, eltevévelgyendett csavargója az orvosi hivatásnak, nem is alkalmi tollnapszámos, de nyújtózkodó kultúránk céltudatos néptanítója.” Hajdani főszerkesztő-helyettesünk, Siptei János szerint „Buga doktornak lenni korántsem magánügy. Neve, tevékenysége ennek az országnak minden csücskébe elér, a »Buga doktor« fogalom és alighanem egy kicsit maga az egészség. És egy kicsit a remény és egy kicsit a bizalom. Körorvos, akinek egy egész ország a körzete.”

Lovass Ildikó

A háború utáni évben gazdakör jellegű gyűlést tartottak Esztergomban. Tokodról jelen volt a jegyző több paraszttal, köztük Csósz Kari bácsi. Odament hozzá egy ismeretlen úr: tudna-e a környéken üres orvosi állásról? Tudott, Tokodon. (A háború idején és előtte az annavölgyi Grósz doktor, majd Altáróról Juhász doktor járt ide.) Az üzlet megkötetett. Új orvosunk **Bukovszki László, Buga doktor** lett. (Az állófront idején – valamikor – lövedékek zúdultak a Duna fölött oda-vissza, a doktor ebdi házát is eltalálták, kigyulladt, leégett.

Esztergomba menekült családjával, itt akadt rá a tokodiakra.)

Milyen volt? Alacsonyabb, nem vékony, kicsit görbe orrú, göndör hajú, szájában – szinte mindig – ott lógott a pipa. Sziporkázó jókedvű, ízes beszédű, anekdotázó, bölcs humorú, mindenkivel közvetlen (nem leereszkedő), hamarosan személyesen ismerte körzetét. Gyakori vendég volt az üzletben, a családnál is, nem orvosként. Apám friss töpörtyűvel, hurkával, disznósajttal (amit nagyon szeretett) kedveskedett Neki.

Apámnak az üzlet megindításához, hazajötte után lovaskocsi kellett a szállításhoz. A kocsi megmaradt, de eladó ló a környéken sehol. Elkobozták a németek, aztán a maradékot az oroszok, a sebesülteket és az öreg csotrogányokat pedig levágták a dorogi vágóhídon, megették, megettük mi is, az üzletbe is került. Valamelyik szomszéd községben talált egy se ló, se öszvér szürke-fehér lovat. Feljavította, megindulhatott a fuvarozás.

Apám halála után, amikor Ő már Pesten volt, hozott egy füzetszerű könyvet, az egyiket a számtalan könyvből, Apám emlékére ajánlva, „**Buga doktor faluorvos**” címmel. Tovább a könyvrészletet idézem fel: „Tokodra kerültem, kedves, szeretnivaló emberek közé. Jól éreztem magam. Nagy volt a körzet Ótokodtól Ebszönyig. Ekkora távolságot nem tehet meg egy öregember gyalog (kb. 41 éves). A vénség már kerékpározni sem tud. Szembejött a szerencse. Gyuriczki Feri barátom vett egy igazi barna lovat. Addig udvaroltam, míg a feljavított kis fehérét eladta nekem. Ló van, de honnan vegyek kocsit? Feri tudta. Tinnyén felszámoltak egy uradalmat (Ő is vásárolt ott sok mindent), elment a löcsös kocsijával, hozott egy kétkerekű (nagykerekű) intézői, úri kocsit. Nagy volt az öröm. Beleültem, a jámbor jószág engedelmesskedett, végigvágattam – naponta többször – a falun. Ilyent még a falu apraja-nagyja nem látott. Utánam rohant a gyereksereg. Én vidáman forgattam az ostort, ők kiabálták: „kétkerekű lapcsika, benne ül a Jancsika”. Egyszer megálltam, a gyerekek a szélrózsa minden irányába szétszaladtak. Összetereltem őket, mondtam: énekeljete tovább, de ne Jancsikáról, én Laci bácsi vagyok. Együtt énekeltük, zengett az utca: „kétkerekű lapcsika, benne ül a Lacika”. Ezután már kevesebb gyerek követett. Máskor a kocsi mögé dobtam egy marék cukorkát, felszedték, aztán még buzgóbban énekeltek. Másnap nem volt cukor, a gyerekek is elmaradtak.”

Ez is a furfangos elméjéről tanúskodik. Az idősebbek körében még most is a szókimondó Buga doktorhoz kapcsolódó anekdoták járnak, különösen a pikánsabb történetek.

A könyvvel dicsekedve – már régen – kölcsönadtam, nem jött vissza, nagyon sajnálom.

Ahogy Buga doktor emlékét felidézem, most válik világossá, miért lett a barátunk. Apám is Ebeden született 1901-ben, majd ott élt a család hosszabb ideig. Buga doktor is ott született 1906-ban, még iskolába is járhattak együtt. Elképzelhető, hogy mikor kitudódott, hogy örvendezhetett egymásnak a két ebedi.

Az orvosi rendelő,akkor a **Girgász-féle** házban volt a Kolóniában. Az orvosi lakás a bányatisztviselői lakások egyikében, a Fő úton. A ló a lapcsikával a **gazdag Pap Lajoséknál** az udvaron pihent, itt etették a lovat, innen vitte le Ernő, a szolga a rendelő elé. A három gyerek mellé egy segítő kellett, **Kecskésné Robotka Apol** szolgált Náluk. A gyerekek sokáig ápolták a tokodi kapcsolatokat. Az öreg Kapa néni (a kis utcából) hasznos, megbízható segítője lett a családnak már Tokodon.

Ragaszkodtak hozzá, ő pedig szívesen feljárt Pestre vonattal, sokszor hosszabb időre is.

A sors útjai kifürkészhetetlenek, joggal mondom én. Veres Papp Feriéknél járva Buga doktor került szóba. Előveszik a heti Szabad Földet, benne emlékezés Buga doktor 105. születésnapjára (1988-ban halt meg), egy régi méltatásból idéz: „...neve, tevékenysége ennek az országnak minden csücskébe elér, a Buga doktor fogalom és alighanem maga az egészség. És egy kicsit a remény és egy kicsit a bizalom. Körorvos, akinek egy egész ország a körzete.”

Mi is most emlékezünk Apám 110. születési évfordulójára.

A háború alatt menekülve, utána áttelepítéssel sok értelmiségi és más került Tokodra. Így következő orvosunk dr. Gyopár László, a gyerekeket különösen szerető Laci bácsi vigyázta körzete egészségét hirtelen bekövetkező haláláig. (Még a legnagyobb hidegben sem hordott sapkát.)

Itt ejtek szót a **bábákról**. Talán a 60 éveseknél idősebbeket még baba – szülésznő – segítette világra, természetesen otthon. Akire még emlékeznek: a **Hagfeller** szabó anyja az Egyházvölgy elején, az úttal szemben laktak. (Én csak a szabót ismertem, elkísértem a felnőtteket, ha varratni mentek.) A következő **Hundzsáné** (Benyák), ő volt mind az ötünk születésénél. Nem lehetett könnyű dolga a négy koraszülöttel. Személyesen ismertem, élt még, mikor felnőtt lettem. Aztán **Farkasné**: úgy ismertem, mint a Curiga Erzsébet anyját. Kórházban született lányaimhoz az altárői Gádori néni járt.

Muzslai kőműves építi a pincénket

Erre már én is emlékszem. Az épületek végében, a hátsó kertben az árok mellett kézi erővel, lapáttal hatalmas gödröt ástak. Kellott egy hűvösebb hely a húsok és egyéb tárolására. A területen magas a talajvíz, valamikor nádas, mocsaras lapály volt itt - úgy mondták: ásónyomnyira fölbukkan a víz. A nyári szárazságot ki kellett várni. Pinceépítést akkor láttam először, de azóta sem, boltíves pincét igen. Azt sehogy sem tudtam elképzelni, hogy maradnak fent az élével egymás mellé rakott téglák, hát láthattam.

A magas, erős, bajszos „**öreg Muzslai**” - később a fiaival – a pinceépítés, de más nagy szakértelmet igénylő építmények mestere volt. A lakóházakon kívül hidakat, nádtető házakat, nádból jégvermet ő

épített a környéken, amit Apám bérelt a községtől a Közben, azt is. Főleg télen, amikor házakat nem lehetett építeni. Azt mondták, nálunk könnyű dolga lehetett, mert a gödör fölé, a kő alapra állították a fából ácsolt boltív darabokat, ráfalazták az élére állított téglát. Amikor megkötött, kivették az íveket, a pince végét befalazták, elejére lépcső (6 db.), a kőfalba – az első és utolsó lépcsőhöz – épített vastag faajtók kerültek. A boltíves mennyezetbe erős vaskampókat tettek a húsok felakasztására. A kitermelt földet ráhalmozták, jó magasan, több mint egy méteresen, így lett elfogadhatóan hűvös a pincénk.

Olyan masszívra sikerült, hála a kőművesmesternek, hogy a végébe dobott óriásbomba sem roppantotta össze a mint kiderült: „bombabiztos” pincénket. (Vagy 12-en szorongtunk benne.)

A telek jobb oldalán lévő kőfalat is – beton kalappal – a Muzslai brigád építette, eddig még minden kődarab a helyén van. A hatalmas kocsiszín három oldalát is. Elöl csak egy épített oszlop tartotta a vastag fagerendákat. A háború után a fiatal János – de Lajos is – épített ezt-azt, disznóólakat, járdát, a nagy vágóhidat. Tejet, túrót, tejfölt a Panni nénitől hordtuk, amikor már nem volt tehenünk.

A Muzslai házaspárt – Jánost és Papp Julianna feleségét – népes családdal áldotta meg az Úr. Öt lány és három fiú, magas, erős emberek. A legidősebb Borbála, Simon „Pepó” felesége. Sándor meghalt a háborúban, itt maradt Panni, a felesége a kis Sanyival (a mesélő, regélővel). Panni később János felesége lett. Bözsi, Stuglovitsné, Lajos szintén kőműveskedett. Juliska, Schmidtné, Ő még él. A kedves, táti kőműves barátunk, Jóska bácsi felesége házunk építője, Schalk Alberttel együtt. Tercsi, Szlávikné a tokodiak ügyeskezü varrónője. A legfiatalabb Ilus, Holdampfné, segítöm az emlékezésben. Ha ragadványnevet adományozhatnék – a 21. században –, a kompjuteres Muzslai lány ragadványnevet adnám. (A falu esze, Beck Kati nénivel együtt, nincs olyan dolog, amire pontosan ne emlékezne.)

- Ugye elfogadod? - Elfogadja. (A ragadványnevet valamikor valaki, valakinek, valamiért adta, adták. Mivel Tokodon csak egy – tősgyökeres – Muzslai család volt, van a leszármazottakkal együtt, ez nem a megkülönböztető, hanem a jellemző tulajdonságjegyet mutatná.)

A Muzslai családhoz tartozó képen látható – középen – a délceg Sándor, aki a II. világháborúban, Lengyelországban, Modlin-nál esett el 1944. 07. 27-én - a halotti jelentés szerint.

A képen látható még Kolbert Gizi néni, a kisfiú Toncsi, egy Kolbert lány, mögöttük Toncsi bácsi, Sándor, veres Papp Ferencné Ilka karjában meghalt kislányával, Szabó Feri bácsi, mellette az anyja, Putcz táti kőműves, M. János gugol, a ház a szomszédunkban épült.

Két családtag, Zsuzsa, és lánya, Annamari 2011 júniusában felkereste a katonai temetőt. Ebben a Varsói Magyar Nagykövetség és annak egyik munkatársa – régi ismerős, barát – segítette őket. A még ma is katonai területen lévő, több hektáros temető látogatható. A német hadsereg kötelékébe tartozó elesett magyar katonák neve is a szürke gránit kereszt emlékművek egyikére került. A kilencedik keresztben találták meg a nagybácsi nevét - a kb. 2200 név között.

Kedves kis üzletek

Mihalik vegyeskereskedés

Emlékszem az aránylag nagy üzlethelyiségre, széles, mély polcaira, vas és iparcikk árusítására, tálak, fazekak, lábosok, szerszámok, hordók, üstök tömegére. (Ebből lett a Szövetkezet, majd az Uniker vasboltja, a tulaj maradt.) Az üzletből nyílt a lakás, udvarra néző ablakokkal. A raktár nekiépült a Porhegy dombjának. A tokodról elszármazottak találkozója eljöttek a Mihalik testvérek, Sanyi és Laci. Kortársként örültünk egymásnak, a régi diákévekre

emlékeztünk. Beszéltem terveimről, írásomról. Laci rövidesen fényképmásolatokat küldött, majd az eredetieket az üzletről, az előtte álló fiatal szülőkről és a „kuncsaftokról”, akik közül csak kettőt nem ismertem fel. Balról id. Csipke Károly pék Annus lányával az ölében, buci Papp Bözsi (számel Robotka Rezsőné), Mihalikné (a híres „Elza” frizurájával, erre nem emlékszem), a főnök fiatalon, csinosan. (Én már az öregedő, alacsony Sanyi bácsit látom, amint függén tüsténkedik a nagy pultok mögött.) Mellette Csipke Giza, Kapa Kálmánné (Panni néni), Tállainé (Juhász Julianna). A kép 1929-ben készült, kiszámítottam. Rendkívül nagy érték ez a kép az ismert emberekkel, mögöttük a Schmoll-paszta, Lux-, Flóra szappan reklámjával. Ezeket még álmomban is látom, mint a Frank-, a Cikória-, a Maláta-kávéét, a mai rikító, sikító, vibrálókat 5 perc múlva már nem tudom felidézni.

Néhány házzal feljebb a **Zsolozsmás** üzlet, az érdekes ajtón belüli lépcsővel, ide fel kellett menni. Főleg élelmiszert árultak. Az L-alakú pulton üvegekben, dobozokban mindenféle színes cukorka, ezekre tisztán emlékszem, meg a – úgy mondták - „mindig kapatos Zsolira”, Apám mulatós cimborájára.

A templomnál a **Seres bácsi boltja**, amiről már írtam. A másik utcában a **Sztraka pékség a mini üzlettel** (kétszemélyes, az eladó, a pult, meg egy vásárló), két kedves úriasszonnyal, Ida nénival és Juliska nénival. Ida volt inkább a rátermett üzletasszony, Juliska hátul, a házban és a pékségben segédkezett. A testes, kopasz, kerekfejű, mindig mosolygó Sztraka pék volt az üzletek harmadik tagja, róla nevezték el az üzletet is – lehet, hogy nem is így hívták.

A háború utáni élelmiszerjegyekre még emlékszünk. Fejadagot kaptunk a fontosabb élelmiszerekből, ezeket kenyérre, lisztre, cukorra stb. válthattuk be. Én csak a kisbolt előtti sorban állásra emlékszem, meg a még meleg kenyerek kiosztására. Leadtuk a cetlit, fizettünk, vihettük a nekünk járó kenyeret. Akinek nem jutott, másnap újra sorba állt. A Sztraka pékségről a kenyérsütés élménye jut az eszembe: szertartásos, nehéz munka. A kenyérsütésre előző nap jelentkeztünk be, a fél nyolcasra vagy a délelőttire. Az elsöre már hajnali négykor kellett ébredni.

Amikor nagyobb lány voltam, kiharcoltam, Anyám örömmel engedett (addig Ő az üzletet készítette nyitásra) – én süssem a kenyeret. Minden mozzanatát ismertem, elég volt időnként rám pillantani.

Az előző kenyértésztaból félretett darab keményre száradt kovász

áztatásával kezdődött a munka. Nagyméretű vajlingba vagy fa dézsába lisztet szitáltam (ezt Anyám mérte ki, rozs és búzaliszt felesben). A megpuhult kovászhoz élesztő, só, langyos víz került, a liszt mélyedésébe öntve az ujjak között átszűrt keveréket, csomómentesen. Az előzőleg megfőtt, áttört krumplival, kevés liszttel vegyesen keverve kész volt a kovász. Létraszerű, kétfokú fa eszköz (a szitálásnál is segített) a tál tetejére került, ráborítva a vászonkendő, így kelt, pihent a reggeli dagasztásig. Hajnalra egy kúposodó, hólyagos dombocska lett a liszt közepén. Kézmosás, fehér nagy kötény, a fejre kendő, és kezdődhetett a dagasztás. Először keverő mozdulatokkal, langyos víz adagolásával, aztán két kézzel alányúlva, felemelve, felhajtva a tészta, ökölbe szorított kézzel dagasztva. Ezt addig ismételni minden oldalról, míg a tál oldalán nincs ragacs, a tészta fényes, hólyagos lesz. Keményre sikerültre víz loccsantás, puhára liszt szórás, és kezdődik a dagasztás előlről, míg a dagasztó homlokáról, nyakáról folydogál az izzadság (de nem tudja tészta kézzel letörölni). Nálunk az itt nyaraló Koch Tibi volt a törölgető, hogy ő is csináljon valamit. Liszttel szórva, rá a „létra”, a vászonkendő. Ha hidegebb volt a konyhában, még fehér tollpárna a melegítéshez. (Előtte Anyám a kész tésztába a keze élével keresztet nyomott, ezt én is megcsináltam.)

A szakajtókosarakkal, a lisztezett vászonkendőkkel már melegedtek a **szakításig**. A hatalmasra dagadt tészta ráborítva a lisztezett gyúródeszkára, két nagyobb és egy kisebb gombócra szakítva. Két hosszúkás, nagy és egy kis kerek kenyeret sütöttünk mindig, hetente egyszer. A kenyérsütés legszebben koreografált mozdulata az átgúrás, szabályos sima gömbbé formálás. Ez az, amit máig nem tudtam tökéletesen megcsinálni úgy, mint az Anyám, ebben akkor Ő segített. A hosszúkásra vagy kerekre formázott tésztát az egyik kézbe fektetve kellett a kosárba pottyantani.

Rá egy névvel ellátott cetli, kendő ráhajtva, tovább pihenhetett. Aki ilyet nem csinált, nem csinálhatott, el sem tudja képzelni, milyen büszkén vittük ketten a három kenyereskosarat a pékig, a kicsit a Húgomnak átengedtük, ő is vegyen részt a kenyérsütésben.

A pékműhely a reggeli melegével, illatával semmihez nem hasonlítható. A kemence alja már vörösen izzott, a mester lement a két-három lépcsőnyi mélyedésbe, kotrólapáttal húzogatta a fahasábok parazsát, hogy mindenhol egyforma meleg legyen a kemence. A feketedő parazsot az alsó rekeszbe kotorta, a törmeléket, hamut is kisöpörte. A tele szakajtókosarokat Juliska néni a polcokra rakta, érkezési

sorrendben. Elkészült a kemence. A mester a nagy péklapátot a kemence faláról lekasztotta, a nyílásába tette, a nyelét a lépcső tetejére. A lapátra lisztszórás, a kosár ráborítva, a felesleges liszt lekefelve, a neves cédula rányomva. A mester a kemencébe kukucskálva tolta be a nagy, fehér félgombócot a nyílás belsejébe. Egy rántással kihúzta a lapátot, ott maradt a kenyértészta. Ezt a műveletet „szájtátva” lestem: a puha tészta hogy jön le a lapátról? Alányúlni, leverni, áttemelni sem kell - a mester tudta, ez volt az ő művészete. Tehát ez volt a kenyér **bevetése** a kemencébe. Az ajtóban várva az üres kosarat elkaptuk, mehettünk haza. Juliska néni utánunk kiáltott: „Tizenegyre jöhettek a kenyérér’!” Kiszedéskor a pék a forró kenyereket hosszú szűrű, vizes kefével végigsimította, attól lettek fényesek. Mikor az első meleg kenyereimet kendőbe csomagolva, magamhoz szorítva vittem haza, a büszkeségtől irultam-pirultam, mint a magasra dagadt vörös-piros, ropogós alkotásaim.

Moczár János bácsi, a szőlőcsész és a Moczár család

A faluba kerülve kenyérért gyorsan körém – az új gyerekhez – rendeződtek a közeli, az utcabeli társak. Felismerték kalandvagyamat, mehetnékemet, szinte naponta hívtak újabb és újabb felfedezőútra. Ami csak nekem volt új, ők bemutatták: a Káposztásokat, Füzéseket, Kertekalját, messze kalandozva a **hosszú Pékárkák**at, a földe magasodó **Sashegyel**. De a másik irány az **Újszőlők**, a **Gete-alja** is maga volt a mesevilág. Az érdekes, izgalmas kirándulások az őszi időkre tehetők, amikor érett a szőlő, potyogott a dió, a szőlők-végi szilvás-bozótosban mézédés „parasztzilvát”, „magyarszilvát” találtunk (én kereszteltem így őket), vagy az oltatlan őszibarackfák alatt lepotyogott, magvaváló, fehér, kásás húsú barackot.

Kezünkben rongytáska, kis kosár, nagy zseb (nejlon zacskó még nem volt, hála), és elindultunk „bengészni”, legtöbbször az öreg Únyi-patak mentén, ami a mai mesterséges mederrel párhuzamosan folyt, a **Zúgónál** lévő hídon lehetett a másik oldalra átjutni.

Tehát a **Pékárkák** szőlőinek a végében a Wéber malom felé haladva a szélső tőkékről egy-egy kis fűrtöt lecsippentettünk. A leszüretelt szőlőben bengésztünk igazán. Azon végighaladtunk, éles szemünk mindig talált elhagyott fűrtöket, feketére érett otellót, fehér-, vörös denkát, fránkost, nagy szemű „gomb” szőlőt, hosszúkás kecskeszeműt,

kadarkát, gahért és mást. Zsákmányunk nagy részét behabzsoltuk, kevés került a kosárba, egy-egy alma, több dió. Lakmározásunkat a szőlőcsősz ökörszarvból készült tülökjének (kürtjének) borzalmas, ijesztő, félelmetes hangja szakította félbe. (Az ökörszarv-tülköt – akkor – Juhász Sándor bácsi csinálta, 10 liter borért, micsoda cserekereskedelem!) A szőlők felső, domb felőli végén sétálva a csősz belátta az egész oldalt, így minket is. A kutyáját ránk uszította – nem félelmetes farkaskutya, csak egy kis puli volt –, mi az ijedtségtől eszeveszetten menekültünk, ki merre látott. A kutya a szőlőtőkék között rohanni akart utánunk, bukdácsolva, csaholva eredt a tolvajok után. A tülök meg csak szólt, egyet, kettőt, hármat tülkölve, jelzést adva a többi szőlőoldal csőszeinek: legyenek résen, tolvajok járnak a szőlőkben. A csősz, ha valakit elkapott, elnászpángolta - no nem nagyon, ha gyerek volt, és csak egy kis szőlőre éhes; szíve szerint adott volna egy fürtöt neki, ha teheti. A kutya farkcsóválva visszaballagott a csőszhöz. Ő leengedte a nyakában lógó tülköt, tovább ballagott, munkáját jól végezte, elzavarta a „pernahajder” gyerekereget, a szőlőtolvajokat.

Ez a csősz volt a Moczár János bácsi.

Ennyi szószaporítás után eljutottam a bemutatásához. Mivel a közeli dombon laktak – az udvarunkból akkor látszott a ház –, jártam hozzájuk; gyermekeikből, unokáikból játszótársaim is voltak. Ismerem, megfigyeltem alacsony természetét, görbe, gyorsan járó lábait, tarisznyáját, és az utána lépkedő, **Piri** nevű kicsi kutyáját. Az utcán vagy otthon látva kedves, apró öreg (bár azt hallottam, „paprikás” ember volt,) a szőlődombon félelmetes, büntető hatalmas „úr”, még ijesztőbb a tülökje hangjával.

János bácsi nem csak a félelmetes csősz képében jelenik meg előttem, hanem mint a titokzatos apa is, aki 22 embert nemzett. Hát ez meg hogy lehet? Erről a még élő lánya, a 96 éves Rozi néni mesélt, kiegészítve az én ismereteimet, kitűnő szellemi és fizikai állapotban.

Az apa pilisvörösvári. A Tokodhoz tartozó Ótokodra nősült. (Néhány házból álló bányásztelepülés a Gete aljánál.)

Három gyermeke született. A feleség tüdőbajban meghalt, két kicsi gyermekével együtt. Az apa megmaradt fiával, Jánossal bejött a faluba. Elvette az Únyról származó Pap Rozáliát, aki 19 gyermekkel áldotta meg. Ezzel a gyermekáldással akár a Guinness Rekordok Könyvébe is bekerülhettek volna. Már unokák is voltak, amikor még születtek a Moczár gyerekek. A felnőttkort megélt legfiatalabb Kati 72 éves, míg

két unoka, az egyik a féltestvér János fia, János és Léna lánya, Horváth Magdi 6 évvel idősebbek, velem jártak elemi iskolába, tehát 78 évesek. A 19+1 gyerek hogy férhetett el a dombtetői kicsi udvarú, szobakonyhás házban? Úgy, hogy egy született, egy meghalt, volt, hogy kettő a nagy járványok idején (tüdőbaj, feketehimlő, torokgyík), mint az én nénikéim, bácsikáim, 13-an.

A nagyok családot alapítottak, elhagyták a házat, helyet adva a születőknek. A neveket nézegetve érdekes dolgot találtam: két Rozáliát, Máriát, Katalint, Lajost. A meghalt nevét egy újabb születő kapta. Az is igaz, hogy nem volt még akkor keresztnév felsoroló könyv (utónévkönyv), amit a gyermek születése előtt böngészni lehetett. Úgy gondolom, 30-nál több keresztnév nem volt forgalomban a faluban, akkor. Gyermeki fülemnek úriként csengett a Borbála, Pánczél Brigitta néni, Robotka Eszter, Éliás Hermina néni neve, ebből van még egy mai Robotka Hermina. Visszatérve a Moczár gyerekekhez: a 22-ből csak 9 élte meg a felnőtt, majd az öregkort: János, Magdolna, Rozália, Ferenc, Géza, Vilmos, Sándor, László, Katalin. Rozália 93 éves, Katalin 70. (23 év különbség!) Már csak ők élnek.

Miből és hogyan élhetett ez a népes család?

A családfő bányász volt. Nyáron leszanálták őket, mert nem kellett a szén, ekkor lett borjúpásztor és szőlőcsősz - ezt a funkcióját öreg korában is megtartotta. A felnövő testvérek mindegyikét ismertem, ismerem az unokák többségét is, kettő iskolatársam volt, de néhány unokát tanítottam is, így a Rozi néni 5 Németh gyerekét. Az ismereteimből, tapasztalatomból elmondhatom, állíthatom, hogy tisztességes, rendes, dolgozó, (gondoljunk Vili bácsira) gyarapodó, jó módban élő, többnyire bányász-embereket neveltek, nehéz körülmények között, Rozi néni és János bácsi.

(„Ma nem szülünk egyet, pláne kettőt, ha nem tudjuk felnevelni, első az autó, ház” – mondják a fiatalok. „Mit tudunk adni nekik ebben a nyomorúságos helyzetben?” - kérdezik. Például becsületet, tisztességet, a munka szeretetét – beszélünk még ilyenről –, mint a Moczár család.)

A 95 éves Rozi néni mesél, Apámra emlékezik. Első férje **Süveges Károly**. 51 társával együtt szerencsétlenség áldozata lett a nagy bányakatasztrófa – sújtólégrobbanás az Erzsébet-aknán – idején. Itt

maradt három gyerekkel, Juliskával, Karcsival és Gézával. A bánya segítségével egy kis házat épített a Káposztás utca végén. Alighogy elkészült, jöttek a sorozatbombázások. Szőnyegbombázás, láncosbombák - ezt a borzalmat akkor tanultuk, ismertük meg. Egy ilyen alkalommal, amikor láncos bombákat dobtak le, egy a jegyzőkerthben, a másik a pincénk végében (erről máshol is szó volt), egy a hídon túl, egy a Rozi néni házánál ért földet. „A szegény embert még az ág is húzza” - milyen igaz ez a közmondás! A háború után kezdhettem újjáépíteni. Apám és a Duka Rozi néni (nekik lett akkor egylovas kocsijuk) segített, hordta a homokot, meszet, téglát és más építőanyagot - amit akkor lehetett, hogy a három gyerek feje felett fedél legyen.

- Feri bácsi, számolja össze a sok fuvart, mennyit fizetek? - kérdezte Rozi néni.

- Semmit nem fizet, örülök, hogy segíteni tudtam magukon! - válaszolta Apám.

- Ancikám, Isten áldja meg Apádat, még a „halóporaiban” is! Bajait, tragédiáját, korai halálát őszintén megsirattam – mondta Rozi néni.

Ekkor az én könnyeim is kibuggyantak - hát ilyen volt az én Apám.

A három gyerekből már csak Géza él. Nemrég jött hozzánk. Mondom, hogy könyvet írok, amiben a Moczár családra is emlékezem, dicsérem Anyja frissességét, emlékezetét.

- Apádról én is mesélek. Kis srácként, a háború után mindennapos betévedő voltam az udvarotokba. Feri bácsi mindig adott munkát, legtöbbször a köszörűkövet hajtottam (kést köszörült), többször a kolbásztöltő karját, fát, vizet hoztam, nagyon jól éreztem magam Apád mellett. Játékos volt, viccelődő, látszott rajta, hogy szereti a gyerekeket, különösen a belevaló srácokat. Tudta, hogy nyomorúságban élünk a front után, éhezünk, apa nélkül a három gyerek. Megjelentem, sündörögtem körülötte. Még nem, vagy már nem volt lovaskocsija, kiskocsival mentünk jégért – estefelé – a verembe. Üresen boldogan húztam, jó játék volt. Ő nagy léptekkel, szuszogva igyekezett utánam. Beöltözve, létrán lement a hideg, sötét verembe. A jeget megtörte, kosárba rakta, a kampóra akasztotta, alulról emelte, én felülről a csigán felhúztam. Mindig akadt még alkalmi segítő haver, akivel a ponyvával bélelt kocsiba öntöttük. Siettünk, hogy ne olvadjon, így is sötét csíkot húztunk a poros úton. Ő húzta, én toltam. Létrát támasztott a nagy jég szekrényhez, a jól „kipárnázott” szigetelt ajtót felemelte, beöntötte a kannában feladott jeget. Kalapáccsal darabolta, hogy jó tömör legyen.

Bőségesen megfizette az „órabéremet”. Annak örültem, ha Feri bácsi megkérdezte: „Öcskös, mit akarsz enni?” (Ilyenkor biztos a maga nyomorúságos, éhezős gyerekkorára gondolt.) Munkadíjként mindig adott valamit: tőpörtyűt, hurkát, de az volt a nagy ajándék, amikor a kolbásztöltés után – viccesen – Apád egy pároskolbászt akasztott a nyakamba: „Vidd, ebből mind jól laktok!” – mondta.

Ezek hallatán gondolhatjátok, milyen melegséget éreztem, itt fönt.

Ha már János bácsiról írtam, illik megemlítenem a többit is, akik – az én időmben – a szőlődombokon csőszkődtek.

A sánta **Juhász Sándor** bácsi az Újszőlőkben. Az általa készített túlkökökkel riasztották el a szőlőtolvajokat. **Lehoczi Jóska** bácsi (Ili óvónéni nagyapja). Csőszkődött még **Faragó bácsi**, Soósné Boriska apja. Elnézést, de többet nem tudok felsorolni.

Nemcsak a szőlőket, a borospincéket is vigyázták az éjjeli betörőktől. A pincegazdák ezért **1 fertály** (negyed hekto, kb. 22 liter) bort fizettek, évenként. A számtalan pincével (ami több száz, akkor) szorozva a csősznek több bora lehetett, mint a nagy szőlősgazdának. Ez nem pontosan így van. A nagyobb gazda, vagy a bőkezűbb egy fertályt adott, más egy **fickónyt**, ami 4-5 liter. Az elvégzett megbízatást szigorúan ellenőrizték. Hát ez hogy lehetséges? Ekkora területen, a Pincék több völgyében – csakis furfanggal. A pinceajtó küszöbére a gazda egy negyed téglát tett, ezt a csősz ottjártakor elvette, a fal mellé tette, bizonyosságul, hogy ott járt. Ezt nevezhetjük akár becsülettéglának is. Ehhez hasonló furfangot – sok esetben – napjainkban is lehetne alkalmazni a „semmiféle” ellenőrzés helyett.

Berta néni, a tarhonyakészítő

Elmondom, milyen volt. Csodálatos kis teremtes, pöttöm, kicsit telt, hajlott-púpos testével, előrenyújtott fejével, orrára csúszott szemüvegével, alakjánál jóval nagyobb fehér kötényével, ami akkor készülhetett, amikor még jóval magasabb volt. A fiát sem hagyhatom ki: anyjánál kicsit magasabb, alacsony, öreg fiú, fekete szemmel, göndör, bozontos fekete hajjal. Ő hozta az anyja teljes műhelyét, ketten battyogtak Altáróról a faluba. (Most is tudom, hol laktak.) A fiú hátán a fateknő, az összecsukható, kecskelábú bak, a néni hozta a többi eszközt, rostákat és mást, ami a munkához kellett.

Csak jó, száraz időben dolgozott, a vén, kopasz körtefa árnyékában, a bejárati lépcső mellett, vagy a folyosón. Maga köré rakta akkurátusan székre, asztalra eszközeit, a szükséges kimért anyagot. A fiú felállította a fa bakot, rá a teknőt. Nagy tálban kimérve a lisztet, a füles bögre-fazékban a sok felvert tojás, sózva. A teknőbe lisztet szórt, a kezével merítve meglocsolta tojással, a teknő oldalán, alján két kézzel, körkörös mozdulattal simogatta, tekerte. Megint liszt, tojás, simogatás, addig, amíg minden elfogyott, a teknőben vastagon a sok kemény golyó, a sárga tarhonya. Fa lapáttal egy tálba szedte. A terasz előtt félárnyékba, vagy a teraszon felállított, fehér terítővel letakart asztalra terítette, kézzel finoman, egyenletesen eligazította az apró golyókat. Megszáradás után kezdődött a rostálás. Először a kislyukúval, az aprószemek a teknőbe hullottak, ez volt a húsleves tarhonya. A másik rostán a következő méret hullott ki, krumpli- és gulyáslevesbe való. Ami benne maradt, a legnagyobb szemek, paprikáscsirke, pörkölt mellett lett köret. Minden méretűt más-más fehér kendővel terített asztalra simított száradni, időnként a kezével végiggereblyézte, forgatta, hogy egyenletesen száradjon. Este összefogtuk a terítőket, bevittük, nappal újra kiterítve száradt, míg kopogós kemény lett. Vászonzacskóban, száraz helyen tartottuk. Ez a mennyiség talán fél évig elég volt a családnak.

Még annyit, hogy Berta néni nagyon szeretett beszélni, mesélni, mi pedig szívesen hallgattuk, még a felnőttek is, mert csodálatos szegedi tájszólással beszélt, de úgy, mintha más magánhangzót, mint ő-t nem is ismert volna. Így tudtuk meg, hogy Szegedről jöttek a bányába, a tarhonyakészítés tudományát is innen hozta, megismertük történeteit, a szegedi fiatalságát.

Évente kétszer biztos jött, több kiló gyönyörű sárga – nem szürke – tarhonyát csinált a front előtt és után is, amíg tudott, aztán egyszer csak nem jött.

Lekvárfőzés a nagy üstben Soós nénival

Nyári időben ott állt egy nagy üstház kitámasztott füstcsővel a kút mellett. Mindig más üst került bele, attól függően, hogy mit akartak főzni. Most **szilvalekvárt**, sok kiló szilvából, amit a segítők (Juhász Mancsi, Mariska, Nénnye, egy-egy gyerek) előkészítettek, kimagoztak. Közben megérkezett a szakértő, lekvárkeverő a szomszéd utcából, a

Soós néni, fájós bekötött lábú (az volt a betegsége, mint az Etel nagyanyámnak), böszoknyás, – úgy láttam, – öreg néni. Gyakran jártam a kis házban, ahol fiával, a jó humorú Pista bácsival, feleségével (Kellner Piroskával) és a Buncsuk unokákkal lakott (szoba-konyhában, elégedetten). Ők kb. egyidősek voltak velem, sokat tanyáztak nálunk segítőként, lovaskocsikázni, játszótársként. Finom farsangi fánkot ettem náluk.

Üstben volt a szilva, alágyújtva, Soós néni leült a hokedlire, kezében az érdekes, két darabból összeácsolt L alakú, a végén kiszélesített lekvárkeverő kanál, járt körbe-körbe, előre-hátra az üst alján, oda ne égjen. Mi, gyerekek hordtuk a hasábfát, tüzeltünk, közben sokszor kóstolhattuk karajkenyérre púpozva. A sűrűsödő lekvárt mindig nehezebb lett keverni, valamelyik fiatal besegített. Akkor volt jó, ha vastagon a kanálon maradt. A főzés tartósította, cukor, szalicil nem került bele, így is mézédessé lett. Széles szájú köcsögökbe, fazékba, zsírpapírral bélelt dobozba merték, ruhával lekötvén száraz helyen tárolták, padláson. Ha nagyon megszáradt – öreg lett –, csak késsel, vágva lehetett az edényből kiszedni, dobozból kiborítva szeletelni ezt a fenséges ízű csemegét.

A paradicsom is ebben az üstben főtt, csak kevesebb ideig, míg a bőre összecsavarodott. Kézi passzírozás után üvegekbe került, majd szárazdunsztba a pokrócokkal bélelt nagy ruháskosárba.

A gyümölcsöt – gyakran fél mázsa szilvát – és a csaknem ennyi paradicsomot vették, a termelésükre nem volt idejük Anyáméknak.

Lópatkolás és a kovácsok

A kocsiknak, a lovaknak mindig „menetkész” állapotban kellett lenniük, télen, nyáron. Gondolom téli-nyári patkót is kellett cserélni. Amikor kocsik közül valamelyik javítás alatt volt, akkor a másik állt ki a kocsiszínből. A lovak patáját is ápolni kellett a patkolókovácsnál. Ide is szívesen mentem, de láttam őket a ház előtt, az utcán dolgozni iskolába menet, csavargások idején, vagy futárként: „kérdezd meg, vihetjük-e a lovat?” – igazából ő vitt minket a kocsival.

A hozzánk legközelebbi kovács az Aladár kocsmá szomszédja, a „palikovács” Juhász Sándor, Ő korábbról, míg a Pánczél kovács a későbbi időkben dolgozott. Régebben Farszki Jóska bácsi is patkolt, de az utolsó patkolókovács Nébel Károly, ő a kisház kovácsműhelye előtt állította fel a patkoló szerszámait.

A műveletet nagy izgalommal, együttérzéssel figyeltem: mit csinálnak, fáj-e ez a lónak? A kovács az ölébe, a térdére emelte a lábat a nagy bőrkötényére, egy kampós szerszámmal lerántotta a régi patkót, előtte kihúzva a patkószöveget, vigyázva, hogy a benne levő lágy részt ne sértse meg. Nagy reszelővel akkurátusan formázta, tulajdonképpen az egypatás körmét kimanikűrözte, ezt mondták is viccesen. Beigazították és több nagy szöggel rögzítették. Ekkor becsuktam a szemem, elfordultam. Megijedtem? – kérdezték. Ez a lónak nem fáj, csak a vastag szaruba verték a szöveget, majd elcsípték, megreszelték.

A patkoláshoz fűződő történetet most mesélem el, bár később történt, 1947 nyarán. Elküldtek egy zacskó szöggel vagy mással az öreg **Farszki Vince** bácsihoz, aki a házban, üzletben, műhelyben a vasas-kovács munkákat készítette. Az ólak húzós zárait, vas fogasokat, akasztókat, kampókat, nem is tudom, mit még, pedig a megrendelést, helyszínre hívást velem intéztették, még iskolaidőben is szaladj a Farszki bácsihoz szöveggel. Legtöbbször, ha üresen mentem, az árok vizében (akkor még tiszta forrásvíz volt, nem folyt benne fekália) vagy a parton szaladtam végig, a kertek alatt, míg egy állat – patkány, hatalmas varangyos béka, vagy más bozontos – megijesztett. Akkor is kihagytam az árkot, amikor a vízben üvegre léptem és felhasadt a talpam.

Hű, de elkalandoztam a **szögtől**. Vittem a lisztes zacskóban az öreg szöveget, vagy valami mást – láttatok már ilyen, nem is igazi szög volt, nézzétek meg az interneten, mert csak lerajzolni tudnám – megjavítani, kihegyezni - nem tudom. Mivel a kovácscsal szembeni kerek kútban volt a környék legjobb vize, amivel főztünk (csak ebben főtt puhára a bab), ittuk, egy vizes kannát mindig vinnem kellett, ne menjek üresen. Átadtam a zacskót.. Mondta a jól megtermett – úgy láttam –, igen kedves kovácsmester, hogy mikor menjek érte. A kannát megtöltve siettem haza, hogy olvassam az abbahagyott könyvet. Úgy belemerültem az olvasásba, hogy elfelejtettem, hogy menni kell a kovácshoz. Rámkiabáltak, siessek, mert mennének patkoltatni (hova?). Futottam végig, megint a vizeskannával, megkaptam a zacskó szöveget, megtöltöttem a kannát, leültem a vályúra kifújni magam. Ijedtemben – még otthon – kezemben maradt a könyv, gondoltam, egy kicsit olvasok, aztán majd szaladok haza. Megint nem éreztem az idő múlását, felocsúdtam a könyv izgalmaiból, kaptam a kannát, szaladtam, végiglocsolva a lábszáramat. Kérik a szöveget, már vártak rám, „atyaisten”, az itató vályún maradt! A réműlettől alig tudtam lépni, nem

még szaladni, mi lesz, ha valaki elvitte? Megtaláltam, nem vitte. Hazaérve olyan szidást kaptam, nyilvánosan, mindenki előtt, amitől még most is borsódzik a hátam. Persze az olvasási mániám is előkerült, mert a munka helyett is olvastam.

De sajnálom a „modern” kor gyermekeit, hogy „igazi” kovácsműhelyt nem láthatnak. Bármennyire is érdekelt (az utcáról így is belestem a Farszki kovács műhelyébe, a nagy ajtó nyitva volt) csak úgy kíváncsiságból, egyedül nem mertem volna bemenni. Mindig volt mellettem egy-két mitfarer (Mitfahrer – kísérő), vagy Apámat kísérve nézelődhettem, sőt fűjtathattam is a tüzes kemencét. Láttam, hogy a tüzes vasdarabból, hogyan lesz patkó, vagy más. Úgy alakították a tüzes vasat – bal kézben nagy harapófogóval szorítva – az üllőn a nagy kalapáccsal, ahogy akarták, a lapos vasba még lyukat is tudtak ütni. Ha lehetett volna, órákig elnéztem a pattogó szikrákat, a nekem csodálatos játékot.

A Bukó család és a zene

A Bukó zenekar tagjai a „mi időnkben” a Kantinban is muzsikáltak. A velük való kapcsolatmról a mesélésekből tudok. A férfivá érett – valamikori – legénykék büszkén, hízelegve mesélték a csinosodó lánykának, nekem, hogy táncoltattak annak idején. Amikor a saját lábamon meg tudtam állni, a megszólaló zene hangjára, ritmusára ügyesen forogtam, ráztam a pelenkás fenekemet. A legények felkaptak – T. János, M. Karcsi, Béla, S. Sándor, F. János, P. Feri, a ludovikások és mások –, karból karba adtak, így lehettem én, mint a kézről kézre adott „bálkirálylány” a „betonplacc” táncosa 2-3 évig, míg a szüleim a Kantint vezették.

Tehát már kezdet kezdetén belém ivódott a **Bukó-zene**. Később megismertem a kis és a nagyobb zenekart a színjátszások idején, a Levente-otthonban, majd a mulatóhelyeken.

Mind a három mulatóhelyen, bálokon zenéltek, az Aladár kocsmában az iparosoknak, a Süvegesben a parasztoknak, a Kantinban a bányászoknak. (Mindenki mindegyikben mulathatott.) Ezekon a helyeken már én is táncoltam – vagy csak báméskodtam – kicsi lányként a saját lábamon, nem csak a fiúk ölében. A nagy mulatságok – farsang, búcsú – három napig tartottak, a zenészek is eddig húzták, vonták, fűjték a talpalávalót. A **zenész Pali bácsi** is a társasághoz

tartozott Apám mulatós éveiben (a „kisfröccs” ivókhoz), azokhoz, akikről többször beszéltem. Gyakran hegedült a zenekarban dr. Gimesi házi orvos is. Pali bácsi az egyik Aladár-bálon ismerte meg Horváth Borbálát, a feleségét. Így már végleg tokodi lett, Tatabánya és Mogyorósbánya után, ahol az apja fűrómester volt. (Tatabányán már 10 évesen sikert aratott harmonikájával a színpadon.) Esküvőkön, keresztelőkön, pince-mulatságokon fergeteges hangulatot teremtettek. Pali bácsi zongorán, hegedűn, cimbalmon, tangóharmonikán játszott, ez a kép maradt meg bennem is Róla.

A négy gyermekét is zenére tanította, már kiskorukban. A színdarabok zenei kísérei – Pista és Laci – harmonikával szerepelnek a fényképeken. A lányok, Bözsi és Mariska is zenéltek a családi zenekarban.

A képen Pali bácsi dobol, Pista kicsi, Laci óriási harmonikával, Mariska hegedűn játszik. Egyik szobájukban csak a hangszerek laktak. Az utódok is zenélnek. Pista Amerikában 4 lányával házi zenekart alakított. Unokák, dédunokák is örökölték a zenész ősök tehetségét.

Azt is tudnunk kell, hogy kedvtelésből, a maguk örömeire, a tokodiak szórakoztatására zenéltek. Pali bácsi szakmája **cipő-felsőrészt készít**ő volt. Hat segéddel bányászbakancsokat készített a környék bányászainak. Kismotorra szerelt faládában vitte az „aknákhöz”, bányairodákba a kész bakancsokat. Az „öreghez” vittem a család cipőit javításra, majd a nála tanult Soós fiú későbbi vejéhez.

A családról Rózsi mesélt, kiegészítve az emlékeimet.

Emlékeim veres Papp Jóska bácsiéről

A háború közben és után, amikor még nem voltunk olyan „gazdagok”, hogy tehenet vegyünk, állandó látogatói, vevői voltunk a fürge, **kedves Anti néinek**. Szapora lépteivel cikázott a nyári konyha, a ház, a hátsó udvar között. Rendszeresen hozták a tejet, tejfölt, túrót (tojást nem, tyúkunk mindig volt) az ápolat, tiszta gazdaságból. A tejtermékek mellé egy-egy almát, körtét, marék szilvát, naspolyát, még kelt túrós kalácsot is kaptunk. Megnézhettem a kicsibéket, libákat a nyári konyhában. Gyümölcsöt venni is ide küldtek a kis kerek kosárral. A nyári konyha mellett – ami a baloldalon, külön állt – terebélyesedett egy nagy gyümölcsfa (körte, alma?) bőven rakva gyümölccsel, a kosaramba is jutott. Anyám többször elment kapálni a szőlőjükbe másokkal együtt (mikor?). Anti néni tejfölös krumplilevessel várta a segítőköt, amiből mi is – az ólalkodók – kaptunk. Ilyen finom tejfölös krumplilevest még nem evett – emlékezik a Húgom.

Anyám még a szüretelésben is segített, nem titkolt szándékkal a kanna szőlőért. A káposztásoknál vártuk, mert a szüretelőknek a Pékárkák vagy a Sashegyi domb felől kellett érkezniük. Szőlőnk nem volt, a „napszámból” napokig csemegézhattünk. „Jóvágású” bajszos parasztember a papa, **Jóska bácsi**. Nagy, hosszú parasztkötényében látom, ami az évek múlásával mindig hosszabb lett. Apám tisztelte, mint a többi parasztot, akikkel tisztességes üzletet lehetett kötni. Szívesen kísértem az istálló-szemlére, kisborjú, csikó-nézésre, simogatásra.

Ilka néni, a „helyre” menyecskét kontyos ünneplőjében nézegettem templomba menet. Kis lány koromban már ismertem, a családi házban gyakran láttam a szép, „uras” lányt, **Papp Bözsit**. Magas, csinos alakja kiemelkedett a „sorból”. Finom arcvonása, piros arca mása megtalálható fiain, unokáin, úgy, mint a veres Papp lányokon. Gyakori vendégük volt, így ismerhettem a messzire elszármazott úriember fiukat, Lacit. Mindig szívesen elbeszélgetett a kis csitri Gyuriczki lányokkal. (Olyan szép arca, égszínkék szeme volt, mint a lányoknak.)

A **Feri unoka** (de még a Zoli is) kicsi korától báméskodó volt a hentesudvarban, aminek a kapuja tárva-nyitva állt. (Így vágathatott ki az utcára a bika is, taglóval a fejében.)

Kérdezem Feritől:

- Emlékszel a tehenre, aki mohóságában lenyelt egy kétdecis

gyógyszeres üveget, és le kellett vágni? Apád, Nagypád is segített.

- Hogyne, én is ott voltam (számolok, alig néhány évesen). Apád felvágta a trágyára húzott gyomrát, benne volt az üveg, dugójába szúrt tollal. Előzőleg talán a pofáját, torkát kenegették száj- és körömfájás ellen. (Más helyzetben ezt már említettem.)

Kisferi tudta, Apám mikor „jegel”, követte a Közbe, a veremig, több sráccal együtt (többen meséltek erről a játékról), mind segíteni akart, a verem sem volt akármilyen. A viccelődő hentessel jól elszórakoztak a jegelő munka közben, a lovaskocsin, vagy a kiskocsit húzva, tolvá.

Csak Anyám mérgelődött: hol van már megint ez a Feri ilyen sokáig, mikor itt a rengeteg munka.

Apám katonatársa volt a családhoz tartozó **veres Papp János**, gyakran beszélt erről is.

A képen látható egy tehetősebb paraszt (cserepes) hosszú háza. Csípőre tett kézzel talán Anti néni lehet. Hátrább Jóska bácsi egy gyerekkel, nem tudni, melyikkel az öt közül.

Ismereteimet Feri bővíti. Jóska bácsi az első világháborúban harcolt, amikor meghalt a felesége spanyolnáthában, 1918-ban, 26 évesen. (Nagyon sokan meghaltak, főleg fiatal asszonyok terhesen, vagy kisbabájukkal együtt. Láttam egy fényképet, ahol egyszerre hat ideiglenes sír mellett álltak. Ezt a képet az utolsó pillanatban Etától megkaptam, így be tudom mutatni. A járvány idején gyorsan el kellett temetni a halottakat valahol, ideiglenes sírban. Ez itt egy műveletlen, gazonos, bokros, sziklás terület a dombjaink aljában. Segítőim sem ismertek rá a tájra. Érdekes a fényképezéshez széthúzó tömeg, feljebb még a bokrok között is álltak. Exhumálásakor az anya mellén feküdt a csecsemő. Több családban így maradtak árván a gyerekek, mesélte Kati néni is.)

Itt maradt négy Papp gyerek, Gizi (Csipkéné), Ilus (Izska Juhászné), Feri, Laci. Kalácskáék nevelték őket, míg Jóska bácsi 5 év orosz fogságból hazatért. (Folyékonyan beszélt oroszul.) Elvette felesége hűgát, Anti nénit, egy közös gyerekük született, Bözsi (Farszkiné). Happy enddel végződött a tragédia.

Hrasznik néni, a varrónő

Anyám kedves barátnője a haláláig.

Egy kis kitérő, mielőtt bemutatom őt. Amikor bejöttünk a faluba lakni, már volt varrógépünk. Hogy honnan (itt volt –e, vagy hoztuk, nem tudom). Először csak nézegettem, később varrni próbáltam vele, ez volt a gyönyörű szép **Pfaff** (így kell írni?), így maradt a fejemben. Öntöttvas állványa remekmű, a tulipános, leveles, indás tekervényeivel. Maga a gép is kecses, festett mintával díszített, rafinált szerkezet. Az első szobában állt a sarokban, mindig szem előtt, gyönyörködhettem benne. Még akkor is működött, amikor Apám megvette a használt **Singert** egy táti háborús özvegyasszonytól. A gyönyörűséges Pfaff a kamrába, a kocsiszínbe kerülhetett. Évek múlva még láttam, aztán eltűnt valóságosan, de az emlékeimben megmaradt. (Talán 35 éve villany-, 18 programos Neumann varrógépem van, de nosztalgiával gondolok a Pfaffra, a Singerre.)

Milyen volt Ő?

Lassan, a szavakat szinte ropogatva beszélő, megfontolt, oktató, okosságokat mondó. Úgy látszott, mindenhez ért, értett is. Mit, mivel

gyógyítsunk: Anyám mivel gyógyítsa isiászát, a csúzt, állandó gyomorfájdalmait. Hozott is gyógyító füveket, gyógyszereket. Tárgyilagos véleményéhez igazodni lehetett. Gyakori vendég volt a háznál, több napig is, a „laza” háború idején. Beült az első szobába, a varrógép mellé, az odakészített ruháskosárból szedte elő a foltoznivalót, henteskötényt (ezt varrta is), fehér kabátot, ruháinkat varrta, alakította, öregből újat. A lyukas zoknit, harisnyát is megstoppolta, a szövetnadrágot, mint a műstoppolók. (Stoppolni csak Nénnye ért rá néha a családban.) Késő nagylány koromig Ő varrta a ruháimat, kabátokat, Anyám szinte minden ruháját, idős korában is. Ezeket otthon szabta a nagy konyhaasztalon, varrta a saját gépével.

Azt hiszem, úgy számolom, hogy nyolc éves koromtól ültem a varrógépe mellett, Ő pedig mutogatta a varrás apró fortélyait, fogásait, hajtogatást, gépelést, befűzést, géphajtást. Neki köszönhetem, hogy egy tudással gazdagabb lettem. Egy kis hozzátanulással szabtam, varrtam, sőt évtizedekig tanítottam is.

Hrasznik néni a mai Béke utca egyik sarkán lakott. Korán meghalt férje (nem ismertük) bányatisztviselő volt. Két lányuk Lujza és Vali. Lujza egészségügyi dolgozó lett. Amerikában élt sokáig. Nyugdíjas korában hazajött az Anyjához, majd Pesten halt meg. Vali tisztviselő a bányánál. Fiatal korában történő tragikus esemény következtében szívbetegségben szenvedett, majd halt meg.

Anyám és Hrasznik néni együtt „nyaraltak” SZOT-üdülőkben, kirándultak. Zamárdiba is készültek, nagy izgalommal. El is mentek. A parton sétálva tudta meg, hogy a szembeoldalon Balatonfüred látható, ahol a Szívszanatóriumban halt meg szeretett Valikája. Nem akarta látni a Balatont, a szembeoldal dombjait, beteg lett, haza kellett jönniük. Pedig de készültek az útra, a jó levegőre, a hosszú sétákra, a parti üldögélésre a vendégszerető Anyámmal! A fájó emlék ezt nem tette lehetővé. Ezzel a néhány mondattal emlékezem Rá.

Néhány arc, figura

Ki emlékszik még az egyházvölgyi **Mitics nénire**? Gyermekkoromban megismert alakja 20-30 év múlva sem változott. Miért maradt meg? Mert érdekesnek találtam, hogy egy néni fekete-fehér kecskéket terelget a hegy alatt. A rossz kölykök el is nevezték „gedás Mitics néninek”. Nem parasztruhában járt, úriasan, de fejkendőben. Nagyméretű, fűzős cipőben ballagott le a dombról.

Az öreg úr, **Sajben bácsi** is egyházvölgyi volt, a széles utca jobb oldalán lakott. Állítólag Horvát Margit és Béla családjához tartozott. Gyakran szalasztottak, hogy hívjam segíteni a vágásnál, a ház körül. Hogy köze volt –e a szakmához, nem tudom, de viccelődéseire, kövérkés alakjára, kopaszodó, telt fejére emlékszem.

A legérdekesebb figura az öreg **Veiszart bácsi**. Gyermekkoromban nem volt még angol WC. Az udvar végében, a trágyagödör mellett állt a kis ház, ülőkével. Az egész ház (10-15 fő) ezt használta, bizony hamar felhalmozódott benne a rakomány. Jött az öreg Veiszart bácsi, vékonydongájú, a munkához illő szutykos ruhában, vállán két hosszúnyelű szerszám, rajta kanna lógott. Tubákolt a zsebéből elővett dohányos bőr zacskóból. Visszatúrte a zacskó száját, két ujjával csippentett a dohányból, tenyerében összemorzsolta, újra csippentett, az orrába nyomta, beszippantotta. A maradék visszakerült a zacskóba. Jöhetett a kupica kisüsti, aztán megindult a munka. A kisház hátulján egy nyílás, deszkával zárva, ez elvéve, innen történt a tisztítás a trágyagödörben készített mélyedésbe, amit szalmával fedtek le, de még napokig éreztük az öreg áldásos munkájának az illatát.

Érdekes, beszédes esküvői kép, az egyik Pánczél családról

Kaptam egy képet Attilától. Segítséggel kiderült, hogy a dédapja, Pánczél Péter esküvőjén készült. Kik láthatók a képen?

A közepén álló kicsi ember a vőlegény, mellette Pánczél Erzsébet, a menyasszony. Az előttük ülők – kitöltik a képet – a lány szülei: Pánczél

Sándor és Adolf Erzsébet, a bal sarkon ül a fiú anyja, Kovács Rozália, fölötté áll az apa, Pánczél Péter. A kép jobb oldalán Pánczél Anna néni, gazdag Pap Lajos felesége. A menyasszony mellett egy ismeretlen, Ő valószínűleg táti rokon lány, a ruhájából is ítélve. (Még ennyi Pánczél, nem lehetett ez érdekházasság két család egyke gyermeke között?)

Gondosan magasra halmozott farakás előtt állnak, valamelyik Pánczél gondozott portáján.

A vőlegény határozott, magabiztos lábtartása, csípőre tett keze bizony akaratos természetet sugároz. Messze állnak egymástól, mintha nem is lenne olyan boldog ez a frigy. Nem is volt, azt mondják. A lány szülei, különösen az apja, jóképű, derék parasztember, anyja határozott, táti sváb lány, pruszlikja sváb viselet, a vőlegény szülei már idősebbek. A három férfin régi tokodi népviselet, a kabát alatt magas nyakú, sűrű gombos mellény. Még egy ferde mosoly sem látszik az arcokon. A fiatal párnak egy fia született, Pánczél Rezső bácsi.

Apám segítői a mesterségben, a gazdaságban, a ház körül

A kantini időkről a beszélgetésekből, mesélésekből tudok. Emlékeim a háború utáni időkhöz kötődnek. Az üzlet újraindítása – Apám hazajövele után – 1945 nyarára tehető. Az állatok, az áru beszerzéséhez szállítóeszköz kellett. A löcsös és a stráfkocsi túlélte a háborút. Az első lovunk a kis szürke Buga doktor lova lett, a kiskocsit kevés rakománnyal elhúzta. A nagy lóhoz kocsis, mindenek kellett. A mogyorósi Marika ajánlotta magas fiatalemberrel töltődött fel ez a „státusz”. A nagy stráfkocsit csak két ló tudta húzni, különösen, ha néhány hízó került a platójára. Ide kettő vagy három ember is kellett, a kocsis, a rakodó, meg Apám, vagy a segéd. Az alakok megjelennek, de a nevek elszálltak. Egy mindenek segítőről, Sajben bácsiról már beszéltem, hogy ő értett-e a mesterséghez, nem tudom. Igazi hentes az altárói Dárdai bácsi volt. A fürge kis ember gyakran dolgozott nálunk, naponta átkerekezett. Különben a bányánál dolgozott, de vajon mit?

A nagy ünnepek előtti vágások több embert igényeltek, így az üveggyári **Poszpisek**, a tokodi **Csipánszki János** fiatal henteseket. Ők később Anyámnak is segítettek, a többivel együtt.

Apám a hentes és mészáros mesterségű testvérét – többszöri próbálkozással – maga mellé vette, mindig csalódnia kellett, pedig a jó szakemberrel üzlettársak is lehettek volna. (A zsalazsoni fióküzletet is Nénnyének kellett átvenni.)

Egy másik hentes az altárói Timár László, a lévai katonatárs. (Húga, Matild osztálytársam volt a zárdában.) Segédnek alkalmazta. Behízelt

modorú, hű, de nem szerettem. Ő volt az egyik „ludas” a hízók jeges dunai fürdetésében a karácsonyi levágás előtt. Nem ő volt a főbűnös, így maradhatott, amíg más disznóságot nem csinált, pl. megdézsmálta a kasszát. Egyéb bűne is lehetett, mert bosszú forralódott ellene. Apám Vele szemben Zsalazsonban megvett egy sarki telket, üzletet épít, konkurenciája lesz. A háború előtti fióküzletünknek jó híre volt a környéken, ami leégett. A történelem közbeszólt, a nagy üzletet is elvették, államosították.

A hentesek összefogásáról már beszéltem. Így tudtak újraindulni, megélni. Barhó Lajos bácsival, Keil Marcival gyakran vágtak nálunk és felezték disznót, borjút, még birkát is. Vettek egy ökröt (eladni ennyit egy hentes sem tudott, mikor negyed kiló levesthúst vettek, csonttal), a nagyobb vágóban levágták, negyedelték vagy darabolták. A mogyorósi **Havrancsik**, a tati **Keil Marci**, az üveggyári **Poszpisek**, a tokodi **Barhó**, egy esztergomi (talán Szenczi?), az altárói (nála idősebb) **Bajcsi** bácsi annyit vitt el, amennyit el tudott adni. A féltékenységet, üzleti irigységet nem ismerték. A környék nagy, gazdag üzleteiről is hallottam (neveket nem mondok), ezekkel Apám nem osztozkodott (ők sem Velük), nem üzletelt, büszkének, megbízhatatlannak tartotta őket.

A legmegbízhatóbb, leghűségesebb **szakember Horváth Imre bácsi**. Hogy mikor került a műhelyünk közelébe, nem tudom. Ő Pesten is élt, szakmájában dolgozott nagy hentesüzletekben.

Feleséget Tatárszentgyörgyből hozott

Tokodra, akinek Kati a hasonmása. Gyakran küldtek a következő szöveggel:

- Menj a Horváth bácsihoz, holnap jöjjön, marhát, disznót vágunk!
Szaladtam, - kerékpár, autó, telefon még mutatóban sem volt. Az **Egyházvölgyben** felfelé a hegynek, kicsi telken, kicsi házban laktak, akkor már több gyerekekkel. Ebszönybányán dolgozott, külszínen.

A mestersége a hobbjá lett, és egy kis mellékes a hat gyerek (5 lány, 1 fiú) felneveléséhez, taníttatásához. Diplomás, érettségizett, szakmunkás, tisztességes ember lett belőlük. Szívesen hívták az ügyes, tiszta hentes házakhoz is vágásra. Tisztelet övezte a családot, Imre bácsi hosszú (101 év) élete végéig.

Kati adott egy elsárgult, homályos képet, próbálom mellékelni, tiszteletből, mert amikor Anyám egyedül maradt, Horváth bácsi mindig itt volt segíteni. Tehát a képen a mester, az biztos, hogy fiatalabb korában, a sovány állat disznó lehet, nem patás (egybe körmű), hanem vágott körmű, tehát disznó. (Mit szólna Apám ekkora tétovázáshoz?)

Még egy képet ideteszek, mert a **tokodi nagyszülőket** – gyerekestül – látjuk rajta. A kép a 20. század első évtizedében készülhetett. Baloldalt Imre, jobbra a mezítlábás Karcsi (még a fényképezéshez sem volt cipője), és a lányok, Gizi és Anna.

Állatokat neveltünk. A takarmány, a gabona egy részét a bérelt Kántorföldeken megtermeltük, így volt gazdaságos az állattartás, de embert próbáló nehéz munka. Ezt Anyám irányította, igen szakszerűen, a Szabolcsból hozott ismeretekkel. Az állatok körüli munkákban a segéd, az inas is segített, meg az alkalmi munkások. Takarmányt, lucernát, baldacint a Laposokon, a Zsidódihidnál, a Szarkásokban gabonát, kukoricát. Annyi gabonát, amennyiért a cséplőgépek érdemes volt beállni az udvarba. Az is rémlik, hogy más gazdaságba is vittünk cséplőgépet. Miért? A segítő **Juhász Mancsi, P. Rozika** állt a dobon, a kévét adogatta, én – a lábatlankodó, segíteni akaró – a géptől távolabb a pelyvát húztam halomba fa gereblyével. A szűrős toklász, a por az izzadt arcomba, nyakamba tapadt, ez a kellemetlen élményem is megmaradt.

A dömötör Juhász családról

Azért itt beszélek Róluk, mert állandó, megbízható segítők voltak a Juhász gyerekek. A legtöbb emlékem a háztartásban segítő talpraesett, vidám **Mancihoz** fűződik, aki Anyám jobbkeze volt. **Kerekes Annus** néni mondja: egész nap nálatok volt, úgymond eltartottatok, csak aludni járt haza. Gyakran játszottunk Náluk, a picurka házban, igaz, akkor már a nagyobb testvérek kirepültek. Vasárnap délután lakodalmast játszott velünk, a környék gyerekeivel, Szabó Bözsi, Buncsuk Panni, Balázs gyerekek. Az igazi menyasszony én voltam, minden rongyos függöny rám aggatva, meg a koszorúslányokra. Játéktányérokból (enyém) húslevest, más „fogást” ettünk, még sütemény is volt.

A család történetét is elmondom, bár minden tokodi ismeri, emlékeimből és Annus néni elmondás alapján. Az apa orosz fogolyként Tokodon maradt 1919-ben. Megismerte későbbi feleségét, Juhász-t. Hogy itt maradhasson, honosíttatni kellett, pl. örökbefogadással, ezt az após megtette Juhász Dömötör néven. Ő lett a tokodiak javító cipésze. A suszterség apáról fiúra szállt, Tibi, Vili is gyakorolták. A házasságban hét gyermek született. A szülők hamar meghaltak, az apa 42 évesen, majd az anya 4 évvel később, szintén 42 évesen, ekkor a legidősebb 18, a legkisebb 4 éves volt. A nagyobbak nevelték fel a kicsiket. A legkisebb Mencit örökbe fogadta az altárói Lajos házaspár. Szerető, gondoskodó szülő vált belőlük. Annus néni megmutatta a családi képeket. Csak az Ő családja – a négy gyermek után – egy nagy csokorra terebélyesedett. Egyik testvére Tibor – kortársam – szakérettségi után bányamérnök lett.

Kaptam egy **fényképet Annus nénitől**, amit be kell mutatnom. Máshol már beszéltem róla: a **Zúgóról**, a falu gyermekseregének a fürdőhelyéről az 1970-es évekig, a lebontásáig.

A duzzasztásra szolgáló zsilip szerkezetén talán 20 legény, egy fürdőkötényben, szemérmesen, talán nem volt klottgatyája. A kislányok elől, blúzban, bekötött fejfel (fürdősapka helyett), szoknyában, bár ez nem látszik. 1932-t írtunk. Csak egy öltönyös felnőtt a jobbszélen, hozzá közel **Annus néni gyerekként, Tibivel az ölében.**

Saját élményem: első osztályos koromtól társaimmal órákig lubickoltunk a felduzzasztott **Únyi-patak vizében a Zúgónál.** Egy nagyon rossz egyházkölygi fiú – az iskolában túlkoros J. Viktor, Annus néni szerint – a sekélyebb széleknél piócákat szedett ki a vízből. Bravúrból a lába szárára rakta, úgy szaladgált, és minket is dobált velük. Mi féltünk, undorodtunk a piócáktól, a vízben is egymást riogattuk velük. De azért jó időben minden nap megmártóztunk a sűrűre felkavart, piszkos vízben. Különösen akkor vált áporodottá, ha sokáig nem volt eső, a forrásvíz nem tudta átmosni. A képen a háttérben a kisállomás hatalmas, öreg jegenyéje, amit más képen is megmutatok. A képet köszönöm a tokodiak **másik,** szellemében fiatalos **Annus néni**jének.

A másik természetes fürdőhely a **Kókád,** a mészkőből kialakított képződmény. Mindkét oldalán barlangokkal természeti csodaként ma is látogatható lenne, ha a sok barbár szét nem robbantja mészkő kitermelésre az egész völgyet, sőt lejjebb még mészégető kemencét is építettek.

A”fürdő” népszerűségéről a vasárnap délutáni fürdőző fiatalság tömege tanúskodik. Nem volt – akkor – egy normális ember, aki ezt a rombolást megakadályozza.

A segítők között újra említem a **környék fiúit.** Apám komolyan vette Őket, talán magát látta bennük 10-12 évesen, amikor a megélhetésért hordta a szenet. Ezek játékból csüngtek rajta, no meg a finom falatokért, a hentesudvar érdekes eseményeiért. Köszörűkövet hajtottak, hurka- és kolbászöltöt hajtottak, jegeltek, szaladj ide – szaladj oda munkára is vállalkoztak.

Maritanti kiskocsmája

A szembeszomszéd hosszú háza – most is ott áll, úgy, mint régen – jobb felől a kocsmá, balra a lakás, kicsi konyha, kicsi szobával. A ház hosszában elöl magasított beton járda, két lépcsővel, az egyik a kocsmá, a másik a lakás felé vezetett. Maritanti neve, lényé, kocsmája fogalom volt a faluban. Csak őt ismertem, meg a fiát. Mikor a faluba jöttünk, öreg néninek ismertem (akkor még nem volt az) a kicsi, fűrge, gyorsan beszélő asszonyt. A kocsmá belsejét látom, odajárós életemben, mára semmit nem változott. Jobbra, a fakerítéssel leválasztott helyiség a mutella, kívül-belül kis pulttal az oldalán, kis ajtó a pult fölött - itt rendelték, kapták, fizették az italt. Bejárati rácsos ajtaja a jobb sarokban, a belső ajtó kamrába, raktárba vezetett. A kis szoba belsejében polcokon – körbe-körbe – az italok, a poharak. A kocsmá és a lakás között az előszobának látszó kis helyiség, egy pici boltocska, mint a mesében. Apróságokat árult, élesztőt, cukorkát, tüt, cernát és mást.

A nagy kocsmahelyiség négy ablaka változatlan maradt, talán az ajtót helyezték át balra. Benne hosszú, nehéz, barnára érett fapadok, asztalok. Lehet, hogy még ma is megvannak. A németek itt-tartózkodása idején a katonák civil fiatalokkal – lányokkal is – kártyapartit játszottak, természetesen iddögálás közben, a lövöldözés szünetében, a hosszú állófront idején.

Hogy került a kocsmá a segítők sorába? A pengős, de a forintos világban is ide szalajtottak **pénzt váltani**. A nagy pénzt – 1 pengőt – apróra váltani. Ez a „bank” mindig váltott, a vendégek fillérekkel fizettek egy kisfröccsért, féldeciért. A markunkban szorítottuk a sok aprót, tényleg, méretre is azok voltak, mint a forgalomból mostanában kivont forintosaink. Összegezve: Maritanti aprópénze nélkül megállt volna a hentesüzlet. (Megjegyzés: Apám talán soha nem volt a kocsmában.) Néhány mondat a harmadik szomszéd **Muzslai-lányokról** – **Panni, Apol, Bözsi** –, akik viszont a kocsmá segítői voltak, különösen a legfiatalabb Bözsi néni, Maritanti „jobbkeze”. Otthon művelték a földeket, minden férfimunkát elvégeztek, ökrös szekérrel járták a határt. Bözsi néni a csinos, a legmozgékonyabb, a szomszédokkal kapcsolattartó, gyakran jött át hozzánk is, jókat élcelődtek Apámmal, alkalmanként segített is. Aki esetleg nem tudná: nagy házukban (kicsit tatarozva) működik a **György pékség** üzlete.

Ragadványnevek, falurészek Tokodon

Nem szeretném elvenni senki „kenyerét”. Mentségemre legyen, hogy kb. 30 névre én is emlékszem. Azt hittem, ennél több nincs is, de 20-nál többet mondtak a barátaim, a felsorolás még így sem teljes. Nemrég hallottam, hogy a környéken Bajnán van a legtöbb ragadványnev. Be lehetne bizonyítani – ha valakinek kedve, ideje lenne ehhez –, hogy nálunk van több, de szellemesebb, jellemzőbb, pikánsabb csak nálunk lehet.

Annyit tudok, hogy a sok Papp családot (akik nem voltak rokonok) a családonkénti ragadványnevekkel (ahogy mondták, csúfnevekkel) tudták megkülönböztetni.

- A Papp Feri beteg lett.

- Melyik, a veres, vagy a tokmány?

Régebben Ebszönyben fuvarozott 5-6 Papp gazda. Nem a keresztnevüket (az is volt azonos), hanem a ragadványt használták a fuvaroztatók, még a számlákon is.

Veres Papp, tokmány Papp, estéli Papp, veres-csipke Papp, dóka Papp stb.

Papp: veres, cica, dóka, mufurc, stüke, sziszi, hurkás, bökszös, estéli, csádé, tokmány, csósz, sós, cidi, enzer, gazdag, gyomros, buci, suhaj, titykó, szedres;

Robotka: jakjak, düdöllés, kunka, porhegyi, vircese, sajder, számel, zöldmarci, pengős, csibe;

Pánczél: pánci, furuglyás, göndör, tötye, menyus, szopós, kullancsostökű, pék, kovács, szilaj;

Juhász: benyőcs, parti, lizska, palikovács, cuca, kuka, dudavalagú;

Süveges: curány, túri, maksi, márkus, cimba;

György: nyúlhús, borjas;

Márkus: rica;

Kovács: tojó, menyus;

Farkas: gajdos, bóhás;

Simon: jebuska.

Néhány családnak nincs ragadványneve: Kolbert, Muzslai, Csipke: ők egy-egy családot alkottak.

Nem lehet megsértődni a düdöllés Juci nénin, a mufurc Pappon, vagy a kunka Verán, az estéli Sanyin és a nekem kedves csósz Kari-n (csak felnőttkoromban tudtam meg az igazi nevét: Papp Károly).

Nézegetve a hosszú listát, találok külső, belső tulajdonságra utalót: göndör, veres, vircese, gyomros, mufurc, pengős; mesterség alapján megkülönböztetett: palikovács, pánci kovács, pék; kitalált: tokmány, liszka, cuca, kunka, suhaj, titykó, jebuska; vicceset: furuglyás, tőtye, stüke, bökszös; pikánsat: kullancsostökű, dudavalagú – ez nő; húha, csak leírtam. Az, hogy miért ragadt rájuk ez a név, vagy a többi, érdekes kutakodás lehetne, kitenne egy kötetet.

Csak ki ne vesszenek! Vigyék tovább az utódok, mondhatom büszkén, hisz ez hozzájuk tartozik, ismertséget, odafigyelést, közösséghez tartozást, szeretetet hordoz. Addig él a család, amíg ragadvány-, csúfneve van.

Falurészek nevei

Gyakorló földrajzos koromban gondolatban többször összegyűjtöttem a falurészek neveit. Most, hogy kezemben a toll, hát leírom, amit összeszedtem. Akit érdekel, gyűjtsön a 85 névhez újabbakat.

Leírásuk közben megállapítottam: a parasztember józan esze feltérképezte, szellemességével elnevezte – adottságai, helyzete alapján – a falurészeket, földeket, dűlőket, domb- és hegyoldalakat. Így tudott eligazodni a munkaterületén, szántókon, legelőkön, kiskertekben. Hogy mikor, ki adott nevet egy-egy területnek, már senki nem tudja, de jellemzője benne van a névben, mint a ragadványnevekben. Pl. a Nixbrót-dűlő köves, kavicsos, hordalékos talaján nem terem meg a búza, rozs, így kenyér sem lesz belőle. A mellette lévő területet a Duna áradásai asztalsimává alakították, így lett ez a terület a Laposok. (Itt bérelt Apám takarmánnyal – baldacinnal – beültetett földet.) Egy elnevezés születéséről viszont tudok. A Süppedő melletti völgyben egy felhőszakadás utáni ár elsodorta Fránci nénit több mint száz éve (ezt már említettem), róla kapta az azóta sokat mélyült völgy a nevét.

A teraszon állva előttem látom a Hegyesköt. Ehhez viszonyítva próbálom a falurészek nevét meghatározni. Mögötte: Ebszönybánya, Köveshegy, Babasok.

Jobbfelől: Ebszónyi malom, Szoros oldal, Tűzköves alja, Kútvölgy, Sáncok, Malomtó, Sósok.

Távolabb: Körtélyes, Szentkereszti út, Újhegy, Nagyvölgy, Bödön híd, Kőalja, Gelenye-oldal, Mogyorósi-kő, Kisvölgy, Tófarok, Bikások.

Közelebb: Gombasziget, Faluhelyek, Oldalföldek, Iszapológödör, Tekerületi földek, Nagyberék, Öregpéarkák, Hosszúpéarkák.

Tát felé fordulva: Rábli völgy, Sashegy, Görbe földek, Rétre-dülő, Kisdohányföld, Nagydohányföld.

Faluszélen: Kertekalja, Füzesek, Káposztások, Zúgó.

Hegyeskő előtt: Egyházvölgy, Fővég, Avég, Dorogi földek.

Duna felé: Nixbrót-dülő, Laposok, Kislapos, Kenderesek.

Baloldal: Süppedő, Fráncivölgy, Porhegy, Kolónia, Serház, Szállások, Aranyhegy, Kisvárkút, Papok-útja, Kis-várberek, Várberek, Öreg dögkút, Hosszúhegy, Újszőlők, Újhegy, Csipkés, Vilmos akna, Öreg Tokod, Miksic, Cigányvölgy, Vajaskút, Szarkások.

Visszajövök a falu felé: Peresvölgy, Dankhegy, Leshely, Kőkád, Kisgete alja, Miklós berek, Teknővölgy, Tőkések, Cserkész rét, Gete-alja.

A Hegyeskő bal oldalánál: Csobán-tanya, Kicsindi-tábla, Határoldal, Csomorja, Középdülő.

Elnézést kérek, ha ez a sok név nehezen volt olvasható. Térképre tenni nem volt lehetőségem, technikai megoldás sem.

Tragikus évek Apám és Tokod életében

Az államosítás - és ami ezzel, ezután „járt”

A történelem, a politika beleszólt a fejlődés természetes folyamatába, **államosított**. Erről hallottam, tényként fogadtam el. Hogy mennyiben érintette ez a családot, sajnos később meg kellett értenem. Akkor még a zárdában laktam, de nyáron (összel) szembesültem a tényekkel: megszűnt a zárda, az üzletből a **Termelőszövetkezet X** számú boltja lett.

Futótűzként terjedt a hír: jönnek az államosítók, a közösbe terelik az iparosokat, üzleteseket, kocsmárosokat. Mindenki maradt az üzletében, de már adminisztrációs, elszámolási kötelezettséggel. A szüleim tovább dolgoztak a szakmában, Apám üzletvezetőként, még vásárolhatta, vághatta az állatokat. A szövetkezet megbízásából vágott néhány szövetkezeti hentesüzlet részére is. Húskimérő és elosztó volt a megbízatása. A „padlássöprés” idején, a kötelező beszolgáltatáskor szövetkezeti begyűjtő is. Disznóvágás után meghatározott mennyiségű zsír leadása, baromfi után tojás, baromfi összegyűjtője. (Amit Anyám intézett, átvett, tárolt, elszámolt.) Emlékszem, hatalmas bödönökben állt a zsír, ládáokban a tojás, ketrecekben a baromfi. A leadás, a szállítás ideje meg volt határozva.

De már beindult a **politikai gépezet**. A rádió harsogta (akkor még csak ez volt), a plakátok bemutatták a népnyúzókat, spekulánsokat, kapitalistákat, a burzsoákat, kulákokat, feketézőket, és megindult ezen rétegnek az üldözése.

A családban ez borzalmas traumát jelentett. Amiért olyan kegyetlenül sokat dolgoztak (hajtottak, ahogy mondták), tisztességesen egy jól működő üzletet hoztak létre a semmiből, a háború után újrakezdve mindent. Különösen nehezen, mert Apám sokáig katona volt, 1945. július 10. körül jött haza a fogságból. A becsületes, egyszerű fejével fel sem fogta, mi történik vele, körülötte, az országban. Az az eszme, amiben hitt, a demokrácia, a szocializmus, a nyomor, a szegénység felszámolása (amit nagyon ismert, azért segített – amikor már tudott – nyomorulton, hozzáfordulón). Nem tehetik Őt tönkre, nem vehetik el az életét jelentő javakat. Találtam egy idézetet (nemrég) Ignatus Gyulától: „1945 után a szocialisták „baloldali hajótörtek”. Mennyire igaz ez Apám életére vonatkoztatva! Lelkileg, fizikailag kettétörve, megalázva, elpusztítva.

Kétszer volt nálunk **házkutatás**. Megjelentek az illetékesek, állítólag **feljelentésre**, ami – a körülményeket figyelembe véve – igaz lehetett. (Bár e nélkül is nekiindultak.) „Éjszaka lovaskocsik jöttek az udvarunkba, borjút, disznót, malacot hoztak” – mondták. Borjút, malacot vágni akkor tilos volt - megesszük a jövőnket, mondták. Mindent átnéztek tüzetesen, kint és bent. Szekrényeket, fiókokat (ott keresték a borjúhúst?). Találtak egy igazi burzsoá tárgyat, a polgári jólét bizonyítékát: egy alumíniumból öntött, „tankforma” **fényképezőgépet**, amit a fatelítói nyári keresetemből vettem 75 Ft-ért. Eszmei értéke ma már a százszorosa. Megörökítettem vele annak a múltnak egy részét, néhány évét, így amiről írok, képekkel dokumentálhatom.

Megjöttem a képzőből a délutáni busszal. Még az első szobában „keresgéltek”. Diadalittasan az orrom elé emelték az én kis „tankomat”.

- Lám az úrikisasszonynak már fényképezőgépe is van!

- A nyári keresetemből vettem! - mondtam. Leintettek, hallgassak. Akkor látták meg a fülemben a kis arany fülbevalómat. (Most jut eszembe, 16 évesen fúrattam ki a fülem, hogy fülbevalót vehessek, mert a zárdai társaimnak is volt már szép arany fülbevalójuk. Képzőstársam, Gádori Teri anyukája, Gádori néni, a bábaasszony fúrta ki.)

Megpöckölte a fülbevalót, én majd' elájultam az ijedtségtől.

- Na tessék, jól megy a hentesnek a feketevágásokból, teleaggatja a lányát arannyal!

Képzős nagylány voltam, emlékszem minden mozzanatra, Apámék néma mozdulatlanságára. Az érthetetlen megalázás, igazságtalan zaklatás érzése – most is, hogy felidézem – végigborsószik a hátamon.

De nincs vége még a napnak. Az udvar, a kert, a műhelyek, kamrák mind átvizsgálva. Sehol egy áruló nyom, amiből a feketevágásokra lehetne következtetni. Pedig voltak, tényleg, éjjel, de reggelre még a vér nyoma sem látszott. (Abban az időben söpörték le a parasztok padlását és rendelkezések, tiltások nyomorították meg a parasztok életét is.) Ha megellett a tehén – és különösen akkor, ha kis bika lett –, a borjút pénzre kellett váltani. Pl. ha már üres volt a padlás a bírság kifizetésére, Apám megvette, a paraszt is, Ő is jól járt, de bünt nem követett el. (Akkor a parasztnak nem volt fizetése, földalapú járadéka, pályázati pénze, ingyen traktorja, fagy-, árvíz-, belvív-, jégverés-kára, de élnie kellett valamiből.) Visszatérek, mert a folyosón hagytam a vendégeket. A gang téglafalának egy takarmányos, féltető kamrát építettek. Már megnézték, de az egyik úr visszalépett, rávilágított a szarufákra, hátha ott lóg egy fél borjú. Az nem, de egy **borjúfej – múmiává száradva** –

kandikált ki a cserepek alól. Diadalittasan kiemelte, Apám elé tette.

- Kár volt hazudni, tudtuk, hogy feketén vág, itt a bizonyíték!

Jegyzőkönyv (közellátás érdekét veszélyeztető törvényszegés), rövidesen ítélet, három hónap, Apám betegsége miatt kérvényezve, felfüggesztettre változtatva. Amikor elmentek, Apám véget nem érő káromkodásba, ordításba kezdett. Azt hittük, Nácit, az inast agyonveri. Ő tette a szarufára a borjúfejet megszáradni, hogy majd hazaviszi, és a szobája falára kiszögeli hentes-címernek. Később sem tudott megnyugodni, mert ennek tragikus folytatása is lett.

Megalakultak a termelőszövetkezetek a faluban, később a szomszéd településeket összevonták. Az irodájuk az Aladár kocsmá előtt, a csatornára épített kisház lett. A könyvelő: **Lehoczki Edit**. Visszaemlékezve dicséri Apámat: olyan volt, mint egy szobor, délceg, szép férfi, de mulatós, otthagya a munkát, az üzletet az anyádra, aki dolgozott két ember helyett. Dicsérte a rátermett üzletasszonyt, becsületességét, kedvességét, a pontos számlázást, kimutatásokat, amiben később a húgom segített.

- Feri bácsi de sokat énekelt a szomszéd kocsmában! - mondja.

- Leírtad a kedvenc nótáit? - kérdezi, de mindjárt sorolja azokat, amiket már összegyűjtöttem.

A kis irodát kinőtte a szövetkezet, Nyergesre költözött.

A feljelentéseket követő házkutatások (nálunk) az 1951. évre tehetők. Az **egyik feljelentés szövegét** ismertették: zsírt és más terméket ástak el Apámék a kertben, udvarban. Éjjel dolgoztak, és ezt valakik látták. Na kik? Örültek a feljelentésnek – ami a mi esetünkben igaz volt –, lelkiismeret-furdalás nélkül dolgozhattak. Ez kegyetlen vád volt akkor: eldugja az éhező munkás elől, spekuláns, kulák. A **sok marhája**, miért dugta volna el? Az áru pénzt fialt, üzletet lendített, a szalmában, a földben csak avasodott volna a zsír, a szalonna, a kolbászról és egyébről nem is beszélve. Jöttek az öltönyös, fiatal, „úri” emberek (valahol a kisablak mögött elégedett összekacsintás). A vendégek végigjárták az udvart, kertet, még a farakás alá is bekukucskáltak. Egy vassal szurkálták a szalmát, földet. Padlás, pince, kamra sem maradhatott ki. Nem találtak semmit, ez természetes. A lakás következett. Mindent feldúltak a nagyon szerény, de szegényesnek is mondható lakásban. Hogy mit kereshettek bent, nem tudni. Elképzelhető a szüleim riadalma. Mit követhettek el, mi lehet a bűnük? Ilyenről még álmodni sem mertek, hogy velük ez megtörténik. A konyha melletti „új” kamrában

átnéztek tüzetesen mindent. (A nagy rendetlenséget, az egérfogókat, volt belőlük bőven.) Egy fogas-sorra a munkásruhák felakasztva, rúdon átvetve az összekötött csizmák, cipők, bakancsok. Ide még visszatérek. Amikor megjöttek, Anyám – egy óvatlan pillanatban – az acélkassza tartalmát a kötényébe rejtette - a még valahonnan elővett papírpénzzel együtt. Hallotta, hogy személyi motozásra is sor kerülhet, el kellett rejteni valahova, ez volt a teljes vagyonunk. (Egy év múlva ez a pénz szomorú véget ért.) Apám kamrában lógó ünneplős bőrcsizmájába dobta. Ahogy mondtam, mindent átnéztek, az egyik csizmába is benyúlt egy „vendég”. Anyám az ajtófélfának dőlt, forgott vele a világ. Ha megtalálják, elkobozzák, oda a teljes vagyonunk, a vád is egyértelmű lett volna: spekuláns, pénzt rejtegető, kulák. Üresen jött ki a kéz a csizmából, addigra Anyám holtfáradtan rogyott egy konyhai székre. Mikor elmentek, Anyám hozta a csizmát, kipirult arccal Apám elé tette. A megaláztatás után megkönnyebbülve, „túljártam az eszükön” - sugározta a szeme. Abba a csizmába pont nem nyúltak bele, amelyikben a pénz volt.

Az iskolából (képzőből) jöttem haza, még ott voltak. Nem tudtam, nem tudhattam, mi történik. A megszeppent tekintetekben láttam: nagy a baj. Akkor már felvették a jegyzőkönyvet. Amit kerestek, nem találták, de mást igen, ami bűn tárgya lett.

Egy kis előzmény: a húst **fejadagonként**, jegyre lehetett kimérni. A jegyért mindenki tiszta húst akart kapni. A csontot, belsőséget eladhatták, de a szőrös disznófej, farok – a fejadagba számítva – senkinek sem kellett. Eldobni vétek az ínséges időkben, viszont kiváló egy kis bőrke hozzáadásával disznósajtnak. A Hivatalban aláírtak a hentesekkel egy határozatot, hogy hentesárut nem készíthetnek húsból. (Ez kolbászra, szalámira, parizerre vonatkozott Apám értelmezése szerint, és minden értelmes ember szerint is.) Disznósajtot miért ne csinálhatna? Visszatérek. A kisvágóban széles deszkán, meg az asztalon sorakoztak a friss sajtok, rajtuk deszkalap, ezen – nyomatéknak – sárga, nehéz téglák. Ahogy hültek, a kocsonya megszilárdult, szép, lapos sajtra formázódtak. (Különben a Gyuriczki-sajt a legfinomabb volt a környéken. Békeidőben, maszekként nyelv és finom hús is került bele.) Biztos volt 10 db, 15-16 kg. Ezekből már a tiszta üzlet műmárvány pultjára, üvegszekrényébe is került, a hozott töltelékáruval együtt. A lényeg, hogy nem a pult alól, feketén, vagy csak a protekciósoknak árulva, hanem olcsón, a szegény embereknek. A „nagykönyvben” (az előző oldalakon leírva) megdicsérik: „saját készítésű hentesárut szolgál

ki a bányászcsaládoknak”. Most, egy év múlva, engedély nélkül, saját haszonra, spekulálva, feketén - ez áll a jegyzőkönyvben. Bíróági tárgyalás, ítélet, 4 hónap börtönbüntetés – Apám hiába bizonygatta, hogy minek dobta volna a trágyára az értékes anyagot, sokat dolgozott vele és hasznosította.

Házkutatás, vádemelés, ítéletek

Tehát az **első** – úgymond – feljelentés után házkutatás, vádemelés, gyors bírósági ítélet: „az esztergomi járásbíróság B. 4513/1951 sz. 1951. november 16-án 3 hónap szabadságvesztésre ítélte, amit kérelmezésre felfüggesztett, büntetlen előéletére való tekintettel.”

A **második feljelentés**, házkutatás, vádemelés, 4 hónapi börtönbüntetés, hozzáadva a 3 hónap felfüggesztett is, így 7 hónapra ítélte szintén a járási bíróság.

Közben Apám egyre betegobb lett. Hátát, derekát fájlalta, nehezen lélegzett. Azt mondták az okosok, hogy emelés közben megrándult a dereka, isiász, reuma és még sok más a „népi diagnózis” szerint. A fellebbezési **kérelem-vázlat írója Pánczél Elemér**, aminek a másolata mellékelve, olvasható.

(Handwritten document, likely a petition or appeal, dated 1951.11.16. The text is in Hungarian and discusses a case involving a family of miners. It mentions a search of the family's property and a court decision. The handwriting is cursive and somewhat faded.)

(Handwritten document, likely a petition or appeal, dated 1951.11.16. The text is in Hungarian and discusses a case involving a family of miners. It mentions a search of the family's property and a court decision. The handwriting is cursive and somewhat faded.)

„Tisztelt Feljebbviteli Bíróság Elnökének, Esztergom

Én alulírott, tisztelettel tollat ragadok betegágyamat elhagyva, hogy az Esztergom megyei Bíróság f. hó 20-án hozott közellátás érdekét veszélyeztető büntett miatt rám szabott 5 hónapi büntetésem elengedését kérjem.

Csak az igazságot mondom, és mivel úgy érzem, hogy büntettet nem követtem el, merni remélem, hogy a feljebbviteli Bíróság méltányolni fogja hazájához hű elvtársának kérését és megadja részére a szabadságot, és mint dolgozó népnek mindenkor lelkes támogatója, újra emelt fővel dolgozhasson a hazája és a nép érdekében.

Ezek után bátor vagyok hű képet adni az esetről. Tokod községnek 2 évtizede óta vagyok mézárósa és hentese, míg Tokod községnek hússzék kiadója lettem, előtte az Erzsébet akna társulati mézárósa voltam.

Múltam makulátlan, mert mint szegényember, mindenkor a törvény szabályaihoz alkalmazkodtam és azt be is tartottam. Soha kihágást nem követtem el és senkivel rosszat nem tettem és talán jószágomnak köszönhetem most azt, hogy ilyen helyzetbe kerültem. Ugyanis a Földművesszövetkezet húskiadójaként én osztottam el Tokod község lakóinak és bányászainak hússzükségletét az M.N.D.SZ. (Magyar Nők Demokratikus Szövetsége) asszonyainak felügyelete alatt. Soha rám panaszt nem tettek és az Esztergomi Rendőrség házkutatása alkalmával nálam talált 14-16 kg disznósajtot nem saját nyereségem céljából készítettem, hanem azért, hogy a bányász munkásoknak és nagyszámú családjainak legyen mit enniük. Már előre jeleztem nekik a fennmaradt szőrös fejhúsból és nyesedék részekből, amit hús hozzáadaleknek nem fogadtak el feldolgozva részükre kiozzam és ezzel is hozzájáruljak az akkori idők nehézségeinek javításához. A fennmaradt fejhúshoz és a nyomatékrészhez a dorogi húselosztóból 11 kg bőrt vettem hozzá, amit számlával bizonyítani bírok és ennek hozzáadásával készítettem el a disznósajtot.

Mentségemre szolgáljon az, hogy a rendeletet nem értelmeztem jól, mert én csak kolbász, felvágott félékre gondoltam a rendeletben és nem gondoltam arra, hogy a disznósajt készítése is tilos. Elítélésem súlyos betegségemet még jobban fokozta és nehéz rá gondolni is, hogy mi lesz a családommal, aki nem bírja teljesíteni az én kötelességem, mert egyben Földműves Szövetkezet zsír-, tojás-, baromfi begyűjtője vagyok, s mint ilyen, 100%-ig teljesítem is azt. Nem kaphatnék szebb ajándékot a T. Bíróságtól, ha mérlegelve, nézve helyzetemet és esetleges

tévedésemért bocsánatot adna.

Ígérem, hogy a rendeleteket ezentúl fokozottabb figyelemmel fogom tudomásul venni és soha a közellátás érdekét veszélyeztető kihágást nem fogok elkövetni.

Nagy és szeretett vezérünk és tanítónk Rákosi Mátyás születése napján tudom és érzem, hogy annak megünneplésekor igazságos szíve sugallatára amnesztiát fog osztani, amire én is számítva kérem a feljebbviteli Bíróság hozzám való jóindulatú pártfogását és annak kedvező elintézése reményében vagyok a hazafias és elvtársi tisztelettel

Gyuriczki Ferenc

*A Földműves Szövetkezet hús kimérője
és elosztója”*

Míg ezt a beadványt átmásoltam, az erős szívdobogástól alig kaptam levegőt.

Elemér az érettségi után Pesten járt iskolába, hova? Nagy gyakorlatot szerzett (bőven volt lehetősége) a kérelmek, beadványok, fellebbezések írásában. Rezső bácsi ajánlotta Apámnak a fiát, aki áttanulmányozta az eseményeket, bírósági végzéseket, megíródott a kérelem. A Községházán legépelték, minden illetékes aláírta, kiegészítette (politikai szervezetek, Samu József párttitkár méltatta munkásságát, a szövetkezet vezetői, az MNDSZ asszonyai is dicsérték és még mások). A legépelt példány nincs meg, sajnos. A beadványra az Esztergomi megyei Bíróság (így van írva) újratárgyalta az ügyet, a következő ítélet született, amelyet a járásbíróság végzésben rögzített:

„...az Esztergomi megyei bíróság 1952. február 20-án kelt és jogerőre emelkedett Bf. 158/1952 sz. ítéletével közellátás érdekének veszélyeztetése miatt **5 (öt) hónapi** szabadságvesztésre, 2 (kettő) év közügyektől eltiltásra és 1000 Ft pénzbüntetésre ítélte.” Végzésből idéztem. A hét hónapot ötre mérsékeltek.

Ez már eredmény, mégsem bűnös, már hogy is volna? Nem vonulhat börtönbe, ezt nem hagyhatjuk. Nénnye és én **akcióba léptünk, Gyuriczki Magda** segítségével **Rákosi Mátyás elvtárs fogadónapjára** időpontot szereztünk. Egyedül, önállóan kérelmet fogalmaztam, ekkor már kiváló magyar tanáraimnak, pl. Hársing Lajosnak köszönhetően némi fogalmazási gyakorlatra tettem szert. Mindent leírtam Apámról: nem bűnös, üzletében is a tokodi bányászokat látja el élelemmel, súlyos beteg, nem mehet börtönbe, és

még sok más érvet felsoroltam. Kérve, könyörögve, szívére hallgatva vonassa vissza az ítéletet. Megígérve, hogy hű pedagógusa leszek a hazának stb. Beleírtam: tudjuk, hogy a Nagy Vezér **60. születésnapján** (sz.: Ada, 1892. március 9. – meghalt: Gorkij Szu. 1971. február 5.) **amnesztiát hirdet**, kértem, ne hagyja ki Apámat (Apám is február 5-én halt meg, de 14 évvel korábban.)

Mindenki elolvasta, aki számított akkor, és nagyon jónak tartották. Legépellette a jóindulatú, mulató barát, Mécs István jegyző, megfelelő formát, címzést, borítékot adva neki. Időre mentünk, Rákosi elvtárs fogadónapján. Fizikailag, lelkileg felkészülve indult a két hős, az okos lány, a kétségbeesett testvér.

Hogy hol volt az épület, ahova mentünk – talán az országház –, nem tudom felidézni, teljesen kipottyant. Minden ellenőrzőponton átjutottunk (levélben időpontot kaptunk, mutattuk). Hatalmas ajtóhoz kísért egy őr, rajta TITKÁRSÁG. Helyben vagyunk, gondoltuk. Bemehettünk. Körben, a nagy teremben padokon ülve, állva várakozók, őrt álló katonák. Szemben egy nagy asztalnál ülő nőhöz mehettünk. Beírt egy nagy könyvbe, számot adott, vagy órát mondott, várakoztunk a sorunkra. Várakoztunk, az idő ólomsúllyal nehezedett ránk. Szólítottak, bemehettünk a hatalmas ajtón (amit sokáig bámulhattam, mert látom) a csicsás, fafaragásos nagy terembe. Már díszesebb pulpituson megint egy nő, ő volt a **titkár**nő. Nyájasan fogadott a következő szöveggel: „Rákosi elvtárs megtisztelve érzi magát, hogy kérelmünkkel hozzá fordultunk (kezében tartotta, kihajtogatva). Elolvassa és megküldi személyes válaszát. Elfoglaltságaira tekintettel személyesen nem tud fogadni.” Körülbelül ezt mondta. Nénnye próbálta kérlelni: csak minket fogadjon, sürgős ügyről van szó, a válasz határozott elutasítás lett. Elképzelhető a döbbenetünk. Ennyi munka, írás, felkészülés, izgalom, az iskolából kikérés a nem akármilyen találkozóra... Most mehettünk haza dolgavégezetlenül. Ó, mi balgák, hogy képzelhettük hogy a **Nagy Ember** (aki kicsi, tuskó, nagy tökfejjel) fogad minket. Az utolsó reménysugár, a „majd mi elintézzük” buzgalma köddé vált. Az agyam, az emlékezetem gépezete ekkor leblokkolt. (Későbbiek során ez gyakran előfordult velem, a nehéz, sorsdöntő percekben.) Valaki a bejáratnál várt, mind nagyon sírtunk, semmi több. Hogy Apám, Anyám hogy reagált a kudarcra, az utolsó reménysugár elvesztésére, nem tudom. De a kétségbeesés úrrá lett az őt szeretőkön, az biztos.

Gyorsan peregték az események. Jöttek a levelek, mentek a kérelmek.

Feszült várakozás a válaszra egész február hónapban. Jött egy levél február 21-én az **esztergomi államügyészségtől**. A börtönbe vonulás napjául február 29-ét jelölték meg, reggel 9 órai jelentkezéssel. Ekkor Apám már betegebb lett, a hátát, derekát fájlalta, nehezen lélegzett, de dolgozott. Csak a hentes segítővel (az ő nevüket már említettem) és a rátermett Anyámmal tudta az üzletet vinni. **Újabb kérelem** született a börtönbevonulás elhalasztását kérve, orvosi véleménnyel (akkor már Gyopár doktor volt). Most is akadt segítő, tanácsadó, kérvényíró. Halasztást kapott, így a tényleges **börtönbevonulás 1952. március 25-én**, 9 órakor történt, az 51. születésnapján, kisboldogasszonykor.

A készülődés nyomasztó súlya lebénította a családot. Apám minden nehéz munkát meg akart csinálni, hogy kevesebb maradjon Anyámnak. Még a beszélgetésekre sem emlékszem, csak Nénnye állandó szipogó sírdogálására. A mérgeződésre, a tehetetlen dühre sem. Apám szájából még a hétköznapok egyszerű káromkodásai sem tudtak kijönni. Elfáradt, belenyugodott a sorsába? A mindig az igazságot, a tiszta helyzetet kereső, a gabszást, a képmutatást, a kétszínűséget, a becsapást fékezhetetlen dühvel elítélő Apám most szó nélkül járomba hajtja a fejét? Ezt én láttam, éreztem, mérhetetlenül szenvedtem a fájdalomtól. Autóbusszal mentem reggel az iskolába. Készülődtem, mint máskor, de sírás fojtogatta a torkom. Hogy köszönök el Tőle? Mit mondok Neki? Erős lesz, és én is? Az én buszom 7 óra körül indult, Ő később indulhatott, hogy mivel, nem tudom. Eddig az időig nem találkoztunk. Korán kimentek az üzletbe, még bontani kellett egy marhacombot, hogy Anyámnak ne legyen más dolga, csak darabolni és kimérni. A jégsezkrény melletti nagy fogásra akasztott marhahátsónál állt, a nagykéssel bontotta azt. Mellé léptem, „én akkor már megyek” - mondtam halkan. Ő megfordult, megpusziltam, megölelt, éreztem, zihál a melle, belül zokog. Elengedett, – mint aki lekési a buszt, – futottam a megállóig. Ezután már csak a pesti kórház ágyán láttam, halálos betegen. Azon a napon nem tudom, mi történt az iskolában, kiesett. A társaim tudtak a tragédiáról.

A **búcsú az Apámtól** olyan mélyen vésődött belém, hogy az évtizedek során – rá gondolva – ez jött elő. Így érlelődött bennem az emlékeim leírása. Hát csinálom, amíg bírom.

Gondolkodtam, hogy hova szerkeszthetném a következő epizódot. Mivel az Apámat ért borzalmakkal egy időben történt, és hasonló eseményről van szó, ide teszem.

Pánczél Rezső bácsi Apám sorstársa a tragikus időkben. Jómódú parasztcsalád. Az unokájától, Attilától kaptam a Nagypapa képét. A tavaszi napsütésben a megfelezett újságot olvassa valakivel (a még élő „okosok” sem ismerik) a jól fésült, selyemsállal az inggallér alatt, bricsesznadrágos (térd-, lovaglónadrág) úriembert. Rezső bácsi a bencésekhez járt középiskolába, tanult parasztként ismerték. Ennek megfelelően a gazdálkodás mellett tisztségeket is vállalt. Fiatalabb korában tűzoltóparancsnok is volt. Később hivatali ember, **húsvizsgáló**. Nem állatorvos, hanem mellette a

hatóság képviselője. A hentes-mészárosoknál ellenőrizte a vágásokat, a levágott állatok húsát, féldisznót, negyedelt marhát. Csak az ellenőrzés után lehetett kimérni az üzletben. Megbeszélték, mikor jöjjön, kész a vágás. Megvizsgálta a húst, a színét, szagát, nem volt-e beteg az állat. A belsősegeket, a beleket átnézte, a májat több helyen felvágta. Ha mindent rendben talált, elővette a bőr aktatáskájából az iratokat, elvégezte az adminisztrációt. Majd előkerült a **bélyegző** a bélyegzőpárnával, és stemplizés a meghatározott helyekre. A rózsaszín disznóbőrön, a marha hárttyás combján **virított a lila bélyeg**. Hozzá tartoztak a szomszéd települések hentesei is. Nem emlékszem, mivel közlekedett, talán kismotorral.

Jöttek a tragikus évek, a beszolgáltatás, a házkutatások a gyanús személyeknél, a feljelentések, koholt vádak alapján letartóztatás, a bíróság (vagy csak a rendőrség), a börtön. A többholdas parasztember kuláknak minősült. Az akkori titkár, W. szervezésében (ő is parancsra) a padlásra öntött gabonát, **Pánczéléknál** a búzát a szó-szoros értelmében lesöpörték. A **házkutatásnál** – amit fegyverrejtegetés gyanújával indítottak – nem találtak semmit. Így mégsem lehet ezt a nagy munkát

befejezni, találtak egy pisztolyt az istálló eresze alá épített galambdúcban, ezt a nyomozó tette oda egy óvatlan pillanatban, mondja **Ilonka**.

Hiába a tagadás, nem az övék, nem tudtak róla, megtalálták és kész. Letartóztatás, több hónap a dorogi rendőrség zárkájában. Tárgyalás, ítélet nélkül. Kínozták, megverték, míg igent nem mondott a „felkérésre”. Jelentést készít gazdátársairól, megnevezett személyekről. Elengedték. Bizonyos időben a megjelölt helyen kellett találkoznia valakivel. Jelentései – néhány – semmitmondóak voltak, megszüntették a megbízatást, de még ellenőrzés alatt tartották.

Másoknál is voltak házkutatások, letartóztatások, börtönbe zárások, de ezekről személyesen tudomást nem szereztem, nem beszélek róluk.

Annyit viszont tudok, hogy akik a kötelező beszolgáltatást nem tudták teljesíteni, a kiszabott mennyiséget pénzben kellett megváltani, befizetni. Ha nem volt pénzük, börtönbüntetés járt. Így tudom, Apám kölcsönt adott a börtön kiváltására a hozzá forduló néhány barátjának. Simon Ferkó bácsinak többször, Földesi Jánosnak, csősz Pap Károlynak, még a gazdag Pap Lajosnak is és még kinek, azt nem tudom, mint azt sem, hogy miből. Mindent megtett, hogy elkerüljék a börtönt, csak Neki nem sikerült. A visszafizetésről majd később beszélek, aminek a szem- és fültanúja lehettem.

Énekelt az Apám!

Mikor és hol lehetett ideje énekelni? Ezt a szálát bogozgatom. A magasan csengő, tiszta hangját hallom, amint tekeri, csavarja, rezegetti, trillázva ékesíti, mint az igazi énekesek. A világhírű „három tenor” is megirigyelte volna az „ügymond” kiénekelt magas C-t. Rövidke életében maga csiszolta, alakította, szépítette a torkában lévő kincset. A kottát (ilyet nem találtunk), az opera- és operett-dalokat nem ismerte, ezért kevés népdalt és a divatos műdalokat énekelte, ezek legtöbbjét már kevesen ismerik. Az itthoni éneklését hallottam, amikor magának énekelte a szomorú, kesergő, szerelmes verseket. Kiénekelte magából a fájdalmat, a csalódást, a kegyetlen munka fáradtságát. Jó időben a műhely előtti folyosón béltisztítás közben. A műhelyben, ha egyedül dolgozott, főleg este. Szobaablakunk a folyosóra nyílt. Elalvásig hallgattam, megtanultam, Vele dúdoltam kedvenceit. Egész nap sokan voltunk a házban. Nem lehetett elvonulni egy sarokba,

egy asztalhoz, vagy egyéb helyre, hol egy segéd, egy inas, a kukucskáló szomszéd bukkant fel. Este egy kis nyugalom, ekkor készültem hátramenni a nagy istálló melletti „kisházba”.

- Apu jössz velem? - Csak a szeme intette: ez természetes. Pedig mérgeskedhetett volna, mondva: gyáva kukac, ilyen nagylány mitől félhet, menj egyedül, nem érek rá ... stb. Szó nélkül jött utánam, tudta, okkal félek. Az ajtó nem záródott, tenyérnyi résen kilesve láttam, sétál végig a hosszú hátsó folyosón, türelmesen, ha hosszabb ideig tartott az „elvégzendő”. Ha nem láttam, akkor is tudtam: itt van, „vigyáz rám”, mert dúdolt, füttyörészett, halkán énekelte a szomorú, melankolikus dalokat. (Mindig, amikor egyedül lehetett.) Nem siettem, szórakoztatott a csodálatos esti „koncert”, különösen akkor, amikor már megjelentek a „viharfelhők”, együtt sírdogáltam Apámmal, a síró, búcsúzó dalaival. A dallam, a szöveg a szívemen keresztül rögződött az agyamban.

Melyikkel kezdjem? Amikortól ráeszméltem: Apám énekel, de milyen gyönyörűen – különösen a szomorú dalokat –, figyeltem, büszkén hallgattam. „**A hideg szobor vagy...**” ragadott meg először, amit még ma is (legbelül) énekelek:

*„Madár vígan dalol a lombos ágon,
nyár esti széltől csókdosott virág...,
elmondanám, mennyire szeretlek,
elmondanám, de hasztalan beszéd,
hideg szobor vagy, meg sem értenéd.”*

Később elgondolkodtatott: ennyi érzelemmel, átéléssel csak valakinek szólhatott a dal. Megnyugodtam, különösen most, hogy átgondolom, rendezem az emlékeimet, az eseményeket, és megállapítom: volt oka sírni, zokogni a nótának.

*„Darumadár fenn az égen hazafelé szálldogál,
vándorbottal a kezében....
Ráhajtanám bús fejemet fehér hattyú,
hattyúfehér kebledre....”*

Az utolsó sorától mindig meghatódtam.

A következőből is csak töredékek:

*„Csak még egyszer tudnék hazamenni....
Szebb lesz, jobb lesz akkor minden, meglásd,
ha majd egyszer viszontlátjuk egymást....
csak még egyszer tudnék hazamenni...”*

Szীবemarkolóan zenghetett Apám hangja (a kísérő „katonakórossal” együtt) a nyír- és nyárfaerdők alatt a Pripjatyi mocsarakban, orosz földön. A katonáknak, katonákkal együtt énekelt. Mondták is a „régis szép katonaidőket” idézve: „De sokat énekeltünk, Feri!” vagy később: „Apátok énekét de szívesen hallgatták, kísérték a katonaságnál!”

Hányszor hallottam, mégis csak az utolsó sora maradt meg: „... bocsássa meg a Jóisten, a templomba nem tudok betérni.”

Olyan dalt emlétek, amelyet Nénnye is gyakran énekelt a szép hangjával, mondja a Húgom, úgy, mint a következőt nekünk, közönségének.

*„Gyere Bodri kutyám, szedd a sátorfádat,
Megcsaltak Bennünket, kövesd a gazdádát...
Azt, hogy mit vétettünk, csak az Isten tudja...
Téged bottal vertek, engem kacagással...
Gyere Bodri kutyám, megleszünk egymással.”*

Az esti dalolásakor gyakran elhangzott dalból részletek, az egész a ködbe vész:

*„Fa leszek, ha fának vagy virága...
harmat leszek, ha Te napsugár vagy...
csak hogy lényünk egyesüljenek...”*

Egy **becses emlék**, ami Neki is az lehetett: széles vonalas kis füzet, elsárgult lapjára ceruzával írott dalszöveg, nagyon művelt, szép női betűkkel. Ki írhatta? Apám, vagy a hangjának szerelmese - ez már nem derül ki. Halála után a rongyosra kopott, bőr levéltárcájában találtuk, apróra összehajtogatva. A szélek szakadtak, a hajtásoknál megtörve, a ceruzabetűk halványulva, olvashatatlanul, de mondom, tudom.

1.

*„Ha szívedbe zárnál, szebb lenne az élet,
lábad elé raknám, a virágos rétet,
minden dalos madár, csak nekünk dalolna,
ha szívedbe zárnál, milyen jó is volna.
Ha az enyém volnál, virágokon járnék,
szélben, hóviharban én sohase fáznék...
nincsen nagyobb boldogságom,
mintha Rólad mond mesét az álmom.
Feledem, hogy bánat is van,
mikor arcod mosolyogni látom...”*

*Amerre jársz az utadon nyiljanak ki a legszebb virágok.
Mondják meg, hogy Rád gondolok, csak tereád várok.
Ha majd aztán a szívedben az én piros rózsám elvirágzik,
Hogyha többé nem jössz hozzám, ami szép volt, bús emlékké válik.
Nem átkozlak, a nevedet könnyeimmel a szívembe zárom,
Megköszönöm szépen, csendben azt, hogy egyszer szerettél, virágom.”*

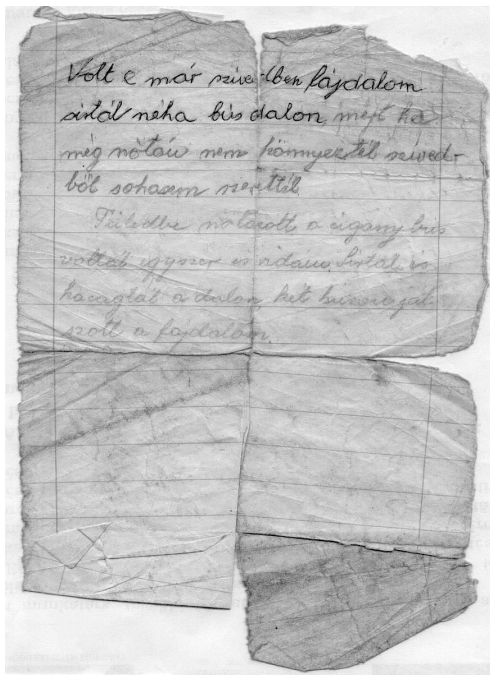
Ezt a hosszú dalt kibogoztam, könnyű volt, ismerem.

Tárcájában lapult még egy kincs. Rongyosra szakadva az előző füzetlappal megegyező lapon. Sárgán, elpiszkolódva, alig olvashatóan. Kiolvasom – nehezen –, hát leírom.

2.

*„Volt-e már szívedben fájdalom, sirtál néha bús dalon?
Mert, ha még nótán nem könnyeztél, szívedből soha sem szerettél.
Füledbe nótázott a cigány, bús voltál egyszer és vidám.
Sirtál és kacagtál a dalon (szívedben?) két híron játszott a fájdalom.”*

A dallama a fülemben cseng. Mulatós idejében gyakran énekelte.

Az elrongyolódott dalszöveg

Egy üzleti, zsíros füzet lapjai közt találtam még néhány ismert dalt. Leírom, hátha még valakinek könny szökik a szemébe, ha olvassa:

3.

*„Bevádollak az Istennél, hogy büntessen meg téged.
Szenvedj Te is, mint amennyit én szenvedtem érted.
Boldogságod álom legyen, mint ahogyan csak énnekem.
Ne örvendj a madárdalnak tavasz viruláskor.
Boldog Te csak akkor lehetsz, ha boldog leszek én is.
Tudom én azt, hogy szerettél, mégis másé lettél...”*

A három nóta azonos papíron, ugyanazzal az írással. (De kedves lehetett az énekes!)

Az előzőekkel azonos, vonalas füzetlapra gépelve, nagyon hibásan, pötyögtetve a következő nóta:

*„Amikor az édesanyám imakönyvét utoljára kértem,
leborultam ágya elé térden állva könyörögve kértem,
Megfogadtam Néki, esküt tettem rája,
Rendes ember lesz belőlem, akkor is, ha két szemét lezárja.
Aztán jött egy szőke asszony, aki engem belevitt a bűnbe.
Megtanultam az éjszakát átmulatni a cigányra dőlve.
Esküszegő lettem, fél világ bolondja.
Így jár aki éjjel mulat, nappal meg a miatyánkot mondja.”*

Még egy dal, cetlipapírra írva, de már nem szerelmes, egy kicsit lázító '48-as:

*„Eladom a rezes kardom, de puskámat azt megtartom.
Farkas járkál az erdőben, betyár farkas labancbőrben.
Ahol látom, ahol érzem, a fajtáját nem kímélem,
Piros vér folyik a sárban, köd előttem, köd utánam...”*

Ezek a cetlik mindig kéznél voltak a lapos irattárcában. Gyakran elővette, hajtogatta, ez látszik rajtuk, hogy „megviseltek”. Köszönöm a sorsnak, hogy előkerültek, böngészhettem és közreadhatom.

Már nagyobbacska lány voltam, elvittek – legtöbbször az **Aladár kocsnába** – a bálba, iparos vacsorára, vagy vasárnap délutáni iddoggálásra. Gyakran muzsikált itt a Bukó zenekar, de bennem a nagysápi cigányzenészek maradtak képben. Vékony, kedves arcú primás, hátrafésült, csillogó fekete hajával. Apám egy-két kisfröccs után

hamar a primás mellé került, vagy Ő húzta a fülébe. Minden nótáját ismerte. Megállás nélkül húzta, amiből az énekes nem szállhatott ki, különösen, ha a „közönség” tapsolva vele énekelt. Táncolt is? Lassú, vagy ropogós csárdás helyben toporogva a mulatós nótákra. Először a szomorú, érzelgős dalok, a szövegnek megfelelő komolysággal előadva:

*„Magas jegenyefán sárgarigó fészek.
Kedves kisangyalom, de szeretlek Téged...
Az a sárgarigó gyakran felszáll oda.
De én Tihozzátok nem jutok el soha...”*

*„Magas a házatok, kunyhóban lakom én.
Hogy kerülne hozzád ilyen szegény legény...
Mezei virágnak kunyhóban a helye...”*

Ezekből a szomorú dalokból csak ennyi maradt meg, pedig gyakran énekelt a szegény legény sóvárgását a gazdag lány után. Milyen emlék juthatott ilyenkor az eszébe?

A későbbi időkben – amíg még volt ereje énekelni – átéléssel, csukott szemmel, szinte suttogta:

*„Páros csillag az ég alján, egyik fényes, másik halvány...
Az amelyik alig-alig látszik, az az enyém a Tied meg a másik...”*

Kedvenc dala volt, amit könnyezve énekelt (különben igen gyakran), de a hallgatósága is, most nekem potyognak a könnyeim.

*„Ahogy én szeretlek, nem szeret úgy senki...
Ahogy én csókollak, nem csókol úgy senki...
Így még soha, soha nem szeretett Téged...
Minden rózsza az én bánatomat zengi,
Ahogy én szeretlek, nem szeret úgy senki...”*

A sóvárgó, szerelmes dalok egymás után következtek, emlékezetemben már csak töredékek.

*„Szeretnék a lábad elé hozni minden virágot...
Szeretem a széles utcát, melyen Hozzád járok...
Szeretem én körülötted az egész világot...”
„Hogy üzenjem meg Neked mennyire szeretlek?...
Akkor sem feledlek, ha szíved egyszer a másé lesz....”*

A hangulat emelkedésével a mulatósabb nóták következtek:

„Érik a hajlik a búzakalász, nálamnál hübb szeretőt nem találsz...”

Igazi „**Aladáros**” nóták:

*„**Hideg szél fúj édesanyám, hozza ki a kendőm.**
Még az éjjel felkeresem a régi szeretőm.
Kiállok a kapujába, kibeszélgetem magamat véle utoljára...”*

*„**Jaj de szép kék szeme van magának,**
nincs ilyen a világon senki másnak...
Nappal is álmodom mosolyával, éjjel meg ezt húzatom a cigánnyal...
Rózsákat lenget a szél a kertben...
Hangjában tündérek muzsikálnak...
Rózsaszírom lesz a nyoszolyája, két kezem ölelése a párnája.
Jaj de szép kék szeme van magának,
nincs ilyen a világon senki másnak.”*

A következőket már együtt énekelte az egész mulatós társaság, gyakran Apám vezényletével:

*„**Pi-pi-piros alma bo-bo, bo-bo, borízű,**
kóstolja meg kend, mily jó ízű...”*

A társaság már együtt énekelte, mutatta, tapsolta, különleges, egyedi koreográfiára táncolta:

*„**Kerek ez a zsemle, nem fér a zsebembe,**
Kétfelé kell vágni, úgy kell megpróbálni,
Úgy kell zsebre vágni...”*

Másik, gyakran elhangzó (és emlegetett):

„Esik eső csendesen, leperreg az ereszen, az ereszen...”

Az **Aladár kocsma** a háború után életre kelt. A találkozások, délutáni beszélgetős iszogatások, mulatságok, éjszakai tobzódások színhelye

lett. A lassan „talpraálló” iparosok, a „bevaló” parasztlak, a községházi aljegyzők, „főírnokok” szórakozó helye lett. (Érdekes, mulató pedagógusról nem hallottam.) Az életben maradók, a hazatérők – időnként – tobzódó jókedve az életről szolt. Az éneklők, a vidámak, a viccelődők, az anekdotázók alkották a „magot”. Csatlakozhatott hozzájuk minden mulatni vágyó tokodi, voltak is jónéhányan: Mécs István, Garamvölgyi (ligás) János, Csipke Károly, Feri bácsi, Mihalik Sándor, Zsolozsmás (?), Simon Rudolf, Tolnai Aladár, Farkas János (törvénybíró), Földesi (Kolek) János, (bíró) Süveges János, 78-as Papp, Csicsmann Kálmán és sokan mások. Őket még – talán – nem említettem.

Az Aladár kocsmá vonzereje a tulajdonos személyéhez is köthető. A mulató társaság egyik tagja Ő. Magas, jóképű, bajszos, igazi kocsmáros. A felesége, a „helyre menyecske”, Rozi néni vitte az üzletet. Felügyelte, irányította a mulatókat, élcelődött a fiúkkal, Apám ebben állandó társa volt. Papp Aladár korán meghalt (1948) tüdőgyulladásban. A kocsmá tovább működött, a mulatók is folytatódtak, a három asszony összefogásával. (A nagymamá a háztartást vezette, Rozi néni a kocsmát, Juliska lánya segítségével.) Az államosítás után folytatódott igazán Apám mulatózása. Gyakran szolt oda a söntéshez **Soós Irénnek**: „Hozd már a fröccsömet, de jó hideget!” Magáról szolt a nóta, amit többször énekelt:

„Nótás kedvű volt az Apám, átmulatót sok éjszakát...”

Mindig csak egyet-egyét, mert a hentesüzlet reggel várta. Anyám meg hajnalig ébren, a vaskapu csikorgására nyugodott meg: megjött, talán még alhat egy kicsit a munka kezdéséig.

Anekdóták sora járta körbe a falut ezekben az időkben. A három napig tartó nyúl-, özpörköltes mulatókról, az Aladár kocsmái „megfejelésekről”, kijózanodásról. Vagy mikor a menyecskék várták, keresték – két nap óta nem látott – urukat, a Nagyvölgyben, a présház ablakokon bekukucskálva.

Nagy éneklés közepette Apám az ajtó felé indult, hirtelen visszafordult a torkaszakadtából (általában jól) éneklő veres Papp Jánoshoz: „János, csendesebben, Veronka meghallja, mindjárt itt lesz érted!” Veronka, a feleség akkor már az ajtóban állt, csípőre tett kézzel, harcra készen, jött, hogy hazaparancsolja a kapatos Jánost. (Apám Veronkának hívta.) Elképzelhető, hogy az előbbi „hóstenor” János milyen kicsi lett

asszonya láttán – még a keskeny pad alá is befért volna. Sok szép gyerekekkel áldotta meg őket a Sors.

Innen indult a mulató társaság halottsiratásra **Rados asztalos műhelyébe.**

Későbbi huncutság, Simon Julcsa néni leitatását követő durva viccelődések, ugratások.

Másik: „kirándulás” a kocsmából, a várakozó feleségeknek szerenádozás kedvességéből, megbocsátásért, romantikázva. Egy lány ablaka alatt Barhó Lajos bácsi húzatta a kocsmai cigányokkal: „Valamikor éjfél tájban ablakodnál húzatom a cigánnyal...” A szerenád nem hozott eredményt, más rendeltetett.

A kocsmákhoz kapcsolható, hát leírom: nagyobb lánykoromban hallottam, hogy a bajnai bicskás legényektől óvakodni kell, mert hirtelen mérgűek, hamar előrántják a bicskát. Felvillanó emlékeimre rákérdeztem. Így tudtam meg, hogy Tokodon is előfordult bicskázás a Süveges kocsmában (nevekket). Egy fiú meghalt, az elkövető három év börtönt kapott. Máskor kisebb sérüléssel – combátszúrás – megúszta az ellenfél. Ilyet a legények csak szerelemféléstől követhetnek el, véleményem szerint.

Az Aladár kocsmá szövetkezetként még működött, de a „virágkora” véget ért, mint az Apám énekülésének. Egymást követték a működtetők, de az már „kiesett” a mi életünkben.

Apám hattyúdala

A táti hentes Keil Marciról már beszéltem. Sokoldalú kapcsolat fűzte Apámhoz. A legerősebb – az hiszem – az emberi, a baráti. A fiatalabb, már alkoholista hentes megmentése, az üzlet megtartása. A sokat vállaló, bíró feleség, a három gyerek miatt is. (A mi családuknban is akadt kettétört hentespálya.) Egymás segítése a szakmában, a felkapaszkodás, talponmaradás az erős konkurencia idejében. Közös vágások, felezés, negyedelés, töltelékáru átvétele, pénzzel segítés. Közös kocsi vásárlás, szállítás. (Ha nincs összefogás, a nagyok mellett a kisebb üzletek elbuknak.) A két hentes a mulatásban is egymásra talált, de Apám tudta, mikor kell megállni, Marci viszont nem. A potyaleső, alkoholista cimboráktól védte, vele maradt, hazahozta. Mondta is Ilonka néni: „Feri, ha maga nincs ott a Marcival, a

disznópénzből nem marad semmi.” Marci bácsi felnézett Apámra, tisztelte az idősebb, becsületes, segítők hentest.

Vasárnap délutánonként egymáshoz kocsikáztunk. A Fő úton egy hosszú, keskeny parasztház – átépítve –, elől a hentesüzlet. (Később, hátul szódavíz árusítás.)

A táti búcsú november első hetében, a tokodi előtt volt, mint most is. Ekkor 1951-et írtunk. Meghívást kaptunk Keiléktől. Ünneplőbe öltözve átkocsikáztunk vendégségbe. (Volt akkor még lovunk?) Ilonka néni „terülj asztalkámmal” várt, sokféle, híres táti süteménnyel. A gyerekek fiatalabbak, mint mi. Marcika kamasz, az ikerfiúk kisebbek. Ebédeltünk, vagy vacsoráztunk, hintáztunk a búcsúban, nem emlékszem. A következő élmény a jelentéktelenebbeket kitörölte.

A Fő úttal párhuzamos Árpád utcában, az **Adolf kocsmában** rendezték a búcsúbált. (A tokodi Aladár kocsmához hasonló mulatóhely.) Marci bácsi a zenekar közelében foglalt helyet a társaságnak. Szólt a zene, ropták a táncot, jókedvű búcsúhangulat töltötte meg a termet. (Hogy táncoltam, vagy nem, nem emlékszem, talán igen, a Náci inassal, mert az is a bálban volt.) Marci bácsi és a táti ismerősök kérték, majd kérelték Apámat: énekeljen. Komolyan tiltakozott, nem és nem. Addig kérelték, míg nehézkesen felállt, lassú léptekkel – taps kíséretében – a pódium felé indult, ami – úgy emlékszem – egy alacsony dobogó volt. Akkor cigányok muzsikáltak, nem sváb fúvószené szólt. Meghatódottan megállt, közben halkán húzták a cigányok, várva a dal kezdetét. Énekelni kezdett egy nagyon szomorú dalt. (Nem jön elő, hogy melyiket, szívből sajnálom.) Szemét becsukta, szinte lehelte az első szavakat. A sóhajtás is megállt a levegőben, a szemek bepárasodtak, a mi könnyeink – és a barátoké – potyogtak. Énekelt, énekelt elmélyülten, tiszta szívből, teljes tehetségét beleadva. A zenekar leste minden rezdülését. Ismerték a dalait, kíséreni tudták. Ők is érezhették, talán tudták: itt, most valami tragikusan komoly dolog történik, **Feri bácsi utoljára énekel**. Két-három dalt énekelt, elfáradt, halkult a nóta, csendesen sírtak a hegedűk. Hangja elcsuklott, könnyei eleredtek, néhány pillanatnyi néma csend. Az utolsó sor, az utolsó dallam a torkában maradt örökre. Férfiak lesegítették, a helyére kísérték. A meghatódott, a könnyes perceket felszabadult, zúgó taps követte. **Ünnepelték, éljeneztek Apámat**. Biztos többen tudták – különösen az iparostársak –, hogy hamarosan, négy hónap múlva, megduplázott ítélet végrehajtására, letöltésére börtönbe vonul.

Börtönben az Apám

Bevonult a börtönbe az Apám 1952. március 25-én, 51. születésnapján, 5 hónapra.

Anyám vitte tovább az üzletet Földművesszövetkezet, majd Uniker színekben. Fantasztikus energiával dolgozott, két ember helyett. Ismerősök, vevők csodálták hozzáértését. Ügyes hentes-mester lett belőle, sajnos. Ismerve szakmai tudását, üzletasszony adottságát, elfogadták Apám helyén boltvezetőnek.

A börtönből jöttek az elkésérítő hírek a fegyvermester, a konyhalány közvetítésével. Feri nagyon beteg, csináljunk valamit. Nem elég a tetet-lelket ölü bezártság, igazságtalanul, de halálos betegen ezt elviselni, bele lehet örülni Neki is, a családnak is.

Naplórészlet 1952. IV. 30.

„Apu még mindig itt van **Esztergomban**, és azt üzeni, hogy nagyon beteg. Kérésünkre a börtön elvitte a kórházba vizsgálatra. Szegény Apu, azt mondják, akik látták, hogy nagyon össze van törve. Mi itthon nyugodtan pihenünk, eszünk, Neki pedig büntetlenül ott kell sínylődnie. Istenem, csak már meggyógyulna, ez a legfontosabb kérésem. Nagyon szeretjük Aput, és nem lehet, hogy valami komoly baja legyen.”

Kiegészítve a naplórészletet: bilincsbe verve, két ór kíséretében – mint egy gyilkost – vezették végig a kórházon a vizsgálatokra. Természetes, hogy látták ismerősök, rögtön elmondták: összetört, beteg ember lett belőle, a daliás, szép férfiből.

Ide tartozó kitérő: Télen köhögtem, beteg lettem, röntgenre küldtek. Kiderült, hogy foltok vannak a tüdőm egyik oldalán. Gyógyszert kaptam, instrukciót, mit egyek, csináljak, és havonta jöjjenek vissza röntgenre, ellenőrzésre. Többször voltam, talán két évig, míg kiderült, hogy a foltok nem változnak, elmeszesedtek. (Öregkorom felvételein most is láthatóak.) Apám vizsgálata után jártam a **tüdőgondozóban**. Vizsgálat után a főorvos (talán dr. Rajner?) az irodájába hívott.

- A maga apja Gyuriczki Ferenc? - kérdezte.

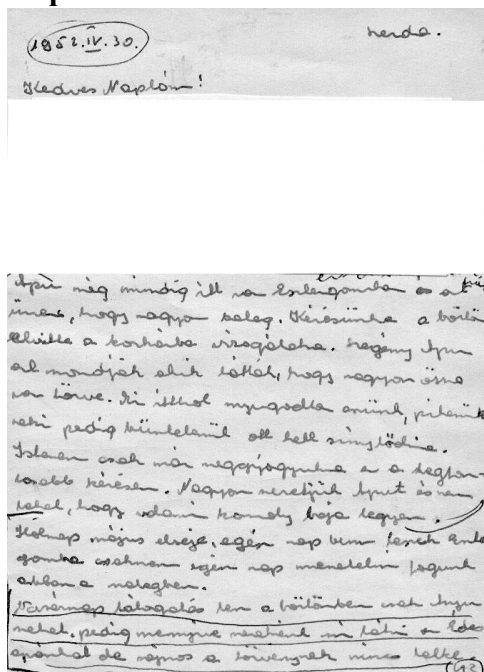
- Igen – mondtam, de már sírás fojtogatta a torkom.

- Nagyon beteg. Kevés ép tüdeje van. Leírtam mindent, segíteni többet nem tudok.

Forgott velem a világ. És mi mit tehetünk? Nem tudunk mi sem

segíteni. Kérelmek, rendkívüli látogatás kérése, mind megtagadva. Eljött hozzánk egy **Tóth** nevezetű férfi, **egy cellában volt Apámmal**, a környékre való. Akkor azt suttogták, megszökött, de azt nem tudom elképzelni. Apám üzent Vele: segítsünk, mert nagyon beteg, meghal. Nehezen kapott levegőt. Sokszor egész éjjel egy széken állt az ablaknál, mesélte. Ő beszélt arról is, miért nem írhat. Lázadt, őrjöngött (ezt csak végső elkeseredettségében tehette), megtagadták Tőle a levélírást, a látogatást. Egy ilyen dühroham után bevitték a börtönparancsnok irodájába. Követelte a tollat, papírt. Nem kapott, hát akkorát csapott az asztalra, hogy minden repült, még a tintatartó is felugrott, mindent összefröcskölt, remélem a parancsnokot is. Hogy mi lett a büntetése, azt Tóth nem mondta el, de arról hallottunk, hogy megverték, de Ő erről hátralévő néhány hónapjában nem beszélt.

Naplórészlet IV. 30.

ablakokat lássam, hátha látom az Apámat. Persze, hogy nem engedtek, volt, aki elbeszélgetett velem. Sokadszorra már azt gondolták, ez a lány megtébolyodott. Nemrég a sokadik, talán 54. érettségi találkozónkon Kovacsinszki Erzsike ugyanezt mesélte, nem először. Együtt mentünk a buszhoz – Ő Dorogra –, a börtönhöz is elkísért. A fal mellett várakozott,

ablakokat lássam, hátha látom az Apámat. Persze, hogy nem engedtek, volt, aki elbeszélgetett velem. Sokadszorra már azt gondolták, ez a lány megtébolyodott. Nemrég a sokadik, talán 54. érettségi találkozónkon Kovacsinszki Erzsike ugyanezt mesélte, nem először. Együtt mentünk a buszhoz – Ő Dorogra –, a börtönhöz is elkísért. A fal mellett várakozott,

majd meghasadt a szíve, látva kétségbeesésemet. Többször arra kértem őket, hogy legalább azt mondják meg, itt van-e? Most sajnos ezt sem tudtuk, segítőink nem tudtak hírt hozni erről. Júniusban elmondták, hogy Feri bácsit elvitték valahova, valószínű a rabkórházba. Nyomozással kiderítettük, hogy a budai rabkórházba. Erre bizonyíték két levelezőlap (ami különböző időben íródott).

A rabkórházba küldött lapok

Arra is, hogy oda-vissza szállították - egyik börtön sem szerette volna, ha nála hal meg. Mennyi adminisztráció lenne? A lapokat végül megkapták, a sokból kettőt, mert valamelyik illetékes megsajnálta Öt. Tudtuk most már, hogy **a budai Fő úti rabkórházban kell keresni**. Be kell valahogy jutni, orvossal beszélni az állapotáról. Megint Magda segített. Csak annyit tudott meg, hogy a Batthyányi-tér felőli hányas számú szobában van az első emeleten. Senkit nem engedhettek be, az orvos nem fogadott. Magda kiszámolta, melyik lehet az Ő ablaka. Naponta többször odamentünk, hátha az ablakban találjuk. Egyszer ott állt, integettünk, megismert minket. Hallótávolságban voltunk. Magda mondott néhány mondatot, Ő is, mikor jövünk újra. Én csak néhány szót kiabáltam, hogy mit? Levegőt sem kaptam, összeszorult a torkom. Míg az épület körül sétáló őr elküldött minket. Még egyszer láttuk, aztán már hiába ácsorogtunk a megbeszélte időben, nem jelentkezett. A bejárati őrtől megint nem kaptunk információt. Úgy telt el a július hónap is, hogy mindig kerestük, de nem találtuk.

Hogyan került Apám a dorogi kórházba?

Anyám az üzletben dolgozott. Délelőtt többen is jöttek elmondani, hogy Feri bácsit a dorogi kórházban látták, hordágyon hozták, két fegyőr kíséretében. (A bent fekvők, a kezelésre járók között gyorsan terjedt a hír, így jöhettek a hírhozók.) Ilonka Anyámmal rögtön bement, majd a Nénnye. Az ajtó előtt két fegyőr, csak igazolvány felmutatásával, kíséreléssel mehetek be az egyágyas szobába. Tényleg ott találták, igen rossz állapotban. A belgyógyász orvos elmondta, hogy amikor bevitték, 41°-os láza volt, válságos az állapota. Ha javul, kivizsgálják. Megint a börtöni segítők hozták a híreket. Rosszul lett, mentőbe rakták, újra Pestre akarták vinni. Útközben válságosra fordult az állapota, ezért Dorogra vitték be a kórházba. Azt hitték, már odáig sem érnek el. A kórházi időkből semmi nem jön elő. Miért? Mikortól meddig volt itt? Néhány nap után látták az örök: erre a betegre nem kell már vigyázni. Ezt az orvos is jelezte a börtönnek. A büntetése letelte előtt 13 nappal szabad lett, mint a madár – emberségében megalázva, testét megtörve –, csak repülni nem tudott már.

Megint egy kis kitérőt kell tennem.

Törvény született 1990-ben a meghurcoltak, börtönbe zártak, meghaltak **rehabilitációjáról, kárpótlásáról.** Először a rehabilitációt kérvényeztem. Megkaptam a **végzést:**

„...Az Esztergom megyei bíróság 1952. február 20-án kelt és jogerőre emelkedett Bf. 158/1952 sz. ítéletével közellátás veszélyeztetése miatt 5 (öt) hónapi szabadságvesztésre, 2 (kettő) év közügyektől eltiltásra és 1000 Ft pénzbüntetésre ítélte... Ezt az **elítélést** a bíróság ez 1990. évi XXVI törvény 1.§/1. bekezdése folytán **semmissé nyilvánítja... Indoklás...** Az 1990 XXVI + V. 1.§/1. bekezdése alapján **cselekménye nem bűncselekmény,** ezért az ítéleteket a bíróság semmissé nyilvánította.

Esztergom, 1992. október 21.dr. Járfás Judit bíró”

Életemben nem sikerült elégtételt kapnia, most megtettük, lelkünk és az ő lelke megnyugtatósára.

A kártalanításnak is megvolt a határozata (törvénye), folyamata. Élni szerettünk volna vele, ezért kórházi igazolásokat kellett kérni a kezeléséről, betegségeiről, halálának okáról.

Kérésemre a **dorogi kórháztól** ezt a választ kaptam:

„...a betegfelvételi napló alapján igazolom, hogy Gyuriczki Ferenc 1952. 08. 04-fől 10. 02-ig a dorogi Bányakórház belgyógyászati osztályán fekvőbetegként kezelés alatt állt. A kórlap a fenti időszakról már nem áll a kórház rendelkezésére, hisz 30 éves iratmegőrzésre vagyunk kötelezve. Ezen igazolást a nevezett lányának kérésére adtam ki a mai napon.

Dorog, 1996. március 19.dr. Pák Gábor

kórházigazgató helyettes”

Újabb beadványok a budapesti rabkórházhoz, kórlapot kérve. Ők az országos kórházi iratanyagot kezelő intézethez irányítottak. Apám papírjait nem találták, így a kárpótlási folyamatot nem folytattam.

A kitérő után a dorogi kórháznál folytatom. Pák doktor igazolásából megtudtuk, hogy meddig feküdt Dorogon, mikor került fel Pestre. Két hónapot Dorogon feküdt. Nem volt tervük Pestre vinni, hazaadták

volna. Ez idő alatt tüdődaganatot diagnosztizált Dorog. Meg kell menteni az életnek, ezért mindent elkövettünk. Megkerestük azt a kórházat, amely **daganatos betegségekkel foglalkozik**, ez akkor a **Bakáts téri Onkológiai Intézet** volt, a professzor **Hötl doktor**. Állami mentőt nem kaptunk, fizetni kellett a Pestre szállításáért.

A professzor kérésünkre személyesen foglalkozott Vele. Elmondtuk a tragédiáját. Megszerette Őt, de meggyógyítani nem tudta. Talán időben felismerve, műtéttel lehetett volna remény a gyógyulására – mondta. Állapotát stabilizálták. Az akkor ismert gyógyszereket megkapta, sajnos a legerősebb fájdalomcsillapítókat is, de a reményt is a gyógyulásra, amiben utolsó percig hitt, bízott a professzorban. Arca újra pirosposzsgás lett (a láztól is), szívesen beszélgetett a látogatókkal. Minden látogatási napon ott volt valaki mellette, a kétoldali pesti rokonok, mi a hétvégeken. A professzor úr elmondta: hazaengedi, a szerettei körében töltsé utolsó napjait. Kérdeztük, válaszolt. Amikor Dorogig jutottak Vele, magas láza, ájult állapota jelezte, hogy a kór ellepte a testét, áttétek alakultak. A gyors kifejlődést szarkómának nevezik. Az előzmények, a börtön gyorsította ezt a folyamatot.

Felkelni nem tudott, gipszágyat készítettek, ebben hozták haza. (Hálapénzről nem tudok, de a disznófinomságokat elfogadta Anyámtól, legközelebb megköszönte, áradozva dicsérte.)

Apám újra itthon

Karácsony előtt, a téli hidegben, kegyetlen 10 hónap után újra itthon. A család mélységes szomorúsággal ápolta. A gipszágyban feküdt mozdulatlanul (borzalom), hogy a súlyosan megbetegedett gerince ne sérüljön. Szívet-lelket-testet próbára tevő egy ilyen betegségben szenvedő társ, apa, testvér ápolása. Ezt a terhet sokszorosan súlyosbította, hogy Apámnak a börtönben, a családnak pedig tehetetlenül, a segítség lehetőségének megtagadásától kellett szenvednie.

Hogy otthonában lehetett, ez némi megnyugvást jelentett, akkor is, ha tudtuk, hogy ez néhány nap, esetleg néhány hét lehet. Körülbelül 7 hetet adott neki a Sors.

A család a maximumot adta, hogy minden jó legyen, de a kimerüléstől, a fájdalomtól mindig valaki – vagy együtt többen – sírdogált a konyhában. Mindent megtettünk, amit kívánt. Látni szerette volna a **két**

hízót, amit Anyám hizlalt, Ő talán kis választási malacként láthatott. Nagy gondban voltunk, ezt hogy lehet megoldani? Az ágyat az ablakhoz vitték, testét fölemelték. A disznókat a folyosó elé terelték. A hatalmas két állat „bemutatkozását” Ő elégedett mosollyal nyugtázta. Ezután kerültek levágásra. Nénnye mindent tudott, de sajnos betegesen hitt a felgyógyulásban. Összeszedett mindent, főzte, keverte, majd mosta, kente velük a beteget. Mások is hoztak, javasoltak gyógymódokat. Hrasznik néni hozta készítményeit, maga ápolta velük Apám. Nénnye kutatómunkája során **csodagyógyszerre** akadt Dömösön. Ketten mentünk el a **dömösi paphoz**, hogy az amerikai rákgyógyszert megvegyük. Megvettük sok pénzért az Apám csizmájában házkutatáskor meg nem talált utolsó ezresekért. Így lett szomorú elköltése az eldugott, megmentett pénznek – amit már említettem. Mindenki tudta, hogy ez a drága „aszpirin”, de más sem használhat. Az összetört szívű Nénnyétől nem lehetett megtagadni, elvenni a reményt, a hitet. Csak a naponta növelt mennyiségű morfiumcseppek enyhítették a fájdalmat, siettették a véget.

Anyám közben vezette az **Uniker húsboltját**, mint boltvezető. (Még most is legendák kerengenek fantasztikus munkabírásáról, akarataról, a nehéz szakmában férfiként helytálló, a falu Annus nénijéről.) Esztergomba ment értekezletre. Tanítási szünet lehetett (talán téli), én maradtam a beteggel. Vállaltam az ebédfőzést, az etetést. Mit enne? **Paradicsomlevest**, pörköltet, ez már kész volt. Nagyon jót akartam csinálni, ahogy Ő szerette, kevés cukorral, rizzsel. Minden sikerült, de mire etettem, a rizstől besűrűsödött. Evett pár kanállal, többet nem kért.
- Anyád hazajön, és csinál másikat – mondta.

Azt hittem, megszakad a szívem. Mennyire igyekeztem, mégse sikerült ez az egyszerű leves. Ez volt életem egyik „számbavett” kudarc, ezért emlékszem minden momentumára. Máskor megint segíteni akartam. Almáslepényt kívánt. Annyiszor csináltam, nem lehet probléma. Ette Apám, majd mondja:

- Finom, de kimaradt belőle a só.

Tényleg kimaradt. Újabb kudarc, de nem adtam fel, segíteni kellett az iskola mellett is.

Az itthonléte alatti legmegrázóbb élményről beszélek. Apám az ágyon feküdt, mindig egy kicsit feltámasztott fejjel. Délután volt. Én a szalagavató ünnepségre készültem. Felvettem az erre az alkalomra készített ruhámat, sötétkék selyemzsorzsott anyagból, fehér fodrozott

gallérral. Az altárói Asztalos Gizi néni varrta. Beszéltem már a háromrészes tükörről. Most a belső szoba ajtaja mellett állt, Apám ágyával szemben. A bal oldali szárny egy kicsit behajtva, hogy lássam a ruha hátulját, fésülve a leomló szőke hajamat. A tükörben megpillantottam Apám arcát: rázta a zokogás, két oldalt csurgott a könnye. Odamentem, puszilgattam, törölgettem, a visszafojtott zokogástól majd megfulladtam. Annyit tudott mondani: „szép a ruhád”. Hogy mi játszódott le benne, a szívében, agyában, azt akkor éreztem, tudtam - a leírására nem vállalkozhatok, nincs erőm. Valaki bejött, én a konyhába mentem. Zokogtam, szinte az ájulás állapotáig. Sem előtte, sem utána így már nem tudtam sírni. Feloldódott valami, megkönnyebbülést éreztem, ki kellett sírnom a feszültséget, a nyomást is, ami fiatal lelkemet összeszorította.

Az autóbusról lemaradtam, a szalagavató elejéről is. Társaim már izgultak értem, tudták, bármikor...

Mit csináljak érettségi után?

Úgy hozta a Sors, hogy erről még Apámmal beszélgethettünk. Két lehetőségem volt. Az egyik: gyakorlóévre kimenni valahova (ahova helyeznek) **tanítani**, utána tanítói képesítést szerezni. A másik: **továbbtanulni**. Az előttem végzők, így Imre is elmondta, hogy a „világ végére” is kerülhetek, mint Ő Orosházánál is messzebbre, egy tanyaközponti iskolába. Akik közelebb kerültek, azok is a megyénk peremére, kis falvakba. Mesélték, hogy a település legényei „körüldongták” őket, a szép, fiatal (18 éves) tanítónéniket. Bezörögtek az ablakaikon, este riogatták őket, de tolakodósabb eszközöket is alkalmaztak, hogy felhívják magukra a figyelmet. Az is igaz, hogy több osztálytársam társat talált a kis faluban.

Apám azt mondta:

- Ne félj, elmegyek, elintézem őket, nem fognak bántani.

Döbönt, néma csend a válasz.

A másik lehetőséget is Vele beszéltek meg. A jelentkezési lapot hazavittem. Tanulhatok-e, bírja-e Anyám az anyagi terhet? Apámmal **együtt döntöttünk**: továbbtanulok a **Pedagógiai Főiskola földrajz-rajz szakán**. A jelentkezési lap beadását már nem érte meg.

Nem hagyhatom ki a következő mesémet sem. Izsó Náci, az inas már felszabadult, de tovább dolgozott nálunk, amíg lehetett Apámnak, majd az egyedül maradt Anyámnak is. Kedves barátunk maradt még a láb elvesztéses balesete után is. Az Izsó család úgy gondolta: a mester beteg, ott maradt az üzlet – igaz, már állami kézben –, elkelve egy szakember, aki átveszi, egyben beházasodik a nagy házba, gazdaságba, hisz Anci lassan eladósorba kerül. Ez a gondolatsor már régebben megszülethetett az Izsó család fejében. Többször jártunk Náluk **Bajnán**, ezért gondolták, meghívnak – most csak engem, Apám már a dorogi kórházban feküdt – a **nagyboldogasszonyi búcsúba** (augusztus 15.). Rábeszélésre elmentem a Gyuriczki Bözsivel (unokatestvérem) együtt. Mi voltunk a „díszvendégek”. Annyi süteményt még nem láttam, mint egy százfős lakodalomban. Az aprósüteményt fa kisteknőbe rakták. A sok húsból a libasültre emlékszem, mert mi ilyet ritkán ettünk. A két lánytestvér figyelmessége, kedvessége egy kicsit túlaradó volt. Az én kis gépemmel még fényképet is készített az idősebb nővér (Bözsi) férje.

A házuk mellett állunk, a völgyben, a gémeskút ága, vályúja mögöttünk. A Nácitól jobbra én, Bözsi hátul (fehér gallérral).

Ezt a történetet tovább folytatom. Náci bácsi gyakran jött Apámat látogatni – lovaskocsival Dorogra menet-jövet –, őszinte részvét látszott rajta.

Egyszer ünneplőbe öltözve jöttek Apám betegágyához, megkérni a kezem. Náci bácsi elmondta – amit már előbb leírtam –: a frigy igen praktikus lenne jelen esetben. Apám azt válaszolta:

- Nem mondhatok semmit, ezt Ancitól kell megkérdezni.

Kijöttek a konyhába (a lánykérésnél nem voltam jelen), és engem is megkérdezett. Hebegve-habogva, pirulva válaszoltam: eldöntöttük, tovább tanulok, még fiatal vagyok, ráérek a döntésre. Ha időszerű lesz, vagy meggondoltam magam, tanulhatok is, „itt a legény, választhatom később is” - mondta Náci bácsi. (Gondoltam, ha vénlány maradok is, akkor sem akarok látni se, élni se üzlet, vágó, műhely, állatok mellett, bármennyire is tisztellem Apám mesterségét.)

Két eset a kölcsönökről

Beszéltem már erről: Apám kölcsönt adott barátnak, rászorulónak és annak, akire Ő volt rászorulva, kiszolgáltatva. Így a motorjai működőképes állapotban tartójának is. (Az első lány férjhez ment, stafírung konyhabútorra adta a kölcsönt.) Nem volt pénzünk, a betegség mindent felemésztett. Nénnyével elindultunk a Kisvasút mellett, a Kertek alatt H-ékhoz a kölcsönt visszakérni, Apám tudtával. Nénnye elmondta: Feri nagy beteg, kellene a pénz. A válasz ez volt:

- Örüljenek, hogy annyi volt, hogy adni tudtak belőle. Nem tudjuk visszaadni. Nincs pénzünk.

Szerencsétlen Nénnye sírva érvelt: adtuk, ez visszajár, legalább részletekben. Papír persze nem volt, mint a többi kölcsönről sem. Kérlelhetetlenek voltak, majdhogynem kidobtak. Visszaballagtunk a Kertek alatt. Zsebkendőjét az arca elé tartva egész úton csendben sírdogált, így sírdogált hónapokig. Apánknak nem mondtuk el a kudarcot, de a család a tehetetlen dühtől, az arcátlanságtól sokáig nem tudott megnyugodni. Felnőtt koromban sem tudtam megbocsátani egyik családtagnak sem.

Hasonló eset, más aspektusból.

Apám nagyon együttértett azokkal, akik a kirótt terményt beszoigáltatni nem tudták. Ezt pénzben megválthatták, ha pénzük sem volt, börtönbe kerültek. Ekkor segített a Feri. Apám betegágyához jött **Simon Ferenc és Földesi János** bácsi ünneplőben, rövid fekete kabátban. Az ágy mellé tett székekre ültek, a megilletődöttségtől nem tudtak megszólalni. Anyám, Nénnye beszélgetett velük. Apám könnyei potyogtak. A kabát belső zsebéből elővettek egy-egy csomagot, **hálálkodva adták Apámnak, a kölcsönadott pénz** volt benne. Mindenki elkomolyodott (én hátul ültem a rekamién). Anyám hálálkodva köszönte meg a pénzt és a becsületességüket. Mekkora erő, lélek kellett, hogy eljöjjenek a barát, mulatótárs betegágyához, és még életében köszönetet mondjanak a segítségért, tudva, hogy Ferinek senki nem segíthetett. Erre a gesztusra a család tagjai újra pityeregtek, másképp, mint az előző esetben. Hogy a többi kölcsön visszajött-e, nem tudom.

Az utolsó nap

Mindig gyengébb lett az Apám. Fájdalmai erősödtek, enyhítés csak több morfiumcseppel lehetett. Sérüléseinek, ütéseinek a helyén, külsőleg is, a sípcsontján nagy daganat (egy előző motoros eldőléskor keletkezett kék folt helyén). Gyopár doktor naponta látogatta. Ez megnyugvást jelentett, hisz jön az orvos. Délután már minket keresett: mikor jövünk haza az iskolából? Nézték az órát, nem „mehet el”, amíg haza nem érünk. Az orvost várta, többször felmentünk a Ligába – ott rendelt –, nem tud jönni, csak a rendelés végén. Nénnye kérlelte, csak Őt várja. Rendelés után jön. Kapott még néhány csepp „mérget”, megnyugodott. Az ágya mellett álltunk, mind. Itt vannak a gyerekek? - kérdezte. Itt vagyunk – mondtuk.

- Legyetek jók, fogadjatok szót Anyátoknak.

A végszóra megérkezett az orvos, de már csak a szemét tudta lecsukni.

- Nagyon sajnálom, őszinte részvétem. Nem hittem, hogy ilyen hamar... Lehuppant a székre, bepárásodott szemüvegét törölgette. Potyogtak a könnyei. Kimentem a folyosóra. Amire eddig gondolni sem mertem – pedig az agyam tudta –: meghalt az Apám. Örült sikoltás szakadt ki a torkomból. Balázs néni bevitt hozzájuk, vizet, meg valami nyugtatót adott, ezzel homályossá, üressé vált körülöttem a világ. Nem emlékszem másra, csak a temetés néhány mozzanatára.

Nagyon hideg volt, minden meleg ruhát ránk adtak. Mégis dermedtté fagytunk a -10°-os hidegben, metsző szélben, a temetődombon. Apám kedvenc nagysápi cigányzenészeit hívta Náci a temetésre. Idősebbek még most is emlegetik: a hegedűsök ujjá ráfagyott a vonóra, a húrokra, de tiszta szívből sírt a hegedű a zenészekkel együtt. Felváltva mentek a kisszobába melegíteni, dörzsölni az ujjait. Minden nótáját ismertem, az előzőekben leírtam, de az itt elhangzottakra nem emlékszem. Muzslai Ilus egyre emlékezett: „Lehullott a rezgő nyárfa ezüst színű levele...”

Úgy döntöttem, hogy **a temetés két képét** is bemutatom.

Apám a ravatalon

Búcsúztatás a ravatalozó előtt

Az egyiken Apám a ravatalon. Itt már sírni sem tudtunk. Nénnye fizikailag és lelkileg is összeroppant. Velünk együtt mindent elvesztett. Ő a nyomorúságos életünkől a legkedvesebbet, a szeretett testvért.

A másik képen a búcsúztatás már kint a ravatalozó előtt, a metsző szélben. Ismerős arcok a közelben, asszonyok nagykendőbe burkolózva. Hátunk mögött az egyforma bányászsirok keresztjei, a havas táj a feketéllő Helnival.

A falu minden épkézláb embere ott volt a temetésen. A rokonság, a barátai (Földesi János bácsi elöl), a környékről az iparostársai. A képzős osztálytársaim mind a 28-an Hársing tanár úrral együtt. Gyalog jöttek a Nagyalomástól, a Kantinban melegedtek a temetés előtt. A még élő osztálytársaim ma is emlékeznek a zord időben is emberekkel tele temetőre.

Hova temethető? Csak a domb oldalainál voltak sírhelyek. Rados Sanyi bácsi kimondta: csak előre temethető. (Ő volt a temetkezési vállalkozó (?), temetőgondnok.) Megjelölte a helyet. Nénnye kívánsága is teljesült. A koporsó fölé kialakított helyre szálfadeszkákat raktak, hogy a behantolás borzalmas, dübörgő hangja ne a koporsóról jöjjön vissza. Ferit a köves föld robaja nem zavarhatja – mondta. A temetés után mindenki elment. Mi ültünk hárman az ormótlan rekamié szélén, a hidegtől elgémberedett kézzel, lábbal, üres fejjel, lebéult lábakkal, hangtalanul zokogva belül, míg Anyám megszólalt: **egyedül maradtunk!** Ekkor összeborulva, egymást öelve újra sírni tudtunk. Azért is, mert a nem ölelgetős Anyánktól ez a gesztus megrendítő volt.

Elolvadt a hó. A sírról leszedtük az elfagyott koszorúkat. Gyakran felmentünk a sírhoz, közepén kikapart friss mélyedést találtunk, benne fészekszerű letaposást. Ki, vagy mi csinálhatta - töprengett a család, míg az Úrinegyedben lakók szóltak: a síron egy fehér foltot látnak minden reggel. Hajnalban az Erzsébet-aknára menő bányászok többször látták a nagy fehér kutyánkat felballagni a temetőbe, erről is beszéltek. Egyértelmű lett: **Báró kutyánk** megtalálta a sírt (hogyan?), nem tudott elszakadni Apánktól, a gazdájától, ki akarta kaparni, majd a mélyedésben megpihent.

Nemcsak mi és az emberek, a kutyája is szerette.

A Gyuriczki, Schrek család találkozói

Éreztük, múlik az idő, keveset találkozunk vér szerinti rokonainkkal. Kell egy főszervező, mellé egy aktív rokon és máris együtt van öt Gyuriczki unokatestvér, családostul 29 fővel.

Gyuriczki találkozó 2000-ben

Népes rokonság 2000-ben (Magda már beteg). 37 fő+én a fényképező, a másod-, harmad unokatestvér apróságokkal a pincéknél.

Schrek-találkozó

Támadt egy merész ötletem. Miért ne lehetne Anyám rokon-ságát is összeröf-fenteni egy Schrek-találkozóra?

A lelkes unokatest-vérek szervezésével lehetett, 2002-ben. A családok

Szabolcsban és Pest környékén élnek. Schrek nagyszüleink 56 fős, népes családra lehetnek büszkék „odafönn”.

Megjelent 51 fő, Tibi 4 fővel Kanadában, egy meny kisbabát várt, azért hiányzott.

Ennyi ember találkozásának örömét nem lehet szavakba önteni. Megrendült sírás, ölelgetés, hálás köszönet, hogy együtt lehetünk. A pince előtt 13 márkás autó állt.

Gondoltad volna ezt, mérki Nagymama?

Azóta már csak hárman élünk unokatestvérek, Ica, Imre, Én.

Mindkét oldal családjai tisztességes, dolgos, egymást, rokonságot szerető utódokat neveltek, akik magasra is emelkedtek. Amíg élek, megpróbálom a kétoldali rokonságot – a könyvem bemutatása alkalmából is – találkozóra összehívni.

Remélem, sikerül, szorítanak nekem az eltávozottak is, érzem.

Rokonok keresése, megtalálása

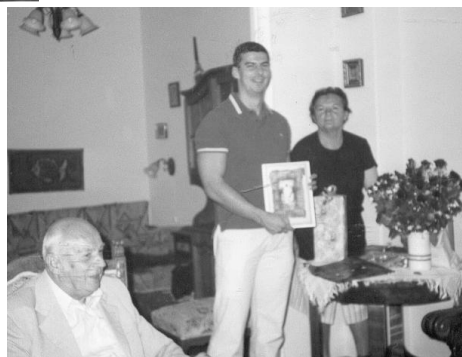
A háború után Apám – és Nénnye is – gyakran mondogatta: el kellene menni Izsákra, megkeresni a rokonokat. Komolyan készült, de mindig közbejött valami, igaziból az üzlet nem engedte meg az utazást. (Autó nélkül ez körülményes, sok időt igénybe vevő látogatás lett volna.) Később a tragédiák sora. A levelekre, fényképekre nem jött válasz, azért akart utazni. Az én fejemben is évtizedekig motoszkált: Izsákra kell menni, Apám kívánságát teljesíteni. Talán 20 éve lázas keresésbe kezdtem. Levelezés, irattárak, plébániák anyakönyveit kutattam. Eszembe jutott, hogy Altárón tanított egy Misznederné nevű kolléga. Megtaláltam a férjet, átnéztük a nagyszülők, dédszülők neveit. Megállapítottuk, hogy csak harmad-, negyed unokatestvérek lehetünk, közös ősünk 1765-ben született Esztergomban, Martin Miszner. (A családot ezekben az években hozta be Németországból Mária Terézia hajója.) Velem egy időben kezdte keresni Miszner Klára is apja, Gyula esztergomi leánytestvérét, Máriát, Ő is Miszner Jánoséknál kötött ki. Többször járt Esztergomban, régi kollégájáéknál lakott.

György kertje szomszédos Miszner János kertjével. Elmondta: most is itt van Klári, keresi a rokonait. Valamikor beszélt egy tokodi tanítónővel, aki szintén Miszner rokonait keresi, megadja a telefonszámát – mondta János. „Miszner Klári vagyok, nagyanyád testvérének, Gyulának az unokája, Téged kereslek.” - mondta Klári a telefonba. Együttes, hosszú kutatómunkával kiderítettük, hogy a többi testvért és leszármazottait nem találjuk. Klári apja Esztergomban szerzett kádár szakmát, majd eltűnt Mária nagyanyám életéből. Ebben segítette a féltékeny, vagyont féltő feleség. Még a családi fényképekre (amelyek most visszakerültek) sem jött válasz. Mária családjában mindenki meghalt – mondták Gyulának. Pedig Apám először kádár szakmát tanult, arra számítva: majd a gazdag kádármester nagybácsi befogadja segédnek a szegény rokont.

Klári szervezésében Esztergomban találkoztunk a távoli rokon Miszner Jánossal, fiával, testvérel, mi is, Mária leszármazottai és Klári Gyula testvérének családja. Ott volt az egyetlen Miszner dédunokával, Csabával. Nagy öröm Klárral együtt az egymásra találás. Apám odafönn elégedetten mosolyoghatott - megtaláltam az izsáki rokonokat.

Miszner találkozó 2006-ban

Gyula, Csaba, Klári

Sikerült!

Hosszú tervezés, időpont kijelölés, készülődés után, 75 évesen, Zsuzsáék segítségével eljutottunk Szabolcsba, Mékre, Vállajra a húsvéti ünnepek 3 napja alatt - egyben a csodálatos Szamos-közbe is, amit ismertem, el tudtam kalauzolni „töredék” családomat. A természeti táj szépsége, a „kis” Túr torkolata, a Szamos vidéke, a Túristvándi-i malom, Móricz Zsigmond háza, Esze Tamás Tarpája és még sok irodalmi, történelmi emlék megismerője lett legkisebb unokánk, Attila (ekkor 11 éves). Csodáltuk mi is a többször látott Tisza, Szamos, Túr, Kraszna szépséges világát, rendezett falvait, példamutatóan tiszta portáit, a „világvége” Szabolcs mai valóságát.

Vállajon keresztülautózva először a Mérk, Vállaj határán lévő panzióban jeleztük, megérkeztünk. A beszédes, közvetlen gondnok hitetlenül figyelte, mennyire ismerem Mérket.

- Itt volt valamikor a gyönyörűen kiépített, nagy horgásztó helyén a kenderáztató.

- Honnan tudja?

- Itt töltöttem több nyarat a Sváb utcai Schrek, majd Udvari házban, onnan hoztuk a kendert áztatni a nádas pocsolyába – mondtam.

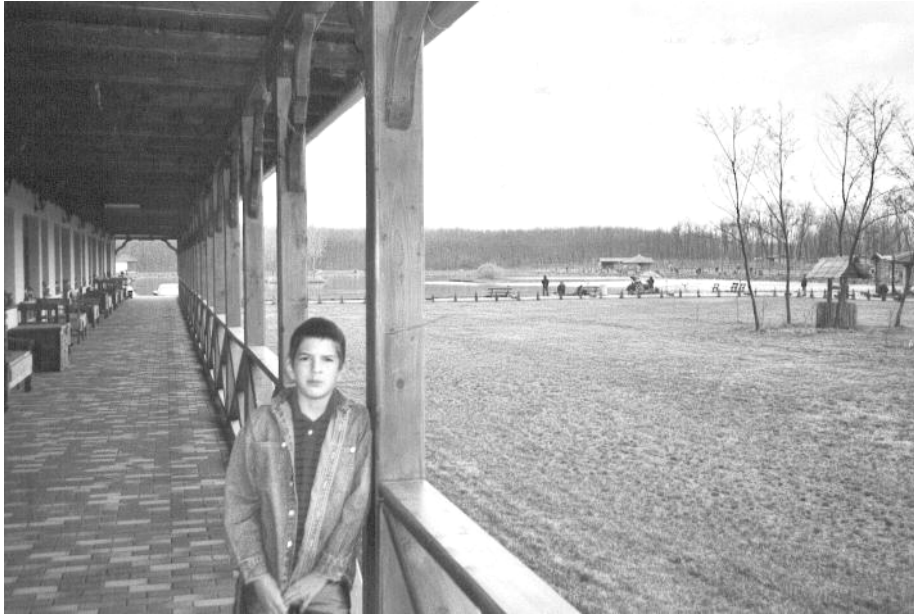
- Ismerem a házat (üres), a családot, én is ott lakom a Sváb utca végén, az „újvárosban”. Akkor rokona a Papp Évinek, a barátom Vilhelm János feleségének.

Záporoztak a kétoldalú kérdések, válaszok – kiderült, hogy a fél falu rokon vagy ismerős.

- A főnöke házával szemben ki lakott? - kérdeztem.

- Csaknem az Imre bácsi is rokon? A felesége volt az osztályfőnököm, a Piroska néni, hogy milyen aranyos emberek!

Így folytatódott a beszélgetésünk másnap reggel is. Egy kis kitérő: a rendkívül gazdag ember, „a főnök” - a kastélyszerű családi háza Imréékkel szemben – is Imre tanítványa volt, övé a luxus panzió, a halastó horgásztanyával, egy nyáj, állatkert egzotikus állatokkal, lovasudvar, együtt ez egy igazi üdülőparadicsom, különösen a családosoknak. Attila is végigbóklásztta az Apjával a hatalmas területet. A három nap alatt telt ház volt mindenhol, még a parkolóban is, sok román márkás autóval - ilyet is látni a „szegény” Szabolcsban.

Panzió a halastóval, Attilával

Végigautóztuk a falut „lassúmenetben”, 20-szal. Beköszöntünk a Papp házba. Sokan voltak, de nem mindenki, Jutka elkísért a temetőbe, hogy könnyen megtaláljuk a sírokat. Mind ápolt, gondozott márvány síremlék – Mama, Fránci néni, Nénike, Juli néni, Tibi –, csak Vali néni sírja gazos, pedig ekkor még élt a fia, de vannak unokák is. Gyertyát gyújtottunk, elkészítettünk tőlük.

Távozóban láttam – a dombról – egy asszonyt kijönni az utcáson egyik házából, a temetőbe tartott, megszólítottam.

Hogy van Tircsi Zoli bácsi? Látom, maga a szomszédja.

Esze Tamás és Attila

- Honnan ismeri? Hisz nem mérkiek. Ma jött ki a kórházból, a felesége is nagybeteg.

- A nemzetközi svábbálon 15-20 éve ők mutatták be a mérki sváb népviseletet, akkor ismerkedtünk meg, egyszer meg is látogattuk őket Imre unokatestvéremmel, ezért tudom, melyik a házuk.

- Akkor már tudom, ki maga: a Schrek Anna néni lánya Tokodról.

Mondanom se kell: elállt a lélegzetem, csodálkozom, ez nem lehet igaz.

- Tokodra mentek dolgozni az üveggyárba, a bányába többen magukhoz (gazdag hentesek voltak) – hogy is hívták őket? Nem ugrik be a nevük – mondja.

- Sikediék, Szalóki Józsi, Képiró Gyuszi – mondom.

- Tényleg azok voltak, így már én is emlékszem.

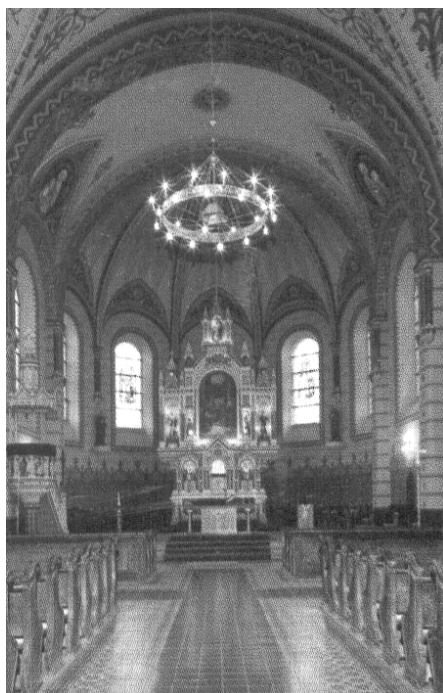
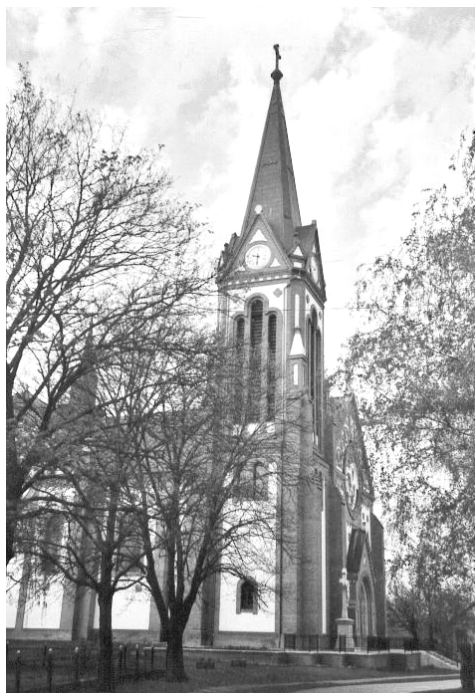
- Mondja meg, hogy gyógyulást kívánunk Tircsiéknek, a tokodi Huberék!

Távozáskor elégedett mosoly ült az arcán: amit ő több évtizede hallott, az igaz „mese” volt, hisz beszélgetett velem, az élő „bizonyítékkal”.

Laci vejem és Jutka ámulva hallgatták a beszélgetést. Elmondtam Papp Marikának, ő tudta, ki az asszony, az ő volt osztálytársa, Bényei Ilonka, úgy nálam három évvel fiatalabb. Megőrizte, amit régen hallott gyermekként: legendaként emlegethettek még évek múlva is az elvándoroltak tokodi szerencsáját.

Húsvét vasárnap reggelének az egyik programja Vállaj és a templom megtekintése.

A Károlyiak által a telep svábokkal épített templom a 18. sz. végén elpusztult, a gazdagodó svábok a 20. sz. elején 1918-ban szentelt hatalmas római katolikus templomot építettek, gyönyörűt, sehol nem tudok hasonlóról, egyedi stílusban, az eklektika jegyében, romantikus stílusjegyekkel. Ma műemlék, kívül, belül csodálatos. A mise befejezésekor értünk oda, a sekrestyés beengedett, sőt örömmel fogadott, mikor megtudta, kinek a leszármazottai vagyunk, sorolta a rokonainkat. Belépve a látványtól elállt a lélegzetünk, az egyik ok a lenyűgöző belső tér, a magasság, a különleges stílus, a másik: az amarilisz erdő - ennyit és ennyi féle színűt még a hosszú életemben sem láttam. Minden oltár (volt vagy 10) más és más színűvel díszítve, legalább 20-30-cal, felbecsülni sem lehet, hány cserép – ajándék a templomnak. Lehet, hogy maguk nevelte virágok, ami növeli az értéküket.

Vállaji templom kívülről, belülről

Csűrkeresés gyalog. Emlékszem, hogy a főút jobb oldalán a módos családok laktak, hatalmas, díszített csűrökkel az udvar végén, még 20 éve is láttam őket. Egyet, amit tataroztak, meg is találtam, fényképezni csak a kapun kívülről tudtam, a kapu zárva, az udvar rendezett, de a házat nem lakja senki.

Felújított, módos sváb ház Vállajon

El kell mondanom, amit tudok. Vállaj műemlék jellegű falu, ezt a Magyarországon egyedülálló, gondosan tervezett településszerkezete adja, így is gondozzák, ápolják – a hagyományokat is – a falu gazdái. Hatalmas házai katonás rendben sorakoznak egymás mellett, egyfelé néznek a nyeregtető, tornácos, 30-40 m. hosszú, 10-12 helyiségű, 2-3 konyhával + nyári konyhas porták. Gasztronómiai híresség a **strudli** – amiről már beszéltem. Strudli fesztivál pünkösöd vasárnap van, a füstölt kolbász, sonka és a messzeföldön ismert, híres vállaji vastag sváb szalonna - ezeket Mérkről is ismerem, ettem, a strudlit Piroska még ma is süti.

Strudlisütés, egy tál strudli

Megnéztük az olajütőt: olyan volt, ahogyan az előzőekben bemutatam. Szürkén állt az előző korok ipari mementójaként, használaton kívül.

A Vállaj-csanálosi határátkelő szépen kiépített, parkosított. Talán 10 éve működik, élénk forgalommal, szoros kapcsolattal a túloldali településekkel. Nem mehettünk át, mert a Schengeni-egyezség szerint itt még van ellenőrzés, Attilának nem volt útlevele, a szüleiében sem volt benne. Így egy program nem sikerült: a nagykarolyi rövid kirándulás, néhány kilométer a határtól.

A következő a mérki templom látogatása. Békében, egymás mellett, sarkon a katolikus, mellette a református, a misék egymás után, hátha valaki mind a kettőre el akarna menni – mondom én.

A katolikus zsúfolásig tele, csak az ajtónál tudtunk megállni. Az ünnepnek megfelelő díszítés, ministránsnak öltözött sok gyerekszereplővel. A belső újbarokk jegyekkel, ami a két templom külső képén is meglátható, a 19. században épülhetett. A templomokat körbefogó Hunyadi és Sváb utcában 37 parkoló autót számoltunk meg, ebben benne lehettek az elvándorolt, de hazlátogató gyerekek autói, mint a Papp gyerekek három autója is. Régen lovaskocsit, ökrösszekeret láthattunk, autót egyet sem az utcán.

A mérki katolikus és református templom

Nagyanyám is gyalog tette meg a kb. 2 km utat házától a templomig, majd a Fránci lányához ebédre menet.

A „homoksivatagba” - ahogy régen láttam – is betértünk, Nénike háza mellé kicsik és nagyok épültek, beépítve a faluszéli utcát.

Schrek Mari (Anyám unokatestvére) házát már nem találtam meg, lebontották, átépítették, nem kellett az unokáknak még nosztalgiából sem, elszakadtak a Mérkhez fűződő szálaik.

A Mama háza, a Schrek ház előtt megálltunk. A nyitott kapun bementem. A gaz lekasálva, a csűr sehol, a tornácon végigmenve bekukucsáltam az ablakokon (az üveg is hiányzott), csodálkoztam: ez a Schrek-ház? Hisz olyan kicsik az ablakok, a helyiségek, a két első szoba is mini, a stiblikamerben hogy fért el a Mama ágya? A „nagy” konyha is összetöpörödött, a felhajtható pinceajtó elfoglalta a konyha közel felét, a tornác is keskeny – a Mama sámlin ülve kitöltötte –, én is ültem itt a téglával szegett, simított tornác szélén paszulyt fejteni, diót pucolni. Most gödrös, régen simára tapasztott volt. Hogy fért el ebben a kicsi házban 6 kicsi (és a nagyobbak), majd 6 nagylány ágya és a szülőké? Ezt nehezen lehet a most látottak alapján elképzelni. Az emlék

alkotta és a valóságos kép nagyon nem volt szinkronban - ez csalódást, kellemetlen, szívbe markoló érzést keltett.

Az én gyermeki agyamban szép élmények, emlékek rögződtek – bármennyire szegényes is volt minden. Az igazi élmény, emlék szülőhelye az egyszerű természetesség, nem a „talmi csillogás”, amire mindig rálicítalunk, és meghal az élmény.

Már többször bebizonyosodott: az öreg fejem megtartotta és hűen visszaadja a régmúltat, igaz kicsit megszépítve, de igazul. Még annyit: tisztán látom öreganyám töpörödött alakját, himbálódzó járását, szürkére fakult fekete kendőjét, ruháját, mindig mosolygós, ránctalan, pirosposzsgás arcát - ilyen volt, állítják az unokatestvérek is, akik hozzá közel éltek.

A házat lefényképeztem – még időben –, itt láthatjátok. A látogatás után nem sokkal lebontották (eltűnt a múlt egy darabja), új házat épít ide egy Németországból visszatelepülő sváb ember.

Utolsó kép a Schrek-házról

A délután nagy részét a Papp házban töltöttük, a nagyszobában, ami Bernát bácsi kocsájának nagyterme lehetett. Sokan lettünk egyszerre, a hét gyerekkel együtt 20-an. (A gyerekek időnként a másik szobában hancúroztak, ők mind első unokatestvérek, négy hiányzott.) Hátborzongató a zsongás (mondhatnám zűrzavar), ennyi ember találkozásának ritka alkalmával mindenki mindenkivel akart-próbált beszélgetni, mesélni, kérdezni. Érthető, hisz a másodunokatestvérek

mind ismerték egymást, részben a gyerekeik is, első kézből többet akartak tudni egymásról. Nekünk – egy generációba tartozó öregeknek, Marika (unokaöcsém felesége), én, a férjem – felejthetetlen élmény volt, soha meg nem ismételtető alkalom, amelyhez a másnap délelőtti (mise utáni) 2 óra kapcsolódott, még emlékezetesebbé, ünnepélyessé tette ezt a családi kavalkádot, nem utolsó sorban a szentelt sonka, tojás, kenyér elfogyasztása a búcsúzás előtt.

Zsuzsák is örömmel konstatálták, hogy a kirándulás legfelelőbb, emlékezetes része az unokatestvérekkel való együttlét volt. A valóságban, lélekben újra egymásra találtak, és folytatódik a kapcsolat, a „gyökér” nem szakadt el, sőt vastagszik, erősödik, a családi vér, a rokonság szeretete táplálja, ezért is érdemes volt több száz kilométert megtenni.

A folytatás: néhány hét múlva találkozás Tokodon a Gete-mászás ürügyén, ami megtörtént, a legkisebb 4 éves is felmászott: a mérki rokonok, Tiborék, és a tokodiak több mint 20-an együtt töltöttek egy napot, rendkívül jó hangulatban.

A másik: Eszter esküvőjén – a találkozás apropójaként – ott voltak a Pesten élő Papp Éviék is.

Folytassátok, utódaink, a sokasodó harmadunokatestvérek, a kétoldalú családfa (Gyuriczki, Schrek) 2009-ben több mint 100 tagjának megismerését, kapcsolatát, esetleg egymás szeretését! Talán a „világ” is szebb, békésebb lesz a szétszakítás, acsarkodás helyett.

Köszönöm, utódaink, és kedves olvasó, hogy ezt a részt is elolvastad, mert a család történetének szerves része Anyám családjának az élete is.

A Huber és Papp család (33 fő) töredéke Mérken, a Papp házban, 2009-ben

Bemutatom a családot a „Szüleinknek”

Az utolsó fejezetben mondom el Nektek, Belőletek mennyien lettünk, mi lett belőlünk. Igaz, Ti ezt mind láttátok, tudjátok, de azért elmondom, képekkel bemutatom, hálából, megkönnyebbülve.

Apánk, örültél nekünk, büszke voltál okos, szép lányaidra, mert Tieid voltunk, nem a Jenő, a Pista gyerekei.

Mi lett belőlünk? A jelentkezési lapomat a Pedagógiai Főiskolára még Te írtad alá gyengülő kézzel, szálkás betűiddel, ágyban fekvve. Még azt is tudad, Ica a Közgazdasági Technikumba jelentkezik kitűnő bizonyítvánnyal. Elmondom, felvették, később hasznos segítője lett Anyánknak az állami üzlet könyvelésében.

Halálod után egy hónappal készült képen feketében gyászolunk egy évig, de itt belül még most is.

Ica középiskolás, én a Pedagógiai Főiskola földrajz-rajz szakos hallgatója.

A tolnai sváb fiú, közgazdász. Biztos megszeretted volna (ha három évvel tovább élsz) – mint Anyánk – elsősorban a dolgos, becsületes „jóembert”. A Sors kegyéből 56 éve élünk együtt. Tokodért kitüntetés átvételekor készült képen

Húgomékat együtt az esküvői képen tudom bemutatni. A tokodi Pál család idősebbik fia, akit Te is ismerhettél, aknász volt. Anekdotázó vidámságáért, szép hangjáért kedvenced lehetett volna.

Apánk, de nagyon szeretné a négy unokáját, ha csak egy kicsit tovább élsz! Gabi, a pici Zolti, Peti, Zsuzsa, a boldog nagymamával 1966-ban.

Lányainkkal Zamárdiban, hogy mikor? Nagyon régen, boldogan, együtt.

Lányainkkal, vejeinkkel. András fizika-kémia szakos középiskolai tanár, Gabi földrajzbiológia szakos középiskolai tanár, Zsuzsa Egészségügyi Főiskolát végzett, sokáig főleg a 4 gyermek anyja. Nemrégiben új vállalkozást indított a család. Laci geofizikus, de a reklámszakmában kereste a nagy család kenyerét.

Jutka tanár, Péter közlekedési mérnök, Andrea kerámikus, Zoltán műszaki tanár.

Apánk ugye látod Péter unokád örökölte éles tekinteted, arcvonásaidat.

*A 11 dédunokátok, a Huber és Pál unokák. Anyánk büszkén emlegette:
Neki hét leány dédunokája van. A fiúk érkezése előtt, 88 évesen távozott.
Apánk „fentről” örült az érkezésüknek, gyönyörködik egészséges
szépségükben.*

Zsuzsa gyerekei, Zsófi, Csilla, Attila, Eszter

*A teljes Huber család a közelmúltban.
A háttér batikolt képei is fontosak, de a lényeg azért a 13 egészséges,
szép ember a 13 évestől a 84 évesig, Timmel.*

Együtt a Pál család

Drága Szüleink!

*Ezzel a néhány fényképpel mutattam be Nektek népes családokat.
Becsületes, tisztességes felnőttek, egészséges, okos , szép gyerekekkel.
Tudjuk, érezzük: büszkék vagytok Ránk, figyelitek, féltitek további
életünket, sorsunkat.
Köszönet Nektek, hogy megszülettünk!*

Köszönet az emlékezésben segítőknek:

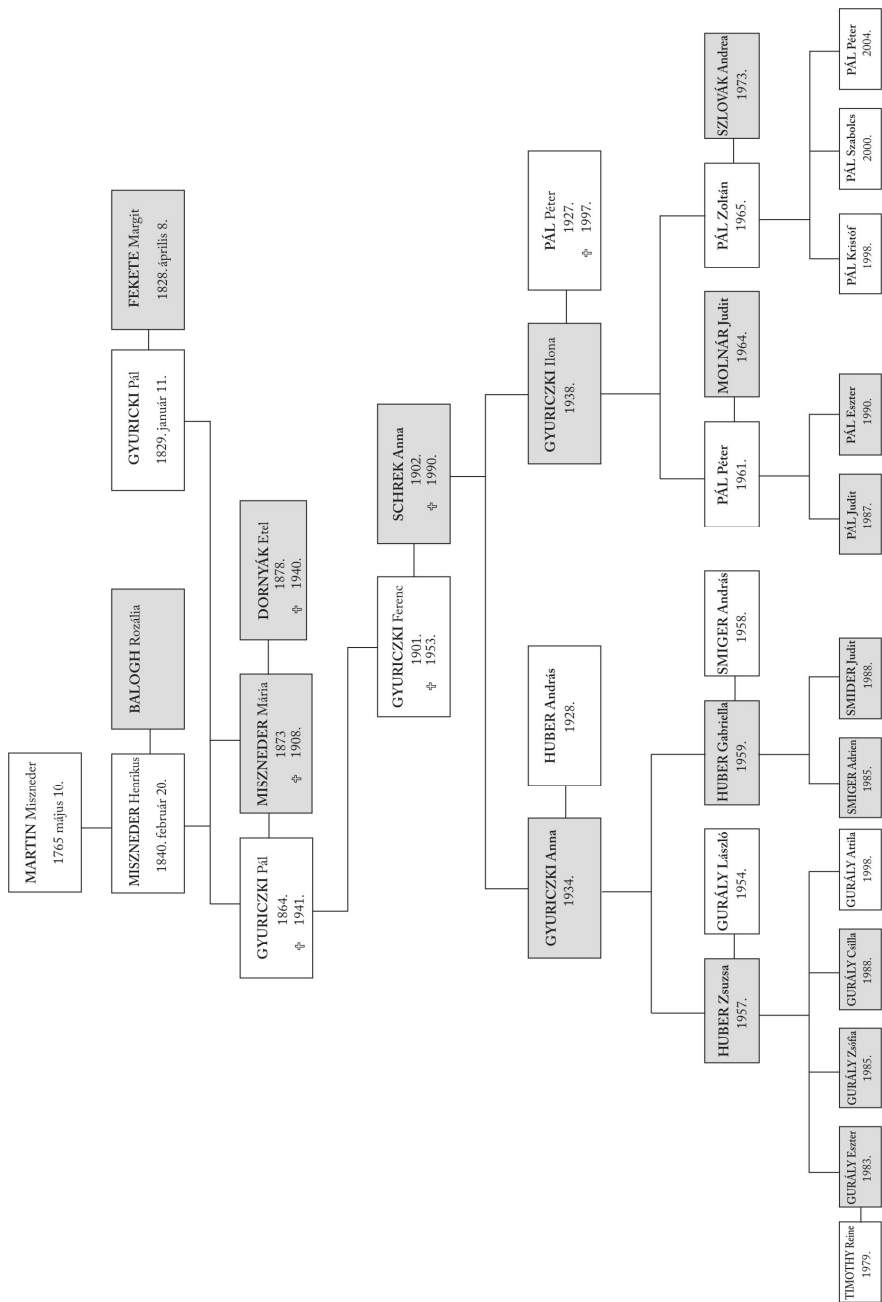
Holdampfne Muzslai Ilona
Mostyenán Olgi
Farágó Ferenc
Pánczelné Papp Erzsébet
Némethné Moczár Rozália
Muzslai Sándor
Robotka Lajos
Medveczki László
Muzslai Zsuzsa
Vighné Beck Katalin
veres Papp Ferenc
Jobbágné Rados Etelka
Horváth Katalin
Szabóné Soós Rózsi
Süveges Géza
Martonné Soós Irén
Putzné Pánczél Ilona

Felhasznált irodalom, segédanyag:

Rainer Maria Rilke-től idézet (cseh-német író, 1875-1926)
Spiró György két gondolata
Edward Davidson és Dale Manning: A II. világháború krónikája,
magyar vonatkozású események 310-317. o. (Fénykép: IWN OWIC
44977)
Ipari újjáépítésünk (részletek) Szerkesztő: Tonelli Sándor dr. Fotó:
Hellezer. Forum Hungaricum kiadó, 1948.
Ma élő székely textilművész gondolata
Ignatus Gyulától idézet töredék
Emma Berrytól idézet (neuropszichológus)

Tartalomjegyzék

Ajánlás	3
Bevezető	5
Apám és családja	7
Anyám és családja	27
Anyám útja Tokodig	54
Kantini évek.....	58
Új ház, új élet a faluban.....	69
Apám mesterségének bemutatása	82
Iskolás éveim, emlékeim Tokodon.....	126
A háború évei és a front Tokodon	151
Apám katonasága	180
A színjátszás két évtizede.....	196
Vallási események emlékezetem előtt, emlékeimben	210
Esztergomi diákéveim, zárda, tanítóképző	225
A gyarapodás évei.....	274
Újjáépítés, tokodi mesterek.....	279
Tokodi arcképcsarnok 12 képpel.....	283
Tragikus évek Apám és Tokod életében	320
Énekelt az apám.....	330
Börtönben	340
Halála	350
Bemutatom a családot „Szüleimnek”	364

A Gyuriczkiak családfája

"Emlékezni pedig öröm, saját éniünk tudatának elengedhetetlen része."

(Emma Berry)

